

Dr PETAR KLEUT

PARTIZANSKA
TAKTIKA I
ORGANIZACIJA

VOJNO DELO

БИБЛИОТЕКА

ДОМА ЈНА — БЕОГРАД

сигна-
тура

~~III-16-177 пр. 1~~

Инв.
Бр.

~~1443~~

VOJNA BIBLIOTEKA

NAŠI PISCI

KNJIGA DVADESET PRVA

UREĐIVAČKI ODBOR

RADOMIR BABIĆ, BOŽO BOŽOVIĆ, MARTIN DASOVIĆ, MILINKO
ĐUROVIĆ, FRANJO HERLJEVIĆ, BLAŽO JANKOVIĆ, MILORAD
JANKOVIĆ, BOGDAN OREŠCANIN, MILOŠ ŠUMONJA,
NOVO MATUNOVIĆ — odgovorni urednik

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD JNA »VOJNO DELO«

Dr PETAR KLEUT

General-major

БИБЛИОТЕКА ДОМА ЈНА — БЕОГРАД	
сигна- тура	01-46-174. 1
Инв. Бр.	14413

PARTIZANSKA ТАКТИКА I ORGANIZACIJA

БЕОГРАД

1960

БЕОГРАД

№. III-12-1771

№. 16494

P R E D G O V O R

U odbranbenim i oslobodilačkim ratovima našeg doba partizanski metod borbe primenjuje se sve češće i sve uspešnije. To je sasvim zakonita pojava zasnovana na objektivnim istoriskim uslovima, pa je zato vrlo verovatno da će se ponoviti i u eventualnim budućim ratovima. Partizanski oblik narodnog odbranbenog rata ne samo da skoro nijedna zemlja (pogotovo mala ili srednja) danas više ne isključuje iz svojih odbranbenih planova, nego ga razmatra kao vrlo važnu varijantu odbrane, koja je moguća i prihvatljiva kaogod i drugi vidovi odbranbenog rata. On može da se primeni kao samostalan oblik ili u kombinaciji sa drugim oblicima. Mi smo se na vlastitom iskustvu uverili da on može biti vrlo uspešan, mada je i vrlo težak. Napori i žrtve koje traži na svaki način se isplate, utoliko pre što danas i svaki drugi vid rata zahteva ogromne ljudske i materijalne žrtve.

Naše bogato iskustvo u pogledu partizanskog ratovanja pretstavlja važno oružje u arsenalu sredstava naše odbrane, ali bi ono gubilo vremenom od svoje vrednosti, ako ne bi bilo teoretski razrađivano i prečišćavano. S druge strane, to bi nam oružje »zardalo« i postalo manje prikladno za upotrebu u novim izmenjenim uslovima ratovanja, kada ga ne bi brižljivo prilagođavali tim novim uslovima. Ova bi knjiga trebalo da bude prilog sistematizovanju a donekle i usavremenjavanju teorije partizan-

skog ratovanja. Ako je to bio pretežak zadatak, da bi ga pojedinac u ovako širokom okviru uspešno obavio, to još uvek ne znači da je napor bio sasvim uzaludan, makar samo i stoga, što je postavljena duga lista pitanja koja traže dogovor. U knjizi su zahvaćeni uglavnom problemi organizacije i taktike i to u osnovnim oblicima. Partizanski rat, kad je uspešan, normalno se razvija preko čisto partizanskih okvira, ali se u tom slučaju u pogledu organizacije i taktike donekle i udaljuje od tipičnih partizanskih normi. Ovde nam nije bio cilj da se taj razvoj sledi do kraja. Sigurno nisu obrađeni ni svi čisto partizanski organizacioni i taktički problemi, ali smo nastojali da se istaknu najvažniji i nađu odgovarajuća rešenja, na osnovu naše prakse i na osnovu predviđanja o uticaju novih faktora u ratnoj tehnici i teoriji.

Zbog težnje da knjiga dobije karakter sažetog izlaganja i da po obimu ne pređe određene okvire, izbegnuto je šire ilustrovanje teoretskih postavki praktičnim primerima iz našeg Narodnooslobodilačkog rata. Nekoliko ukratko iznetih primera taktičkih postupaka u NOR-u imaju sasvim ilustrativan karakter i nisu izabrani po nekom strogom kriterijumu vrednosti, niti vremenske ili geografske raspoređenosti. Pošto skoro sve iznete postavke imaju koren u našem ratnom iskustvu, to smatramo da navođenje većeg broja primera nije ovde neophodno. Ono je mnogo prikladnije u monografskoj obradi pojedinih pitanja, kakvih već imamo u našoj vojnoj literaturi i kakvih će sigurno još biti.

Sadržaj i unutarnji raspored materije u ovoj knjizi neminovno će doživeti zamerke. Pisac nije imao uzora na koji bi se bar i kritički oslanjao. Zbog čega možda pojedinim pitanjima nije dat prostor srazmeran njihovoj važnosti, pa su neki odeljci ostali očigledno nepotpuni. Možda ni unutarnji raspored obrađenih pitanja nije najbolje pogođen. Poglavlju o metodama protivpartizanske borbe dato je izuzetno dosta mesta zato što postoje pogrešne pretpostavke, da bi budući osvajači i okupatori mogli dočekati rat protiv partizana isto onako nepripremljeni za nj, kao što se to dešavalo ranije. Mi mnogo više

znamo o partizanskom ratu nego o postojećim pripremama za protivpartizanski rat, a podjednako je nužno znati oboje. Nije opširno razrađivano pitanje saradnje (sadejstva) partizanskih jedinica sa jedinicama koje djeluju u sklopu fronta, mada je to materija koja zaslužuje veliku pažnju. U vidu se više imao samostalan partizanski rat, kakav je bio naš NOR, a samo u glavnim crtama dat je prikaz saradnje sa frontom kada partizani deluju u operativnoj dubini neprijateljskog fronta.

Sažeto izlaganje o ovakvoj materiji teško da može biti drukčije sem suhoparno. Izbor termina za pojedine radnje i situacije predstavljao je posebnu teškoću, pa nam je unapred jasno da će, u bar nekoliko slučajeva, upotrebljeni termini biti podvrgnuti kritici.

Knjiga je namenjena našim mladim kadrovima, aktivnim i rezervnim. Ona bi njima trebalo da posluži za opštu orijentaciju u ovoj oblasti vojne veštine, dok bi za dublju razradu partizanske taktike bilo potrebno koristiti već izdate odlične monografije iz područja partizanske taktike i one koje će, nadamo se, uskoro dopuniti oskudnu literaturu iz ovog područja.

Svaki argumentovani kritički osvrt na sadržaj ove knjige može biti samo od koristi za našu vojnu misao.

Pisac

I. OPŠTI POJMOVI O PARTIZANSKOM RATU

30 1. BLIŽE ODREĐIVANJE POJMA PARTIZANSKI RAT

Rat je vrlo složena društvena pojava, koja kroz vekove prati ljudsko društvo. Njega su izučavali mnogi sociolozi, državnici i vojnici, pokušavajući da ga definišu, naučno obrazlože i klasifikuju na vrste i podvrste. Pošto je rat istoriska kategorija to i svaka definicija rata i klasifikacija ratova nužno nosi obeležje doba u kome je data. Zavisno od toga s koga je stanovišta vršeno posmatranje, ratovi su deljeni na pravedne i nepravedne, napadačke i odbranbene, lokalne, koalicione i svetske, osvajačke i oslobodilačke, napredne i reakcionarne, frontalne, partizanske, građanske itd. Svaki rat nosi određena obeležja, već prema tome koje ga društvene snage pokreću i nose, kakvi se ciljevi njime žele ostvariti i na kakav se način vodi.

Rat koji su naši narodi vodili od 1941 do 1945 godine, može se u glavnim crtama označiti kao narodnooslobodilački revolucionarni partizanski rat. On je bio deo velikog savezničkog antifašističkog rata, koji je u celini bio progresivan. Cilj našeg rata je bio pravedan, jer je vođen za oslobodjenje naših naroda od tuđina. Borbu su vodile društveno-napredne revolucionarne narodne snage, pod rukovodstvom radničke klase, a suprotstavljali su joj se zajedno sa okupatorom nazadnjački vrhovi privilegovane domaće građanske klase, te je u toku ove borbe izvršena

i socijalistička revolucija. Oružana borba vođena je na okupiranoj teritoriji i pretežno partizanskim metodama, pa zato ovaj rat u celini možemo označiti kao partizanski.

U Drugom svetskom ratu na mnogim ratištima bili su primenjeni partizanski metodi borbe. To je bila istoriski uslovljena, a ne slučajna pojava. Ako se razmotri novija istorija ratova (od vremena stvaranja masovnih nacionalnih armija) nije teško uočiti da su partizanski ratovi u novije doba primenjivani češće, organizovanije i uspešnije nego u ranijim razdobljima. Zato se ovom obliku ratovanja u vojnoj nauci danas poklanja sve veća pažnja, mada mu se prilazi na vrlo raznolike načine. Većina vojnih pisaca smatra da će partizanski način borbe i u budućim ratovima biti često i uspešno korišćen. Ima, međutim, i takvih koji tvrde da je to primitivna i preživela forma ratovanja, koja će se primenjivati samo izuzetno i od strane kulturno zaostalih naroda. Među protivnicima partizanskog rata ima još pokušaja da se i njegova legalnost dovede u sumnju, iako je to po međunarodnom pravu priznat način ratovanja kada ispunjava određene uslove. Ni u pogledu sadržaja pojma *partizanski rat* ne vlada među vojnim piscima raznih zemalja ni približna saglasnost. Dok je kod jednih to vrlo širok pojam, identičan svakoj formi i stepenu organizovanog otpora, pa i svakoj šire organizovanoj diverziji u tuđoj zemlji, dotle ga drugi, ponekad, preterano sužavaju, tražeći da za postojanje takvog rata budu ispunjeni razni formalni uslovi u pogledu sličnosti partizanskih jedinica i njihovog dejstva sa »regularnim«¹⁾ vojnim formacijama i njihovim načinom dejstva.

Do neslaganja oko bližeg određivanja pojma partizanski rat i ocenjivanja njegove vrednosti i opravdanosti dolazi iz subjektivnih i metodoloških razloga. Subjektivnog prilaženja ovom pitanju ima kod onih vojnih teorečara koji su svesni da je partizanski rat sredstvo kojim će se uspešnije koristiti njihovi budući protivnici no njihova napadačka armija¹⁾).

¹⁾ Tuđman Franjo: *Rat protiv rata*, Zora, Zagreb 1957, str. 25—43.

Kod pisaca koji pokušavaju da ovom pitanju pridu objektivno i naučno, neslaganja u definisanju pojma partizanski rat dolaze zbog razlika u metodu proučavanja ove pojave.

Kao primer različitog metodološkog prilazjenja ovom pitanju mogli bi navesti razlike u shvatanju o tome da li je opravdanije pojam partizanskog rata izjednačiti sa sličnim pojavama koje srećemo još u dalekoj prošlosti ili je celishodnije istorisku podlogu za izučavanje ovih ratova ograničiti na poslednja dva veka, pa posmatrati primere na kojima se mogu zaista naći svi bitni elementi savremenog partizanskog rata. Istorija ratova pruža bogat izbor primera ratovanja koji su po svojoj opštoj sociološkoj odlici slični savremenom partizanskom ratu, u prvom redu zbog toga što su bili široki narodni pokreti i što su po svom cilju bili oslobodilački. No, i pored te sličnosti za proučavanje vojnog aspekta partizanskog rata, ne bi bilo metodološki pravilno istim nazivom (partizanski) obuhvati tako raznovrsne pojmove kao što su (da ne idemo dalje) seljački ustanci iz početka Novog veka, hajdukovanje u Turskoj u XVII i XVIII veku, pokret francuskih slobodnih strelaca 1870/71 g. i naš Narodnooslobodilački rat. Istoričar ratova naći će, besumnje, u svim ovim i nekim mnogo ranijim oslobodilačkim pokretima važna zajednička svojstva i zato ih treba podvesti pod zajednički naziv narodnooslobodilačkih pokreta (ratova). Međutim, ako pojmom partizanski rat želimo da obuhvatimo određenu vojnu sadržinu i da sa tim nazivom označimo jedan izrazito partizanski metod vođenja borbe (rata), onda je praktičnije ne proširivati ovaj pojam na ratove iz daleke prošlosti, koji su u pogledu metoda ratovanja imali samo neke sličnosti s modernim partizanskim ratovima. Moderno doba (XIX i XX vek) pruža, s jedne strane, dovoljno istoriskih primera primene partizanskih ratova, a, s druge strane, upravo u tim primerima mogu se naći svi bitni elementi koje obuhvata pojam savremenog partizanskog rata: okupirana ili podjarmljena nacionalna teritorija, masovni oružani pokret otpora na širokoj narodnoj osnovi, karakteristična organizacija pokreta i primena partizanske

taktike. Španski partizanski rat protiv francuskog okupatorskog režima od 1808—1814 godine može u proučavanju savremenog partizanskog rata dobro poslužiti kao polazna tačka, jer se tada partizansko ratovanje razvilo u sistem i dobilo svoj klasičan oblik.²⁾ Naš NOR može, s druge strane, poslužiti kao primer najuspešnije dosadašnje primene ovog oblika borbe.

Pod nazivom partizanski rat imamo, dakle, u vidu narodni odbranbeni (oslobodilački) rat, koji vodi narodna vojska uz najširu podršku stanovništva, protiv okupatora na okupiranoj teritoriji, primenjujući pretežno partizansku taktiku borbe. Ovom definicijom razgraničava se pojam savremenog partizanskog rata od davnih istorijskih ili savremenih pojava koje imaju neke sličnosti sa njim ali mu nisu identične. Takvi su, naprimer, narodnooslobodilački ratovi koji počinju masovnim ustankom i odmah prelaze na frontalni oblik borbe, zatim ratovi u kojima je partizanski metod borbe samo pomoćni oblik ratovanja, pokreti koji se unekoliko koriste i partizanskim metodima borbe ali nemaju masovnu osnovu ili se ne vode na okupiranoj teritoriji i slično.

Narodnooslobodilački i revolucionarni ratovi vođeni su (i mogu biti vođeni ubuduće) uz primenu i drugih oblika ratovanja sem partizanskog. Ako otpočinu u obliku masovnog narodnog ustanka oni mogu ili da se odmah orijentišu na frontalni rat ili da se zadrže na partizanskim metodima borbe. Partizansko ratovanje je, prema tome, samo jedan od mogućih oblika ratovanja, primenljivih u toj vrsti ratova. S druge strane, partizansko ratovanje ne može biti uspešno upotrebljeno (bar ne u značajnom opsegu) u agresivnom, već jedino u odbranbenom i narodnooslobodilačkom ratu. Ono se, posmatrano u celini, može primeniti samo u zemlji u kojoj se nalazi okupatorska sila, kolonijalna uprava ili nenarodni ugnjetački aparat vlasti i u kojoj bi porobljivači ili ugnjetači hteli silom da uzmu ili zadrže vlast i protiv volje stanovništva te zemlje. Sredstvo partizanskog rata je narodna vojska, koja je zbog

²⁾ Popović Koča: *Za pravilnu ocenu Narodnooslobodilačkog rata naroda Jugoslavije*, *Komunist*, br. 1/49 g. (*Vojno delo* 2/59 g.).

prirode svog stvaranja i snabdevanja često bila jednim delom neregularna.³⁾ Ta vojska uživa svestranu podršku stanovništva, jer je i sama njegov nerazdvojni deo, njegova glavna kolona, a ne druga ili čak »peta« kolona.

I u građanskom ratu mogu biti primenjeni partizanski metodi borbe sa izvesnim specifičnostima koje proističu iz opštih uslova takvog rata, ali se u ovoj knjizi ima u vidu samo međunarodni sukob u kome se kao objekt partizanskog dejstva javlja okupator, njegovi saradnici i njegov aparat vlasti na okupiranoj teritoriji.

U partizanskom ratu primenjuje se pretežno partizanska taktika o čijim će obeležjima dalje biti reči. Ako se u nekom ratu partizanska taktika primeni kao uzgredni, tj. pomoćni vid borenja, onda tu ne treba govoriti o partizanskom ratu, već o partizanskim dejstvima u pozadini neprijateljskog fronta. Ovakva dejstva imaju svoje specifičnosti, jer su ponekad bliska dejstvima ubačenih jedinica (za borbu, izviđačku službu, diverzije i sl.) kojima su zadaci unapred određeni po objektima i po vremenu trajanja. I o njima će biti docnije više govora.

Pored naziva partizanski⁴⁾ rat koji je postao prilično univerzalan, za oznaku ove iste pojave upotrebljavaju se, naročito na Zapadu, nazivi »gerilski rat« ili »gerila« i »mali rat«.⁵⁾ Neki ga jednostavno zovu pokret otpora. Kod nas je ranije (u XIX veku) partizanski rat nazivan i »četnički«, ali je taj izraz kasnije postepeno dobivao sve uže značenje, dok nije u prošlom ratu konačno sasvim i politički kompromitovan izdajničkom delatnošću, koja je vođena pod tim imenom. Ispod pera nekih savremenih pisaca, koji s mržnjom govore o partizanskom ratu, niču i drugi nazivi za njega kao »subverzivni rat«, »podzemni pokret« i sl. Kod većine istaknutih vojnih pisaca na Istoku i Zapadu preovlađuje upotreba dvaju naziva, »partizan-

³⁾ O pojmu neregularnosti videti na str. 19.

⁴⁾ Reč *partizan* vodi poreklo od francuske reči »partie« kojom je u XVII i XVIII veku označeno odeljenje vojnika jačine do čete, obično konjanika, koje je dobijalo zadatak da izvrši izviđanje ili neku diverziju u pozadini neprijateljske vojske.

⁵⁾ Prema nemačkom Kleinkrieg i španskom guerrillas.

ski« i »gerilski«. Te nazive možemo uzeti kao sinonime⁶⁾, pa je neosnovano koristiti izraz »gerila« za niži, nerazvijeni oblik partizanskog rata, kako se to ponekad čini i u našoj vojnoj publicistici. Kod nas je već u početku NOR-a usvojen poznatiji i popularniji naziv partizanski rat.

Pošto su partizanski ratovi u toku XIX i početkom XX veka bili redovno primenjivani od strane narodno-oslobodilačkih, nacionalno-oslobodilačkih i revolucionarnih pokreta, oni su protiv sebe uvek imali regularnu armiju koja je vršila okupaciju, odnosno bila sredstvo prinude vladajuće klase ili kolonijalne imperijalističke sile. Službeni teoričari rata, koji su obično bili pretstavnici tih velikih regularnih armija, poricali su vojnu i pravnu (etičku) vrednost partizanskih metoda ratovanja i nisu ih šire teoretski obrađivali. Tek posle pobede naprednih socijalističkih snaga u velikom delu sveta, pristupilo se širem i objektivnijem proučavanju partizanskog rata. Ipak, sve do danas temeljiti i objektivni teoretski radovi o savremenom partizanskom ratu dosta su retki. Površnih i neobjektivnih radova o njemu ima više naročito u zapadnim zemljama. Takvim publikacijama često je cilj da ukažu na potrebu i metode protivpartizanske borbe. U tim raspravama često se pod pojam partizanskog rata stavlja sve što piscu izgleda neregularno i neuklopljivo u okvir frontalnog ratovanja. Tako se zlonamerno ili iz neznanja pod pojam partizanskog rata često nastoje da uguraju sve vrste zavera, rad pete kolone i slične pojave.⁷⁾

Posebno je potrebno ograditi pojam partizanskog ratovanja od pokušaja mešanja sa delatnošću pete kolone, sa kojom on nema ništa zajedničko. Peta kolona je sredstvo agresije. Njen je zadatak da obavlja obaveštajnu službu i diverzantsku delatnost u zemlji na koju se priprema

⁶⁾ Ovakvo shvatanje ovih dvaju izraza imao je i naš Vrhovni štab u Narodnooslobodilačkom ratu. Vidi: Pismo drugu Radi Končaru od 12 septembra 1941 godine. (Zbornik, tom II, knj. 2, dok. br. 20).

⁷⁾ Takva je napr. knjiga: *Irregulars, Partisans, Guerrillas*, izdanje I. Blacker, New York 1954; zatim istoriski spisi bivših nacističkih generala (Rendulić, Keselring itd.) i mnoge druge knjige izdate na Zapadu.

napad spolja. To je, prema tome, nenarodna i protivnarodna izdajnička delatnost, koja u uslovima povoljnim za nju može preći i na kraće oružane akcije, da bi olakšala i ubrzala upad agresora u napadnutu zemlju. Po izvršenoj okupaciji ona produžava da služi okupatoru pomažući mu da provodi režim okupacije. Peta kolona može biti vrbovana iz redova političke emigracije i dovedena u okupiranu zemlju da posluži okupatoru kao oslonac pri provođenju mera okupacije i za borbu protiv pokreta otpora. Zbog svega ovog partizanski pokret mora voditi nemilosrdnu borbu protiv pete kolone, kadgod se pojavi, jer ona može postati smetnja brzom omasovljenju pokreta i uspešnom korišćenju osnovnih prednosti koje partizanski pokret ima u odnosu na okupatora.

2. POKRET OTPORA I PARTIZANSKI RAT

U ratu je neka zemlja poražena onda kada u njenoj vojsci i narodu nestane volje za dalju borbu i kada se prizna poraz. Dokle god postoji volja da se borba produži, poraz nije potpun i definitivn. Neuspeh redovnih oružanih snaga da zaustave invaziju, te uspešan prodor osvajača u sve delove zemlje i okupacija, mogu biti samo jedna (početna) etapa u narodnom odbranbenom ratu. I posle invazije ostaju još velike mogućnosti za produžetak borbe, za odbranu i protivnapade u obliku svenarodnog organizovanog pokreta otpora. Prvi je cilj toga pokreta da se okupatoru onemogućí ostvarenje njegovih ciljeva okupacije, tj. da se spreči neutralizacija zemlje i njena vojna, ekonomska i politička eksploatacija, a njegov konačan cilj je da se okupator protera ili uništi i zemlja potpuno oslobodi.

Narodni pokret otpora protiv okupatorske vlasti može imati razne oblike i razne stepene jačine. Normalno je da se svi ovi oblici ili većina njih upotrebljavaju paralelno već od početka pokreta otpora i da u toku borbe stalno dobivaju u intenzitetu. Ali kad se pokret razvija tiho, mogu najpre biti primenjene niže forme otpora, da bi postepeno prerasle u više — u oružanu borbu.

Nesaradnja sa okupatorskom vlašću je najniži stepen otpora. To je pasivan otpor, upotrebljavan često u početnom stadijumu nacionalno oslobodilačkih pokreta, ređe u slučajevima sveže ratne okupacije, a češće pri rađanju otpora posle dugotrajne okupacije. Nesaradnja se može sprovesti na političkoj i na ekonomskoj osnovi.

Na političkoj osnovi ispoljava se ako se ne uzima nikakav udeo u organizaciji okupatorske vlasti i ako se uništavaju, izoluju i razobličavaju oni koji bi pokušali da politički sarađuju sa okupatorom.

Ekonomska nesaradnja sprovodi se kroz obustavu svake trgovine s neprijateljem i odbijanjem rada u industriji, rudarstvu i saobraćaju itd. Ekonomska nesaradnja s okupatorom može biti od vrlo velikog značaja i znatno će omesti ekonomsku eksploataciju okupirane teritorije. Ona je uspešno primenjivana u Narodnooslobodilačkoj borbi u obliku ekonomske blokade neprijateljskih garnizona i u drugim oblicima. Čak i običan društveni bojkot, tj. izbegavanje svakog susreta i opštenja s pojedincima u službi okupatora, napuštanje javnih mesta na kojima se oni pojavljuju, ne stupanje u dodir s njima (sem ukoliko je potrebno radi dolaska do obaveštajnih podataka) i drugi postupci kojima se izražava prezir i mržnja prema uzurpatoru, mogu delovati na moral neprijatelja i razbiti kod običnih izvršilaca okupacije eventualne iluzije o njihovoj »oslobodilačkoj« misiji u tuđoj zemlji. Politička i privredna nesaradnja nije samo obična patriotska dužnost nego i zakonska dužnost svakog građanina. Naš krivični zakon predviđa stroge kazne za one koji politički ili privredno sarađuju s neprijateljem za vreme rata.

Nesaradnja, pasivan otpor i neposlušnost prema okupatoru, kada se dosledno i dugo sprovode, mogu naneti znatne štete neprijatelju, pa je te mere potrebno u svakom slučaju primenjivati uporedo sa drugim višim oblicima otpora. One se, međutim, i same od sebe obično dalje razvijaju čak i tamo gde nije bio planiran brzi prelaz na više forme otpora. Uznemiren pasivnim otporom okupator prelazi na sve oštrije mere pritiska, fizičke prinude i zlostavljanje, a za uzvrat dolazi do sve češćih sabotaža, diver-

zija, pojedinačnih atentata i likvidacija saradnika okupatora. Kao naročito efikasne i široko primenjivane početne oblike aktivnog otpora spomenuće se sabotaze i diverzije.

Sabotaža pretstavlja oštećivanje uređaja raznih industrijskih pogona ili ometanje procesa proizvodnje, saobraćaja i sl. Ona se obično izvodi na taj način što se pod vidom normalnog proizvodnog rada vrše i takve operacije kojima se kvare uređaji, usporava proizvodnja, uništavaju ili oštećuju proizvodi. Za vreme rata naročito je efikasna sabotaza koja se sprovodi u industriji naoružanja (naprimer, izrada defektnih upaljača) i u saobraćaju. U sabotažu spadaju i takvi namerni propusti koji imaju za posledice neispravnost proizvoda, materijalnu štetu, saobraćajne ili druge udese. Štrajk, koji u normalnim mirnodopskim uslovima spada u legalne forme borbe radničke klase za bolje uslove rada u kapitalističkom sistemu, može u uslovima okupacije pretstavljati manje-više javni oblik sabotaže.

Diverzija se razlikuje od sabotaže više po načinu dejstva nego po ciljevima. Ona se ne vrši zamaskirano, već je to aktivna radnja usmerena na uništenje saobraćajnih objekata i sredstava, skladišta materijala, sredstava veze itd., kao i okupatorske žive sile koja se zatekne u saobraćajnom sredstvu, na obezbeđenju skladišta ili kao poslušnici sredstava veze.

Diverzije su po svom obimu i značaju vrlo raznolike. U njih spadaju razne radnje i postupci počev od onih kojima je cilj da dezorijentišu okupatora (naprimer, uklanjanje ili izmena putokaza), pa sve do rušenja krupnih saobraćajnih objekata ili centara veze, kojima se prilazi uz prethodnu borbu za likvidaciju obezbeđenja napadnutog objekta i sa vlastitim borbenim obezbeđenjem radi zaštite od intervencije drugih neprijateljskih snaga.

Okupatorska vlast, da bi se osvetila stanovništvu za učestale akte otpora, nesaradnju, sabotažu i diverzije i da bi ga zastrašila, može pribeći raznim merama pritiska kao što su mobilizacija radne snage, internacija, preseljavanje

i eventualno uzimanje talaca.⁶⁾ Takve mere kod patriotski raspoloženog i politički svesnog stanovništva izazvaće umesto straha i pokornosti, nove organizacijske mere zaštite. Naprimjer, prelazak ugroženih pojedinaca u ilegalnost i sklanjanje ugroženih grupa ili kolektiva s teritorije koju okupator kontroliše na mesto gde takva kontrola ne postoji. Tako se stvaraju uslovi za nastavak borbe novim metodima i otvorenom oružanom borbom.

Organizovana oružana borba — partizanski rat, to je viša forma otpora, koja uključuje i prethodne njegove oblike. (O načinu vođenja oružane borbe biće reči u posebnim odeljcima). Ona se može razviti iz prethodnih nižih oblika otpora, narastanjem toga otpora, a može izbiti i naglo, masovno, neposredno po okupaciji ili posle nekog vremena u obliku narodnog ustanka. I jedan i drugi oblik otpočinjanja partizanskog rata može teći i normalno će teći organizovano i po unapred pripremljenom planu, ali tamo gde se ne izvrše dovoljne pripreme, nije isključen privremen spontan razvoj borbe. Razume se da je u drugom slučaju uspeh mnogo manji i žrtve veće nego u prvom. Zbog toga je potrebno da se za partizanski rat izvrše još u doba mira brižljive i svestrane pripreme.

Pored ovog načina nastanka partizanskog rata, kada on niče iz rastućeg narodnog pokreta otpora, prelazeći na sve organizovanije i oštrije metode borbe, može se preći na partizansko ratovanje i neposredno sa frontalnog ratovanja, na taj način što pojedine taktičke jedinice armije u određenoj situaciji napuštaju frontalni način borbe i prelaze na partizanski. Oba načina mogu biti primenjena uporedo i dopunjavati se. U oba slučaja borba partizanskih jedinica mora biti podržana, proširena i dopunjena učešćem širokih narodnih masa u narodnom pokretu otpora.

⁶⁾ Uzimanje talaca zabranjeno je Ženevskim konvencijama o zaštiti žrtava rata od 1949 godine, ali nisu isključeni slučajevi kršenja ove zabrane.

3. PRIRODA I OPŠTA SVOJSTVA PARTIZANSKOG RATA I PARTIZANSKIH ORUŽANIH SNAGA

Partizanski rat traži velike žrtve a ne nudi izgleda na brzu i laku pobjedu. U njemu se još više nego u drugim oblicima rata stavljaju na svestranu probu moralne snage naroda. Ali, njime se neprijatelju osporava pobjeda, iako je prodro u sve delove zemlje ili u veći deo, te mu se nameće produženje rata na duži period, a što agresor nikako ne želi. Na taj način umesto da otpočne sa eksploatacijom pobjede, osvajač je prinuđen da nastavi rat, dugotrajan i iscrpljujući, u uslovima koji su i za njega vrlo nepovoljni u svakom pogledu.

Partizanski rat je po svojoj prirodi odbranbeni, oslobodilački rat.⁹⁾ To je njegova neodvojiva odlika, bez obzira kakve su okolnosti dovele do otpočinjanja rata i do okupacije. Partizanski rat je nemoguće voditi, sa ma kakvim izgledima na uspeh, ako se ne radi o pravednom odbranbenom ratu. Ako okupacija nije izvršena kao deo agresivnog rata već kao privremena mera u sklopu operacija odbranbenog rata, onda za vođenje partizanskog rata na tako okupiranoj teritoriji nedostaje neophodna moralna osnova i do njega normalno neće ni doći.¹⁰⁾ Istorija ne pruža nijedan primer iole značajnijeg pokreta otpora kome bi se sa razlozima mogla osporavati moralna vrednost i pravednost.

Partizanske oružane snage nose u manjem ili većem stepenu karakter neregularne vojske naročito u početnom periodu rata. Pojam »regularnosti« vojske vezan je za period klasnih društvenih formacija. Vladajuća klasa imala je klasnu vojsku koju u stanju bojeve gotovosti nije držala samo svest o potrebi da se za nešto bori, već i određena organizacija popune, obuke, snabdevanja i rukovođenja. Organizacija buržoaskih armija počivala je na

⁹⁾ *Tito*, knjiga VI, *Naprijed*, Zagreb 1949, str. 101.

¹⁰⁾ U okupiranoj Nemačkoj (1945 g.) nije se pojavio narodni pokret otpora protiv saveznika koji su vršili okupaciju, iako su pred okupaciju fašističke vođe upotreбили ceo svoj propagandni aparat za pozivanje na takav otpor. Organizacije koje su bile za to stvorene (Volkswulf) potpuno su zatajile u svim pokrajinama.

prilično ujednačenim pravilima (regulama), pa je međunarodnim običajima toga perioda bilo utvrđeno da države, za međusobne ratne obračune, mogu koristiti samo ove regularne vojne formacije. Narod nije trebalo uvlačiti u ratne operacije. Običnog građanina rat se ticao najčešće samo kao neprijatna obaveza, koju često nije mogao da razume i na čije otklanjanje nije mogao da utiče. Izuzetak su bili samo nacionalno-oslobodilački ratovi.

Socijalistička država zadržava privremeno državnu organizaciju i drži regularnu armiju, ali je spremna da odbranu svoje društvene i nacionalne zajednice poveri ne samo regularnoj armiji nego, po potrebi, i celom narodu, svima za borbu sposobnim građanima. Narodne mase dignute na odbranu svoje zemlje u ratnim uslovima, pa i u uslovima okupacije, ne mogu više da budu stavljene u stroge okvire ranije propisanih pravila — »regula«. One se grupišu, snabdevaju i njima se rukovodi na način kako to u svakom određenom mestu najbolje odgovara potrebama borbe. Kasnije se uporedo sa razvojem rata u potrebnom i korisnom obimu reguliše na jednobrazan način formacija, snabdevanje i rukovođenje, te i one postaju »regularne«.

Regularnost pretpostavlja jedinstven sistem popunjavanja (regrutovanja), jedinstvene tačno utvrđene formacije za čije se izdržavanje u celosti brine država, jedno brazno naoružanje, opremu i odeću, starešinski kadar sastavljen pretežno od profesionalnih vojnika.¹¹⁾ Život, rad i vaspitanje u regularnoj armiji regulisani su zakonima i vojnim pravilima. Regularnost se dakle odnosi isključivo na organizacisko-formacisko stanje jedinice. Ona više nema uticaja na pravni položaj ratnika niti uslovljava regularne ili neregularne metode ratovanja.

Neregularne jedinice popunjavaju se iz mesnog stanovništva, bez velikog obzira na specijalnost, obično dobrovoljcima oba pola i raznolike starosti. Jedinice su razne jačine iako se primenjuju neka organizaciska načela pri njihovom formiranju. Starešine su većinom ili rezervni

¹¹⁾ Разин Е. А.: *История военного искусства*, том I, Москва 1955, стр. 39.

oficiri ili istaknutiji građani, a nekad, naročito u početku, oni mogu biti i birani od strane boraca ili stanovništva. Naoružanje je raznoliko od primitivnog i lovačkog oružja do najmodernijeg. Odeća je, takođe, raznovrsna ali sa utvrđenim znakom koji se nosi na kapi ili rukavu. Snabdeva se od stanovništva, iz eventualnih ranije pripremljenih zaliha i iz plena. U svojim dejstvima neregularne jedinice dužne su da se kao god i regularne pridržavaju usvojenih pravila ratovanja.

Zbog spomenutog otpora da se neregularnoj vojsci da status ratujuće strane i zbog nastojanja da se regularnost postavi kao uslov legalnosti, stvorena je u buržoaskoj vojnoj teoriji izvesna averzija prema pojmu »neregularna vojska«. Ova averzija javlja se i kod nekih socijalističkih pisaca, mada je ona danas sasvim neopravdana, pošto regularnost nije više uslov za legalnost, niti ima uticaja na metod i efikasnost dejstva neke vojske ili neke vojne jedinice.

*

Okupirana zemlja u kojoj je pokret otpora jedinstven i dobro organizovan i raspolaže vrlo brojnom narodnom vojskom od koje je jedan deo pod oružjem u partizanskim jedinicama, a drugi mnogo veći deo zbrinjava oružane formacije, vrši obaveštajnu i kurirsku službu, dopunjuje njihovo dejstvo i na drugim poljima borbe sem onog na kome se vodi oružana borba, a služi i kao opšta rezerva. Ovako uzeta narodna vojska obično je višestruko brojno nadmoćna nad okupatorom i njegovim aparatom vlasti na okupiranoj teritoriji. Ako se ima u vidu samo naoružani deo ove narodne vojske onda je ona po broju, naoružanju i tehnici u prvoj fazi rata slabija od okupatorske, ali zbog prednosti koje joj pruža njen opšti položaj i zbog mogućnosti da primeni partizansku taktiku borbe, ona je u stanju da izbori opštu operativnu i taktičku nadmoćnost nad okupatorom, a pogotovo je to u mogućnosti da postigne na izabranom sektoru.

Razume se da je pored ovih uopštenih postavki za procenu odnosa snaga potrebno imati u vidu i druge, konkretne uslove kao što je, naprimer, procena u kome je stepenu okupatorska država u mogućnosti da šalje pojačanja i smene jedinicama koje vrše okupaciju, zatim položaj okupirane teritorije u sklopu većeg (kontinentalnog ili svetskog) ratišta itd.

U partizanskom ratu vrše se na potpuno specifičan način popuna jedinica, komandovanje, snabdevanje jedinica i zbrinjavanje ranjenika, ali o specifičnostima ovih radnji biće govora u zasebnim odeljcima.

Partizanski rat vodi se na velikoj površini, na čitavoj državnoj teritoriji i to istovremeno a ne sukcesivno. Zbog te svoje rasparčanosti, razbijenosti na mnogo odvojenih bojnih polja i rasutosti po čitavoj državnoj teritoriji, za njega se kaže da je »teritorijalan«. Pored ove teritorijalnosti koja se ističe kao opšta karakteristika ovog rata, postoje i posebni vidovi teritorijalnosti. Celokupna državna teritorija podeljena je na sektore, rejone, zone, područja itd., u skladu s potrebama rukovođenja partizanskom borbom. Jedan deo partizanskih jedinica ima stalan i ograničen rejon (teritoriju) na kome normalno boravi, snabdeva se i dejstvuje, pa ih zato nazivamo teritorijalnim jedinicama (partizanski odredi, seoske straže itd.), nasuprot pokretnim jedinicama koje nisu vezane za nijednu posebnu i »svoju« teritoriju, nego se po potrebi premeštaju i snabdevaju kod raznih teritorijalnih jedinica. Formiranje pokretnih jedinica i pretvaranje pojedinih teritorijalnih jedinica u pokretne, pretstavlja proces razvoja i jačanja partizanskih oružanih snaga.

4. CILJEVI I MOGUĆNOSTI PARTIZANSKOG RATA

Svaki rat, bez obzira na oblik u kome se vodi, pretstavlja ostvarivanje nekog političkog cilja putem sile, a koji se oružanom akcijom protivnika osporava ili negira. U slučaju okupacije postoji negiranje nacionalne slobode, prava naroda da sam upravlja na svojoj nacionalnoj teri-

toriji, a cilj partizanskog rata protiv okupatora je da se ostvari sloboda i pravo na nacionalnu nezavisnost. To je u moderno doba redovan, ali ne uvek i jedini cilj partizanskog rata, jer se uporedo mogu ostvariti i drugi ciljevi, kao što su, naprimer, stvaranje naprednijeg društvenog poretka, pravednije rešavanje pitanja državnih granica itd.

Svi nacionalni politički ciljevi često ne mogu biti postignuti jednim ratom (niti samo ratom), jer za to ne postoje uvek svi uslovi. Zato se ciljevi rata moraju postaviti tako da budu u skladu sa mogućnostima, imajući u vidu snage protivnika i druge okolnosti. Iako se partizanskim ratom načelno mogu ostvariti svi ratni ciljevi, sem osvajanja i porobljavanja tuđih teritorija, u svakom konkretnom slučaju nužno je oceniti koji ciljevi mogu biti ostvareni ovim ratom u datim uslovima. U svakom slučaju partizanskim ratom moguće je sprečiti neprijatelju ostvarenje ciljeva okupacije, pa time i odložiti brzo rešenje rata, a što znači izbeći poraz.

U epohama dubokih promena socijalne strukture društva, kao što je u naše doba prelaz iz kapitalističkog u socijalistički društveni poredak, često se partizanskim nacionalno-oslobodilačkim ratovima ostvaruje i socijalistička revolucija. Ona ne mora biti postavljena kao cilj partizanskog rata u njegovom početku, ali se u toku rata može nametnuti kao potreba i kao uslov za dalje uspešno vođenje oslobodilačkog rata.

Opšti ratni cilj partizanskog rata ostvaruje se postepeno kroz pojedine strategisko-operativne ciljeve. Među te ciljeve došli bi: uništavanje saobraćajnih sredstava i sprečavanje komuniciranja kroz okupiranu teritoriju; uništavanje neprijateljske žive sile; zaštita stanovništva od uništavanja i pljačke i sprečavanje ekonomske eksploatacije zemlje i, konačno, isterivanje neprijatelja iz zemlje. Ovo isterivanje završava se obično frontalnim gonjenjem preko granice. Partizanski rat u završnoj fazi prelazi, dakle, na frontalni oblik ratovanja, prevazilazi sam sebe.

Kada je u pitanju partizansko ratovanje u sklopu frontalnog rata, tj. kada partizanski pokret ne čini manjeviše nezavisnu snagu, nego predstavlja skup aktivnosti u pozadini fronta sračunatih u prvom redu na to da olakšaju operacije na frontu, onda se i pitanje ciljeva takvog ratovanja postavlja na drugi način. Zavisno od razmera jednog i drugog načina ratovanja, opšti ratni cilj može se prvenstveno ostvarivati na drugim a ne na partizanskim bojnim poljima. To se onda odražava i na izbor operativnih i taktičkih zadataka, koji se postavljaju partizanskim jedinicama, ali o tome će biti više reči u odeljku o partizanskim dejstvima u operativnoj dubini neprijateljskog fronta.

Regionalni ratovi u kojima su u sukobu dve države ili dva naroda sa jasnim i sasvim određenim ratnim ciljevima (kakvi su, naprimer, u prošlom stoleću bili Francusko-pruski i Rusko-japanski rat) ustupaju danas sve više mesto velikim koalicionim svetskim ratovima. Koalicije se danas stvaraju pretežno na ideološkoj osnovi, ali od uticaja su takode politički, nacionalni i drugi činioici. Osnovni problem koalicije u ratu je utvrđivanje zajedničkog ratnog cilja i usklađivanje napora za njegovo ostvarenje. Ako se neka od zemalja koalicije nađe u situaciji da bude okupirana i da vodi partizanski rat, onda se i ciljevi toga rata usklađuju sa ratnim ciljem koalicije, odnosno u praksi najčešće sa ratnim ciljem vodeće sile u koaliciji. Pri tome se može pojaviti kod vodeće sile tendencija da se strategijski i operativni ciljevi partizanskog rata u potpunosti potčine ciljevima fronta i da se od pokreta otpora okupirane zemlje zahteva da stvarnim ili pretpostavljenim potrebama održavanja i učvršćenja koalicije, žrtvuje pojedine svoje, naročito političke, ali često i druge ciljeve. U takvim situacijama snaga partizanskog pokreta i politička zrelost njegovog rukovodstva biće od odlučujućeg uticaja na odluku da li će nacionalni interesi zemlje biti sačuvani i da li će se saradnja u koaliciji odvijati na bazi ravnopravnosti ili na štetu naroda okupirane zemlje.

5. UZROCI SVE ŠIRE PRIMENE PARTIZANSKOG RATOVANJA

Kod skoro svih vojnih pisaca, koji su se posle Drugog svetskog rata bavili pitanjem partizanskog rata, nailazimo na tvrdnju da će eventualan budući rat obilovati partizanskim dejstvima. Do ovakvog zaključka dolazi se raznim putevima, raznim metodima prilaženja ovom pitanju. Pogledaćemo osnovne argumente za ovakav zaključak počevši sa jednom istoriskom analizom.

Od stvaranja prvih velikih nacionalnih armija, početkom prošlog veka, pa do danas partizanski ratovi su sve češće vođeni i sve više je rastao broj učesnika u njima. To je neminovna posledica tehničkog i društvenog razvika. Veliko brojno povećanje armija i uvođenje u naoružanje sve moćnije ratne tehnike presudno su uticali na način vođenja rata. Namesto ranijeg relativno uskog bojnog polja postepeno je uveden neprekidan front, koji je postao toliko izdužen da se već početkom rata poklapao sa graničnom linijom zaraćenih strana. Uporedo sa tim front dobiva i sve veću dubinu, tako da vojišna prostorija prekriva velika prostranstva. Mašine su omogućile dinamičan rat s vrlo dubokim operacijama. Ali zato osvajačke armije ostavljaju u svojoj pozadini (osvojenoj teritoriji) vrlo prostrane teritorije, pokrivenne retkom mrežom garnizona. Na tako prostranim okupiranim teritorijama brzo bi se rasplinule velike armije, ako bi pokušale da uspostave potpunu kontrolu nad svim naseljima, tj. da izvrše totalnu okupaciju. Napadač nije više u fizičkoj mogućnosti da stvarno posedne celu okupiranu teritoriju, pa se zadovoljava posedanjem većih naseljenih mesta, značajnih objekata i kontrolom najvažnijih komunikacija. Na taj način stanovništvo većeg dela okupirane teritorije ne biva podvrgnuto direktnom nadzoru okupatorskog aparata te mu se pruža mogućnost da povede organizovanu borbu, ne samo protiv mreže okupatorske vlasti i okupatorskih jedinica koje tu vlast štite, već i protiv svega onoga što služi okupatoru za pothranjivanje borbe njegovih jedinica na frontu.

Dalje usavršavanje avijacije i pretnja primenom novog oružja s velikim radijusom dejstva i silnom razornom moći, svakako će još više pojačati proces raščlanjivanja elemenata ratne mašine na manje i prostorno odvojenije delove svuda u pozadini, pa i na okupiranoj teritoriji. Time će se samo povećati broj objekata koji mogu da postanu cilj partizanskih akcija. Povećaće se, dakle, mogućnost za uspešne napade na takve objekte sa sve širih prostranstava, koja kod okupatora neće biti intenzivno kontrolisana.

Od novih ratnih tehničkih sredstava, pored mnogih drugih koja će partizani koristiti, veliki značaj imaju radiosredstva i avijacija. Partizanske jedinice koje imaju radiovezu sa svojim štabom, sa drugim partizanskim jedinicama pa čak i sa frontom (i sa saveznicima) imaju od te veze ogromne moralne i materijalne koristi. Zauvek je uklonjen mučan osećaj usamljenosti koji bi mogao biti koban za jedinicu u teškim situacijama, kada se sama bez veze i nade u bilo čiju podršku nađe prema nadmoćnijem neprijatelju. Veza omogućava dobro i blagovremeno obaveštavanje, brzu uzajamnu pomoć i budi osećaj sigurnosti.

Brza pomoć svake vrste najčešće može biti ostvarena upotrebom avijacije. Ova pomoć (a i sam osećaj da se može dobiti) može biti sudbonosna, naročito u tako delikatnim situacijama kao što je pomoć u probijanju iz okruženja, dobacivanje municije u kritičnim situacijama, odnošenje ranjenika na sigurno mesto itd.

Novi eksplozivi velike razorne moći i nova laka oružja, naročito automatska i protivoklopna takođe, znatno povećavaju efikasnost partizanskih dejstava.

Razlozi za oružanu borbu protiv okupatora uvek su postojali i bili dovoljno jaki, ali nije bilo uvek dovoljno objektivnih i subjektivnih uslova za pokretanje i vođenje ovakve borbe. Od početka prošlog veka bile su objektivne mogućnosti za pripremu partizanskog načina ratovanja, kao što smo rekli, sve veće i veće. One nisu, međutim, bile iskorišćavane često iz subjektivnih razloga, zbog nepoznavanja metoda te borbe i nespremnosti za nju. Za samo-

pregorne napore i žrtve, koje ovakav rat traži, potrebna je osobito visoka svest o cilju borbe, slobodarska svest i spremnost na neograničene žrtve za postizanje toga cilja. Bilo je već u XIX veku pisaca koji su isticali ogromne mogućnosti ovog metoda ratovanja, ali su mnogi ideolozi građanske klase, a naročito vojni teoretičari nekih militarističkih sila, jako zazirali od ovog tobož »podmuklog« a ujedno i revolucionarnog metoda, koji je »opasan kako za onog protiv koga je uperen, tako i za onog ko se njime služi« (Martens na Haškoj konferenciji 1899).¹²⁾ U periodima življeg pokretanja masa i revolucionarnih vrenja, kakav je bio početak prošlog veka u Evropi i onaj od Oktobarske revolucije pa nadalje u celom svetu, partizanski ratovi nalaze naročito veliku primenu. Ovim se, dobrim delom, može objasniti i velika razlika u obimu primene partizanskog ratovanja u Prvom i Drugom svetskom ratu. U Prvom svetskom ratu koji je vođen pretežno između imperijalističkih sila zbog nove podele sveta i svetskih tržišta, došlo je do značajnih pokreta otpora na okupiranim teritorijama jedino u Belgiji i Srbiji, i to samo za kraće vreme i bez većih rezultata. U SSSR-u posle Oktobarske revolucije uspešno je primenjen partizanski rat protiv intervencionista. U Drugom svetskom ratu koji je nosio izrazitije ideološko obeležje (fašizam i antifašizam bile su osnovne ideološke kategorije i pored sve šarolikosti koja je postojala unutar jedne i druge koalicije) i u kome su se snage jasnije polarizirale na napredne i nazadnjačke, partizanski pokreti su se rasplamsavali na prostranim teritorijama okupiranih oblasti Evrope i Azije u dotad neviđenim razmerama. Ovaj skok u primeni partizanskih metoda ratovanja svakako je prouzrokovan više društvenim razvojem i subjektivnim faktorima, nego direktno razvojem ratne tehnike u navedenom periodu. Na čelo oslobodilačkih partizanskih pokreta u zemljama koje su bile okupirane od strane fašističkih sila stale su napredne revolucionarne radničke partije i nadahnule ih svojim revolucionarnim poletom. Osim toga, korišćeno je

¹²⁾ Trajnin: *Pitanje partizanskog rata u međunarodnom pravu*, Beograd 1946, str. 15.

iskustvo Oktobarske revolucije, kao i iskustva političke borbe narodnih frontova i oružane borbe u Španiji. Potstreka za borbu dao je sa svoje strane i brutalni fašistički nastup i nasrtaj na stanovništvo okupirane teritorije, sa svojom bezobzirnomo eksploatacijom, mestimično s planom da izvrši fizičko istrebljenje, a redovno i sa pokušajem da se radne mase liše osvojenih socijalnih tekovina, politički obesprave i unazade. Može se reći da ni u Drugom svetskom ratu, bar što se tiče nekih evropskih zemalja, nisu ni približno iskorišćene sve objektivne mogućnosti za uspešnu primenu partizanskog ratovanja. Te su mogućnosti bile najpotpunije iskorišćene u našoj zemlji i Kini, gde su objedinjena dva osnovna motiva za borbu, nacionalno oslobođenje i ostvarenje pravednijeg društvenog poretka u svojoj zemlji. Veliki deo čovečanstva ima i danas pred sobom perspektivu borbe za jedan od ta dva ideala ili za oba ujedno. Prema tome, veći deo ovih kako objektivnih, tako i subjektivnih elemenata koji su u toku Drugog svetskog rata išli na ruku oslobodilačkim partizanskim pokretima, dejstvovali bi i u eventualnom budućem ratu, ukoliko se ovi ideali ne bi mogli ostvariti mirnim putem.

*

Svaka teritorija, teoretski uzeto, može u toku opšteg, svetskog ili lokalnog ratnog sukoba postati okupirana teritorija, pa prema tome i teritorija na kojoj se može razviti partizanski rat. Ipak, male zemlje imaju više izgleda da budu privremeno okupirane, a samim tim i da postanu poprište takvog rata nego velike. U kolonijama i zavisnim teritorijama postoji i danas stalna objektivna mogućnost izbijanja novih oslobodilačkih partizanskih pokreta pored onih koji su u toku, te se sa sigurnošću može očekivati da bi ovi pokreti dobili osobiti polet u slučaju izbijanja novog svetskog ratnog sukoba.

II. ČINIOCI KOJI UTIČU NA NAČIN PRIMENE PARTIZANSKOG RATA

Na organizaciju partizanskog pokreta, na način otpočinjanja i vođenja partizanskog rata, utiču mnogi objektivni i subjektivni činioци. Među najvažnije od njih spadaju: političko stanje u okupiranoj zemlji, sistem okupacije, geografsko-demografski činilac i, najzad, stanje organizacijskih i drugih priprema za ovakav rat.

1. UTICAJ POLITIČKE SITUACIJE

Uñutrašnja politička situacija od presudnog je značaja za mogućnost i način vođenja partizanskog rata. Neophodni uslov za svaki pokret otpora jeste da postoje bar minimalni unutrašnji politički preduslovi za borbu protiv okupatora. Od ovih neophodnih uslova kao najbitniji mogli bi se spomenuti: narodno jedinstvo bar u bitnim pitanjima, politička svest naroda, poznavanje opasnosti koja narodnoj zajednici preti od tuđeg gospodstva, postojanje partije ili organizacije koja je spremna i sposobna da povede narodni pokret otpora, zatim bar minimalne organizacijske i materijalne pripreme za partizansku borbu. Čvrsta, monolitna i spremna na žrtve partija ili organizacija (kakva je bila KPJ 1941 godine i kakav je danas SKJ) može upornim političkim radom i zalaga-

njem u velikoj meri da otkloni slabosti političke i organizacijske prirode. Međutim nedostatak jedinstvenog i odlučnog rukovodstva koje ima uticaja na mase može biti koban i nenaknadljiv za stvar narodnog otpora, što je potvrdilo i iskustvo Drugog svetskog rata. Krajnje nepovoljna unutrašnja politička situacija, demoralisanost zbog kraha dotadanje politike, ili teška zategnutost unutrašnjih političkih odnosa na klasnoj ili nacionalnoj osnovi, može u zemlji koja nema sposobnog i odlučnog rukovodstva paralisati svaku volju za otporom i stvoriti privremenu situaciju u kojoj bi okupacija bila primljena kao olakšanje ili kao neotklonljiva nesreća, te joj se, prema tome, ne bi suprotstavili narodni patriotizam i normalna težnja za nacionalnom nezavisnošću. Razmatranje takve situacije i izlaza iz nje, s obzirom da nije od praktičnog interesa za našu zemlju, biće ovde izostavljeno.

Najpovoljnije unutrašnje političke uslove za vođenje pokreta otpora i partizanskog rata protiv okupatora ima ona zemlja koja ima sređenu političku situaciju sa rešenim najvažnijim društvenim, nacionalnim i političkim problemima i čije stanovništvo ima jedinstvene političke težnje. Kod takvog naroda okupator može naići na podršku u više nego skromnim razmerama. Ako se i nađe poneki izdajnik on će odmah biti žigosan i isključen iz narodne zajednice, a prvom prilikom možda i likvidiran. Zato okupator neće ni pokušavati da svoje saradnike organizuje u neki javni kvislinški pokret.

Stvaranje takve narodne zajednice treba da bude u prvom planu priprema zemlje za odbranu. Jedinstvo mora biti čvrsto i sposobno da izdrži teška ratna iskušenja. Značaj narodnog jedinstva u ideološkom, političkom, kulturnom, nacionalnom i svakom drugom pogledu nikad ne može biti previše naglašen. Zato ni u tako monolitnoj zajednici kakvu čini naša zemlja ne treba gubiti iz vida zadatak produbljivanja jedinstva među našim narodima, raznim društvenim slojevima, među selom i gradom, a ni zadatak negovanja slobodarskih i borbenih tradicija.

Politički i nacionalno jedinstvena narodna zajednica, sa razvijenim slobodarskim i patriotskim osobinama, može

biti od strane vešte neprijateljske propagande delimično pasivizirana, ako se sa političkim i prosvetnim radom ne produži i u toku rata i u uslovima okupacije. O tome radu biće više reči na drugom mestu.

*

Partizanski pokreti naše epohe često nemaju čisto i jedino nacionalno oslobodilačko obeležje, već je to samo osnovno obeležje, a pokret je protkan i drugim strujanjima usmerenim na druge ciljeve kao što su: izmena društvenog poretka, ustavne i političke promene unutar istog poretka, kao i rešavanje sličnih društvenih i političkih problema. To sve čini takav pokret komplikovanim a neophodni manevar u povremenom davanju prvenstva jednom ili drugom zadatku pokreta, može dovesti do novih unutrašnjih a nekad i spoljnopolitičkih teškoća. Pri svemu tome postoji opasnost podvajanja u pokretu zbog različitog gledanja na njegove zadatke i na njihov metod ostvarivanja. Ovakva podvajanja kada se zaoštre mogu dovesti do teških unutrašnjih kriza i slabljenja pokreta. Okupator nastoji da političkim intrigama i potkupljivanjima zaoštri krize do rascepa i unutrašnjeg oružanog sukoba, posle čega mu može poći za rukom, da one elemente koji unutrašnju borbu pretpostavljaju nacionalno oslobodilačkoj, javno stavi u svoju službu ili ih potajno upotrebi za pasivizaciju stanovništva. Sva takva iskušenja mogu da prebrode samo pokreti sa širokom narodnom podlogom i sa politički zrelim progresivnim i gipkim rukovodstvom, koje nije podložno spoljnim političkim uticajima niti uticaju unutrašnjih ekstremnih struja. Pokret otpora u slučaju političke podvojenosti u zemlji troši deo svojih snaga na oružanu borbu protiv kolaboracionista i na političku borbu protiv neutralizma, pa to pretstavlja znatan gubitak.

Kad su unutrašnje suprotnosti stanovništva tako velike da ih okupator veštom primenom principa »podeli pa vladaj« može iskoristiti za paralizovanje svakog znatnijeg masovnog otpora, onda imamo slučaj manje-više

mirnog sprovođenja klasične okupacije, uz određen režim upravljanja okupiranom teritorijom koji zavisi od dobre volje okupatora i od njegovih ciljeva. Tako je izgledao prvi period fašističke okupacije nekih zapadnih zemalja u toku Drugog svetskog rata. Najveći deo stanovništva oseća se u toj situaciji nemoćan prema okupatoru, bez perspektive je, ali u saradnji obično ne ide tako daleko da bi zašao u izdaju i službu okupatora. Deo stanovništva neće ni u tom slučaju biti spreman da se miri sa ponižavajućim i u svakom slučaju negativnim stanjem okupacije, pa će, bar u blagoj formi, pružati otpor. Pokret se razvija vrlo sporo, podeljen je, manje javan a više konspirativan, s perspektivom da se postepeno razotkriju namere okupatora i stvori povoljna politička osnova za širi narodni pokret. Stanje teže od ovoga je onda kada okupacija nastupi posle sloma agresora i kada napadnuti radi potpunog savladivanja napadača izvrši privremenu okupaciju njegove teritorije. Stanovništvo razočarano slomom u koji ga je uvuklo njegovo ranije rukovodstvo, mirno podnosi okupaciju kao kaznu, koju je delom zaslužilo, stoga što je dozvolilo da uđe u nepravedni rat i avanture. U ovakvoj situaciji otpor je retka, sporadična i beznačajna pojava.

Spoljnopolitička situacija ima odraza na mogućnosti vođenja partizanskog rata u dva pravca. S jedne strane ona opredeljuje vojne mogućnosti okupatora, a sa druge pruža ili oduzima perspektivu pomoći koju pokret otpora može očekivati spolja. Okupacija tuđe teritorije ne sprovodi se skoro nikad bez spoljnih posledica za silu koja vrši okupaciju. Ona je u ratu i na drugim frontovima ili joj takav rat pretili, pa je zato primorana da deo snaga drži u pripravnosti na ugroženim pravcima, a samim tim oslabi snage koje vrše okupaciju. Pored ovog vojnog odraza spoljnog uticaja postoji redovno i diplomatski pritisak da se prekine invazija. Ovaj pritisak, naročito u slučaju neizazvane agresije, bio bi vršen i preko Organizacije UN a može se očekivati, na osnovu iskustava sa Egiptom iz 1957 godine, da bi bio i efikasan. Uticaj spoljnopolitičke situacije može se posmatrati i sa gledišta mogućnosti da

se pokretu otpora pruži materijalna i moralna podrška spolja. Razume se, da ne treba ovaj uticaj preceniti niti očekivati da on postoji već od samog početka pokreta otpora. Pre se mora računati na to da će on uslediti kao posledica uspešnog razvoja pokreta otpora.

*

Povoljna spoljna i unutrašnja politička situacija pruža veće mogućnosti da se povede snažan pokret otpora, partizanski rat. Te mogućnosti može uspešno pretvoriti u stvarnost samo sposobno i popularno političko-vojno rukovodstvo u koje sav narod ili njegova velika većina ima potpuno poverenje. Ovo rukovodstvo mora, takođe, raspolagati snažnom političkom organizacijom preko koje ostvaruje rukovođenje narodnim pokretom otpora. Politički faktor obuhvata, dakle, i presudni subjektivni elemenat neophodan za postojanje uspešnog otpora, — sposobno i aktivno političko-vojno rukovodstvo.

2. VRSTE I CILJEVI OKUPACIJE

Ratna okupacija pretstvalja jedan oblik vođenja neprijateljstava, radnju u sklopu ofanzivnih ratnih operacija, kojoj je cilj da se zauzete protivnikove teritorije zadrže u vlasti radi korišćenja za ratne potrebe. Ratnoj okupaciji jednaka je po posledicama i takva okupacija do koje je došlo bez oružanog otpora (ili uz neznatan otpor), pod pritiskom pretnje (slučaj Čehoslovačke 1938 godine) ili pod izgovorom »prijateljskog« stavljanja pod zaštitu (Danska 1940) i sličnim izgovorima. Posebne vidove okupacije mogle bi predstavljati okupacija koja se vrši po ugovoru o primirju a traje do zaključenja mira i okupacija koju vrše snage OUN po odluci ove organizacije. Međutim, ovde će se u daljem razmatranju imati u vidu agresivna ratna okupacija, koja se vrši u toku rata i za potrebe rata.

Okupaciji prethodi osvajanje i tek kad je ono potpuno izvršeno, tj. slomljen svaki oružani otpor, na nekoj teritoriji može biti uspostavljen pravi režim okupacije.

Opšti je cilj okupacije, kao što je rečeno, korišćenje zauzete teritorije za ratne i opštevojne potrebe. Ovo korišćenje vrši se kroz upotrebu teritorije kao prostora, raspolaganjem materijalnim dobrima na toj teritoriji i iskorišćavanjem radne snage stanovništva. Svaka konkretna okupacija ima svoje specifičnosti. Nekad je težište na političkom, nekad na vojno-strategiskom, a nekad na ekonomskom iskorišćavanju. Kad postoji više okupatora u jednoj zemlji onda svaki u svojoj zoni ima svoje određene ciljeve. Nekad isti okupator vrši podjelu okupirane zemlje na delove već prema tome šta u kome delu želi da ostvari. U našoj zemlji, naprimer, Nemci su imali drukčije ciljeve okupacije u Sloveniji, drukčije u Hrvatskoj a opet drukčije u Srbiji.

Armiji s jedne strane prostor je potreban kao osnova sa koje dejstvuje (placdarm) i kao skup pravaca kojima se vrši manevar snagama i sredstvima, a sa druge strane veći prostor omogućuje rastresitiji, pa prema tome i bezbedniji raspored snaga. Borba protiv ostvarivanja ovog cilja okupacije vodi se u prvom redu na taj način što se okupatoru preotima deo po deo prostora sabijajući ga na sve uži prostor i što se udarom na komunikacije neprijatelju sprečava ili otežava manevar.

Materijalna dobra na okupiranoj teritoriji oduvek su bila predmet okupatorske zaplene i pljačke, bez obzira kome su pripadala. U kapitalističkoj eri je međunarodnim pravnim normama unekoliko pojačana zaštita privatnog vlasništva za vreme rata, pa je to našlo odraza i u Haškim ratnim pravilima. U najnovije doba uporedo sa sve većim naprezanjem nacionalne ekonomike za potrebe totalnog rata vrši se i sve potpunije ekonomsko iskorišćavanje okupiranih teritorija. Iskorišćavanje se vrši u obliku zaplena, rekvizicije, pod maskom trgovine, zamene novca, zajma itd. Često se sa organizovanih metoda oduzimanja prelazi na otvorenu pljačku i bezobzirna pustošenja čitavih predela. Pod udar regularne zaplene pada sva

javna imovina, bilo da pripada državi, samoupravnoj administrativnoj jedinici (srezu, gradu, opštini) ili društvenim organizacijama, bile ove ekonomske, sportske, humanitarne ili druge prirode. Zato je javnu imovinu za koju je očito da će, kad padne u ruke neprijatelju, poslužiti za pojačanje njegovog ratnog ekonomskog potencijala (rudnici, fabrike, skladišta, preduzeća, razne radionice, zgrade i inventar) nužno na vreme demontirati i skloniti na sigurno mesto ili uništiti, odnosno neosposobiti za eksploataciju.

Pored ostvarivanja svog »prava« na plen, okupator vrši i na druge načine »zakonitu« pljačku stanovništva i to naročito putem poreza i taksi koje sam raspisuje, zatim putem vršenja rekvizicija (prinudne kupovine namirnica, stoke, vozila, stočne hrane i ostalog), dajući za to obveznice koje on štampa. Ovu vrstu pljačke moguće je ako ne potpuno a ono svakako u znatnoj meri sprečiti na taj način što se onemogućava rad okupatorskog administrativnog aparata, zatim sklanjanjem na skrovito mesto stoke, hrane i vozila, te najzad putem odbijanja pokušaja nasilnog sprovođenja rekvizicije i ubiranja poreza i kontribucija (kazne u novcu i naturi) uz upotrebu oružanih formacija.

U novije doba legalizovan je Ženevskim konvencijama od 1949 jedan nov težak danak: obaveza svih odraslih građana muških i ženskih da za potrebe izdržavanja okupatorske vojske i uprave rade kada budu pozvani na rad. Ako se na poziv ne odazovu mogu biti internirani i silom naterani na rad. Ovu najtežu vrstu iskorišćavanja, uprezanje u ratna kola svog neprijatelja, odrasli građani mogu da izbegnu jedino ako se blagovremeno sklone ispod kontrole okupatorske vlasti ili još bolje ako se uključe u partizanske odrede.

Ako okupator ima prema okupiranoj teritoriji i druge namere sem njenog iskorišćavanja za potrebe rata, onda i njegov odnos prema njoj može biti unekoliko izmenjen. Ako, naprimer, postoji namera da se ta teritorija anektira (pripoji državi osvajača) onda će se umesto bezobzirnog ekonomskog iscrpljivanja ili uporedo sa njime ići na de-

nacionalizaciju, uništavanje i iseljavanje domaćeg stanovništva a kolonizaciju tuđeg. Ovakvog protivpravnog raspolaganja teritorijama bilo je u Drugom svetskom ratu. Fašističke sile ne samo da su 1941 godine raskomdale našu zemlju na okupacione zone, nego su postavile još u ratu kao »konačne« nove državne granice. Pored opšteg nastojanja da se naši narodi pretvore u roblje i da se u krajnoj liniji unište kao samostalne nacionalne jedinice, bilo je pokušaja brže likvidacije stanovništva čitavih pokrajina (naprimer, severnih pokrajina Slovenije)¹³⁾, da bi one bile delom naseljene tuđim stanovništvom a delom odnarodene nametanjem tuđeg jezika i stranih oblika društvenog života. Borba protiv ostvarenja ovakvih namera okupatora može se uspešno voditi jedino u obliku masovnog i bespoštednog oružanog otpora.

Gustina posedanja osvojene teritorije trupama okupatora zavisi od značaja te teritorije za sprovođenje daljih ratnih planova okupatora i od njegovih mogućnosti da odvoji dovoljno jedinica za ovaj zadatak. *Gustina okupacije* ima jakog odraza na efikasnost njenog sprovođenja, kao i na organizaciju i metod delovanja pokreta otpora. Efektivnost (stvarnost) i efikasnost (uspešnost) postavljeni su po Haškim ratnim pravilima kao pravni uslovi za priznanje stanja okupacije. Da bi se neka okupacija smatrala stvarnom ona mora biti materijalizovana stvarnim prisustvom okupatorske vlasti i okupatorskih vojnih snaga na svim onim mestima gde je bilo pretstavnika i ustanova ranije državne vlasti. Pored toga, da bi okupacija bila uspešna okupator mora biti u stanju da svoju vlast ispoljava nad svakim naseljem i nad svakim delićem teritorije koju okupira. Ako to nije u stanju okupacija nije efikasna, te zbog toga na nekontrolisanim delovima ona nije ni pravno važeća. U tom slučaju postoje neokupirani delovi teritorije sa kojih je moguće pružiti otpor okupatoru ne samo upotrebom partizanskih oružanih formacija nego i svih ostalih. Ne može se primiti shvatanje koje su u toku Drugog svetskog rata isticali neki faši-

¹³⁾ Stepančić Miroslav: *Nemački sistem okupacije u Sloveniji 1941 god.*, *Vojnoistoriski glasnik* br. 5/55.

stički komandanti da je za postojanje prave okupacije dovoljno da su pod kontrolom okupatora gradovi, raskrsnice puteva i neki važni položaji (uporišta) sa kojih se mogu organizovati akcije čišćenja i kaznene ekspedicije. To je retka mrežasta okupacija koja se proteže samo nad onim delom teritorije nad kojim se vrši stvarna kontrola.

Gustina okupacije za celu okupiranu zemlju ili neku užu oblast može se izraziti brojem koji pokazuje koliko okupatorskih vojnika prosečno dolazi na jedan kvadratni kilometar okupirane teritorije, ili, pak, brojem koji pokazuje koliko tih vojnika dolazi prosečno na svakih 100 stanovnika pod okupacijom. Pri tome u broj okupatorskih vojnika uračunavaju se ne samo vojnici onih jedinica kojima je jedina dužnost da vrše okupaciju, već i onih koji se na toj teritoriji nalaze bilo na odmoru, bilo kao strategiska rezerva, ili su na prolazu, jer se sve one mogu upotrebiti za izvršavanje zadataka okupacije. U Drugom svetskom ratu gustina fašističke okupacije u zapadnoj Evropi iznosila je u proseku približno: 1 vojnik na 1 km² površine, odnosno 1 vojnik na svakih 100 stanovnika, a u Norveškoj po 5 vojnika na svakih 100 stanovnika ili 1 vojnik na 2 km². U našoj zemlji ta gustina bila je u proseku 3 vojnika na kvadratni kilometar, odnosno 5 vojnika na 100 stanovnika. Ona se kod nas pokazala potpuno neefikasnom iako je za evropski prosek pretstavljala relativno gustu okupaciju, jer efikasnost pokazuje samo praksa a ne brojni odnos. S druge strane i relativno retka okupacija, ako ispunjava formalan uslov da je uspostavljena na svim tačkama na kojima je ranije postojala državna vlast, i ako nema protiv sebe aktivan pokret otpora, može se pokazati kao efikasna.

Nijedna vrsta okupacije, pa ni ona koja se smatra potpuno gustom, tj. gde bi po jedan okupatorski vojnik ili službenik dolazio na svakih desetak odraslih stanovnika okupirane teritorije, ne bi bila dovoljna da spreči i uguši partizanski pokret, ako je stanovništvo na takav otpor odlučno rešeno. Gustina okupacije ipak utiče na oblik otpočinjanja ustanka i na oblike njegovog daljeg razvoja. Na gusto okupiranoj teritoriji ustanak se obično razvija

polako, dugo se zadržava na početnim oblicima, ali mu intenzitet može i u tim oblicima da dostigne visok stepen. Naročito su zastupljene diverzije, sabotaže, politička aktivnost, bojkot neprijatelja, prepadi manjih grupa na neprijateljske štabove, centre veze i važna postrojenja ratne industrije. Stvaranje većih slobodnih teritorija teže je i privremenije, te pokret i na slobodnim teritorijama zadržava uglavnom konspirativan karakter. U ovakvim uslovima obilno se koristi sklanjanje pod zemlju — bunkerisanje.

U sistemu retke okupacije raspored okupatorskih snaga vrši se pretežno po strategiskom ili operativnom kriterijumu, a manje se imaju u vidu drugi zahtevi. Po tom sistemu mogu, zbog grupisanja okupatorskih trupa radi veće bezbednosti, ostati neokupirana i šira područja, zatim veća naseljena mesta i značajne komunikacije, koje u datoj situaciji nisu za okupatora od bitnog vojnog interesa. Ovakav sistem okupacije može biti i proizvod snažnog partizanskog pokreta koji gospodari prostranim oslobođenim teritorijama, kakav je slučaj bio i u našem Narodnooslobodilačkom ratu. To je bila samo delimična okupacija koja je pokrivala mali deo površine proglašene za okupiranu.

Pokušaji da se okupacija sprovede manjim brojem vojnika nego što je to za efikasnu okupaciju potrebno, dovode do retke, mrežaste okupacije, a nekad čak, kad se upotrebi minimalan broj vojnih snaga, do fiktivne ili deklarativne okupacije, koja je samo po nazivu okupacija. U uslovima retkih i mrežastih okupacija, kakve će se, verovatno, češće primenjivati nego efektivne, partizanski pokret imaće mogućnosti da se brže organizacijski razvije, jer neokupirane teritorije pružaju mogućnost za formiranje krupnih jedinica i za brži prelaz na akcije većeg zamaha.

Brži prelazak na formiranje većih partizanskih jedinica u uslovima retke okupacije ne samo da je mogućan nego je i nužan, jer je protiv jače koncentrisanih snaga potrebno dejstvovati jačim partizanskim snagama.

Starost okupacije takođe ima uticaja na metod partizanske borbe. Sveža okupatorska vlast i njena vojna potpora još je neorijentisana i nedovoljno obaveštena o zemljišnim i političkim uslovima, pa je stoga moguće nastupiti sa više smelosti i posle kraćih organizaciskih i vojnih priprema. Naprotiv, napad protiv »stare« okupatorske ili kolonijalne vlasti nužno je brižljivije pripremati: eliminisati sve njene obaveštajne izvore, politički je raskrinkati i tek tada razviti oružane akcije.

*

Za procenu uticaja vrste i efikasnosti okupacije na način vođenja partizanskog rata, nužno je imati u vidu ne samo brojnu gustinu okupatorskih snaga, njihovo naoružanje i doktrinu već i borbenu vrednost tih snaga, njihov moral, iskustvo, uvežbanost za protivpartizansku borbu, tradiciju, ponašanje u napadu i odbrani i druge njihove osobine. Svaka okupatorska sila ima svoju koncepciju tj. određena gledanja na metode protivpartizanske borbe. Ova gledanja čine deo njene ratne doktrine, pa mogu manje ili više odstupati od onog što se smatra prosečnim i standardnim shvatanjima i pravilima protivpartizanske borbe (o kojima će kasnije biti reči). Ta specifičnost pogleda na ovu vrstu borbe može se ustanoviti delom iz teoriskih postavki i direktiva koje važe za dotičnu oružanu silu a delom i iz njene prakse. U svakom slučaju nužno je to imati u vidu da bi se moglo uspešno suprotstaviti svakoj akciji takvog okupatora, te da bi se pronašle i iskoristile najslabije tačke u sistemu protivpartizanskog obezbeđenja, obaveštavanja i drugih borbenih postupaka.

3. UTICAJ GEOGRAFSKIH I DEMOGRAFSKIH ELEMENATA *

Iz grupe geografskih elemenata koji su od uticaja na partizanski rat najvažniji su: zemljište, klima i demografska situacija.

Zemljište znatno utiče na svaki rat, pa prema tome i na partizanski. Ono, s jedne strane, utiče kao prostor koji se izražava dužinskim i kvadratnim jedinicama. Uticaj prostora može se izraziti vrlo jednostavnom formulom: što je veći prostor teže ga je okupirati i efikasno kontrolisati, to je lakše partizanima da na njemu manevrišu i izbegnu koncentrične udare okupatorskih snaga. S druge strane, zemljište utiče na rat i svojim kvalitetima: komunikativnošću i prolaznošću, pokrivenošću i geološkim sastavom.

Stepen prohodnosti zemljišta relativno utiče na partizanski način dejstva, olakšavajući ili otežavajući pojedine taktičke radnje. Da bismo taj uticaj mogli bolje da sagledamo, možemo izvršiti grubu podelu zemljišta na nekoliko kategorija: ono koje je vrlo teško prohodno bez specijalne opreme (veće vodene prepreke, vrlo strme planinske padine, kanjonaste doline i sl.); zemljište po kome se na određenim pravcima mogu kretati pešaci i tovarna grla; zatim na ono po kome se na dovoljno pravaca mogu kretati dvokolice, zaprežna kola i motorna vozila sa gusenicama (tzv. manevarsko zemljište); i, najzad, na zemljište sa više uzdužnih i poprečnih puteva po kojima se mogu kretati motorna vozila na točkovima, kakvih je najviše u naoružanju savremenih armija. Na vođenje partizanskog rata nepovoljno utiče zemljište koje je teško prohodno zbog toga što kao prirodna prepreka otežava manevar partizanskim jedinicama, jer one obično ne raspolažu potrebnom tehničkom opremom za njeno savlađivanje, te su u tom pogledu inferiorne u odnosu na specijalne (pontonske, alpinističke) jedinice okupatora. Drug Tito je, analizirajući uslove naše borbe u V ofanzivi, naglasio da teško besputno zemljište, na kome je ta ofanziva izvođena, nije išlo na ruku partizanima.¹⁴⁾ Usavršavanjem avijacije, a naročito helikoptera, okupator će imati sve veće prednosti na vrlo teško prohodnom zemljištu. Međutim, još nepovoljnije na partizanski rat utiče zemljište sa gustom mrežom automobilskih puteva i aero-

¹⁴⁾ *Stvaranje i razvoj Jugoslovenske Armije*, Glavna politička uprava JA, Beograd 1951, str. 238.

droma, jer sve to omogućuje upotrebu i manevar teške ratne tehnike u kojoj je okupator višestruko ili apsolutno nadmoćan. Ostale kategorije zemljišta, a naročito ono koje je prohodno samo za pešadiju i tovarnu stoku, idu na ruku partizanskom načinu ratovanja, jer je na njima okupator lišen prednosti koje mu pruža tehnička nadmoćnost. Stoga partizani nastoje da komunikativno zemljište pretvore u neprolazno za tešku tehniku rušenjem saobraćajnih objekata i zaprečavanjem.

Na teže prohodnom planinskom zemljištu i na površinama pokrivenim krasom, kakvim obiluje naša zemlja, pešadija neprijatelja je prinuđena, ako želi da postigne normalan tempo kretanja, da se kreće u kolonama i grupama. To partizanima omogućuje uspešne prepade iz zaseda, prikriveno ostavljanje i prolazak manjih grupa u pozadinu okupatorskih napadnih kolona, dakle primenu najuspešnijih partizanskih taktičkih metoda borbe. Kada su teže prohodne površine veličine nekoliko desetina kvadratnih kilometara, onda one, uz pretpostavku da postoje i drugi povoljni uslovi, predstavljaju pogodan prostor za obrazovanje partizanske baze. Ovo utoliko više, ako je ta površina okružena drugim sličnim površinama, tj. ako nije geografski izolovana.

Pokrivenost zemljišta apsolutno povoljno utiče na partizansko ratovanje, jer što je ona veća uslovi su povoljniji za partizanska dejstva. Flora, u svim svojim razvijenim oblicima, počev od kultura žitarica do starih visokih šuma, pruža mnoge pogodnosti partizanima, zaklon od ugleda sa zemlje i iz vazduha, a kad je u pitanju šuma onda od metaka i prepreku za prolaz neprijateljske teške tehnike. Pokriveno zemljište pruža mogućnost upotrebe onakvog oružja sa kakvim upravo raspolažu partizani. Ovakvo zemljište predstavlja za okupatora teškoću i zbog toga što mu znatno otežava orijentaciju na ionako nepoznatom zemljištu. Šuma partizane štiti od ugleda i dejstva neprijateljske avijacije. Ona im pruža sklonište za boravak i odmor kada nisu u mogućnosti da se za to koriste naseljenim mestima. Naročito je u tom pogledu dragocena visoka crnogorična šuma koja i zimi pruža odličnu masku

i sklonište. Ispresecano zemljište pruža takođe veće pogodnosti od teže prohodnog i pokrivenog zemljišta, jer na njemu ima dovoljno zaklona.

Sve spomenute povoljne, odnosno nepovoljne osobine zemljišta mogu u raznim kombinacijama da znatno olakšavaju ili otežavaju vođenje partizanskog rata. Ali ni najpovoljnije zemljište, nepošumljene ravnice sa gustom mrežom puteva, ne pretstavlja apsolutnu zapreku za vođenje partizanskog rata. »Svaki narod, samo ako ima srca da se brani, može voditi u svojoj zemlji partizanski rat, bila ona brdovita ili ravna«, napisao je u svojoj knjizi o partizanskom ratu naš vojni pisac, Matija Ban, pre stotinu godina i bio je potpuno u pravu u ovom kao i u mnogim drugim svojim pogledima na partizanski rat.¹⁵⁾ Pogrešne su tvrdnje koje su ponegde isticane posle Drugog svetskog rata, da je partizanski rat moguće uspešno voditi samo kad postoje za to najpovoljniji zemljišni uslovi, pošumljeno planinsko zemljište bez komunikacija.¹⁶⁾ Istina je u tome da je vođenje partizanskog rata u organizaciskom i taktičkom pogledu nužno prilagoditi uslovima zemljišta, tako da se uz najbolju ekonomiju snaga postignu najveći rezultati. Zato procena zemljišta osetno utiče na partizanski ratni plan, na organizaciju i način popune partizanskih jedinica, na planiranje bojeva i operacija, na sistem snabdevanja i zbrinjavanja itd. Ukoliko se realnije proceni uticaj uslova zemljišta utoliko će osobine zemljišta biti potpunije iskorišćene a mane uspešnije parirane odgovarajućom organizacijom i načinom dejstva.

Ni *geološki sastav tla* nije bez uticaja na uslove partizanskog rata. Od tvrdoće površinskog sloja zemljišta zavise mogućnosti za utvrđivanje a naročito za izradu podzemnih skloništa, kakva su partizanima često potrebna za skriven smeštaj bolnica, najnužnijih rezervi i druge potrebe. Za izradu podzemnih bunkera najpodesnije je ocedito meko zemljište sa pokrivenom okolinom, tako da

¹⁵⁾ Ban Matija: *Pravila o četničkoj vojni*, Beograd 1848, str. 1.

¹⁶⁾ Tito, knjiga II, str. 326—327; isto, VIII, str. 225.

je mogućan neuočljiv prilaz. Svaka geološka formacija mogla bi da bude posebno proučena s gledišta podesnosti njene upotrebe u partizanskom ratu i njene pripreme za potrebe eventualnog partizanskog rata. Tako bi se bolje uočila vrednost pošumljavanja golih površina, poznavanja i uređenja špilja itd.

Što je *naseljenost* gušća to su mogućnosti pokreta otpora veće, jer je stanovništvo osnovni nosilac otpora na svojoj teritoriji. Neki pokret koji bi vodile jedinice iz drugih delova zemlje, ne bi bez učešća domaćeg stanovništva imao uslove da se održi. Bilo je shvatanja, a negde ih ima još i danas, da je partizanske akcije moguće organizovati i voditi jedinicama koje se dovedu na određeni sektor i koje zbog tajnosti ili drugih razloga imaju vrlo ograničen ili nikakav dodir sa stanovništvom. Ovaj metod dejstva može se zvati i partizanski, ali to nije svenarodni partizanski rat. Partizanske jedinice, kad je u pitanju široki narodni partizanski pokret otpora, najveći deo vremena ne borave u tajnim skrovištima po šumama i u ukopanim zemunicama, nego su raspoređene po naseljima. Za to su najpogodnija manja seoska naselja koja nisu zbijenog niti ušorenog tipa, ali ne ni previše razbacana. Takva su naselja ne samo podesna za obezbeđenje od napada sa zemlje već ne predstavljaju ni pogodan cilj za dejstvo iz vazduha, pa se time umanjuju gubici ne samo boraca nego i civilnog stanovništva. U planinskim predelima koji nisu naseljeni od osobite su koristi za partizanske jedinice (naročito u uslovima guste okupacije), pastirski stanovi (bačije, kolibe), šumarske, lovačke i planinske kuće i skloništa, kao privremena boravišta i mesta gde se mogu skloniti ranjenici, bolesnici, osetljiv ratni materijal i štabovi.

Geografsko-ekonomski element mora se takođe imati u vidu, jer bogatstvo teritorije, količina i vrsta hrane kojom se raspolaže, postojanje pitke vode, raspolaganje materijalom od koga se pravi odeća i obuća, postojanje radionica itd., ima znatnog uticaja na mogućnosti snabdevanja partizanskih jedinica. Pri stvaranju operativnih

planova u NOR-u imalo se uvek u vidu ekonomsko stanje naroda na prostoru na kome su se vodile operacije.¹⁷⁾

Apsolutni *uticaj klima* mogao bi se označiti konstatacijom da su toplija godišnja doba pogodnija za vođenje partizanskog rata nego zima, naročito u uslovima guste okupacije. Oštra klima, ipak, prema neotpornom i nepripremljenom neprijatelju može biti i saveznik partizanima. Od posebnog je značaja uticaj zimske sezone na partizanska dejstva. To je ranije obično bilo godišnje doba smanjene aktivnosti partizana, zbog više nepovoljnijih okolnosti od kojih će se ovde spomenuti tri najznačajnije: smanjivanje maske, hladnoća i snežni pokrivač. Znatno smanjenje maske traje na našoj geografskoj širini obično 5—6 meseci, za vreme dok su šuma bez lista i polja bez biljnih kultura. Naše iskustvo pokazalo je da je u to vreme moguće razvijati intenzivnu borbenu delatnost ako se preduzmu odgovarajuće organizacione i materijalne pripreme za zimsku sezonu. Taktika dejstva treba da bude prilagođena zimskim uslovima. Okupatorska avijacija može tada postati aktivan i opasan protivnik. Partizanske jedinice moraju se pripremiti i za sezonu hladnoće, računajući uvek sa mogućnošću da se nekad ostane i po više dana i noći pod otvorenim nebom. Dosta česti slučajevi smrzavanja u toku našeg Narodnooslobodilačkog rata predstavljaju ozbiljno upozorenje u tom pogledu, mada su prema direktivi Vrhovnog štaba preduzimane pripreme za dejstvo u zimskim uslovima.

Snežni pokrivač ukoliko predstavlja prepreku za kretanje motorizacije ide u prilog partizanskim jedinicama.

Za sneg je potrebno pripremiti bele ogrtače, smučke i krplje.

Jesen i proleće imaju te pogodnosti što su noći dovoljno duge za pripremu i izvršenje akcije, a dani su često magloviti i oblačni pa umanjuju mogućnosti upotrebe avijacije.

¹⁷⁾ Tito, knjiga I, *Naprijed*, Zagreb 1959, str. 142.

4. ZNAČAJ PRIPREMLJENOSTI ZEMLJE ZA PARTIZANSKI RAT

U XIX a delom i u XX veku partizanski ratovi često su otpočinjali spontano, kad su postali nužnost, inicijativom pojedinaca i samog naroda okupiranih oblasti jer vlade i generalštabovi nisu ovaj metod borbe unapred planirali kao sredstvo odbrane. O njima kao vrsti ratne veštine nisu mnogo raspravljali stratezi i taktičari, a ono što je o njima pisano odnosilo se pretežno na pitanje njihove legalnosti. Krajem XIX i početkom XX veka u ratne službe i taktička pravila većeg broja država uključuju se postepeno poglavlja o metodu partizanske borbe i o načinu suzbijanja partizanskih pokreta. To je već predstavljalo određene teoriske i organizacione pripreme za eventualni partizanski rat, ali je sve to ostajalo u uskim taktičkim okvirima.

Zemlje koje su u sklopu svojih oružanih snaga imale i teritorijalnu vojsku namenjenu isključivo za odbranu svoje teritorije, počele su predviđati i tu mogućnost, da ona, pored frontalnog otpora invazionim trupama, produži otpor i posle prodora neprijatelja u dubinu teritorije. Tako je belgiska »Narodna odbrana«, dobrovoljačka miliciska vojna organizacija, pokušala da pruži otpor nemačkim trupama koje su u Prvom svetskom ratu okupirale Belgiju. Pokret je bio u začetku u krvi ugušen, jer, pored ostalog, nije bio vođen na partizanski način.

Posle Prvog svetskog rata pristupilo se u nekim zemljama određenim organizacionim i materijalnim priprema za vođenje partizanskog rata. U vojsci stare Jugoslavije organizovani su četničko-podobranski bataljoni od redovnih vojnika dobrovoljaca, koji su bili namenjeni za dejstvo u neprijateljskoj pozadini u slučaju okupacije. S obzirom da su ove jedinice, još u većoj meri nego vojska kao celina, bili sredstvo nazadnjačke i šovinističke politike, njima nije ni dat zadatak (niti bi oni takav zadatak mogli izvršiti) da budu jezgro za neki širi narodni oružani ustanak, odnosno pokret otpora na okupiranim delovima zemlje. Oni su imali zadatak da u pozadini neprijatelja vrše diverzije, krijući se od naroda i svraćajući u naselja

samo po nuždi i radi raznih rekvizicija.¹⁸⁾ Zato nije bila velika šteta za narod što kratak rat i opšte rasulo nisu ni pružili prilike za upotrebu ovih četničkih bataljona.

U Sovjetskom Savezu koji je imao dragocena iskustva sa dejstvom partizana iz doba građanskog rata i intervencije, preduzete su bile pre Drugog svetskog rata izvesne organizaciske i materijalne pripreme za partizanski rat.¹⁹⁾ Partiski komiteti imali su zadatak da u slučaju ugroženosti svog okruga okupacijom formiraju srž partizanskog odreda i razviju partizanski pokret u tom kraju. Ove organizaciske mere urodile su plodom i doprinele kasnijem velikom zamahu partizanskog pokreta na okupiranom delu SSSR-a. Uporedo su pred rat bile sprovedene i neke materijalne pripreme za partizanski rat. U skrivenim podzemnim skloništima bile su spremljene rezerve hrane, bar za prvo vreme, dok se ne uredi snabdevanje avionima sa fronta ili sa terena. Da bi starešinama bilo olakšano rukovođenje partizanskim jedinicama, bili su štampani praktični priručnici iz partizanske taktike.

Iskustva koja je pružio Drugi svetski rat u pogledu efikasne pripreme partizanskih pokreta otpora nisu ostala bez odjeka na savremene odbranbene pripreme naročito kod miroljubivih zemalja. Vrsta i obim priprema zavisi svuda od toga kakva se varijanta partizanskog rata ima u vidu, tj. da li se misli na upotrebu unapred pripremljenih odabranih jedinica za partizanska dejstva, koje bi kod naroda uživale podršku, ali koje ne bi bile isto što i stanovništvo, ili se pak misli na široki svenarodni partizanski pokret stanovništva koji stvara svoje jedinice i vrši znatan uticaj na sam način vođenja partizanskog rata.

Pripreme za narodni partizanski pokret kakav je vođen u našoj zemlji u toku prošlog rata, trebalo bi da obuhvate organizaciske, materijalne, političke, psihološke i vaspitne pripreme. Organizaciske pripreme bile bi usmerene na stvaranje takve organizaciske osnove, koja ne bi

¹⁸⁾ *Uput za četničko ratovanje*, Beograd 1929, str. 39.

¹⁹⁾ *Tudman: Rat protiv rata*, str. 475.

previše polagala na odabrano elitno jezgro, nego bi više računala sa dobrovoljačkim laičkim elementom i sa punim angažovanjem celog stanovništva. Materijalne pripreme mogle bi biti svestrane i potpune, jer za to postoje svi uslovi. Psihološke i političke pripreme nisu od malog značaja, jer narod treba unapred da zna na šta sve može da računa u eventualnom ratu i šta mu je dužnost u slučaju da njegov kraj bude okupiran. Vojno-stručne teoretske i praktične pripreme trebalo bi da budu usmerene na izučavanje i uvežbavanje partizanske taktike, partizanske organizacije snabdevanja i zbrinjavanja i na upoznavanje protivpartizanske taktike eventualnih agresora, čijoj se taktici partizani treba da umeju suprotstaviti. Blagovremenost i obim svih tih priprema biće, besumnje, jedan od važnih činilaca, koji bi u slučaju da zemlja bude okupirana imao velikog uticaja na uspešno otpočinjanje i vođenje partizanskog rata.

III. ORGANIZACIJA PARTIZANSKOG POKRETA I RUKOVOĐENJE

Spontani narodni pokreti otpora koji niču iz teške nužde i šire se nekontrolisano, kao požar, počinju od XIX veka ustupati mesto unapred organizovanim pokretima i mogu se smatrati danas već sasvim prevaziđenim. Budući pokreti otpora polaziće sa jedne osnove, jedne organizacije koja je izgrađena još u doba mira. Osnovi na kojima će počivati organizacija budućih partizanskih pokreta biće kod raznih zemalja različiti jer će se zasnivati na različitim iskustvima, uslovima i planovima. Oni će se zasnivati, u prvom redu, na iskustvima iz Drugog svetskog rata i kasnijih partizanskih ratova u kolonijama. Od načina na koji se reši strategijsko pitanje organizacije i izgradnje partizanskih oružanih snaga zavisi umnogome uspeh primene odgovarajuće partizanske taktike, pa prema tome i uspeh partizanskog rata u celini.

1. ORGANIZACIJA NEKIH PARTIZANSKIH POKRETA U DRUGOM SVETSKOM RATU

Između desetak razvijenih partizanskih pokreta u Evropi, od kojih je svaki imao izvesne specifičnosti, razmotrićemo osnove organizacije triju tipičnih.

U *Jugoslaviji* nisu pre rata bile izvršene nikakve pripreme za organizovani narodni pokret otpora u slučaju

okupacije zemlje. Vojno-četničke formacije nisu imale ni zadatak, ni sposobnosti da organizuju takav pokret. Ali osnovni uslovi za pokret otpora postojali su, jer je narod bio spreman da se bori a postojalo je i rukovodstvo spremno i sposobno da ga vodi u borbi. Komunistička partija Jugoslavije, koja je sama pre rata i posle okupacije stvarala takvo raspoloženje naroda, računala je sa njime kada se odlučila da organizuje partizanski pokret otpora. U početku se išlo sa metodom tihog narastanja pokreta, ali kad su spoljnopolitička i vojna situacija postale povoljne KPJ je pozvala narod na masovan oružan ustanak. S obzirom na vrlo raznolike opšte uslove u raznim krajevima, ustanak je bio raznog intenziteta i oblika. On je, međutim, već od početka bio orijentisan na dugotrajan partizanski rat i na partizanske metode ratovanja, a ne na stvaranje frontova.²⁰⁾ Tamo gde su u tom pogledu učinjene greške, one su naknadno ispravljene. Iako je KPJ bila inspirator i organizator ustanka, njeni članovi i sledbenici nisu prvih dana stigli da u svakom ustaničkom naselju rukovode i predvode ustanike. Bilo je mestimično i pojava spontanog razvoja, bar u početku, pa i zlonamernog, izdajničkog skretanja pokreta na pozicije bratoubilačke borbe, ali su te slabosti ubrzo preodoljene. Elementi kojima je narodna oružana antifašistička borba izgledala opasna i revolucionarna, kada im nije uspelo da je iznutra razbiju, priključili su se okupatoru ili su kočili razvoj partizanskog pokreta propovedanjem »neutralizma« i čekanja.

Ustaničke jedinice u prvi mah bile su po jačini vrlo raznolike, jer je u krajevima gde je ustanak bio masovan skoro svako naselje (selo) imalo svoju jedinicu, »četu« ili »odred«, ali su već u toku prvih sedmica ustanka veće čete bile podeľjene na vodove a više četa iz jedne administrativne jedinice (opštine, sreza) bilo povezano u bataljone i teritorijalne odrede. Gotovo svi rukovodioci u tim prvim jedinicama bili su birani od boraca i naroda. Prvi viši štabovi bili su u samom početku najčešće istovetni sa

²⁰⁾ Direktivom Vrhovnog štaba za dejstvo partizanskih odreda, od 10 avgusta 1941 godine. *Zbornik*, tom II, knj. 2.

komitetima KPJ, ali su ubrzo bili formirani posebni vojni štabovi.

Štabovi su u saradnji sa partiskim rukovodstvima odmah i uporedo sa borbenim akcijama pristupili učvršćivanju i usavršavanju organizacije partizanskih jedinica. Učvršćivana je disciplina, suzbijane pojave samovolje, polagane zakletve, razvijan živ politički rad u jedinicama i na terenu. Svaka četa i veća jedinica imala je izabranog ili postavljenog političkog komesara. Štabovi odreda imali su od samog početka karakter kolektivnog rukovodstva.

Za naš partizanski pokret najkarakterističnija u organizaciskom pogledu bila je činjenica da je on od svog početka do kraja bio jedinstven u osnovnim postavkama organizacije, rukovođenja, taktike i široke političke linije u koju su se mogle uključiti sve rodoljubive snage spremne da se bore za slobodu. Iako je pokret u svojoj osnovi bio organizaciski jedinstven on je obilovao, naročito u početnoj fazi, raznolikim organizaciskim rešenjima u pogledu veličine i sastava jedinica, već prema uslovima za borbu u pojedinom kraju. Partizanski odredi bili su postepeno pretvarani, prema direktivi Vrhovnog štaba²¹⁾ u čvrste vojničke formacije, pri čemu je korišćeno iskustvo partizanskih odreda u Srbiji, gde su oni bili sastavljeni od 3—4 bataljona, a ovi od četa i vodova.

Od osnovne organizaciske jedinice — teritorijalnog odreda — razvoj je tekao ka stvaranju pokretnih udarnih jedinica: vodova, četa, bataljona, brigada, a zatim (u drugoj godini rata) divizija i većih grupacija, sa kojima je lakše bilo manevrisati, vršiti potrebne koncentracije snaga i prenositi težište operacija na izabrane predele.

S obzirom da je u našoj zemlji Narodnooslobodilački pokret morao, pored borbe protiv okupatora, da slomi unutarnji otpor koji je pokretu pružao stari politički aparat i da stvori novi narodni sistem vlasti, to je njegov zadatak bio vanredno komplikovan. Taj zadatak uspešno je izvršen na političkom i na vojnom planu zahvaljujući čvrstini i pravilnoj orijentaciji rukovodeće snage pokre-

²¹⁾ *Stvaranje i razvoj JA*, str. 72.

ta — Komunističke partije Jugoslavije, koja je umešno koristila povoljne objektivne uslove za borbu, a otklanjala dejstvo onih negativnih faktora (nacionalne suprotnosti, politička zaostalost na selu i sl.) koji su mogli paralizovati pokret.²²⁾ Taj subjektivni faktor koji je dejstvovao ne samo u vreme okupacije nego i godinama pre toga, bio je presudan za uspeh pokreta a ne geografski uslovi, fatalizam i očajanje, kako je to zlonamerno isticano od strane onih koji su hteli da potcene uticaj svesnog faktora u našem ustanku.

U *Sovjetskom Savezu* bile su izvršene izvesne organizacione i materijalne pripreme za partizanski rat i one su se vrlo povoljno odrazile na njegov kasniji razvoj. To se moglo i očekivati s obzirom ne samo na izvršene pripreme, već i na političke uslove, tradicije i borbena iskustva u ovom vidu borbe u *Sovjetskom Savezu*. Osnovna odlika partizanskog pokreta u *SSSR-u* bila je u tome što je on zamišljen i ostvaren kao sastavan deo odbranbenog rata o čijem se ishodu rešavalo u prvom redu na frontu, a borba u neprijateljskoj pozadini imala je za cilj da olakša pobjedu na frontu. Ovakav cilj pokreta opredelio je i njegovu organizaciju. Za potrebe fronta najbolje rade takve partizanske jedinice kojima se može neposredno rukovoditi s fronta, a to su jedinice koje se po svojoj organizaciji i načinu komandovanja ne razlikuju mnogo od jedinica na frontu, iako, s obzirom na zadatke, imaju niz specifičnosti. Da bi ostale čvrste vojne formacije takve jedinice nisu se uklapale u narodne ustanke iako su primale saradnju i pomoć stanovništva. Najveći deo krupnijih partizanskih jedinica vodio je direktno poreklo s fronta i oprezno, posle brižljive provere, popunjavao svoje redove i nadoknađivao gubitke primanjem dobrovoljaca iz redova stanovništva i odbeglih zarobljenika. Velika opreznost prilikom primanja dobrovoljaca i bojazan od ubačenih neprijateljskih agenata išla je na štetu masovnosti partizanskog pokreta. Ovakve jedinice bile su

²²⁾ Tito: *U čemu je specifičnost oslobodilačke borbe i revolucionarnog preobražaja nove Jugoslavije*. *Komunist*, br. 1, oktobar 1946 god.

pretežno snabdevane s fronta pomoću avijacije, koja je otpremala na sigurno mesto partizanske teške ranjenike. Jedinice su bile različite jačine, obično odredi od 100 do nekoliko stotina boraca, ali je bilo i jačih odreda koji su po brojnosti prerastali u brigade i male divizije (Kovpak). U veće formacije po nekom teritorijalnom principu nisu objedinjavane, ali su zato okružni i republički partiski komiteti usklađivali unekoliko njihova dejstva. Inače sa svim značajnim partizanskim jedinicama rukovodio je centralizovano Partizanski štab iz Moskve (Vorošilov) a komandanti jedinica prebacivani su, povremeno, avionima u Moskvu na savetovanje i referisanje.

Pored ovih regularnih partizanskih jedinica bilo je i manjih samoniklih partizanskih odreda, koji su se postepeno ili priključivali regularnim odredima, kada su ovi prolazili kroz njihovu teritoriju ili su na drugi način bili »povojničeni«, slanjem oficira da nad njima preduzmu komandu. Partizanski pokret u okupiranim delovima SSSR-a, naročito u Belorusiji, doživeo je u toku rata veliki zamah i znatno je pridoneo pobedama Sovjetske armije.

Pokret otpora u SSSR-u imao je i druge organizacione forme sem oružanih partizanskih jedinica. U gradovima su bila organizovana »potpolja«, organizacije koje su vršile sabotaže, organizovale atentate i slale obaveštenja preko partizanskih jedinica za front. Bilo je, razume se, i saradnika okupatora, dobrovoljaca za policisku okupatorsku službu i druge dužnosti u okupatorskoj administraciji, pa je pokret morao voditi borbu i protiv njih.

*

U zapadnoj Evropi (Francuskoj, Belgiji i Holandiji) pokret otpora protiv nacista imao je posebne odlike, po kojima se bitno razlikuje od pokreta u istočnoj Evropi. Zbog političke podvojenosti onog dela stanovništva koji je bio spreman da pruži okupatoru otpor, stvoreno je više nezavisnih organizacija otpora. Nijedna od njih nije uspela da stane na čelo pokreta, a sporazumevanja u vr-

hovima organizacija išla su sporo, bila su površna i nisu bila usmerena na to da se pokret stvarno integrira u masama i tako dobije na snazi i na zamahu. Tako je ceo taj pokret ostao na nižem stepenu razvoja, jer su razne političke struje različito gledale na potrebu šireg zamaha borbe i širokog učešća stanovništva u pokretu, a naročito na potrebu prelaska na višu oružanu formu otpora — partizanski rat. I ovde kao i na Istoku pokret je radio pretežno za front, ali ne toliko napadima na saobraćaj i vojne formacije okupatora koliko prikupljanjem i slanjem obaveštajnih podataka, privrednom sabotazom i političkim akcijama. To je, prema tome, pretežno civilni pokret koji je tek u završnoj fazi rata ozbiljnije prelazio na oružane akcije a ponegde primao i forme masovnog narodnog ustanka (Pariz).

2. NAČELA I METODI VOJNE ORGANIZACIJE PARTIZANSKOG POKRETA OTPORA

Osnovna obeležja organizacije narodnog partizanskog rata su teritorijalnost i elastičnost. Pokret se organizuje u prvom redu po teritorijalnom principu, tj. da osnovna partizanska jedinica (odred) ima svoju teritoriju na kojoj stalno bazira, odnosno da određena grupa naselja i određena teritorijalna celina ima svoju partizansku jedinicu.²³⁾ Partizanska teritorijalna podela zemlje može se poklapati, i obično je tako, sa političko-administrativnom podelom, ali mogu biti učinjena i odstupanja tamo gde to traže interesi bolje organizacije pokreta. Veće partizanske pokretne jedinice (brigade, divizije) baziraju na teritoriji jednog ili više odreda u okviru jednog područja, ali kao osnovna manevarska snaga nisu stalno vezane ni za jednu teritorijalnu formaciju.

Kađ se vrši mirnodopska organizaciona priprema za partizanski rat onda se polazi od pretpostavke da svaki deo teritorije može u ratu biti okupiran, pa tako postati poprište partizanskih borbi. Prema tome, mirnodopska

²³⁾ *Stvaranje i razvoj JA*, str. 89.

organizacija pokreta pokriva celu teritoriju. Ova organizacija sticanjem ratnih i drugih okolnosti može na nekim mestima biti poremećena, dezorganizovana i privremeno paralizovana, ali to neće bitno uticati na efikasnost rada cele organizacije. Organizacija ionako nije i ne treba da bude, nešto potpuno dograđeno i kruto zatvoreno. Mogu biti predviđena lica koja će sačinjavati prvu okosnicu jedinica, ali treba imati na umu da će često samo deo njih stvarno moći da se nađe na određenom mestu prvih dana posle okupacije. U tom slučaju zameniće ih drugi. Iz redova masovnih organizacija (političkih, patriotskih, sportskih i drugih), a i neposredno iz naroda pritiće borci u partizansku jedinicu. Grupisanje će biti ili po predviđenoj organizacionoj šemi ili, zbog nepredviđenih uslova, po nešto izmenjenoj šemi. Sa borbenim akcijama, gde se za to ukažu naročito povoljni uslovi, neće se uopšte oklevati, ali će do prelaska na veće akcije redovno trebati da prođe sedmica ili dve dok se osnovne jedinice organizacijski srede, izvrši raspodela oružja, uspostavi veza, upoznaju rukovodstva i stvori opšti plan dejstva za jednu teritoriju koja čini celinu. Ako je formiranje jedinice izvršeno pre okupacije, ona će moći da stupi u dejstvo čim se nađe u neprijateljevoj pozadini. Ako je front u blizini aktivnost će biti usmerena na pomoć frontu i na vezu sa frontom. Ako u blizini ne postoji front na partizanska borbena dejstva prelaziće se sa manje žurbe a više plana.

Prilikom organizovanja partizanskih jedinica od najmanjih do najviših mora se nastojati da što potpunije budu zadovoljeni zahtevi pokretljivosti, vatrene moći i sposobnosti za samostalno dejstvo.

Pokretljivost se obezbeđuje organizacijom na taj način što se formiraju jedinice manjeg brojnog stanja, sa lakim naoružanjem, sa malim i vrlo pokretnim komorama. Naše jedinice u toku NOR-a bile su za 3—4 puta brojno slabije od onih koje su u to vreme bile upotrebene na frontovima, a bile su naoružane skoro jedino pešadiskim oružjem. Artiljeriska oruđa i oklopna vozila u početku su upotrebljavana retko i na kraće vreme, a

kada su krupne regularne jedinice čvrsto preuzele obezbeđenje prostranih oslobođenih teritorija često je korišćena i teža tehnika.

Vatrena moć obezbeđuje jedinici snagu udara i sposobnost da se bori protiv raznovrsnih formacija i tehničkih rodova vojske. Međutim vatrenu moć partizanskih jedinica ne treba meriti samo količinom metala koji izbace sva njena oružja u jedinici vremena, već i efektom njene vatre u situacijama u kojima one stupaju u dejstvo. To je bliska borba, u kojoj iznenadna i snažna vatra automatskog oružja, koja ne traje dugo, najčešće rešava ishod borbe. Pored toga nova laka protivoklopna oružja u velikoj meri olakšavaju partizanima borbu protiv neprijateljeve tehnike i njegovih utvrđenja.

Samostalnost jedinice obezbeđuje se organizacijom na taj način što se u svakoj jedinici obrazuju svi elementi potrebni za vođenje borbe i za život. Tako, naprimer, svaka partizanska samostalna jedinica treba da ima inžinjeriske elemente (grupu ili odeljenje diverzanata) da bi u pogodnom času mogla da izvrši diverziju za koju joj se pružila prilika. Jedinica isto tako treba da ima zalihu municije, svog ekonomu itd. Partizanska jedinica organizovana je tako da joj ne pretila opasnost od razbijanja. Ona se može pod pritiskom, kao i bez spoljnog pritiska, brzo raščlaniti na delove i deliće, a da to ne bude rasulo i dezorijentacija, već samo njeno privremeno raščlanjavanje posle koga će se u predviđeno vreme i na određenom mestu, jedinica ponovo prikupiti.

Potpun sastav partizanske jedinice može biti predviđen još u miru. U tom slučaju partizanska jedinica može biti formirana čim otpočne rat, s tim da bude upotrebljena protiv nastupajućeg neprijatelja kada se front približi njenom sektoru, ali da ne odstupa ako neprijatelj ne bude zaustavljen, već da se zabaci iza fronta i produži dejstvo u pozadini neprijatelja. Moguće bi bilo i takvo rešenje da se formiranje jedinice ne izvrši dok teren, na kome se formira jedinica, ne bude okupiran. Formiranje se u tom slučaju vrši neposredno po prelasku glavnine neprijatelj-

skih snaga, odnosno kad teren jedinice postane pozadina neprijateljskog fronta.

Kada se unapred ne određuje čitav lični sastav jedinice onda će se odrediti sastav jezgra jedinice. Stvaranje jezgra spada u prve konkretne organizacijske mere na organizovanju partizanskih jedinica. Ono već u miru može biti izvršeno na taj način što će biti određeni pojedinci koji će ući u sastav toga jezgra. Njemu može biti određeno i mobilizacijsko mesto pa i početni plan dejstva. Slabost ovog načina stvaranja jezgra sastoji se u tome što u toku mobilizacije, vođenja borbi i okupacije redovno nastupe velike personalne promene i veliki deo onih koji su predviđeni za jezgro partizanske jedinice ili bude sprečen da stigne na svoja mesta ili bude određen na neke druge nepredviđene dužnosti. Drugi način stvaranja jezgra mogao bi biti takav da se unapred odredi samo uže rukovodstvo koje će u toku mobilizacije i za vreme približavanja fronta, u zadnji čas pred okupaciju svog područja, oformiti jezgro partizanske jedinice, delom od onih koji su ranije bili predviđeni za tu dužnost a delom od drugih koji se nađu pri ruci a koji su sposobni i voljni da se uključe u partizanske jedinice. Treći način stvaranja jezgra mogao bi biti takav da se unapred, za vreme mira, odredi samo politička ili društvena organizacija koja će se pobrinuti da se u slučaju potrebe formira jezgro partizanske jedinice. U ovom slučaju unapred se stvaraju samo grubi planovi koji imaju u vidu one ličnosti koje dolaze u obzir da se prihvate formiranja jezgra, a u opštim linijama predviđa se i način dalje popune, rejon dejstava, snabdevanje i ostalo.

U daljem proširivanju jezgra radi stvaranja potpune jedinice dobro je imati u vidu dva načela: postepenost i dobrovoljnost. Postepenost je potrebna iz više razloga. Odjednom sakupljen veći broj ljudi teže se saživljava i teže rešava početne probleme nego mali broj, kome se postepeno pridaju novi članovi u skladu sa opštim mogućnostima naoružavanja, prilika za borbu, uslova snabdevanja hranom itd. U prvom periodu treba naročito poštovati načelo dobrovoljnosti stupanja u odred, pa i u

slučajevima kad postoji formalna obaveza i ranija saglasnost pojedinca da će se boriti kao partizan. Kod nekih ljudi potrebna je izvesna psihološka priprema za takvu važnu promenu. Ipak ako je u pitanju opasnost da neko bude odveden od strane okupatora, a on to ne uviđa i ne odlučuje se na stupanje u odred onda ga treba mobilisati.

Jezgro partizanske jedinice u prvim danima okupacije često će biti moguće pojačati onim vojnim obveznicima koji su bili mobilisani za borbu na frontu, pa su sticajem okolnosti otsečeni kao jedinica ili kao pojedinci od svoje više jedinice. Ako se desi da ovi vojnici nisu rodom sa teritorije na kojoj su se zatekli u času dodira sa partizanskim jezgrom, biće najcelishodnije da bar u prvo vreme produže borbu tamo gde su se zatekli i da u početnoj fazi ne traže načina da se probiju prema svom zavičajnom kraju. Naći će se često i takvih vojnih obveznika koji bilo zbog čega nisu bili ni stigli da se uključe u svoje jedinice u toku mobilizacije. Oni će se u svojstvu regularnih vojnika kao i ovi prvi uključiti u partizanski odred.

Uporedo sa spomenuta dva izvora popune doći će na red omladina koja je bila pod obavezom predvojničke obuke i oni građani koji su iz posebnih razloga bili oslobođeni službe u regularnoj armiji zbog svoje dužnosti u privredi, prosveti i sl. Pri svemu tome u prvom redu će se primati muškarci ali po potrebi i žene za posebne, u manjoj meri boračke dužnosti. U partizanskom pokretu postoji uvek za žene veliki broj dužnosti van odreda. To su službe: prenošenja vesti, dopreme hrane, obaveštavanja i razne druge pomoćne službe.

U toku borbi, naročito u njenim daljim fazama, desiće se, kao što se i ranije češće događalo, da iz redova okupatorske vojske prebegnu njeni pripadnici u partizanske odrede ili da se, kad budu zarobljeni, izjasne za ostanak u partizanskim redovima. Od njih mogu biti stvorene ili posebne jedinice ili se raspoređuju po već postojećim partizanskim jedinicama.

Već pri stvaranju jezgra, a zatim i dalje prilikom popune mora se imati u vidu potreba da svaka jedinica ima

u svom sastavu bar najnužnije specijaliste. Treba polaziti od dveju najopštijih kategorija a to su, prvo, borci koji umeju rukovati pešadiskim oružjem i drugo, borci koji poznaju osnovne inžinjeriske poslove, kao što su: miniranja standardnim eksplozivima, postavljanje nagaznih mina i sl. Već prvoj jedinici potrebno je isto tako da ima bar jednog sanitetskog stručnjaka a po mogućnosti i nekoga ko poznaje jezik okupatorske vojske.

Kasnije se popuna vrši i svim drugim potrebnim specijalistima, dodeljujući ih jedinicama ravnomerno ili prema njihovim specijalnim zadacima. U slučaju da nedostaje neka važna specijalnost potrebno ju je tražiti od najbližeg odreda ili na drugom mestu, pa i sa fronta.

Štab odreda imaće često u svom sastavu oficire koji će se brinuti o mobilizaciji i popuni jedinica.

Prelaz regularnih jedinica sa fronta na partizansko dejstvo biće u modernom pokretnom ratu vrlo čest slučaj. Čitave taktičke jedinice koje vode borbu na frontu mogu u određenim uslovima (opkoljavanje, otsecanje itd.) preći na partizanski način ratovanja i postati sastavan deo partizanskog pokreta.

Ali se mogu i planski jedinice upućivati u pozadinu neprijatelja i to na razne načine. Jedan od njih je ubacivanje (infiltracija) kroz front. Da li će ovakva jedinica biti samo ubačena ili će postati partizanska zavisiće od toga s kakvim ciljem i zadatkom je upućena. Ako je dobila sasvim određeni zadatak posle čijeg se izvršenja treba da vrati na front, onda se ne radi o prelasku u partizane, već o ubacivanju. Ako je, pak, dobila zadatak na duži period u vidu direktive i ako je razrešena potčinjenosti onoj jedinici u čijem je sastavu bila, a upućena na povezivanje sa partizanskim pokretom u pozadini, onda ona postaje partizanska jedinica i sastavan deo tog pokreta. Isti je slučaj i sa jedinicama koje se preko fronta upućuju vazдушnim putem kao desant, nekim kopnenim ili pomorskim putem kojim se zaobilazi front itd. Pojedine manje jedinice mogu biti jednostavno ostavljene na prikrivenim mestima onog predela na koji se vrši invazija, sa zadatkom

da dejstva produže na partizanski način kad taj predeo postane neprijateljeva pozadina.

U frontalnom ratu koji je jako pokretan dešavaće se vrlo često da se neka jedinica nađe u okruženju i da je njen proboj prema frontu ili nemogućan ili skopčan sa velikim rizikom. Ako takva jedinica ne dobije naređenje za probijanje prema frontu, ona se može odlučiti i na probijanje prema pozadini neprijatelja gde će sama, ili sa partizanima, nastaviti rat.

Ovakva jedinica je, razume se, regularna jedinica, ali ona to svoje svojstvo ne mora potpuno da zadrži, jer se može, a obično i treba, da stapa sa partizanskim pokretom otpora, služeći kao jezgro za stvaranje partizanskih odreda ili kao dobrodošla rezerva specijalista za popunu odreda. Ona će svoju materijalnu i ličnu formaciju prilagoditi novim uslovima borbe. Ako je raspolagala tehnikom ili oruđima koja se ne mogu poneti i koristiti u novim uslovima zakopaće ih ili uništiti.

3. PARTIZANSKE JEDINICE I TERITORIJALNE KOMANDE

Partizanski odred je osnovna i najopćenitija vojno-teritorijalna partizanska formacija, sa svojom ograničenom i organizovanom teritorijom, sa širokom samostalnošću u svakom pogledu i sa mnogobrojnim funkcijama.

Mada je odred početni oblik organizovanja partizanskih oružanih snaga, on je ujedno i stalan oblik, koji se ne napušta dokle god postoje u nekom području stalni okupatorski garnizoni. Taj oblik, dakle, ne može biti prevaziđen kao »niži« oblik i zamenjen sistemom viših pokretnih (neteritorijalnih) jedinica, mada razvoj ovih drugih u toku partizanskog rata biva sve brži i značajniji, te vodi ka formiranju velikih jedinica koje će izvršiti konačno isterivanje okupatora iz zemlje. U našem NOR-u 1942 godine bilo je 79 partizanskih odreda (PO); 1943 godine — 123 PO, a 1944 godine — 130 PO. Njihov broj, da-

kle, stalno je rastao, mada je broj brigada od 1942 do kraja rata rastao bržim tempom (sa 36 na 89).²⁴⁾

Za stvaranje partizanskog odreda ne postoje neke čvrste formacijske norme, jer ono zavisi od niza uslova kao što su: jačina odreda, veličina i oblik teritorije, raspored naselja, raspored neprijateljskih snaga, pravci komunikacija, geografski uslovi itd. Mali odred imaće obično 2—5 četa i poneki samostalan vod. Prosečan odred ima 2—5 bataljona i po koji samostalan vod, a veliki odred i do 5 bataljona, jednu udarnu jedinicu jačine čete ili bataljona i po koju samostalnu četvu ili vod.

Jačina partizanskog odreda kreće se prema tome od oko jedne stotine pa sve do sedam ili osam stotina boraca. Ređe će odred imati ispod stotinu boraca i tada će se sastojati od jedne ili više borbenih grupa koje će ili prerastati u čete ili se pripajati obližnjim odredima. Kada odred preraste brojnu jačinu od 800 boraca on se, obično, ili deli na dva odreda ili pristupa formiranju većih pokretnih jedinica, koje neće biti vezane za teritoriju odreda. U ovom drugom slučaju odred obično zadržava svoju raniju organizaciju, a jedinice mu ostaju sa nešto smanjenim brojnim stanjem dok ih postepeno opet ne popuni.

Bataljoni u sastavu odreda imaju 2—4 čete i poneki samostalan vod, a brojno im je stanje 100—300 boraca. Čete, takođe, imaju 2—5 vodova jačine 20—30 boraca ili ukupno u četi 40—100 boraca.

Naoružanje odreda sastoji se obično od lakog pešadijskog oružja, ali može biti formirana i neka jedinica (vod ili četa) pratećih oruđa, koja stoji pod neposrednom komandom štaba odreda, pa se po potrebi pridaje bataljonima za određene akcije ili se stalno uključuje u sastav jednog jačeg bataljona.

Više odreda (obično 2—5) sa teritorije koja pretstavlja geografsku ili političko-upravnu celinu, može biti objedinjeno u *grupu odreda*. Štab grupe odreda pod svojom komandom pored nekoliko odreda, jedinice za vezu

²⁴⁾ Tito, knjiga VI, (Desetogodišnjica naše narodne armije) *Naprijed*, Zagreb 1959, str. 290—348.

i jedinice za obezbeđenje štaba, može imati poneki samostalan pokretan bataljon i neku artiljerisku ili tenkovsku jedinicu. Takvi bataljoni su manevarske i udarne snage koje štab grupe koristi da u sadejstvu sa delom slobodnih snaga odreda izvrši krupnije akcije. On je ujedno jezgro za formiranje viših partizanskih pokretnih jedinica, partizanskih brigada. Svoje artiljeriske jedinice grupa koristi za ojačavanje odreda u naročito važnim ofanzivnim akcijama.

Pored teritorijalnih partizanskih odreda, koji predstavljaju normalan vid ove vrste jedinica, mogu ponekad biti formirani i pokretni partizanski odredi, koji poput pokretnih udarnih bataljona i brigada nisu vezani za određenu teritoriju. Oni u tom slučaju predstavljaju jedinicu koja po svojoj jačini i ulozi stoji između pokretnog (udarnog) bataljona i brigade.

*

Za poslove mobilizacije, snabdevanja i zbrinjavanja jedinica i za unutrašnju bezbednost teritorije, brinu se partizanske teritorijalne komande. Osnovna ovakva komanda je komanda teritorije odreda²⁵⁾ i komande partizanskih područja. U našem NOR-u u početku su štabovi odreda pored rukovođenja odredom obavljali i sve druge poslove mobilizacijske, snabdevačke i slične. Pošto je devetomesečno borbeno iskustvo pokazalo da odredu ne treba otežavati izvršavanje osnovnog borbenog zadatka drugim zadacima organizacijske prirode, bilo je naredeno formiranje komandi područja i komandi mesta.²⁶⁾ Zadaci komande područja bili su sledeći: mobilizacija za partizanske jedinice (odrede); staranje o ishrani, snabdevanju i smeštaju jedinica; pribiranje rezervi hrane; sanitetska služba pozadine; saobraćaj i transport jedinica i materijala; red na teritoriji područja i bezbednost; razvijanje obaveštajne službe; održavanje tesne veze sa narodno-

²⁵⁾ U našem ratu zvane su »komande mesta«.

²⁶⁾ Naredenjem Vrhovnog štaba od 2 maja 1942 godine (upućenom operativnom štabu za Hercegovinu). Tito, knj. I, str. 143.

oslobodilačkim odborima i podržavanje odbora; obrazovanje vojnih radionica i slagališta; postavljanje i kontrolisanje komandi mesta i partizanskih straža. Ovakve komande imale bi ubuduće slične zadatke.

*

Partizanski odred ne uključuje uvek u sebe sve partizanske oružane jedinice na teritoriji odreda. Izvan njegove formacije obično ostaju: partizanske straže i narodne straže, samostalne diverzantske jedinice i specijalne borbene grupe na okupiranom delu teritorije. Pored toga na njegovoj teritoriji mogu privremeno boraviti delovi drugih odreda i delovi viših pokretnih partizanskih jedinica (brigada i divizija).

Seoska (gradska) narodna straža (milicija) je organ narodnog odbora. Jaka je obično do desetak ljudi u selu i do voda u manjem gradu. Ljudstvo može biti starijih godina, invalidi, žene ili omladinci. Straža vrši obezbeđenje naselja, naročito kad je ono izloženo opasnosti od upada okupatorskih snaga radi pljačke i odvođenja stanovništva. Preko straže se prenose odluke odbora o ishrani ili konačenju partizanskih jedinica, te sklanjanja stanovništva i dobara u slučaju opasnosti. Ona služi i za unutarnju bezbednost, hvata neprijateljske uhode, sprečava pokušaje kršenja ekonomske blokade neprijatelja i vrši druge slične zadatke. Ako je naselje u blizini okupiranog dela teritorije onda se straža noću raspoređuje tako da može ne samo obezbediti svoje mesto od iznenadnog upada neprijatelja nego da može na određenom sektoru osmotriti svaki izlazak neprijatelja iz garnizona u unutrašnjost slobodne teritorije. Ona pored toga u svakom pogledu saraduje i sadejstvuje sa najbližom partizanskom jedinicom. U NOR-u su vojno-teritorijalni organi i partizanske straže bile oformljene u toku 1942 god. kada se je, zbog postojanja prostranih oslobođenih područja, pojavila potreba za njima. Predlog za njihovo

formiranje i osnove njihove organizacije izradio je član Vrhovnog štaba Moša Pijade u aprilu 1942 u Žabljaku.²⁷⁾

Partizanske straže (samostalne teritorijalne čete) su organi vojno-teritorijalnih komandi (komande teritorije odreda, komande partizanskih vojnih područja).²⁸⁾ Jačine su obično do čete sa stočnim transportom. Ove straže obezbeđuju vojno-teritorijalnim komandama izvršavanje mobilizacijskih, snabdevačkih, obaveštajnih i drugih zadataka, da odredi, kao čisto borbene jedinice, ne bi bili opterećeni i ovim zadacima. Pored ovih partizanske straže izvršavaju i razne borbene zadatke.

Na slobodnom delu teritorije odreda žive i sa nje deluju razne samostalne diverzantske (obično minerske) i izviđačke partizanske jedinice, koje stoje pod direktnom komandom stručnih odeljenja viših komandi ili pod komandom svog diverzantskog (izviđačkog) odreda. Sve ove jedinice svoja dejstva planiraju i izvode u punoj saglasnosti sa štabom odreda, koji im, po potrebi, pruža i pomoć za izvršavanje zadataka. One mogu na izvesnom sektoru biti za određeno vreme stavljene pod komandu neke veće partizanske jedinice dok ova izvodi akciju u kojoj je potrebna saradnja ovih jedinica.

Na okupiranom delu teritorije formiraju se specijalne konspirativne *borbene i diverzantske grupe* od stanovnika koji imaju legalan građanski status za boravak na toj teritoriji ili se tamo nalaze ilegalno. Grupe su sastavljene obično od 3—5 članova, ali mogu biti i veće. Njihovi pripadnici mogu se, po odobrenju komande područja i sa znanjem narodnog odbora, angažovati na nekom poslu koji pretstavlja saradnju s okupatorom, ako na taj način mogu doći u povoljniji položaj za izvršenje određenog borbenog zadatka. Da bi ostali pošteđeni od sumnji da pripadaju pokretu otpora oni normalno neće

²⁷⁾ *Zbornik*, tom II, knjiga 3, dok. 170. Glavni štabovi i niže komande razradili su detaljnije dužnosti partizanskih straža (*Zbornik*, tom I, knjiga 6, dok. 131).

²⁸⁾ Zadatak i uloga seoske (gradske) narodne straže bili su u NOR-u regulisani uputstvom o zadacima i ustrojstvu NOO-a, koje je izdao VŠ u februaru 1942 godine (*Zbornik* II/2, dok. 198, tač. 4). Tito, knj. I, str. 143.

dobivati sitnije zadatke na kojima bi se mogli kompromitovati. Grupa može dobiti zadatak da izvrši neku značajnu diverziju (uništenje telefonske centrale, transformatorske stanice, radiostanice, osetljivog dela nekog industrijskog pogona, paljenje skladišta i sl.), da likvidira nekog istaknutog izdajnika ili ratnog zločinca, da oslobodi uhapšenog (zarobljenog) rukovodioca, da se prepadom dokopa važnih dokumenata i slično. Ako se izvršenjem zadatka mora da dekonspiriše, onda grupa u plan izvršenja svog zadatka uključuje i plan izlaska na slobodnu teritoriju ili na neko sigurno mesto sa koga se kasnije može povući. Izvršenje zadatka grupe može biti koordinirano sa radom ubačene grupe ili sa većom akcijom koju partizanske snage vrše napadom spolja.

4. TERITORIJA PARTIZANSKOG ODREDA I OPŠTA TERITORIJALNA ORGANIZACIJA

Celokupna državna teritorija koja je zahvaćena invazijom i okupacijom deli se na teritorijalne podjedinice u skladu s potrebama rukovođenja narodnim pokretom otpora. Osnovna teritorijalna jedinica je teritorija partizanskog odreda (TPO). Nekoliko ovakvih teritorija čine područje, a ova mogu biti ili organizovana u zone (odnosno oblasti) ili stajati neposredno pod glavnim štabom.

Po svojoj površini teritorija odreda može biti vrlo raznolika. U NOR-u ona se najčešće poklapala sa površinom tadanjeg sreza, kome danas kod nas približno odgovara teritorija jedne opštine (komune). Ponekad je ona bila i manja, a ponekad je opet zahvatala i više opština. Na određivanje granica teritorije odreda vrše uticaj razne okolnosti kao, naprimer, doratna administrativna podela, geografski sklop zemljišta, raspored neprijateljevih garnizona i pravci komunikacija koje on drži, itd. Orijehtisanje na doratnu administraciju pruža izvesne pogodnosti u slučaju kad su na toj osnovi izvršene izvesne mirnodopske pripreme za partizanski rat. Ovo dolazi u obzir naročito onda kad se takva podela unekoliko

poklapa sa pravcima prirodnih, vodenih i drugih prepreka. Teritorija odreda u tom slučaju pretstavlja jednu geografsku celinu, sa jednim ili više planinskih masiva ili pošumljenih kompleksa ili bar sa nekim slabije naseljenim i nekomunikativnim predelom.

U unutrašnjosti teritorije odreda redovno ima više neprijateljskih garnizona od kojih je jedan glavni i iz koga se u više pravaca granaju komunikacije. Ponekad će, ipak, biti dovoljno razloga da neki veći grad ili neka značajnija komunikacija budu na granici dva ili više odreda, jer će oni pretstavljati i granicu mogućnosti dobrih veza i uspešnih borbenih dejstava odreda.

U pogledu mogućnosti i načina vršenja kontrole i vlasti nad teritorijom koja pripada jednom odredu, može se izvršiti uslovna podela te teritorije na okupiranu i slobodnu.

Okupirana teritorija to je onaj deo teritorije nad kojim okupator ima neprekidnu i čvrstu vojnu kontrolu. To je ustvari od okupatora posednuta teritorija a često jednim delom ili sva još i uređena za odbranu. Na njoj okupator boravi i po njoj se svakodnevno kreće. Ona je u dometu vatre njegovog oružja. Na njoj deluje okupatorski administrativni aparat koji je pod čvrstom zaštitom njegovih oružanih snaga. Na toj teritoriji partizani se ne kreću otvoreno sem pod borbom ili u iščekivanju borbe. Narodni odbori u okupiranim naseljima rade konspirativno na mobilizaciji boraca za partizanske odrede, na prikupljanju i slanju raznog materijala za potrebe borbe. Organizovane borbene grupe i obaveštajna mreža rade pod rukovodstvom tih odbora ili samostalnih obaveštajnih centara.

Okupiran je i onaj deo teritorije koji nije neprekidno posednut, ali ga okupator svakodnevno kontroliše pokretnim snagama, kao što su to, naprimer, važne komunikacije.

Slobodna teritorija to je sva ona teritorija koja je izvan neposredne i neprekidne kontrole okupatorske vlasti i njegovih vojnih snaga. Okupator, istina, može

doći sa svojim snagama na taj deo teritorije i on tamo ponekad dolazi, ali u borbenom rasporedu, računajući na eventualnost ili čak sigurnost sukoba s partizanskim snagama. Na slobodnoj teritoriji borave i kreću se partizanske jedinice, a vlast u naseljima na ovoj teritoriji vrše narodni odbori i to najčešće javno.

Slobodnu teritoriju moguće je podeliti na zone polazeći od stepena stalnosti i obezbeđenosti njene slobode od okupatorskih upada. Partizanske snage nastoje da spreče svaki ispad okupatorskih snaga na slobodnu teritoriju, ali takve ispade nije uvek i svugde moguće a ni nužno sprečavati. Jedan deo slobodne teritorije partizanske snage u stanju su da štite rasporedom svojih jedinica, drugi deo štićen je samo malim lokalnim snagama narodnih odbora i povremenim dolaskom partizanskih jedinica, dok su za izvesne (uglavnom nenaseljene) delove slobodne teritorije partizani samo povremeno zainteresovani, jer im ne mogu služiti kao stalna partizanska baza a ni neprijatelj na njih ne zalazi sem izuzetno.

Onaj deo slobodne teritorije (obično njen središnji deo) na kome su razmeštene jedinice partizanskog odreda dok nisu u akciji, zatim partizanske ustanove (bolnice, skladišta, radionice), sedište narodnog odbora opštine ili sreza i uopšte takve ustanove partizanskog pokreta otpora, koje se u slučaju nailaska neprijatelja moraju ili braniti ili evakuisati na drugi deo teritorije ili u pripremljena skrivena skloništa, možemo zvati partizanska baza.²⁹⁾ Ova teritorija nalazi se van opasnosti neočekivanog i brzog upada okupatorskih snaga. Partizanske snage u stanju su da unapred planiranom odbranom spreče prilaz na tu teritoriju ili da borbom stvore vreme i mogućnost da se izvrši evakuacija spomenutih ustanova i objekata. Odred obično ima jednu ili dve ovakve baze. One su pripremljene za odbranu i ne prepuštaju se neprijatelju bez borbe. Na partizanskoj teritoriji koja je toliko prostrana da zahvata desetinu ili više desetina

²⁹⁾ U dokumentima iz našeg NOR-a ovaj deo teritorije odreda nazivan je »uporište odreda« ili »oslonac«. *Stvaranje i razvoj JA*, knjiga I, str. 92, knjiga II, str. 37.

naselja, snage partizanskog odreda raspoređuju se gušće uz periferiju ove teritorije na pravcima gde se može očekivati pokušaj neprijateljevog upada. Okupator može u nju prodreti samo ako organizuje napad većim snagama — ofanzivu. Ako je ovakva prostrana teritorija stvorena akcijama oslobađanja ranije okupiranih teritorija onda je to *oslobodena teritorija* ili *oslobodeno područje*.

Između okupirane teritorije s jedne i partizanske baze s druge strane može postojati pojas zemljišta na kome partizanske jedinice ne baziraju stalno ali preko njega prelaze i povremeno se na njemu zadržavaju. Ako je ovaj deo slobodne teritorije naseljen onda je on obezbeđen od iznenadnog neprijateljskog upada mrežom osmatračnica na kojima neprekidno bde narodne straže. Na pravce koji su jače izloženi opasnosti izlaze partizanske jedinice da bi postavile zasede. Iz naselja na ovom delu teritorije partizani se snabdevaju kao i sa partizanske teritorije.

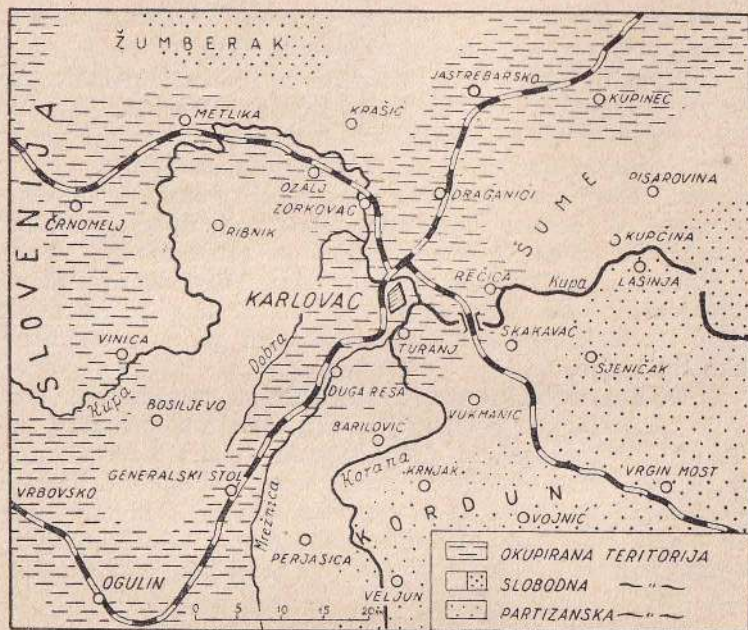
Delovi slobodne teritorije koji su nenaseljeni i za koje okupator ne pokazuje interesovanje a partizani nemaju razloga i uslova da na njemu duže i češće borave, su *nebranjena* (nekontrolisana) *zona* slobodne teritorije. Ona može poslužiti za povremeni smeštaj skrivenih bolnica i skladišta, za sklanjanje zbegova u toku ofanziva i slične potrebe, te je za to vreme i zaštićena partizanskim snagama.

Međusobni odnos okupirane i slobodne teritorije možemo razmotriti na jednom konkretnom primeru iz našeg NOR-a. Sredinom 1943 godine situacija na jednom delu teritorije današnjeg Karlovačkog sreza bila je približno sledeća:

Neprijatelj je držao u Karlovcu garnizon jačine oko 10.000 vojnika. Oko ovog centra, kao linija spoljnih obezbeđenja, bili su garnizoni: Zorkovac, Draganići, Rečica, Turanj i Duga Resa, sa snagama jačine od čete do bataljona u svakom od njih.

Pruga Zagreb — Karlovac — Ogulin — Vrbovsko — (Rijeka) bila je na celoj dužini posednuta okupatorskim snagama, utvrđena i pod zaštitom oklopnih vozova. Uz

prugu vodi automobilski put kojim je okupator danju živo saobraćao i držao ga pod kontrolom svojih posada. Prugu Karlovac — Črnomelj neprijatelj je takođe kontrolisao, ali je njome oprezno saobraćao samo danju

Skica 1

i sa obezbeđenjima. Pruga Karlovac — Vrgin Most — (Glina) bila je već ranije partizanskim akcijama izbačena iz upotrebe, a teritoriju kojom je ona prolazila većim delom kontrolisale su partizanske snage. Okupatorska vlast vršena je u navedenim garnizonima, u njihovoj neposrednoj okolini i duž železničkih pruga. Ostala teritorija bila je slobodna.

U neposrednoj okolini Karlovca dejstvovala su tri partizanska odreda. Kordunaškom odredu pripadala je teritorija južno od r. Kupe, Pokupskom odredu teritorija

između r. Kupe nizvodno od Karlovca i železničke pruge Zagreb — Karlovac, Žumberačkom odredu teritorija između r. Kupe (od Metlike do Karlovca) i železničke pruge Zagreb — Karlovac. Teritorija Kordunaškog odreda ulazila je u sastav Kordunaškog partizanskog područja, a teritorije drugih dvaju u sastav Žumberačko-pokupskog partizanskog područja.

Manje od jedne četvrtine teritorije Kordunaškog odreda nalazilo se pod okupacijom. Prostor Vrgin Most, Krnjak, Miholjsko, tj. oko trećine slobodne teritorije odreda pretstavljao je partizansku bazu odreda, a bio je deo prostrane baze Kordunaškog područja koja je zahvatala uglavnom prostor Vrgin Most — Krnjak — Plaški — Cetingrad. Ostali deo slobodne teritorije ovog odreda, s obzirom na uslove u kojima se nalazio, mogao se podeliti na dva dela, od kojih je svaki imao svoje specifične uslove. Zona slobodne teritorije jugoistočno od Karlovca, na liniji Barilović — Vukmanić — Skakavac bila je jače izložena neprijateljskim ispadima iz rejonu Karlovca pa je zato na toj liniji redovno bio raspoređen najmanje jedan bataljon odreda. Ovaj bataljon nije slobodnu teritoriju štitió odbranom nekih stalnih položaja nego je aktivnim dejstvima, upadima, noćnim prepadima i zasedama na okupiranoj teritoriji vezivao neprijateljske snage, izviđao ih i pratio sve promene u njihovom rasporedu i grupisanju. Ova zona pretstavljala je polazne rezone za akcije koje su izvodile snage odreda i snage većih pokretnih jedinica, posle odmora u rejonu baze.

U drukčijoj situaciji nalazio se deo slobodne teritorije između r. Kupe i r. Dobre od rejonu Bosiljeva do Ribnika. On se nije oslanjao na neku širu oslobođenu teritoriju, a bio je uokviren linijama na kojima su se nalazile znatne neprijateljske snage. Pored toga ovo ostrvo slobodne teritorije imalo je površinu od svega nekoliko desetina km², a presećala ga je r. Kupa koja na ovom delu nije gazna, pa je sve to smanjivalo mogućnost manevra. Zbog toga se ovde nisu duže vremena zadržavale veće partizanske snage. Jedan partizanski bataljon i dva - tri diverzantska voda mogli su uspešno da koriste

ovu teritoriju za svoje akcije, da budu veza između Kor-dunaškog oslobođenog područja s jedne, te Belokranjske (Slovenačke) i Žumberačke slobodne teritorije, s druge strane.

*

Razume se da je izneta podela vrlo uslovna, a sve granice nestabilne i zavisne ne samo od trenutnog rasporeda partizanskih i okupatorskih snaga nego i od niza drugih uslova. Tako se može slobodno reći da se noćna slika ove teritorije bitno razlikuje od dnevne, jer se noću okupirane teritorije sužavaju a slobodne proširuju. Posednuta teritorija dolazi u potpuno okruženje.

Kod intenzivne okupacije i još nerazvijenog pokreta otpora slika okupirane zemlje potseća na paukovu mrežu, u kojoj su komunikacije konci a čvorovi gradovi, varošice, pa i neka sela. Kad se pokret otpora razvije u oružanu partizansku borbu, ova mreža postaje své reda a i čvorovi sve krupniji, jer se manja uporišta povlače u gradove i napušta se saobraćaj manje važnim komunikacijama. Prikaz ovakve okupacije na jednom delu naše teritorije, dao je jedan okupatorski oficir, ovim rečima: »U ovom dijelu Hrvatske koji je stavljen pod našu kontrolu, kao i u provincijama anektiranim Italiji, mi smo ustvari okupirali samo centre u kojima smo se materijalno nalazili, dok ostali dio teritorija ili nije bio okupiran ni sa čije strane ili su ga okupirali ustanici. Usled toga nije se moglo ni koraknuti ne reskirajući da se ne naiđe na njihovu reakciju, što je značilo da su svi naši pokreti, počev od najbanalnijeg prijevoza namirnica iz jednog garnizona u drugi, morali biti pažljivo pripremljeni i zaštićeni, jer je uvijek postajala mogućnost da se naleti na zasjedu koju je protivnik postavio«. ³⁰⁾

Kada se deo teritorije koji »nije bio okupiran ni sa čije strane« nazove pravim imenom, tj. slobodna terito-

³⁰⁾ Zanussi: *Guerra e catastrofa d'Italia*, Rim 1945 (prema Tuđman: *Rat protiv rata*, str. 337).

rija, a deo »okupiran od ustanika« — partizanskom bazom, onda se dobije tačna slika ove vrste okupacije.

Kao što je već pomenuto ni u uslovima najgušće okupacije okupator nije u stanju da posedne i stvarno kontroliše celokupnu teritoriju. Prema tome, i u takvim uslovima postoje slobodne teritorije, a to je dovoljno da bi se mogli organizovati partizanski odredi. U uslovima guste okupacije i malih slobodnih teritorija i partizanske jedinice moraće biti male, dok svojom borbom ne stvore šire slobodne teritorije koje će im služiti kao baza za život i dejstvo. Partizanske jedinice koje žive izvan partizanske baze i nemaju neposrednog oslonca na bazu moraju svoja borbena obezbeđenja i svoju taktiku prilagoditi toj situaciji, biti vrlo pokretne, raspolagati sa dovoljno podzemnih objekata i biti uvek spremne da izbegnu iznenadni napad i okoljavanje na uskom prostoru.

Kad se pokret otpora razvije i preraste u fazu u kojoj partizanski odredi nisu više jedina forma vojne organizacije, tj. kada se formiraju snažne pokretne jedinice (brigade i divizije) nastupiće spajanje i proširivanje slobodnih teritorija i partizanskih baza između više susednih odreda. Formiraće se prostrane oslobođene teritorije na kojima se vrši organizacija vlasti, ekonomskog, političkog i prosvetnog života, na način blizak onome u operativnoj i dubljoj pozadini fronta. Prostrana oslobođena teritorija organizuje se u vojnom pogledu tako da neprijatelj ne može vršiti dublje upade u nju sem uz upotrebu jakih snaga i po cenu velikih žrtava.

Značaj oslobođenih teritorija u partizanskom ratu je vrlo veliki. U našem NOR-u stvaranje slobodnih teritorija ulazilo je redovno u strategiske planove Vrhovnog štaba.³¹⁾ One su ne samo oslonac (baza) partizanskim jedinicama nego i politička uporišta narodnooslobodilačkog pokreta. Na njima se razvija slobodan politički i kulturni život, obučavaju se vojne jedinice, organizuje se proizvodnja za potrebe vojske i naroda. Zbog koristi i pogodnosti koje pružaju i njihovom stvaranju i održavanju po-

³¹⁾ Tito: *Desetogodišnjica naše narodne Armije*, Borba od 22 decembra 1951 god.

svećuje se velika pažnja. Ipak se treba čuvati vezanosti za neki deo teritorije i takve njene odbrane koja traži velike žrtve u ljudima, jer su ljudi-borci najveća partizanska vrednost. Oni su u stanju da umesto jedne privremeno izgubljene teritorije uvek stvore drugu još veću i takvu na kojoj je njihovo prisustvo upravo vrlo potrebno i korisno. Razvijeni partizanski pokret zahteva postojanje oslobođenih teritorija mada to ne moraju biti stalno oslobođene teritorije nego mogu biti »pokretne«, kao i jedinice kojima služe kao baza.³²⁾ Kada se uporedo sa oslobodilačkom borbom sprovode i revolucionarne društvene promene, kao što je to bio slučaj u našem NOR-u, onda se potreba za stvaranjem prostrane oslobođene teritorije još jače ističe, jer se revolucionarne mere najuspešnije sprovode upravo na oslobođenoj teritoriji.

5. VIŠE PARTIZANSKE JEDINICE

Razvoj uspešnog partizanskog rata ogleda se ne samo u opštem povećanju broja boraca, proširenju slobodnih teritorija, povećanju količine i kvaliteta partizanske ratne tehnike, nego se odražava i na organizaciju partizanskih jedinica. Javljaju se pokretne jedinice nevezane za određenu teritoriju koje su za krupne akcije podesnije nego odredi ili privremeno sakupljene snage iz više odreda. To su partizanske brigade, divizije i korpusi. Ima mišljenja da ove jedinice, s obzirom da nose obeležja regularnih jedinica, nisu uopšte partizanske jedinice. Međutim, njih, pošto produžavaju da primenjuju partizansku taktiku, da se snabdevaju i popunjavaju na partizanski način, treba proučavati kao jedinice partizanskog pokreta bez obzira na to kako će se zvati.

U uslovima dobre pripremljenosti za partizanski rat i kada opšti uslovi na nekoj teritoriji dopuštaju neposredan prelaz na razvijene forme partizanskog ratovanja čim nastupi okupacija, formiranju partizanskih brigada

³²⁾ Svetozar Vukmanović-Tempo: *Šest godina Jugoslovenske armije*. Referat od 22 decembra 1947 godine.

pristupa se već u vreme mobilizacije. Ako uslovi za brzi razvoj većih jedinica ne postoje onda se one formiraju tek tada kad za to sazre vojna i politička situacija. Ako se pak one pojave prerano, onda mogu biti izložene teškim udarcima. U našem NOR-u na formiranje brigada prešlo se posle 6 a divizija tek posle 15 meseci borbe. U ratnoj praksi često je taj period bio duži naročito u oslobodilačkim pokretima naroda u kolonijama i davno podjarmljenim zemljama.

Brigada je regularna, vrlo pokretna partizanska jedinica. Formira se u uslovima povoljnim za razvijeno partizansko ratovanje kada se može računati na pripremljene partizanske baze, koje služe kao osnovica sa kojih brigada kreće u akciju i sa kojih dobija potrebno materijalno obezbeđenje. Brigade se formiraju po utvrđenim načelima i prema okvirnim formacijama koje su ili predviđene još za vreme mira ili ih propisuje vrhovni partizanski štab. One mogu imati različit broj bataljona i prema tome različit ukupan broj boraca, ali svaka brigada ima bataljone ustaljene formacije, zatim dve ili više artiljerijskih i minobacačkih baterija, a od specijalnih jedinica obično ima inžinjerisku četvu, četvu za vezu, sanitetsku četvu, izviđačku četvu, te ponekad i četvu automatičara. Jedinice brigade imaju sve elemente koji im omogućuju samostalnost u borbi, borbenu obezbeđenje i snabdevanje. Pošto brigada često dolazi u priliku da zapleni municiju, ona u svom naoružanju treba da ima pretežno i zaplenjeno oružje od neprijatelja. Štab brigade ima elemente operativnog štaba pa je sposoban za potpuno samostalno rukovođenje.

Brigade u NOR-u imale su 3—4 bataljona, vod ili bateriju brdskih oruđa ili minobacača, vod ili četvu za vezu, inžinjerisku, izviđačku i sanitetsku jedinicu. Njihovo ukupno brojno stanje kretalo se između 500 i 1.500 boraca.³³⁾ Proleterske udarne brigade bile su obično nešto složenijeg sastava i brojno jače. Njihov statut bio je propisan odlukom Vrhovnog komandanta od 22 decembra

³³⁾ *Enciklopedija Jugoslavije*, članak »Brigade«.

1941 godine.³⁴⁾ Ove brigade imale su po četiri bataljona, prateću četvu, artiljerisku bateriju, vod za vezu, pionirski vod, komoru i sanitet, a povremeno i neke motomehanizovane delove i konjički vod. Bataljoni su imali do 300 boraca.

Brigadama, ako nisu uključene u divizije, rukovode viši partizanski štabovi (štabovi područja, zona i glavni štabovi). Za izvršenje važnih zadataka mogu biti privremeno objedinjavane u operativne grupe.

Zadaci koje brigada izvršava vrlo su raznoliki. Ona ih izvršava bilo delom svojih snaga bilo svim snagama, uz sadejstvo najbližih jedinica iz partizanskih odreda. Prvih meseci po formiranju brigada može da se kreće i dejstvuje na terenu onih odreda iz kojih su njeni borci i obližnjih odreda, da bi se na poznatom zemljištu i u poznatim opštim uslovima borbe saživela i učvrstila kao jedinica. Potom ona može biti upućivana i van svog područja ili pokrajine da bi potpomogla razvoj oružane borbe u predelima gde se ona sporije razvija ili da bi, u zajednici s drugim partizanskim jedinicama, izvela neku operaciju, pomogla ugroženoj jedinici itd.

Kada se brigada zatekne izvan područja u kome je prethodno duže vremena dejstvovala situacija će za nju biti nova, novo zemljište koje dobro ne poznaje, novi neprijateljski garnizoni i pravci njihovih pokreta, nove jedinice sa kojima će u borbi sadejstvovati. Zato obaveštajni organi brigade moraju da u toj situaciji ne samo da razviju vlastiti aparat za prikupljanje podataka nego i da traže sva potrebna obaveštenja od tamošnjih teritorijalnih jedinica i obaveštajnih centara, da neprekidno prate promene u podacima i svojim sredstvima proveravaju one podatke koji su najpotrebniji za pretstojeća dejstva.

*

Objedinjavanje brigada u divizije a ovih u korpuse pretstavlja prelaz u višu fazu partizanskog rata u kome pored izrazito partizanskih postoje i regularne formacije,

³⁴⁾ Zbornik, tom II, knj. 2, str. 134.

koje, unekoliko, napuštaju i klasične oblike partizanske borbe. Ovim jedinicama potrebne su šire partizanske baze i oslobođene teritorije sa kojih se snabdevaju i popunjuju i na kojoj razmeštaju svoje artiljerijske i pozadinske jedinice. Baze se odlučnije brane od upada neprijatelja. Za napade se više ne biraju samo slabija mesta rasporeda nego se sistematski likvidiraju garnizoni po gradovima.

Divizija obično nije prikupljena na neki uži prostor, sem pred borbu i u borbi. Njene brigade razmeštene su po čitavom području, radi bolje zaštite slobodnih teritorija, lakšeg snabdevanja, veće bezbednosti od napada iz vazduha i radi širih mogućnosti za akcije gde se za njih pruža prilika. Jedinice divizije, iako su u čvrstoj vezi sa štabom, imaju široke mogućnosti za inicijativna dejstva. Po direktivama i naređenjima štaba divizije one i dalje dejstvuju samostalno ili u sadejstvu sa susednim brigadama i odredima.

Divizije u NOR-u formirane su posle 18 meseci borbe.³⁵⁾ One su imale obično tri brigade (ređe dve ili četiri), artiljerijski divizion (kasnije i brigadu), inžinjerijski bataljon, izviđačku četvu, sanitetsku četvu i druge pomoćne i snabdevačke jedinice i ustanove. U sastavu divizije može, pored brigada, biti uvršćen i neki partizanski odred. Kad se raspolagalo potrebnim materijalom divizija je oformila i svoju protivavionsku jedinicu a nekad, bar privremeno, i tenkovsku. Ukupno brojno stanje divizije u NOR-u bilo je vrlo raznoliko, najčešće oko 5.000, ali u početku je bilo divizija sa 1.500—2.000 boraca, dok su pred kraj rata brojale 6.000—20.000 boraca.³⁶⁾

Korpus objedinjuje u svom sastavu dve, ili četiri divizije, samostalne brigade, sve partizanske odrede, sve specijalne jedinice (naprimer, diverzantski bataljon, neku oklopnu jedinicu, eventualno neku plovnu jedinicu itd.), koje se nalaze u korpusnoj operativnoj zoni.

³⁵⁾ Tito: *Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije* — (Bilten VŠ NOV i POJ sept.—nov. 1942 god.).

Tito, *Naprijed*, Zagreb 1959, str. 94.

³⁶⁾ *Enciklopedija Jugoslavije*, članak »Divizije u NOR-u«.

Pored ovih formacijskih oblika u kojima se objedinjuju jedinice po teritorijalnom ili samo operativnom načelu, mogu biti stvarane i druge privremene ili stalne grupacije, »operativne grupe«. One mogu biti stvarane radi izvršenja neke operacije, ali ovakva grupa može da bude i stalnijeg karaktera kada služi kao strategiska rezerva vrhovnog ili glavnog štaba. Ovakva grupa može biti u određenim uslovima od velikog ne samo operativnog već i političkog značaja, ali je ona s druge strane stalni mamac za okupatorske ofanzive.

U našem NOR-u odmah po stvaranju prvih brigada stvorena je Operativna grupa Vrhovnog štaba. Ona je odigrala ogromnu ulogu u širenju narodnog ustanka i u bržem učvršćivanju vojnih i političkih pozicija Narodno-oslobodilačkog pokreta svuda gde je ta grupa stizala. Za stvaranje centralnih grupacija svakako je potrebno da postoje određeni politički i vojni preduslovi, pa je moguće da se one, i pored uspešnog partizanskog suprotstavljanja okupatoru, ne stvaraju sve do pred konačan obračun s neprijateljem.

6. RUKOVOĐENJE PARTIZANSKIM POKRETOM I KOMAN- DOVANJE

Partizanski pokret predstavlja razvijen oblik pokreta otpora, te obuhvata taj pokret u celini a ne samo oružana dejstva partizanskih jedinica. Rukovođenje pokretom ima svoju političku i vojnu stranu. Opšte rukovođenje vrši najviši politički organ narodne vlasti (vlada, savet, komitet), odnosno u revolucionarnim uslovima, najnaprednija i najuticajnija politička organizacija ili partija. Rukovodeći politički organ poverava planiranje i upravljanje oružanim akcijama (komandovanje) vrhovnom komandantu i njegovom štabu, koji to ostvaruje preko niza nižih komandi i štabova. Rukovođenje onim aktivnostima pokreta otpora koje ne spadaju u oružanu borbu najviši politički organ ostvaruje preko aparata narodne vlasti (narodni odbori), političko-partiskog aparata (komiteti) i preko rukovodstva masovnih narodnih organizacija.

Sve spomenute linije rukovođenja usklađene su među sobom, a na određenim stepenima one su i organizaciski povezane u okviru najmasovnije političke organizacije (kod nas SSRN) tako da deluju kao monolitna snaga bez strogih razgraničenja nadležnosti i bez nesporazuma.

Političko rukovodstvo pokreta može se nalaziti na okupiranom i neokupiranom delu teritorije ili u inostranstvu. Kada je političko rukovodstvo u inostranstvu, može se u okupiranoj domovini formirati neka vrsta vladinog vojnog opunomoćstva za neposredno političko i vojno rukovođenje pokretom otpora. Vrhovni vojni štab, kao organ političkog rukovodstva, može, takođe, biti u nekom od tri navedena položaja. U našem NOR-u kako političko tako i vojno rukovodstvo nalazilo se za sve vreme rata na vlastitoj nacionalnoj teritoriji za koju je okupator tvrdio da je okupirana, a koja je ustvari bila isprepleteni front dug desetine hiljada kilometara. Pred kraj rata vrhovno partizansko rukovodstvo nalazilo se na delovima teritorije koji su bili konačno oslobođeni. Primer komandovanja partizanskim pokretom sa neokupiranog dela teritorije u Drugom svetskom ratu imali smo u SSSR-u. Glavni partizanski štab bio je u Moskvi pod rukovodstvom Vorošilova. Preko toga štaba sovjetska Vrhovna komanda davala je zadatke partizanskim jedinicama, ne prilazeći stvaranju posebnog zajedničkog rukovodstva na okupiranoj teritoriji, pa čak ni na odvojenim širokim područjima te teritorije. Centralizovano je rukovođeno direktno jedinicama, a ulogu lokalnog političkog rukovodstva u pojedinim republikama (Ukrajina, Belorusija) i oblastima (naprimer, Krim) vršili su partiski komiteti. Ovakav način vojnog rukovođenja — komandovanja — može biti dobar u slučaju kada se pod okupacijom nalaze periferne oblasti koje među sobom imaju slabu vezu, a osigurane su im dobre veze sa neokupiranim državnim centrom. Ako, pak, okupirani deo države čini političku ili bar geografsku celinu, onda je bolje da glavni štab partizanskih jedinica bude na okupiranoj teritoriji, da bi bio u neposrednom dodiru sa svojim jedinicama i mogao realnije da ceni situaciju.

Najmanje je efikasno komandovanje iz vrhovnog štaba koji se nalazi u inostranstvu. Takav štab ne samo da zbog prostorne odvojenosti teško može imati realnu sliku događaja u zemlji, već često, zbog raznih političkih uticaja koje trpi, postaje i po idejama dalek pokretu otpora, a može da se izrodi u političko oružje tuđeg rukovodstva i da se sukobljava sa stvarnim rukovodstvom koje se u tom slučaju nužno oformljuje u okupiranoj otadžbini.

Vrhovni štab na okupiranoj teritoriji može u početku borbe delovati, živeći konspirativno u nekom od okupiranih gradova iz koga su mu osigurane veze. Međutim, on će, kad se pokret toliko razvije i odredi organizaciono učvrste i uspostave vezu, odjednom ili postepeno preći na slobodnu teritoriju, birajući, razume se, takav predeo u kome će biti najmanje izvrnut otkrivanju i brzim napadima (planinski predeo, sa ređom okupacijom, jačim partizanskim odredima).

Vrhovni štab primenjuje i razrađuje načelan plan političkog rukovodstva za primenu partizanskog pokreta, koji će, normalno, biti stvoren još pre otpočinjanja rata i nastupanja okupacije. U prvoj fazi osnovni je zadatak vrhovnog štaba da odredi oblik sprovođenja otpora, imajući pritom u vidu specifičnosti raznih predela zemlje a nekad i potrebu za postepenim razvojem od nižih oblika otpora ka višim. Od posebnog je značaja odluka o tome kada će se pristupiti intenzivnoj popuni jezgra partizanskih odreda i zajedno s tim izvršiti prelaz na intenzivnu borbu, na opšti ili delimični narodni ustanak. Na izbor toga časa utiču opšta situacija, vojna situacija okupatora, stanje vlastitih priprema za oružanu borbu i drugi faktori. Važno je odrediti i glavnog neprijatelja ako ih ima više. Tako je naš Vrhovni štab već u početku rata označio nemačke fašističke jedinice kao glavnog neprijatelja na koga se ima usmeriti glavni udar partizanskih snaga.³⁷⁾ Uporedo s Vrhovnim štabom stvara se i ceo sistem komandovanja. Taj sistem imaće najčešće 4—5 stepena:

³⁷⁾ Bilten Vrhovnog štaba br. 1, od 10 VIII 1941: Zadaci Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda, tač. 2.

glavne štabove, štabove zona ili pokrajina, štabove područja i štabove odreda. U mnogonacionalnim i federativno uređenim državama može se teritorija, na kojoj će rukovoditi neki glavni štab, poklapati sa teritorijom federalne republike, ali to i ne mora uvek biti. U svakom slučaju vrhovni štab ne bi trebalo da ima više od 6—8 područnih glavnih štabova. Glavni štabovi rukovodili bi preko štabova zona ili direktno preko štabova područja. Zone se formiraju na čisto geografskoj osnovi, dok područja mogu imati za osnovu političko-administrativne jedinice, i zahvatati teritoriju jednog ili više srezova. Jedno područje normalno bi obuhvatalo 3—6 odreda, odnosno odredskih teritorija.

*

Osnovno načelo komandovanja u partizanskom ratu jeste široka decentralizacija. U osnovi toga načela stoji činjenica da je to rat u kome bi s jedne strane centralizacija komandovanja bila teško tehnički izvodljiva, a sa druge strane takvo komandovanje bilo bi neefikasno, čak i pod pretpostavkom da moderni partizanski pokret raspolaze velikim brojem radiosredstava. Održavanje šifrovanog saobraćaja preko njih zahteva dosta truda i vremena, pa kao i svaki pismeni saobraćaj daje samo bleđu sliku višem štabu o stanju na bojištu. Neposredni lični uvid višeg partizanskog štaba u stanje na bojnom polju obično je nemogućan, a njega ne može nadomestiti nikakva veza. Kad se tome doda da i najmodernija sredstva veze mogu u određenim situacijama zatajiti, jasno je da čvrsto i stvarno komandovanje u borbama ostaje na onome štabu i komandantu koji je u stanju da bude na mestu boja. To će u uslovima tek otpočetog partizanskog rata biti komandiri četa, komande bataljona i odreda. Oni odlučuju ne samo u taktičkom već i u operativnom pogledu: biraju vreme akcije, cilj dejstva, način dejstva, količinu snaga i sredstava koje će upotrebiti, čas početka i završetka boja i sve drugo. U početku se koordinacija svih akcija vrši u okviru odreda, a kasnije sve češće u okviru područja,

naročito za akcije na granicama odreda ili oko neke važne komunikacije. Tek kad se stvore pokretne jedinice (bataljoni i brigade) objedinjavanje dejstava počinje da prelazi okvire područja i vrše ga viši štabovi u širim okvirima.

Iz vrhovnog štaba komanduje se, od početka partizanskog rata do stvaranja krupnih operativnih jedinica, putem direktiva. U njima se daju osnovne smernice borbe, glavni neprijatelj — (ako ih je više), glavni objekti dejstva u datoj fazi, a po potrebi preciziraju se i taktička načela borbe. Glavni štabovi konkretizuju direktive vrhovnog štaba i prilagođavaju ih prilikama u svakoj zoni, odnosno području. Glavni štab je u mogućnosti da u većoj meri nego vrhovni štab uzme u obzir geografske prilike svakog područja, a već otpočevka može da izvrši potrebna pomeranja kadra, pomogne u pravilnoj raspodeli specijalista itd. Sa razvojem rata i stvaranjem većih pokretnih jedinica kojima sadejstvuju odredi, pojačava se centralizacija komandovanja, ali ona nikad ne prelazi određenu granicu i ne proteže se na teritorijalne jedinice.

Rukovođenje oružanom borbom je vrlo složen proces koji obuhvata regulisanje raznih vrsta delatnosti iz oblasti organizacije, snabdevanja, obuke, pripremnih radnji za borbu i same borbe. Neke od tih delatnosti i postupaka takve su prirode da se mogu iz višeg štaba tačno odrediti, dok su druge takve da zahtevaju veće saobražavanje mestu, vremenu i situaciji. Najvažnije polje delatnosti svakako su borbene radnje, pa kako je baš u njima najčešće nužno prepustiti nižim štabovima da potpuno samostalno odlučuju, to i celo komandovanje nosi karakter usmeravanja delatnosti, bez određivanja pojedinosti o načinu izvršenja. Komandiri, komandanti, i štabovi moraju ispoljavati punu samoinicijativu te delovati prema situaciji i u okviru opštih smernica za dejstvo. Veće jedinice (divizije, brigade, grupe odreda i odredi) a ponekad i manje jedinice, dobiće često opći orijentirni zadatak za duži period vremena i šire područje za borbena dejstva. Što je jedinica niža to će sve češće dobijati određenije za-

datke i dejstvovati u okviru akcije više jedinice, pod neposrednom komandom pretpostavljenog štaba. Kada partizanska jedinica sadejstvuje nekoj većoj jedinici (naprimera, jedinica iz odreda brigadi ili diviziji) ili kad se ostvaruje sadejstvo partizanske jedinice sa frontom, zadaci se daju određenije u pogledu vremena i cilja dejstva ali se u pogledu načina izvršenja ostavlja jedinici šira mogućnost izbora.

Komandovanje u okviru jedne borbene akcije koju štab samostalne jedinice sam izabere obuhvata poslove pripreme, organizacije, izvođenja i eksploatacije boja. Pripreme se vrše u materijalnom, operativnom i političkom pogledu, a izvođe se uporedo, brzo ali i brižljivo. Organizacija boja ogleda se u borbenoj zapovesti, koja se najčešće izdaje usmeno, ali kad je jedinica veća od bataljona, a borbena radnja složena, dobro je zapovest dati u pismenoj formi. Najsloženije ali često i najvažnije komandovanje je u toku boja. Ono je kod jedinica većih od čete usko vezano sa dobrim radom i umešnim korišćenjem sredstava za vezu. U toku NOR-a komandovanje je ponekad zatajivalo upravo u ovoj fazi akcije, u prvom redu zbog oskudnih sredstava za vezu, brzine izvođenja boja i nedostatka rezervi. Potpuna i planska eksploatacija uspešno završenog boja ili izvlačenje iz boja koji se nepovoljno razvijao i pretio da se završi porazom, moguće je samo ako komandir (komandant) ima mogućnosti i sposobnosti da prati razvoj boja i utiče na njega do kraja.

Komandovanje jedinicom koja se bori u sastavu više jedinice, dok ova dejstvuje uskupno, odlikuje se preciznijim i detaljnijim postavljanjem zadatka u toku boja. Svakoj jedinici određuje se objekt dejstva, pravac nastupanja ili otstupanja, položaji sa kojih napada ili se brani, početak i način dejstva, oblik manevra, način sadejstva s drugim delovima jedinice i druge pojedinosti. Dobro je pružati priliku svakoj jedinici da povremeno dejstvuje samostalno da bi se u težim situacijama umela sama što bolje snalaziti.

U svakom partizanskom ratu važiće načelo da se starešinski kadar stvara u toku same borbe. Priroda te borbe

je takva da najsiurovijom oštrinom stalno vrši proveru sposobnosti, snalažljivosti i hrabrosti svakog pojedinca. Dok u velikoj masi jedinica na frontu slabosti pojedinaca mogu biti zaklonjene uspešnim radom i hrabrošću drugih ili radom u jedinicama i štabovima, gde su manje izloženi iskušenjima i teškoćama, dotle u partizanskoj vojsci takvog zaklanjanja ne može biti, bar ne u znatnoj meri. Kritične situacije su dovoljno česte da bi temeljito ispitale vrednost svako^o starešine i borca. Biti dobar starešina partizanske jedinice nije isto što i biti dobar starešina neke jedinice na frontu. Dobar starešina u frontovskoj armiji može biti izgubljen u partizanskim uslovima i obratno. Postojanje specifičnih kvaliteta koje mora posedovati starešina partizanske jedinice bilo je uočeno još davno. Već u prvim radovima naših vojnih pisaca iz sredine 19 veka, bile su osobine dobrog partizanskog starešine opisane ovako:

»Partizanski starešina mora biti hrabar, snalažljiv, staložen, pribran u svakoj situaciji a naročito u teškim situacijama, kakve su naprimer pri povlačenju i izvlačenju iz okruženja. On mora dobro poznavati svoje borce i svojim primerom pokazivati im odvažnost i odanost. Svojim umešnim rukovođenjem on mora steći neograničeno poverenje, a svojim brižnim odnosom ljubav i odanost. On mora biti telesno zdrav i izdržljiv. Mora da poseduje vojno znanje, da ume da se služi kartom, da poznaje taktiku neprijatelja. Opasno je za jedinicu ako je on sklon bilo kome poroku, pristrasan, kolebljiv i nesposoban.«⁸⁸)

Naš NOR pokazao je u punoj meri značaj dobrog izbora starešina. Pored osobina koje su i ranije bile potrebne partizanskom starešini, nove okolnosti tražile su još i posebne političke kvalitete. U složenoj političkoj situaciji i pri postojanju veštački zaoštrenih nacionalnih suprotnosti, dobar starešina morao je, pored patriotizma, hrabrosti i dobrih karakternih osobina, da ima još i jasnu pretstavu o političkom smislu borbe, da bude ideološki izgrađen i napredan, da mu patriotizam ima šire jugoslovenske okvire te da lako shvata presudni značaj zaje-

⁸⁸) Matija Ban: *Pravila o četničkoj vojni*, Beograd 1848. (Ban je izraze »partizanski«, »gerilski« i »četnički« upotrebljavao kao sinonime).

dničke bratske borbe za slobodu svih jugoslovenskih naroda. Takvi rukovodioci nicali su iz redova radnika, seljaka i narodne inteligencije. Uživali su veliki ugled i poverenje kod naroda i boraca. Oni su bili odani narodnoj stvari, nepokolebljivi u svojoj vernosti narodu i svom vojnopolićkom rukovodstvu, koje mu je pružila Komunistička partija. Rukovodioci u NOR-u imali su čvrst moralno-politićki oslonac u Partiji i neprekidnu pomoć, pa je tako otklanjana opasnost od raznih zastranjivanja i izopaćavanja na koje može mamiti dosta široka vlast i samostalnost rukovođenja u partizanskim uslovima. Zbog porekla iz pretežno materijalno potlaćenih slojeva oni su bili većim delom bez široke opšte naobrazbe a i vojno znanje nije im u početku bilo veliko. O partizanskoj taktici retko koji starešina je znao mnogo više sem to da su se hajduci vekovima tim metodom iz planine uspešno svetili tuđinu, da je narodna buna kao velika snaga opevana u pesmama i da Komunistička partija, koja se bori za pravdu i kojoj se može verovati, poziva na takvu borbu. Zato su taktička uputstva³⁹⁾ koja je jedinicama slao Vrhovni štab NOV i POJ bila od vrlo velike koristi.

U početku je bilo izvesnog kolebanja oko načina komandovanja, jer je traženo srednje rešenje između načela demokratićnosti (prvi komandiri su birani od boraca i naroda i polagali su njima račun) i potrebe da komandir bude samostalan u odlučivanju, da se odluke donose brzo i da se bez pogovora izvršavaju naređenja, ali je ubrzo nađena prava mera između oba ova zahteva. I pored usvajanja načela da je za brzinu i efikasnost rukovođenja bitan autoritet komande i njenih odluka, nisu zatvarane mogućnosti da se na stil i način rada i rukovođenja utiće i odozdo, od strane boraćkog kolektiva. Put za to su bile opšte konferencije jedinice, konferencije svih starešina pre i posle važnih akcija, sastanci partiske organizacije, sastanci organa narodne vlasti i pretstavnika masovnih organizacija sa komandama i druge slične forme.

³⁹⁾ Naprimer, Uputstvo o oslobađanju naseljenih mesta i o odbrani slobodne teritorije, izdato u oktobru 1941 godine (*Zbornik*, tom II, knj. 2, dok. br. 23 i 24 i druga uputstva).

Da bi se komandirima olakšalo rukovođenje i da bi se oni mogli potpunije predati organizacijskim i taktičkim zadacima, te da bi se obezbedila složena i neobično važna politička strana rukovođenja, uspostavljena je dužnost političkog komesara u četi i višim štabovima a političkog delegata u vodu. Komandir i komesar bili su ravnopravni i zajedno su rešavali o svim važnijim pitanjima, ali je rukovođenje borbom bila prva briga komandira, a vaspitanje ljudi i briga o njima prva briga komesarova. Svaki dodir višeg starešine sa nižim koristi se i za to da se nižima ukaže pomoć u rukovođenju. Međutim, mogućnosti kontrole postupaka i pomoći mlađima su manje, pa prema tome je nužna i veća trpeljivost prema eventualnim greškama koje oni učine zbog neumešnosti ili neznanja. Ipak tamo gde se to pokaže nužnim ne treba oklevati sa smenjivanjem nesposobnih starešina, a pogotovu se ne sme trpeti eventualan pokušaj utvrđivanja na rukovodećem položaju demagoškim odnosima prema mlađima ili stanovništvu.

Stručno znanje starešina sistematski je podizano već od početka rata. Zato je služila sama ratna praksa (analiza akcija) i razni kursevi za starešine. Pri Vrhovnom a kasnije i pri glavnim štabovima radile su oficirske škole, gde je na dužem kursu obrađivana partizanska taktika i drugi važni predmeti potrebni za rukovođenje.

Već u početku Narodnooslobodilačkog rata naredbom od 10 avgusta 1941 godine Vrhovni komandant drug Tito upozorio je niže štabove da obrate veliku pažnju na brižljiv izbor i uzdizanje kadrova. U Direktivi upućenoj Glavnom štabu partizanskih odreda Hrvatske u januaru 1942 godine ponovo se naglašava: »Za starešine postavljati hrabre, odane i sposobne drugove«.

Moralni lik partizanskog starešine treba da bude takav i u eventualnom budućem partizanskom ratu. Nema sumnje da bi mi raspolagali u stručnom pogledu mnogo uzdignutijim kadrom no 1941—45 i da bi taj kadar imao dragocena iskustva iz Narodnooslobodilačkog rata. Ono što je najdragocenije iz tih iskustava ne bi bilo ni taktika ni organizacija nego upravo oni duboko ljudski, bratski,

drugarski a ujedno i pravi vojnički odnosi između starešina i boraca. Odnos između starešina i boraca u partizanskoj vojsci odlikuju se savršenim poverenjem i razumevanjem zasnovanim na svesti o zajedničkim ciljevima i interesima. Pokušaj nadomeštaja toga odnosa odnosom nametnute pokornosti brzo dovodi do toga da jedinica gubi vitalnost, doživljava unutrašnje krize, pasivizira se i trpi neuspehe u borbi, a ako se to na vreme ne otkloni ono dovodi i do dezerterskih raspoloženja. Stanje poverenja i savesnosti u vršenju svoje dužnosti kod potčinjenih, dobar i umešan partizanski starešina lako pretvara u stanje onih spoljašnjih urednih vojničkih odnosa koji se nazivaju »formalnom« disciplinom i koji olakšavaju rukovođenje i komandovanje. Zato su u dobroj partizanskoj jedinici na prvi pogled očigledni disciplinovani, a ujedno i srdačni drugarski odnosi, spremnost na izvršenje svakog zadatka, a s druge strane jako istaknuta briga za ljude i briga da se potčinjeni sačuvaju od gubitaka i tegoba koliko god je to moguće u teškim uslovima partizanskih borbi.

IV. METODE PROTIVPARTIZANSKE BORBE

U partizanskom ratu okupatorske snage preduzimaju aktivna dejstva bilo po svojoj inicijativi, bilo da odgovaraju na dejstvo partizana. Način okupatorovog dejstva i reagovanja od velikog je uticaja na razvoj situacije u celini i na razvoj svakog pojedinačnog sukoba ili boja. Taj način dejstva proističe iz okupatorove ratne doktrine, koja je u neprekidnom razvoju i koja u svakoj armiji ima svoje posebne karakteristike.

Za uspešno rukovođenje u partizanskom ratu neophodno je poznavati ne samo konkretnu situaciju u pogledu mesta, broja, stanja i rasporeda neprijatelja, nego se mora poznavati i njegova doktrina, standardni (normalni) način njegovog dejstva i reagovanja. Ovde je učinjen pokušaj da se dâ bar približan proseč protivpartizanskih ratnih doktrina u obliku u kome se one javljaju kroz ratnu teoriju. To može korisno poslužiti kao osnova od koje bi se polazilo prilikom izučavanja određenog ratnog protivnika, njegove doktrine izražene u njegovim taktičkim i drugim vojnim pravilima i u konkretnim postupcima na bojištu.

1. ISTORISKI OSVRT

Od vremena kada je moderni partizanski rat postao značajna pojava u ratovodstvu, tj. od početka XIX veka, uporedo sa razvojem metoda partizanske borbe, razvijaju

se i metodi protivpartizanske borbe. Već je Napoleon za potrebe svojih okupacionih trupa u Španiji i srednjoj Evropi izdavao pismene instrukcije za borbu protiv partizana. U jednoj od njih (upućenoj komandantu okupirane Pruske) nastoji da uveri svoje komandante u štetno dejstvo nesuzbijanja pojava panike i demoralizacije među trupama zbog pojave partizana i neizvesnosti koja nastaje u području gde su partizani aktivni. On, istina, i sam pada u nervozu i izdaje nepromišljene naredbe za masovne represalije nad stanovništvom koje pruža pomoć partizanima. Ali, on traži i taktička rešenja, kojima bi se parirala partizanska taktika. Tako u jednoj direktivi naređuje da se obezbeđenje transporta na glavnim komunikacijama ne vrši kao ranije posedanjem niza tačaka duž komunikacija, već da se transporti obezbeđuju snažnim pokretnim obezbeđenjima. Mala nepokretna osiguranja lako postaju plen partizanskih napada, a delovi puta između osiguranja ostaju ionako neobezbeđeni kaže se u direktivi. On je, takođe, propisao kako kolona mora biti formirana da bi bila u stanju da reagira na iznenadan napad partizana.⁴⁰⁾

Sistem protivpartizanske borbe razvijao se u svim daljim ratovima u kojima je partizanski pokret uzimao većeg maha. Prusi su u ratu 1870/71 nastojali da suzbiju partizanski pokret u okupiranoj Francuskoj primenom oštrih represalija i pretnji stanovništvu. U pogledu obezbeđenja saobraćaja nije im više bio dovoljan Napoleonov recept o pokretnim osiguranjima, jer su telegrafske linije i železničke pruge bile i same po sebi osetljive, izložene diverzijama. Zato se ponovo kombinuju pokretna i nepokretna obezbeđenja, obezbeđenja objekata i obezbeđenja transporta. Pokušava se da se obezbeđenje saobraćajnih objekata delimično nametne stanovništvu pod pretnjom teških represalija.

U Drugom svetskom ratu, s obzirom na znatno povećan zamah i značaj partizanskih pokreta, razvijaju se i metodi protivpartizanske borbe u takvom obimu da po-

⁴⁰⁾ Chareton: *Les corps francs dans la guerre moderne*, Paris 1890, str. 73.

staju složen sistem i posebna grana ratovodstva. Nemci su, svojim poznatim smislom za analizu i sistematizaciju, posle gorkih iskustava koja su s partizanima imali u toku Prvog i već u početku Drugog svetskog rata, prišli izučavanju partizanskog rata i pronalaženju protivmera. Zaključci do kojih su oni došli nisu beznačajni, kad se posmatraju s taktičko-tehničke strane, ali oni u svojoj ukupnosti pokazuju koliko stručne vojne analize mogu biti obezvređene ako ne počivaju na ispravnoj političko-društvenoj analizi, za koju nemački generalštab nije bio dorastao. Ipak nemačka iskustva iz Drugog svetskog rata, teoretski sređena od strane preživelih nacističkih generala i dopunjena iskustvima iz protivpartizanskih ratova u kolonijama (Indokina, Malaja, Kenija, Alžir) služe danas kao osnov za savremene doktrine protivpartizanskog rata. Iako se te doktrine u ponečem razlikuju među sobom, one imaju tako mnogo zajedničkih crta da se mogu smatrati jedinstvenim sistemom. Taj sistem može se podeliti na grupu mera koje se preduzimaju još u vreme mira i drugu grupu mera koje se primenjuju u ratu. Pokušaćemo da damo njihov pregled na onaj način i onim redom kako se one teoretski sistematizuju u zemljama koje ih preduzimaju. Da bi što vernije dali sliku osnovnih postavki teorije protivpartizanske taktike, mestimično ćemo je izneti u onoj formi (rečnik, stil, defektne konstrukcije) u kojoj se one u imperijalističkim, antipartizanskim teorijama pojavljuju.

2. MIRONODOPSKE PRIPREME ZA PROTIVPARTIZANSKI RAT

Pošto novija istorija ratova, a naročito Drugi svetski rat, pokazuju da se partizanski ratovi sve češće i sve uspešnije primenjuju u borbi protiv armija koje u ratu vrše okupaciju širokih prostranstava, to se ovoj pojavi danas posvećuje mnogo veća pažnja nego ranije. Ističe se potreba da se, pre svega, dobro prouči partizanski rat i otkriju njegove zakonitosti da bi se mogle naći odgovarajuće protivmere. Ove protivmere zahtevaju obimne

mirnodopske pripreme, a kada dođe do rata i okupacije, onda i obimne protivpartizanske operacije. U vojnoj literaturi sve češće se naglašava da je opasno potceniti partizansku opasnost.

Protivpartizanski rat ima svoje osobenosti zbog kojih je nužno da bude vođen posebnim metodama i sredstvima. Za takav rat pripremaju se u izvesnoj meri svi vidovi i rodovi oružanih snaga, ali se pored toga formiraju i posebne specijalne jedinice namenjene u prvom redu za borbu protiv partizana. Formacija i naoružanje tih jedinica (policiske, jedinice bezbednosti, lovačke, padobranske, itd.) saobraženi su zahtevima protivpartizanske taktike. Smatra se da nedostatak ovakvih jedinica ne može biti nadoknađen ni višestruko brojnijim običnim trupama. U ove jedinice uvršćuju se politički poverljivi i fizički odabrani vojnici i starešine.

Pešadija je glavni rod za protivpartizansku borbu. Ostali se rodovi i službe dodaju u manjem ili većem broju prema situaciji. Ističe se da će naročito dobro doći do izražaja padobranske jedinice. Sve jedinice koje dolaze u obzir da budu upotrebljene u borbi protiv partizana, obučavaju se još u vreme mira za takve borbe. One, pak, kojima će to biti prvenstvena namena, prolaze kroz temeljitu teoretsku i praktičnu obuku uključujući tu specijalne vežbe (manevre) na terenu, prevoženje avionima i druge vežbe.

Sve ove pripreme zasnivaju se na određenim koncepcijama o protivpartizanskom ratu, za geografske i druge uslove onih zemalja koje se imaju u vidu za takvo ratovanje. Ratni planovi razrađuju varijante primene doktrine za svaku pojedinu zemlju ili zonu koja bi po ratnom planu imala da postane okupirana teritorija, predviđaju broj i vrstu okupacionih jedinica, njihov razmeštaj i sve druge mere. Za svaku takvu zemlju još u doba mira prikupljaju se detaljni podaci o zemljištu, stanovništvu, ekonomiji i o svima važnijim ličnostima koje bi mogle u slučaju okupacije biti rukovodioci u pokretu otpora.

3. RATNE PROTIVPARTIZANSKE MERE I DEJSTVA

Pošto je iskustvo pokazalo da partizani teško mogu biti savladani primenom samo vojnih mera, pravila predviđaju koordinaciju političkih, administrativnih i vojnih mera. Polazi se od pretpostavke da je lakše sprečiti pojavu partizanskog pokreta nego ga ugušiti kad se već pojavi, a da ga je lakše ugušiti čim se pojavi nego kad je sasvim razvijen.

Pošto se podrška stanovništva smatra bitnim uslovom za mogućnost opstanka partizanskih jedinica, u planove protivpartizanskih akcija redovno se uključuju i planovi dejstva protiv stanovništva koje podržava partizane. Zbog potrebe da se uvek imaju tačni podaci o zemljištu, stanovništvu i partizanima, postavlja se zahtev da se komande i trupe koje vrše okupaciju ne smenjuju, da ne bi one nove morale iznova da se upoznaju sa situacijom.

Područje u kome postoji ili pretili da se pojavi partizanski pokret, posmatra se kao frontovska zona operacija. Komande i jedinice moraju tamo biti isto tako budne i spremne za napad i za odbranu kao i na frontu. Ne dopušta se »pozadinsko«
raspoloženje, jer ono partizanima pruža mogućnost primene njihovog najubojitog oružja — iznenađenja. Pokazalo se da čisto defanzivne mere sigurnosti ne smetaju mnogo partizanima da porastu i ojačaju, pa ih nova uputstva predviđaju samo onda ako se radi o stvarnom nedostatku snaga na nekoj manje važnoj teritoriji. Bolje su, ističe se, makar i ograničene ofanzivne akcije nego potpuno defanzivan stav. Ofanzivan stav mora se zadržati za sve vreme postojanja partizanskog pokreta, a ne sme biti sveden na povremene akcije posle kojih nastupaju periodi relativnog mirovanja, jer partizanima ne treba mnogo vremena da se ponovo priberu i produže sa borbom.

Protivpartizanska strategija i taktika nastoje da ustanove gde su najosetljivije tačke za partizane, da bi se napad usmerio na njih. Obično se kao najosetljivije tačke smatraju: podrška stanovništva, snabdevanje, rukovodstvo i veze.

Pretpostavlja se da su partizani uvereni da ih na njihovom terenu noću i po ružnom vremenu niko ne sme napasti, pa zato pravila za protivpartizansku borbu preporučuju da se upravo tada napada. Po njima je najvažnije sačuvati tajnost pokreta i ostvariti iznenađenje, jer su navodno partizani u odbrani slabi. Osnovni oblik manevra u protivpartizanskoj taktici je opkoljavanje radi uništavanja ili zarobljavanja. Najuspešnija taktika borbe protiv partizana, misli se, to je ona ista taktika borbe koju primenjuju partizani.⁴¹⁾ Za mogućnost primene takve taktike od dragocene je vrednosti saradnja onih stanovnika koji su prema okupatoru prijateljski raspoloženi.

Mere za sprečavanje pojave i širenja partizanskog pokreta mogu biti političke, administrativne, policijske i vojne prirode. Nacisti su pred Drugi svetski rat nastojali da političkim manevrima pripreme invaziju, tj. da unapred smanje moral i otpornost napadnutog naroda i armije, a ujedno da se obezbede od jedinstvenog narodnog otpora po izvršenoj okupaciji. Oni su to delimično postizali stvaranjem pete kolone i pronacističkih izdajničkih vlada. To su za buduće okupatore dragocena iskustva. Ipak nemačkoj politici na okupiranim delovima SSSR-a, zatim u Poljskoj i Jugoslaviji, čine se od novijih teoretičara okupacije ozbiljne zamerke zato što je zbog svog rasističkog gledanja na Slavene, prišla stanovništvu ovih zemalja neoprezno, arogantno, pljačkaški, izazivački, sa previše pouzdanja u efikasnost svoje vojne sile i efekat zastrašivanja. Po mišljenju autora novih protivpartizanskih ratnih doktrina,⁴²⁾ Nemci nisu iskoristili do kraja postojeće mogućnosti za političko onemogućavanje partizanskih pokreta u tim zemljama, pa su zbog toga imali protiv sebe milionske armije partizana. Po njihovom mišljenju dovoljno će biti da se stanovništvu pristupi blago, obeća poštivanje njegove svojine, izvrši rasturanje socijalističkih komuna gde postoje, osigura pravo na religijske obrede i dade još po koja bezopasna sloboda, pa će ono ostati u najmanju ruku neutralno. Pojavu partizana

⁴¹⁾ O slabostima ove teorije videti na str. 113—115.

⁴²⁾ Eby: *The Red Army Today*.

treba stanovništvu prikazati kao opasnost za njegov mir, sigurnost i poredak te tako izazivati protivpokret koji će biti glavna snaga za likvidaciju partizanskog pokreta. Ako je u pitanju zemlja s kapitalističkim poretkom onda će u protivpokret moći da se pokrene bar klasa posednika, jer se partizanski pokret (kao neminovno progresivna pojava) može uvek prikazati i kao »komunistička opasnost«.

Nad stanovništvom koje saraduje s partizanima biće zavedena stroga vojna kontrola i čvrsta *administrativna ograničenja ličnih sloboda*. Obim i strogost tih mera zavise od situacije u tome području i od toga u kolikoj se meri stanovništvo povezalno s partizanima. Ako se pojave znaci »dobre volje« za saradnju s okupacionom vlašću, ta ograničenja brzo bi se ukidala. Nastojace se ohrabriti svaki i najmanji pokušaj opozicije prema partizanima, jer uvek ostaje kao glavni cilj da se stanovništvo odvoji od partizana. Zato se ne preporučuje masovna primena takvih administrativnih mera i kazni nad stanovništvom, koje mogu ići na ruku partizanima. Među administrativne mere koje su uperene na to da se stanovništvu smanji mogućnost da saraduje s partizanima, spadaju: popis i fotografisanje svih stanovnika; obaveza da se stalno nosi i na zahtev pokaže lična karta; kontrola i registracija svakog kretanja van mesta stanovanja; zavođenje noćnog policijskog časa; konfiskacija svih vrsta oružja i predmeta upotrebljivih za borbu; zabrana korišćenja radioprijemnika, televizora i slično; kontrola svih transportnih sredstava; pretresi stanova; racioniranje i kontrola prometa hrane, odela i lekova; potpuna evakuacija stanovništva iz pojedinih rejona. Neke sile i pored toga što su potpisnice konvencije kojom se zabranjuje uzimanje taoca, u arsenalu svojih administrativnih mera čuvaju još i dalje propis o dopuštenosti uzimanja talaca u okupiranoj zemlji.

Sprovođenje administrativnih mera biće praćeno primenom oštih prinudnih i kaznenih mera, da ne bi polovičnost i neki znak popustljivosti išao na štetu ugleda okupatorske vlasti. S druge strane preporučuje se opreznost od nasedanja partizanskim provokacijama. Parti-

zani bi naime mogli da izvrše svoje napade upravo u blizini onih naselja koja su sklona saradnji sa okupatorom, da bi izazvali represalije protiv takvih naselja i tako ih kaznili za saradnju. Svako neodmereno kažnjavanje stanovništva partizani bi mogli iskoristiti za to da potkrepe mržnju prema okupatoru i dokažu potrebu borbe protiv njega. Zato se traži da se široko objavi šta je sve zabranjeno i kažnjivo, da bi stanovništvo znalo da se kažnjavanja ne vrše proizvoljno nego zato da se osigura »zakon i red«.

4. UPOTREBA SARADNIKA IZ REDOVA STANOVNIŠTVA

S obzirom da protivpartizanski rat traži veliko rasturanje snaga i da je često te snage teško odvajati sa frontova, svaki okupator će tražiti mogućnosti da izbegne veliko angažovanje vlastitih krupnih jedinica, koje su potrebne za borbu na frontu, a da nedostajuće jedinice za službu okupacije i protivpartizansku borbu nađe na drugoj strani. U prvom redu on će nastojati da od stanovnika spremnih za saradnju, zatim od emigranata i drugih nezadovoljnika, stvori kvislinške jedinice koje će proglasiti za svoje savezničke snage. Njima bi postepeno predavao odgovornost za mir na okupiranoj teritoriji. Ako se pokažu doraslim za taj zadatak, mogao bi im dati i pravo organizovanja i vršenja vlasti, s time da im se postave savetnici. Usluge takvih kvislinških snaga bile bi za okupatora od dragocene vrednosti. Pored službe u ovakvim vojnim jedinicama okupator će nastojati da stanovnike okupirane teritorije i emigrante s te teritorije uključi u policisku, obaveštajnu, propagandnu, upravnu i privrednu službu, a mogu delimično biti uvršćeni i u jedinice za specijalne zadatke u protivpartizanskom ratu.

Upotreba građana okupirane zemlje u službama okupacije vrši se po određenim načelima. Postoji bojazan da bi prerano pristupanje obimnom korišćenju toga izvora moglo biti kobno politički i vojnički. Ovo zato jer se pod vidom dobrovoljnih saradnika može u aparat okupacije

uključiti velik broj patriota, koji će partizanima moći da pruže dragocene podatke o svemu, a u podesnom času priključiti se partizanima. Kad god postoji neka sumnja u pogledu lojalnosti, onda se takvo lice neko vreme upotrebljava na dužnosti na kojoj ne može mnogo naškoditi ili se upućuje u neku drugu zemlju, odakle neće moći da nekontrolisano drži vezu sa svojim zemljacima.

Teorije protivpartizanskog rata imaju u vidu i takvu mogućnost da se u nekoj zemlji ne mogu uopšte naći neposredni saradnici ili da ih bude tako malo i tako beznačajnih da ne pretstavljaju značajnu pomoć u borbi protiv partizana. Tada se upućuje na stvaranje tzv. »posrednih saradnika«. Posredne saradnike moguće je imati onda kada pokret otpora nije jedinstven nego unutar njega postoje grupe i frakcije, koje se među sobom ne slažu u nekim političkim ili organizacionim pitanjima. Veštom tajnom diplomatijom, propagandom i novcem okupator tada pokušava da ta neslaganja produbi do rascepa, a zatim i do međusobnog oružanog sukoba. Nejedinstven pokret već je upola slabiji, a kad u njemu dođe do ozbiljnog unutrašnjeg sukoba on za okupatora postaje potpuno bezopasan.

5. JEDINICE SA SPECIJALNOM NAMENOM

Sve se češće u literaturi ističe mišljenje da se za borbu protiv partizana može uspešno primeniti njihova vlastita partizanska taktika. Za to su potrebne posebne jedinice, organizovane, obučene i opremljene za takvu vrstu borbe. Da ne bi bile otkrivene, ove jedinice izbegavaju dodir s mesnim stanovništvom. Kreću se noću a danju ostaju prikrivene. U akciju stupaju većinom noću. Posle sukoba ili kad su otkrivene prebacuju se u drugo područje. Ukoliko bolje upoznaju zemljište i sažive se sa njime, utoliko se više može očekivati njihov uspeh.

Nemci su u Drugom svetskom ratu koristili ovakve jedinice pod nazivom »trup«-ova. Trupovi se upotrebljavaju za izviđanje, prepade, zasede i uništavanje partizanskih pozadinskih ustanova. Tamo gde budnost partizan-

skih jedinica i ustanova oslabi i gde se stvori uverenje da okupator na slobodnu teritoriju nastupa samo velikim snagama i danju, trupovi mogu naneti partizanskim pozadinskim ustanovama (bolnicama, radionicama itd.) velike gubitke. Trup može ponekad dobiti precizan zadatak ili nekoliko zadataka i ograničen rejon dejstva, ali češće on dobiva samo opšti zadatak, u čijem okviru sam bira ciljeve dejstva i mesto boravka, koristeći sve mogućnosti za iznenadne uništavajuće napade. Oni se upotrebljavaju za sadejstvo sa velikim jedinicama u toku ofanzive a mogu poslužiti i kao obezbeđenje.

Trupovi se ponekad prerašavaju u partizane, stavljajući njihove znakove, trudeći se da se ponašaju u odnosu sa narodom kao pravi partizani. Tako mogu slobodno da se kreću, da kod stanovništva otkrivaju organe narodne vlasti, vrše izviđanja, diverzije i prepade, a pritom unose pometnju i nesigurnost u partizansku pozadinu.

Trupovi su sastavljeni prvenstveno od dobrovoljaca, koji su fizički čvrsti, snalažljivi i samopouzdana. To su razni tipovi, šverceri, zverokradice i avanturisti. Vrlo pažljivo odabrani pojedinci između saradnika sa okupirane teritorije, mogu se u trupovima koristiti kao vodiči, tumači i za snabdevačke dužnosti.

Organizacija trupa zavisi od mnogo činilaca, kao što su: topografija, klima, radijus dejstva, uslovi logorovanja na terenu, vrste zadataka, partizanske snage, držanje stanovništva i opšta aktivnost okupacijskih trupa. Obično se deli na tri pododeljenja. Trup ukupno ima 30—50 ljudi, među kojima sve potrebne stručnjake: inženjeriske, za vezu (radisti), sanitetske. Naoružanje je lagano, automatsko, kao i materijal za razaranje. Imaju specijalno odelo (sem kad se prerašavaju u partizane) i laganu opremu za logorovanje. Laganom radiostanicom drže vezu sa svojom komandom i eventualno sa avijacijom, kojoj će pokazati cilj i od koje će dobiti podršku. Male lagane radiofonske stanice mogu se upotrebiti za unutrašnju vezu u trupu.

Trup prolazi kroz prethodnu intenzivnu obuku. Ona se izvodi na zemljištu sličnom onom na kome će dejstvovati. Vršiti se pojedinačno uvežbavanje svakoga u svojoj specijalnosti i uvežbavanje cele jedinice. Već u obuci traži se da svaki pojedinac pronalazi rešenja za izlaz iz teške situacije. Starešine trupova mogu prethodno proći kroz kraći pripremni kurs iz protivpartizanskog ratovanja. Obukom se kontroliše sposobnost pojedinaca da bi se nepodesni uklonili i zamenili drugima.

6. ODBRANBENE MERE PROTIV PARTIZANA

U područjima u kojima postoji opasnost od partizanskog pokreta i ustanaka preduzimaju se sve mere bezbednosti da bi se sprečio iznenadan napad na jedinice, ustanove i saobraćajne objekte. Mere obezbeđenja obuhvataju i zaštitu civilnih ustanova okupacije. Pojačanje budnosti i javne odbranbene pripreme treba da smanje opasnost od iznenadnog napada i da obeshrabre partizane.

Bezbednost okupatorske jedinice osnovna je briga njenog štaba i starešina. Ako se sazna ili posumnja da postoji opasnost od napada, sve niže jedinice upozoravaju se na tu opasnost. Borbena osiguranja i patroliranja primenjuju se na mestu i u pokretu da bi se gubici od eventualnog napada sveli na najmanju meru. Svakoj jedinici i svakoj pozadinskoj ustanovi daje se na znanje da u zemlji u kojoj postoji partizanski pokret, nema zone ili mesta koje je potpuno bezbedno i da se lažni osećaj neugroženosti može skupo platiti. Pošto naročita opasnost pretili onima koji nemaju nikakvog borbenog iskustva s partizanima, to se njima naređuje da budu osobito budni. Ističe se opasnost da period relativnog zatišja ne umrtvi pažnju i budnost. Stroga kontrola snabdevanja i rukovanja materijalom, naročito oružjem i municijom, trebalo bi da spreči krađu ili skrivenu prodaju ovog materijala građanskim licima, preko kojih dospeva u partizanske ruke.

Objekti i ustanove od vojnog značaja mogu se nalaziti unutar ili izvan garnizona. Obezbeđenje prvih vrši se u

sklopu opšteg obezbeđenja garnizona, o čemu će biti reči na drugom mestu. Ovde će se razmatrati način obezbeđenja izdvojenog vojnog objekta, koji može biti skladište, tvornica, radionica, elektro-centrala ili slična ustanova. Merama bezbednosti nastoji se postići istovremeno zaštita od sabotaze i od partizanskog napada. Ukoliko je objekt od većeg značaja za okupatora ili ukoliko je privlačniji cilj za partizane (oružje, municija) utoliko se vrši temeljitije obezbeđivanje. Da bi se uštedela ljudska snaga za osiguranje preduzima se niz materijalnih priprema, a u prvom redu temeljito zaprečavanje prilaza objektu žičanim preprekama, miniranjem, alarmnim uređajima i osvetljavanjima. Iz okoline objekta iseljavaju se stanovnici i to se mesto proglašava zonom u kojoj je zabranjeno kretanje. Oko samog objekta izrađuju se sistem rovova punog profila. Ispred njih se na daljinu uspešnog dejstva puščane vatre raščišćava zemljište da bi se stvorio pregledan i brisan prostor u zoni prepreka i ispred njih.

Osiguranje objekta vrši straža odgovarajuće jačine, ali i sve osoblje koje radi u objektu, uključujući i rukovodioce, uvežbava se za odbranu. Straža vrši osiguranje putem osmatranja. Pored obezbeđenja koje se vrši u neposrednoj okolini objekta, organizuje se i spoljno osiguranje, u koje mogu doći mere kao što su: postavljanje zaseda na prilazima objektu, miniranje šumskih staza, uspostavljanje sistema spoljnih obaveštaca — civila, koji o uočenoj opasnosti ili lično javljaju ili daju ugovoreni signal. Na pravcima gde je teže osmatranje mogu se koristiti i specijalno dresirani psi. Sistem osmatranja, partoliranja i miniranja, češće se menja da bi se smanjila opasnost od njegovog otkrivanja.

Ako se za rad u objektu upotrebljavaju domaći stanovnici, oni su podvrgnuti strogom nadzoru da bi se sprečila njihova saradnja s partizanima. Svako sprijateljivanje osoblja i obezbeđenja objekta sa ovim radnicima zabranjuje se.

Jačina, sastav i naoružanje jedinice koja vrši osiguranje objekta zavise od važnosti objekta i stepena njegove ugroženosti. Ugroženost u velikoj meri zavisi od

raspoloženja stanovništva, a ne samo od blizine i snage partizanskih jedinica. Ona zavisi, takođe, i od položaja objekta i pogodnosti za odbranu. Ugroženost je utoliko veća ukoliko je objekt udaljeniji od velikih garnizona i ukoliko je lakše prekinuti veze sa tim garnizonima. Posada izolovanog objekta tako je snabdevena potrebama za život i borbu da može izdržati dužu blokadu. Snabdevanje hranom ne zavisi od veza sa okolnim naseljima. Raspolaganje sa više radiosredstava pruža garanciju da veza sa višim štabom neće biti prekinuta.

Posada nije grupisana na jedno mesto već podeljena i smeštena u čvrsto građene zgrade. Od tih zgrada do borbenih položaja izgrađene su podzemne saobraćajnice. Rezerve hrane i municije takođe su razmeštene na više mesta i zaklonjene. Radiosredstva su zaklonjena da ne bi vatrom bila oštećena. Često se izvode vežbe u brzom posedanju položaja kako bi se proverila bojeva gotovost posade. Osmatranjem spolja proverava se da li je ceo sistem zaprečavanja i utvrđivanja dovoljno prilagođen zemljištu.

Niko od domaćih stanovnika ne bi smeo biti upućen u sistem odbrane.

Saobraćajne linije i objekte (tt linije ,pruge, ceste i objekti na njima), po opšte usvojenim shvatanjima, teško je obezbediti u predelima gde postoji partizanski pokret, jer, već u zemlji srednje veličine, komunikacije su duge na desetak hiljada kilometara. Prema tome, ogroman broj vojnika bio bi potreban da se one obezbede uvek i svuda.

Železničke pruge i uređaji na njima vrlo su osetljivi. S druge strane, one su neophodne da bi se ratni stroj održao i pokretao. Svaka operativna i strategiska jedinica dobija određen broj železničkih pruga na korišćenje i na obezbeđivanje u svojoj komunikacionoj zoni. Obezbeđenje komunikacija na okupiranoj teritoriji utoliko je važnije ukoliko je ta teritorija bliže frontu. Ali, i bez obzira na front, za potrebe eksploatacije okupirane teritorije, nužno je nesmetano korišćenje komunikacija.

Važni objekti na železničkoj pruzi, kao što su železničke stanice, mostovi, nadvožnjaci, tuneli, vijadukti, vodne pumpe, radionice i ranžirne stanice, čuvaju se stalnim stražama koje se utvrđuju na način sličan onom opisanom u prednjem stavu. Sama pruga obezbeđuje se na najugroženijim mestima putem stalnih straža, a na delovima između ovih straža obezbeđenje se vrši pokretnim osiguranjem. Pored toga, s obe strane pruge na domet bliske pešadijske vatre vrši se raščišćavanje zemljišta. Pristup stanovništvu u taj pojas zabranjen je, a ako bi bilo kakvih naselja uz prugu, njima se ili nameće obaveza osiguranja pruge u njihovoj blizini ili se evakušu. Na pojedinim mestima uz prugu postavljaju se povremeno zasede i vrši miniranje prilaza k pruzi. Prugom patroliraju oklopljeni vozovi. Radne ekipe koje vrše opravke i održavanje pruge osigurane su oružanom pratnjom.

Vozovi, takođe imaju oružanu pratnju, smeštenu u jedna ili više oklopljenih kola. Kad voz prolazi pored mesta na kojima bi se moglo pretpostaviti da postoje partizanske zasede, na njih se može vatra unapred otvoriti da bi se predupredio partizanski napad. Radi zaštite lokomotive od mina može se pred njom nalaziti teretni vagon natovaren zemljom ili kamenom da bi on aktivirao minu. Ispred važnih kompozicija na nekoliko stotina metara jedna posebna lokomotiva sa ovakvim vagonom proverava bezopasnost prolaza.

*

Pojedinačna motorna vozila, pa i manje kolone pešadije, kad se neoprezno kreću, mogu lako biti uništeni od partizanskih zaseda. Ni jake kolone neće biti pošteđene prepada i napada iz zaseda u kojima mogu pretrpeti vrlo teške gubitke. Zato je kretanje putevima kroz nemirno područje dopušteno samo u osiguranim i uređenim konvojima.

Obezbeđenje konvoja vrše jedinice koje su za to specijalno opremljene i obučene. Kako će se obezbeđenje kretati u odnosu na kolonu i kakav će raspored imati u

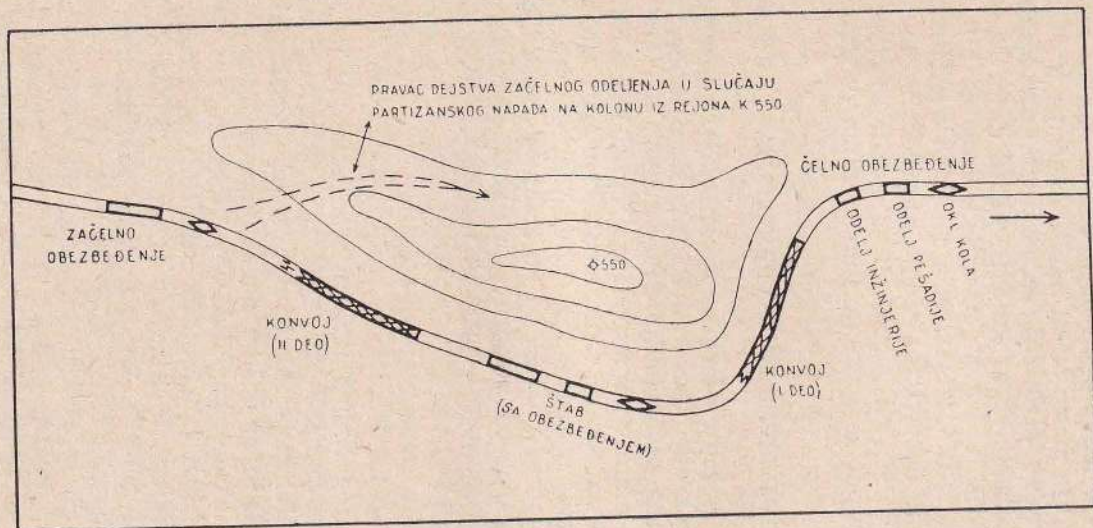
pokretu, to zavisi od niza okolnosti: zemljišta, veličine kolone, partizanskih snaga, vremenskih uslova i drugog. Normalno se autokolona i osiguravajući delovi postrojanju na način prikazan na skici 2.

Na čelu kolone kreće se osiguranje ojačano nekim oklopnim vozilom i odeljenjem inžinjerije. U sredini kolone kreće se deo osiguranja za obezbeđenje štaba, sa sredstvima za vezu i sanitetom. Na izvesnom otstojanju od začelja kolone kreće se veći deo osiguranja, organizovan i opremljen tako da je u stanju da se, po potrebi, odvoji od puta i brzo interveniše bočnim napadom na partizanske snage koje vrše napad na kolonu. Kolonu može obezbeđivati neka vazduhoplovna jedinica ili može biti u pripravnosti da na poziv pritekne u pomoć.

Kad se prolazi kroz vrlo ugrožen predeo, a kolona je osetljiva na prepad, može se, pored postojećeg obezbeđenja u koloni, izvršiti još i prethodni pretres sumnjivog dela zemljišta i posesti položaji na pravcima sa kojih se očekuje partizanski napad. Ako se ovo vrši putem stalnih (nepokretnih) bočnih obezbeđenja, onda su potrebne velike snage a ako se koriste pokretna bočna obezbeđenja, onda tempo kretanja mora biti podešen prema tim osiguranjima, a to znači da mora biti vrlo spor.

Napadnuti konvoj može, zavisno od efekta napada i raspoloživog vremena, ili odgovoriti samo vatrom, a produžiti pokret ili se zaustaviti i prihvatiti borbu. U ovom drugom slučaju vozila se zaustavljaju ne skrećući iz kolotruga prethodnih vozila (da ne nagaze na mine). Tenkovi i pripravna automatska oružja sa ostalih vozila otvaraju vatru po partizanskom položaju, vojnici iskaču iz kamiona najvećom brzinom, ne čekajući da se ovi zaustave, zauzimaju položaj za borbu i otvaraju vatru. Vozači neborbenih vozila napuštaju, takođe, ukočena i ugašena vozila i sklanjaju se. Komandant kolone pošto oceni položaj i situaciju, naređuje delu osiguranja na začelju kolone da pristupi izvršenju predviđenog manevra radi obuhvata partizanskog položaja.

Po raščišćavanju situacije osiguravajući delovi ne upuštaju se u daleko gonjenje razbijenih partizanskih

Skica 2

jedinica. Od zarobljenih partizana odmah se nastoji doznati na koje mesto su se imali povući po izvršenom napadu. Potrebna saslušanja sprovode se i nad stanovnicima obližnjih naselja kroz koja ili pored kojih su partizani morali proći. Nad ovim naseljima često će biti izvršene represalije. Zatim se podaci o sukobu i o partizanima radiodepešom dostavljaju višoj komandi. Pošto se izvrši opravka vozila i sanitet završi najnužnije poslove, kolona produžava put sa svim ranijim merama predostrožnosti.

7. OFANZIVNE PROTIVPARTIZANSKE AKCIJE

Kada početne mere za sprečavanje i gušenje partizanskog pokreta otpora ne dovedu do njegovog savladivanja, borba se nastavlja prvenstveno — i kad god je moguće — ofanzivnim metodama. Napadi mogu biti raznog obima, od napada na manju odvojenu partizansku jedinicu, za koju je prethodno tačno utvrđeno gde i u kakvom se rasporedu nalazi, pa do obimnog napada, ofanzive na široko partizansko područje, na kome se nalaze krupne partizanske jedinice i razne partizanske političke i vojne ustanove.

*

Raznim načinima izviđanja sa zemlje i iz vazduha okupatorske komande ponekad su u stanju da ustanove tačno ili približno mesto bavljenja neke partizanske jedinice. U skladu sa opštim načelom prvenstvene primene ofanzivne taktike, komanda je u tom slučaju dužna da preduzme hitan i energičan napad na otkrivenu partizansku jedinicu, sa ciljem da je uništi ili bar da joj nanese osetne gubitke. Računajući sa partizanskom manevarskom sposobnošću i gipkošću, napad se priprema i izvodi tako da se ostvari što je moguće veće iznenađenje. Priprema za pokret vrši se brzo i na neupadljiv način. Oficiri se upoznaju sa zadatkom i planom izvođenja, a sve jedinice garnizona moraju za ovakve zadatke biti uvek

spremnne, tako da se kroz njihovu posebnu pripremu ne bi vršila dekonspiracija akcije.

Prebacivanje snaga na mesto akcije vrši se najbržim raspoloživim sredstvima: avionima (helikopterima), motornim transportom, a u krajnjem slučaju i peške. Jedan deo snaga može biti upućen peške, najbolje noću, a drugi deo brzim transportnim sredstvima uzoru. Napad, bilo da je koncentričan, bilo obuhvatan, treba da bude izveden brzo i energično, ne gubeći iz vida ni najnužnije mere bezbednosti protiv zaseda i drugih klopki koje primenjuju partizani, jer ponekad partizanska jedinica, koja se dala uočiti i napasti, može biti samo smišljeno postavljenamac. Čim se zadatak izvrši ili se akcija pokaže neuspehom, obično se jedinica ne upušta u gonjenja manjih grupica, već se prikuplja i uz potrebna obezbeđenja vraća u garnizon ili utvrđeni logor pre mraka.

*

Okupatorska ofanziva je veliki napad operativnog značaja usmeren na prostranu oslobođenu teritoriju, na partizanske jedinice na njoj, partizanske ustanove i stanovništvo. To obično nije samo vojnička operacija, već kombinacija vojnih, političkih i terorističkih mera, koje se sprovode u toku više dana ili sedmica, sa ciljem da se na određenom području ili bar na određenim pravcima, čvrsto uzmu u ruke važni zemljišni i drugi objekti, unište glavne partizanske snage, kazni stanovništvo za učešće u pokretu i pokret uništi ili suzbije za duže vreme. Okupator ovakve operacije naziva još i »akcije čišćenja«, »pacifikacija područja« i sl.

U Drugom svetskom ratu okupatorske protivpartizanske ofanzive zahvatale su područja od nekoliko stotina kvadratnih kilometara pa i više. U njima su učestvovalе snage od jedne pa do desetak divizija sa raznim pomoćnim formacijama i uz znatnu podršku avijacije. Znači za ovaj zadatak je bilo nužno angažovati strategiske rezerve, jer snage koje vrše okupaciju nisu za to dovoljne. Ofanzivom su, obično, zahvaćene teritorije nekoliko par-

tizanskih odreda, gde se nalaze pored snaga tih odreda još i neke krupnije pokretne partizanske formacije. Pored ovih delimičnih ofanziva na određenu oblast ili pokrajinu, poznate su i tzv. generalne dekoncentrične ofanzive, usmerene na sve partizanske baze jedne zemlje. Takve ofanzive predstavljaju ustvari niz istovremenih lokalnih ofanziva koje se slivaju u kampanju.

Svaka ofanziva ima jedan glavni cilj, a on je najčešće uništenje određene partizanske oružane jedinice. Ali, glavni cilj može biti i to da se ovlada nekim važnim komunikacijama ili ekonomski važnim rejonima, kao što su rudnici, predeli sa zrelom letinom i sl. Kaznene ofanzive (ekspedicije) imaju kao glavni cilj da se izvrši odmazda nad civilnim stanovništvom, da se zarobi radna snaga i dođe do pljačke.

Ofanzivi prethode brižljive pripreme: ažuriranje i dopuna svih obaveštajnih podataka o teritoriji na koju će se vršiti ofanziva i o partizanskim jedinicama i ustanovama na njoj; neupadljivo dovođenje snaga bliže rejonima koncentracije; procena situacije i donošenje konačne odluke o načinu izvođenja ofanzive. Da bi se sačuvala tajnost priprema operacije, daje joj se konspirativni naziv (operacija »Tigrov skok« i sl.). Sva vlast prelazi potpuno u ruke vojnog komandanta. Politički i propagandni aparat razrađuje svoj plan dejstva u skladu sa ciljevima koje ofanziva treba da ostvari. Oštrica političkog rada i propagande usmerava se na odvajanje partizana od stanovništva i stvaranje podvojenosti unutar pokreta otpora. Uoči ofanzive obično se objavi i amnestija za one koji se do određenog dana predaju okupatorskim vlastima. Partizanskoj obaveštajnoj službi podmeću se dezinformacije o vojnim pripremama koje je, ipak, nemoguće potpuno prikriti.

Cilj ofanzive opredeljuje i glavni oblik manevra. Kada se traži radikalno rešenje, onda se obično primeњуje manevar opkoljavanja, koji ima čitav niz podoblika, zavisno od toga kolikim snagama se izvodi, na kakvoj teritoriji i protiv kakvih partizanskih snaga. Koncentracija jedinica koje će se upotrebiti za manevar opkolja-

vanja vrši se u nekoliko rejonu, u garnizonima ili u novoformiranim uporištima nedaleko od periferije teritorije na koju će se vršiti ofanziva. Ovo se izvodi brzo uz upotrebu svih transportnih sredstava, pa i avijacije. Sa tih rejonu bez mnogo zadržavanja i u isto vreme sve snage u paralelnim kolonama izlaze što mogu hitnije na liniju okruženja i tako zatvaraju krug oko partizanske teritorije. Ovo se obično čini noću da bi se postiglo iznenađenje.

Već prilikom pokreta ka liniji okruženja mogu se izvršiti neka pročešljavanja perifernih površina na kojima se zna ili pretpostavlja da se nalaze partizanske jedinice, kako bi one bile potisnute u okruženje. Uspostavljanje linije okruženja pretstavlja prvu fazu i ima osobine operativnog okruženja, okruženja teritorije a ne neposredno jedinica. Linija okruženja oslanja se obično na garnizone, na uporišta oko slobodne teritorije na koju se priprema ofanziva i na komunikacije koje su poslužile da se njima dopreme snage i sredstva na liniju okruženja. Ona je duga po nekoliko desetina kilometara a nekad i više, zavisno od veličine teritorije, rasporeda jedinica koje treba opkoliti i od raspoloživih snaga za ofanzivu. Na njoj se jedinice odmah po dolasku utvrđuju da bi sprečile pokušaj izlaska partizanskih jedinica iz okruženja. Pošto ova linija obično nije neprekidna to se međuprostori kontrolišu izviđanjem. Kad se raspolože dovoljnim snagama ova linija na nekim otsecima ostaje posednuta za sve vreme ofanzive.

Dalji razvoj ofanzive može biti planiran na više raznih načina, polazeći uvek od načela da je bitno uništiti partizanske jedinice, a ne samo osvojiti teritoriju. Smatra se da je naročito važno uništiti partizanske štabove i politička rukovodstva, zatim pronaći i uništiti skloništa i skladišta. Kad jednom otpočne pokret sa linije okruženja više se ne dopuštaju nikakvi opšti zastoji, već se traži brzo i energično nastupanje da se ne bi dalo vremena partizanima da se srede i organizovano izvrše proboj na pravcu koji sami izaberu. Napadati se mora danju a nekad i noću, po lepom i ružnom vremenu, ne dopuštajući da se prekine jednom uspostavljeni borbeni dodir. Nastupanje

kroz okruženo područje treba da bude sračunato na to da se iz operativnog pređe u taktičko okruženje. To se može ostvariti ili stezanjem celog obruča ili rasecanjem opkoljene teritorije na manje obruče da bi se zatim prešlo na njihovo postepeno likvidiranje.⁴³⁾

Ako unutar opkoljenog područja postoji neki utvrđeni partizanski rejon, onda se za njegovu likvidaciju predviđa i sledeći metod: Po izvršenom okružavanju utvrđenog rejona jedinice se zaustave i utvrde. Na najpodesnijem pravcu za napad uvodi se nova sveža jedinica ojačana sredstvima za savlađivanje utvrđenih rejona. Pošto ona prodre u partizanska utvrđenja i otuda ih izbaci, vrši se njihovo uništavanje zajedničkim dejstvom ove jedinice i jedinica koje su izvršile okruženje.

Kad se radi o prostranom području i snažnim partizanskim jedinicama teško će se moći primeniti metod istovremenog stezanja obruča na svim pravcima, jer se jedinice pri nastupanju gužvaju, mešaju na krilima, a na drugim mestima ostavljaju slobodne međuprostore kroz koje se mogu probiti partizani. Zato se u ovom slučaju nastupa sa više metodičnosti, makar i na štetu brzine. Osnovna brigada je držanje čvrste blokade teritorije, radi čega će često biti potrebno da se uspostavi ili više obruča ili da se na najverovatnijim pravcima proboja organizuju dopunske linije po dubini. Predviđa se isto tako osiguranje od pokušaja partizana da sa manjim grupama dejstvuju spolja na obruč da bi olakšali opkoljenim jedinicama proboj iz okruženja.

Moguće je da se nekad uspostavi čvrsta blokada jednog dela teritorije na koju su potisnuti partizani i da se za neko vreme prekine dalje stezanje obruča. To se može učiniti onda kada je taj deo teritorije vrlo teško pristupačan i kada na njemu nema naseljenih mesta, a pretpostavlja se da tamo partizani nemaju rezerve hrane i materijala, da su bez potrebne zaštite od hladnoće i sl. Tada

⁴³⁾ Ovaj sistem ofanzive po etapama bio je primenjen u italijanskoj ofanzivi u Ljubljanskoj pokrajini u julu 1942 g. (*Ostobodilački rat naroda Jugoslavije*, Beograd 1957, knj. I, str. 301).

se sprovodi tzv. gladna blokada. Za to vreme dejstvuje se iz vazduha, artiljerijom i propagandom.⁴⁴⁾

Uništavanje jedinica u taktičkom okruženju vrši se svim sredstvima, sa zemlje i iz vazduha. Pokret u unutrašnjost obruča vrši se samo sa jednog ili dva pravca, te se uništavanje provodi po sistemu »čekić i nakovanj«. Nastupanje samo sa jednog ili dva pravca može se primeniti i kod većih okruženja kada se deo obruča oslanja na jaku prirodnu prepreku (reka), a koju je moguće efikasno kontrolisati i manjim snagama.

Stanovnicima zone na kojoj se izvodi ofanziva i onima iz okolnih naselja saopštava se preko letaka da je zabranjeno svako kretanje kroz tu zonu i da će sami sebi olakšati situaciju ako doprinesu brzom likvidiranju »pobunjenika«. Kad otpočne operacija svaki stanovnik zatečen u zoni operacije van naselja stavlja se pod stražu i zadržava do završetka operacije.

Sve jedinice koje učestvuju u ofanzivi i sve njihove pomoćne službe i ustanove tokom cele operacije, na mestu i u pokretu, obezbeđuju se kružno, jer partizanski protivnapad može uslediti uvek, svuda i sa svake strane. Kružna odbrana sa utvrđivanjem organizuje se pri svakom zastanku i zadržavanju, a naročito za vreme prenoćišta. Kada se preko noći neće dejstvovati, treba istaknute pešadijske delove povući sa nepodesnih na podesnije položaje za odbranu od noćnih protivnapada i sa kojih je lakše sprečiti pokušaje proboja iz okruženja. Putevi snabdevanja jedinica moraju, takođe, biti brižljivo osigurani, jer su oni glavni cilj napada onih partizanskih jedinica koje se izvuku iz obruča, kao i onih koje iz nenapadnutih rejona pristignu da napadima spolja, u pozadinu obruča, olakšaju položaj opkoljenih jedinica.

Kada se zbog nedostatka snaga ili nepogodnosti zemljišta ne može uspešno organizovati ofanziva opkoljavanja, mogu se primeniti i drugi oblici manevra. Jedan od njih je koncentričan napad sa ciljem razbijanja krupnih par-

⁴⁴⁾ Ovakvu akciju sprovodili su napr. Nemci protiv Krimskih partizana zimi 1942/3; (Беpracов: *В гopax Тaспyу*, Moskva 1956, str. 191).

tizanskih formacija, uništenja njihovih baza i sprečavanja njihovog snabdevanja vazдушnim putem. U takvoj ofanzivi manje se polaže na sistematičnost prilaznja a više na iznenadnost dejstva i brzinu izvođenja. Napad se izvodi istovremenim nastupanjem sa više pravaca i to pravo prema cilju, koji treba da bude dobro poznat. I u ovom slučaju vrše se opkoljavanja pojedinih partizanskih delova kad se za to ukaže prilika, ali se prednost daje brzom udaru, razbijanju i gonjenju. Za ovakvu operaciju su od velike koristi dobri domorodački vodiči koji znaju skrivene prilaze partizanskim položajima i raspored partizanskih jedinica.

Na čelu napadnih kolona grupišu se laka automatska oružja, jer ona brzo stupaju u dejstvo pri dodiru s partizanskom jedinicom. Sredstva podrške takođe su u blizini čelnog odreda. Prethodnički delovi kada naiđu na partizane a nisu otkriveni uzdržavaju se od otvaranja vatre sve dok glavnina ne bude u mogućnosti da otpočne s napadom.

Na partizanske jedinice koje su u akciji najčešće noću, a danju logoruju i odmaraju se, često je lakše ostvariti iznenadan napad danju nego noću.

Kada se u toku operacije dođe u direktni dodir s većom partizanskom jedinicom, pa ova uspe da izbegne i opkoljavanje i čvrsto ukopčavanje u sređenu borbu, te otpočne sa otstupanjem, preuzima se energično gonjenje. Za uspešno gonjenje od prvenstvene je važnosti brzina pokreta, koju mogu postići samo za to pripremljene jedinice. Njih će ređe moći da podržava artiljerija, ali će za to dobro doći avijacija, kad su pogodni meteorološki uslovi. U ovoj akciji traži se pored sve energičnosti opreznost od partizanskih zaseda i lukavstava, a to se najbolje postiže upornim držanjem dodira s otstupajućim protivnikom i dobrim rasporedom vrlo pokretljivih rezervi, koje blisko prate prvi ešelon.

Zauzimanjem partizanske baze i uništenjem ili razbijanjem partizanskih jedinica, izvršen je prvi i najvažniji deo zadatka, posle čega se pristupa temeljitom uništenju partizanske baze. Baza je načičkana tajnim podzemnim

skrovištima iz kojiš je nužno »iščačkati« skrivene partizanske političke rukovodioce i saradnike, ranjenike, skladišta, radionice, radiostanice i skrivena teška oruđa. Obaveštajci vrše saslušanje i prikupljaju zaplenjene dokumente. Sa zamaskiranih tačaka posmatra se danju i noću svaki pokret stanovništva, kome se dozvoljava ograničeno kretanje i koje će namerno ili nenamerno svojim pokretima otkriti skrivena skloništa. Na stanovništvo se vrši pojačan propagandni pritisak da se javno i stvarno odrekne daljeg učešća u pokretu.

8. ULOGA RODOVA I OSOBENOSTI RUKOVOĐENJA U PROTIVPARTIZANSKOM RATU

Pešadija ima najteži zadatak u protivpartizanskom ratu. Operacije na teško pristupačnom zemljištu često je lišavanju podrške artiljerije, oklopnih jedinica, pa čak i bacača i mitraljeza. Da bi bila pokretljiva ona mora da se zadovolji lakim ručnim oružjem i da štedi municiju, te joj je vatrena moć znatno smanjena. Smanjen je i komoditet vojnika, jer se moraju lišiti jednog dela logorske opreme. Smanjene mogućnosti za brzu evakuaciju ranjenika mogu imati uticaja na borbeni moral čak i kod dobro uvežbanih jedinica. Nije naročito teško, pa i za malu jedinicu, da se probije u unutrašnjost teritorije koju kontrolišu partizani, ali je mnogo teže da ona tamo izvrši zadatak, da se tamo održi ili da se uspešno otud povuče. U odbrani je uloga pešadije, takođe, prvostepena, jer partizani napadaju sa bliskih otstojanja, na kojima im se uspešno može suprotstaviti samo pešadija. Pored toga, oni često napadaju noću, kad su drugi rodovi slabo efikasni, pa uspeh odbrane zavisi isključivo od držanja pešadije.

Artiljerija može podržati pešadiju gotovo uvek kad se ova brani u uporištu ili u njegovoj blizini, rede kada napada dalje od uporišta ili u teže prohodnim predelima. Artiljerija se upotrebljava kad god je moguće, makar materijalni efekat i ne bio znatan, jer se pretpostavlja da ona ima snažno moralno dejstvo na partizane.

Kada se kreće u akciju treba dobro proceniti kakve su mogućnosti za pokret artiljerije, jer ona može jako usporiti, pa čak i omesti dalji pokret cele jedinice, budući da se ona ne sme prepustiti samoj sebi.

Artiljerija koristi sve mogućnosti da bi za pešadijom prodrila u unutrašnjost partizanske teritorije. Ona je zato ojačana inženjerijom i ima traktorsku vuču. Izviđanje ciljeva za artiljeriju vrše izviđači opremljeni radiostanicom i avijacija. Avion može poslužiti kao radio relejna stanica za vezu artiljerije sa izviđačem, a i kao leteća osmatračnica. U toku ofanzive artiljerija je raspoređena nedaleko od obruča, na toliko mesta da može svima ili bar većem delu napadajućih jedinica pružiti podršku; zato je ona obično podeljena na baterije, pa i na vodove. Položaji artiljerije utvrđuju se kružno da bi bili sposobni za samostalnu odbranu. Snabdevanje artiljerije municijom često vrši avijacija.

Artiljerija u sastavu odbrane uporišta raspoređuje se unutar uporišta, na mestu sa koga može dejstvovati na sve strane. Za sve pravce i linije za koje se pretpostavlja da bi mogli poslužiti kao položaji partizana u napadu na uporište, unapred se planiraju vatre i izračunavaju elementi.

Oklopne jedinice koriste se kako za osiguranje, tako i u toku ofanzive. Često se tvrdi da one demorališu partizane već svojom pojavom. Ipak njihova masovna upotreba na teže prohodnom zemljištu, kojim se najviše koriste partizani, vrlo je ograničena. Oklopna vozila redovno treba podržavati pešadijom, jer partizani iz zaseda čak i improvizovanim sredstvima uništavaju oklopna vozila. Razvojem novih, lako prenosnih, protivoklopnih oružja, partizani dolaze u sve povoljniji položaj prema tenkovima. U odbrani naseljenih mesta oklopne jedinice mogu odigrati ulogu rezerve. One su isto tako podesne kao sredstvo za brzu pomoć napadnutom garnizonu i za deblokiranje jedinica koje partizani opkole.

Vazdušnodesantne jedinice postaju sve važnije sredstvo za borbu protiv partizana, naročito za pripremu i izvođenje ofanziva, s obzirom da su vrlo pokretljive i da

su u stanju da postignu iznenađenje. Ove se jedinice spuštaju na mesta sa kojih se brzo mogu razviti na liniji okruženja, a do kojih je kopnenim putem sporo i teško doći. One mogu biti bačene i na unutrašnjost partizanske teritorije, da iznenadnim udarom izvrše neki važan zadatak, kao što je, naprimer, uništenje nekog partizanskog štaba, neke baze, političkog rukovodstva pokreta i sl. U toku gonjenja partizanskih delova ove jedinice mogu biti spuštene na pogodne položaje za presecanje oštupnice, dezorganizaciju i uništenje oštupajućih jedinica.

Avijacija postaje opasan protivnik partizana. Za izviđačku službu nad partizanskom teritorijom upotrebljivi su svi tipovi aviona, s obzirom da im ne pretil opasnost iz vazduha, niti sa zemlje (bar ne velika). Sporoleteći tipovi još su bolji nego najmoderniji, jer lakše mogu da uoče sitne partizanske jedinice.

Avijacija je u mogućnosti da pruži snažnu podršku pešadiji na zemljištu na kome joj inače ne može pomoći artiljerija i oklopne jedinice. Ona je u stanju da brzo pritekne u pomoć napadnutim autokolonama i železničkim ešelonima, zbog čega je nužna stalna radioveza između stanica za kontrolu saobraćaja i aerodroma.

Pored borbene podrške avijacija pruža kopnenim snagama ogromnu pomoć na taj način što im obezbeđuje snabdevanje u vrlo teškim situacijama, kada se nađu u okruženju ili na takvom zemljištu gde im drugim putem ne može biti dopremljena municija i hrana. U predelima gde je teško pronaći podesna mesta za spuštanje ili bacanje materijala treba koristiti helikoptere. Oni, pored mnogih drugih usluga, pogotovu malim odvojenim jedinicama, mogu učiniti i onu najdragoceniju, mogu evakuisati ranjenike, a u krajnjem slučaju i celu jedinicu. Široku primenu helikoptera zasada još ograničava njihova relativno mala nosivost, prenizak plafon za planinsko zemljište (do 1.000 m), skupoća i povredljivost od vatre: sa zemlje.

Avijacija je, najzad, najviše u stanju da spreči snabdevanje partizana vazдушnim putem. Ovo se postiže presretanjem i uništavanjem snabdevačkih aviona koji obično dolaze noću i uništavanjem improvizovanih aerodroma i mesta za spuštanje materijala. Snabdevanje partizana pomorskim putem može takođe biti sprečeno kontrolom obale iz vazduha.

*

Opšta načela *rukovođenja* — komandovanja primenjuju se i u protivpartizanskom ratu, ali se njihova primena prilagođava uslovima u kojima se vodi ovakav rat.

Pitanje održavanja morala trupa koje se bore protiv partizana postavlja se sasvim drukčije, nego kod onih na frontu. Borba protiv neprijatelja koji je svuda a nigde stalan cilj, koji žestoko napada a zatim iščezava, potpuno se razlikuje od borbe na frontu. Zato često izgleda primamljivije ostati u relativno ugodnom garnizonu nego se probijati po brdima za nečim rasplnutim a ipak vrlo opasnim. Jedinica povučena sa fronta u »pozadinu« radi odmora, koja dobije zadatak da ide u borbu protiv partizana, ne može se osećati ugodno. Borci i rukovodioci takve jedinice mogu ponekad, pasti u iskušenje da se ne trude dovoljno da naiđu pravo na partizanski osinjak. Ovde se može pomoći samo ako se vrše umešne političke pripreme i ako se za starešine ovakvih jedinica postavljaju odani i smeli mlađi rukovodioci.

U protivpartizanskom ratu vrlo su česte situacije da jedinica dejstvuje odvojeno od glavnine okružena neprijateljski raspoloženim stanovništvom i neizvesnošću. Sve to može da deluje negativno na moral vojnika, ako starešina ne ume da im objasni potrebu takve borbe i ako je nesiguran u sebe, bez inicijative i spremnosti da primi odgovornost za donete odluke. Starešina mnogo češće nego u normalnom ratu dolazi u situaciju da donosi odluke ne samo od vojničkog nego i od političkog značaja. Njega pozitivni propisi (obično poverljivog karaktera) upućuju

na to da se ne treba plašiti da će prekoračiti svoju nadležnost, ako preduzme nešto što se pokaže korisno, makar to i ne odgovaralo doslovno vojnim propisima i pravilima ratnog prava.

9. KRITIČKA OCENA SISTEMA PROTIVPARTIZANSKOG RATA

Savremena protivpartizanska ratna doktrina rezultat je sređenih iskustava iz prošlih ratova i predviđanja o uticaju novih oružja na ovu vrstu ratova. Brižljivo su proučeni partizanski ratovi i metodi borbe protiv njih. Rezultate tih proučavanja nipošto ne treba potcenjivati. Protivpartizanskoj taktici ne bi se moglo mnogo šta zameriti, ako se posmatra sa tehničke strane. Ona je, istina, saobražena jednoj krajnje bezobzirnoj politici i strategiji, koja ne bira sredstva i ne preza pred svirepim merama odmazde nad neboračkim stanovništvom, ali ona u domenu taktike predviđa skoro sve što je moguće preduzeti za zaštitu okupatorskog stroja.

Slabosti toga sistema su u pogrešnoj političkoj proceni savremenih partizanskih ratova i karaktera onih snaga koje takav rat nose. Na partizanske pokrete se gleda kao na nešto što postoji pored, pa čak nekad i protiv, naroda okupirane teritorije i što se, prema tome, može veštom politikom ili strogim merama odvojiti od naroda, izolovati i uništiti. Slučaj susreta sa monolitnim svenarodnim pokretom u zemlji gde saradnika okupatora i kvislinških organizacija nema u takvom obimu da bi bili od nekog političkog i vojnog značaja (kakvih će pokreta biti sve više) uopšte se ne razmatra. Na partizane se, sasvim pogrešno, gleda kao na primitivne gomile koje od artiljerijske vatre, tenkova i aviona panično beže. Njih je prema tim shvatanjima glavno opkoliti, stegnuti obruč i uništiti. Iskustva iz ovakvih manevara kao da se ne uzimaju u obzir, jer bi se inače moralo utvrditi da je u Drugom svetskom ratu malo gde uništavanje partizana izvr-

šeno u znatnijoj meri. Drug Tito je na kraju našeg Oslobođilačkog rata konstatovao:

»Bez obzira na ogromnu brojnu i tehničku nadmoćnost neprijatelja, bez obzira na to što je oslobodilački rat bio vođen na prostoriји čitave Jugoslavije, sa mnogo slabijim tehničkim sredstvima nego što ih je imao neprijatelj, ipak neprijatelju nije uspjelo kroz čitavi period rata nigdje da uništi narodne snage. Naprotiv te su snage obično poslije teških borbi postajale sve jače i jače.«⁴⁵⁾

Često se ističe načelo da je u borbi protiv partizana najbolje primeniti njihovu vlastitu partizansku taktiku. Ova tvrdnja je apsurdna i rezultat je posmatranja partizanske taktike kao nečeg sasvim nezavisnog od uslova u kojima se vodi partizanski rat. Trupovi mogu ostvariti izvesne uspehe ako postignu iznenađenje tamo gde popusti partizanska budnost, ali oni ne mogu da vode partizanski rat. Oni dejstvuju slično ubačenim jedinicama, na tuđoj i sebi neprijateljskoj teritoriji. Obim njihove aktivnosti vrlo je uslovljen i ograničen, pa je svaki okupatorski pokušaj šire primene partizanskih metoda ratovanja unapred osuđen na neuspeh.⁴⁶⁾ Uslove u kojima partizani vode borbu i primenjuju svoju taktiku ne mogu za sebe stvoriti okupatorske trupe. One ne mogu od porobljenog stanovništva okupirane teritorije stvoriti naklonjeno stanovništvo; ne mogu upoznati svaku stazu na zemljištu onako kako je poznaju oni koji su tu odrasli; ne mogu mora! vojnika porobljivačke armije dići na visinu partizanskog borbenog morala itd. Iz politički pogrešne i šematske procene opštih uslova partizanskog i protivpartizanskog rata rađaju se pogrešni strategijski, operativni i taktički zaključci. Kad se zbog tih pogrešaka jave neuspesi onda se razlozi traže u besmislenim teorijama o partizanskom fatalizmu, u izmišljenoj brojnoj nesrazmeri, nepovoljnom zemljištu i slično.

⁴⁵⁾ *Stvaranje i razvoj JA*, str. 39.

⁴⁶⁾ Tuđman F.: *Rat protiv rata*, str. 251.

Još se provlače teorije da je pretnjom, pritiskom i terorom moguće zastrašiti i demoralisati stanovništvo okupirane teritorije, pa na taj način izbiti partizanskom pokretu podlogu na kojoj počiva. Drugi svetski rat je svuda, a posebno u našoj zemlji, vrlo ubedljivo opovrgao takve teorije. Evo kako je to iskustvo rezimirao drug Tito na kraju našeg rata:

»Bez obzira na vanredno krvavu borbu koja je bila beskompromisna i iziskivala ogromne žrtve u ljudstvu i narodnom dobru, ipak se narod nigdje nije dao pokolebati niti je odustao od borbe. Naprotiv, te ogromne žrtve u ljudstvu i u materijalu (često su čitave oblasti i sva narodna imovina bili uništavani) još više su izazivale riješenost i upornost da se izdrži do kraja.«⁴⁷⁾

U budućem ratu teror bi, s obzirom na veću političku svest naroda, bio još manje efikasan nego u prošlim ratovima.

⁴⁷⁾ Tito: *Stvaranje i razvoj JA*, str. 39.

V. OPŠTA RAZMATRANJA O PARTIZANSKOJ TAKTICI

1. RAZVITAK PARTIZANSKE TAKTIKE

Partizanska taktika je bitan elemenat partizanskog rata, jer ga upravo ta taktika i čini partizanskim, mada mu to nije jedino svojstvo po kome se razlikuje od drugih vrsta ratova. Ona kao i druge taktike čini posebnu kategoriju ratne veštine, te su joj sadržaj i forme doživljavali tokom istorije stalne promene koje su tekle uporedo sa razvojem ratne tehnike i organizacije oružanih snaga.

Od početka XIX veka, kada se pojavio partizanski rat modernog oblika, pa do danas, partizanska taktika je u neprekidnom i živom razvoju. Ipak, ona je zadržala za sve to vreme neka svoja osnovna obeležja, kao što su samostalnost taktičkih radnji, elastičnost, ofanzivnost, odlučnost i otsustvo šablona. Temeljitiye promene izvršene su u organizaciji partizanskih jedinica, u njihovom naoružanju i opremi. Izučavanje razvoja partizanske taktike, organizacije i opreme u moderno doba, bilo bi od velikog interesa za pravilno shvatanje današnjih oblika i metoda partizanske borbe, ali sistematske studije ove vrste, nažalost, još nemamo. Ovde bi se zadovoljili sa nekoliko opštih konstatacija o tom razvoju, upoređujući ga s razvojem taktike koja se primenjuje u borbi na frontu.

Partizanska taktika razvijala se na svoj poseban način, nezavisno od razvoja taktike u frontalnom obliku ratovanja. Nova ratna tehnika uticala je delom podjednako a delom različito na obe taktike. Razvoj taktičkog borbenog poretka od zbijenih formacija ka sve rastresitijim, koji je nastupio uglavnom kao posledica usavršavanja artiljerije i automatskog oružja, odvijao se na podjednak način, kako u frontalnim tako i u partizanskim bojevima. Ali, s druge strane, dok je potreba za taktičkim sadejstvom rodova, a kasnije i vidova, igrala sve veći uticaj na izgled borbenog poretka jedinice u sklopu fronta, dotle taj činilac nije bitno uticao na borbene poretke partizanskih jedinica u akcijama, jer se u partizanskoj vojsci zbog same prirode partizanskog rata, nisu mogli razviti u većoj meri tehnički rodovi i vidovi oružanih snaga.

Taktika jedinica stvorenih za potrebe frontalnih borbi u svim armijama razvijenih kapitalističkih zemalja u XIX i XX veku, postaje u sve većoj meri jednobrazna. Taktička pravila evropskih zemalja bila su manje-više prevodi francuskih ili pruskih taktičkih pravila, pa su se posebna svojstva pojedinih nacionalnih taktičkih doktrina svodila na nijanse u pitanjima kao što su: odnos prema korišćenju zemljišta i utvrđivanju, prema načinu kombinovanja vatre i pokreta za vreme napada i sličnim taktičkim pojedinostima. U partizanskoj taktici ne dolazi u to vreme do nekog većeg međunarodnog ujednačavanja, pa čak ni do podjednake ocene mogućnosti koje pruža partizanski metod borbe. Još ni danas, kada je sasvim prevladalo uverenje da će partizanski rat imati veću primenu u budućnosti nego što je imao u prošlim ratovima, nema razvijenih i šire poznatih teoretskih studija posvećenih isključivo partizanskoj taktici.

Uporedo sa pridavanjem sve većeg značaja partizanskom ratu posvećuje se danas sve veća pažnja studijama partizanske taktike u nizu zemalja, pa će u vezi s tim dolaziti do sve šire izmene iskustava sa tog područja ratne veštine, a s tim i do izvesnih ujednačavanja i obogaćivanja teorije o partizanskoj taktici.

2. O SADRŽAJU PARTIZANSKE TAKTIKE I NJENOJ OVISNOSTI OD STRATEGIJE

Partizanski rat, kao i drugi ratovi, ima svoju strategiju i taktiku. Podela partizanske ratne veštine na ove kategorije ne vrši se, međutim, po sasvim istim kriterijumima kao kod frontalnog rata, jer je ovaj rat po svojoj suštini drugačiji od frontalnog.

Svaki partizanski rat ima svoje vlastite strategiske probleme koje je nužno rešavati već od početka rata. U takve probleme spadaju: izbor osnovnih oblika otpora i oružane borbe; organizacija partizanskih jedinica i plan njihovog daljeg organizaciskog razvoja; sistem rukovođenja; izbor geografskih područja na kojima će biti težište oružanih akcija i na kojima će biti stvarane šire slobodne teritorije kao partizanske baze.⁴⁸⁾

Partizanski rat je odbranbeni rat, ali se partizanska strategija ne bi mogla pouzdano označiti kao odbranbena strategija. U njoj, istina, ima elemenata po kojima bi se mogla ceniti i kao odbranbena. To je, s jedne strane, strategija izbegavanja poraza, do koga bi moglo doći, ako bi se odmah primila rešavajuća bitka, otvoreni i otsudni sudar svih snaga ili uopšte krupnih snaga. Ali s druge strane na taktičkom nivou borbe postoji načelo takve stalne partizanske aktivnosti i inicijative, da cela borba pruža sliku neprekidne, iako po mestu i vremenu neobjedinjene, partizanske protivofanzive.

Partizanski pokret ima u rukama ne samo taktičku nego i strategisku inicijativu, pa mu to omogućuje da bude aktivan i u strategiskim okvirima. Odluka da se na celoj okupiranoj teritoriji ili njenom znatnom delu pređe na intenzivnu partizansku delatnost, pretstavlja odluku strategiskog značaja. Njenim ostvarenjem postiže se strategijski cilj: razvlačenje osnovnih okupatorskih snaga, njihovo cepkanje na delove da bi se zatim taktikom brzih manevara i iznenadnih napada na najslabija mesta naneli okupatoru što veći gubici. Isto tako strategiska odluka da se na pogodnom sektoru stvori šira slobodna

⁴⁸⁾ Tito, knj. VI, str. 299.

teritorija kao baza za dalja dejstva, ostvaruje se najpre taktičkim a zatim nekad i operativnim ofanzivnim akcijama. Međutim, partizanska strategija nije u tom smislu aktivna da bi tražila ili nametala neprijatelju brzo rešenje. Naprotiv, ona vodi odlaganju rešenja i preduzima mere koje će neprijatelju onemogućiti da masovnom upotrebom svoje snage izbori brzo rešenje. Okupator odmah po ulasku u zemlju ima na raspolaganju jake i dobro opremljene snage s kojima bi najradije odmah izvršio, odnosno dovršio, pokoravanje svakog otpora da bi svoje snage oslobodio za dalje ratne potrebe. Ako to ne uspe on u napadnutoj zemlji ostavlja, pored snaga kojima je zadatak da vrše okupaciju zemlje, da je drže u pokornosti i omogućće njenu svestranu eksploataciju, još i snage koje treba da dovrše pokoravanje. Snage koje vrše okupaciju i guše otpor, makar i ne bile brojno nadmoćne nad onim delom stanovništva okupirane teritorije koje je sposobno za otpor, imaju velike prednosti u naoružanju i organizaciji. Ove bi prednosti jako došle do izražaja u masovnom sudaru protiv koncentrisanog protivnika. Zato partizanski pokret ne sme takav cilj pružiti okupatoru. Partizanska strategija nije, dakle, motivisana težnjom za dobitkom u vremenu i prostoru u onom smislu u kome je to strategiska odbrana kod frontalnih ratova. U frontalnom ratu strategiska protivofanziva nadovezuje se na prethodnu ofanzivu protivnika i sprovodi na sličan način kao i ofanziva. U partizanskom ratu umesto ovakve strategiske protivofanzive izvodi se veliki broj napada taktičkog značaja, koji nisu po mestu, vremenu i cilju objedinjeni, ali koji su usmereni na slobodno izabrane osetljive tačke okupatorskog rasporeda, na kojima se može ostvariti nadmoć i koji su zbog toga u opštem zbiru tako brojni plodonosni da daju rezultate jednake onima u uspešnoj strategiskoj protivofanzivi.

Ovakvu ofanzivnu partizansku strategiju i pored brojne i tehničke inferiornosti omogućuju dve okolnosti. Prva je u tome što okupatorske trupe nisu u fizičkoj mogućnosti da kontrolišu celu teritoriju, nego samo jedan manji deo teritorije zavojevane zemlje. Drugi je u tome što su

okupatorske snage vezane za određene garnizone, objekte i komunikacije koje one ne smeju, a ponekad i ne mogu napuštati. Na strategiskom i operativnom planu partizani izbegavaju rešavajuće odlučne bitke, a nameću veliki broj odlučnih taktičkih sudara u kojima su u stanju osigurati sebi nadmoćnost (brojnu, faktičnu ili obe). Partizanska borba vodi se, dakle, najčešće u obliku napadnih bojeva, manjih sudara i okršaja. Izbegava se duga odbranbena borba a naročito odbranbena bitka. Suštinu partizanske taktike opisao je Marks ovim rečima: »Oni su svuda i nigde. Oni svoju operativnu bazu nose sa sobom i svaka akcija preduzeta protiv njih ima za neposrednu posledicu to da cilj iščezne«. ⁴⁹⁾ Drug Tito u jednom svom uputstvu za borbu partizanskih odreda ukazao je na osnove partizanske taktike: izbegavanje frontalnih borbi, brzi i energični udar sakupljenim snagama, brzo udaljavanje od mesta napada i dekoncentracija snaga da bi se izbegao organizovani udar neprijatelja. Stalna aktivnost je osnovni zakon partizanske borbe, a »Odbranbena taktika znači za partizane sigurnu smrt.« ⁵⁰⁾ U direktivama izdatim u januaru 1942 i kasnijim, drug Tito ponovo je naglašavao da je inicijativu nužno uvek zadržati.

Partizanski bojevi nemaju onaj oblik koji imaju u frontalnom ratu. Zbog svoje samostalnosti i izdvojenosti oni nose mnoga obeležja operacije. U napadnom boju partizanska taktička jedinica obično nema oslonjena krila na susede, ograničenu zonu dejstva, niti pak sigurnu pozadinu. I komandovanje nosi sve oblike operativnog komandovanja, jer jedinica dobija najčešće direktivu za akciju, a starešina jedinice bira objekt napada, vreme početka akcije, pravac udara, manevar i ostalo. Ova nezavisnost znatno se smanjuje u uslovima operativne saradnje partizanske jedinice sa jedinicama na frontu ili sa drugim većim partizanskim jedinicama.

Partizanska taktička doktrina ima svoj poseban odnos prema zemljištu. S obzirom da su uvek gospodari većeg

⁴⁹⁾ *Klasici marksizma o partizanskom ratu.*

⁵⁰⁾ *Stvaranje i razvoj JA* — Pismo upućeno Centralnom komitetu KP Hrvatske od 4 IX 1941 godine.

dela zemljišta i da ga odlično poznaju, a nisu čvrsto vezani za nijedan njegov poseban deo, partizani nastoje da kako u napadu tako i u odbrani sami izaberu bojno polje. Ono je utoliko bolje ukoliko je manje podesno za upotrebu tehnike i naoružanja sa kojim raspolaže okupatorska vojska, a podesno je za upotrebu partizanskog naoružanja. Isti je odnos i prema atmosferskom vremenu, pa se zato za borbu naročito često koristi noć, slaba vidljivost, vremenske nepogode itd. Međutim, ni zemljište ni doba dana ne koriste se na utvrđen šablonski način, jer bi to oslabilo mogućnosti iznenađenja s kojim se partizani oduvek umešno koriste. Oni se u borbi vrlo često koriste svojom manevarskom sposobnošću, te se njihovi bojevi odlikuju brzim i raznovrsnim kombinacijama pokreta i vatre. Vatru koriste štedljivo u oblikuk ratkih ali žestokih i poražavajućih vatrenih udara sa bliskih otstojanja, posle kojih se, obično, prelazi na juriš radi eksploatacije uspešnog udara.

Partizanski taktički manevar pre i u toku boja ima uvek za cilj da jedinicu postavi prema neprijatelju tako da ne udara u čelo njegovog borbenog poretka, nego u »slabine« i »leđa«, u meka i osetljiva mesta. Udarom u takva mesta neprijatelj se ošamuti, rastroji i razbija pre nego se njegov složeni i neelastični mehanizam sredi za racionalno i efikasno reagovanje.

Partizanska taktika nema mnogo čvrstih pravila i normi. Drug Tito istakao je da je u partizanskom vođenju rata osnovno ne držati se nikakvih šablona, pa ni partizanskih.⁵¹⁾ Ona je, dakle, elastična, a samim tim ostavlja vrlo mnogo mogućnosti za primenu inicijative, za stvaralačko korišćenje osnovnih pravila i svakovrsnu inventivnost starešina i boraca. Ona je u većoj meri veština nego nauka, mada su za primenu te veštine korisna određena taktička znanja.

⁵¹⁾ *Stvaranje i razvoj JA*, str. 117. (Narodna armija od 22 XII 1954).

3. OSNOVNA SVOJSTVA PARTIZANSKIH BORBENIH DEJSTAVA

Partizanska borbena dejstva razlikuju se od borbenih dejstava u drugim vidovima ratovanja. Istina, mnoga opšta načela ratovanja, koja se na određen način primenjuju u svakom ratu, nalaze primenu i u partizanskom, ali se ona u tom slučaju prilagođavaju uslovima i potrebama toga rata. Najvažnija od tih načela, data ukratko, bila bi:

Načelo preuzimanja i održavanja inicijative ima najširu moguću primenu. Uprkos strategiske nadmoćnosti neprijatelja u toku invazije, on nije u stanju da tu nadmoćnost pretvori u stvarnu pobjedu, dokle god kod napadnutog postoji volja za otporom. Pošto okupator invazijom zemlje dođe u položaj da gospodari komunikacijama, gradovima i osnovnim ekonomskim dobrima (fabrike, radionice, rudnici, skladišta, transportna sredstva), on svoju delatnost u okupiranoj zemlji usmerava u prvom redu na čuvanje onoga čega se okupacijom dokopao i na eksploataciju bogatstava zemlje i radne snage stanovništva. Okupatorske snage, dakle, vezane su u velikoj meri za određene rejone i objekte, koje moraju da čuvaju i ne smeju da ih napuštaju. S tim su one ograničene u slobodi dejstva. Samo manji deo snaga iz većih garnizona može se koristiti za protivpartizanska borbena dejstva. Zato bi okupatoru najviše odgovaralo da se stanovništvo pomiri sa stanjem okupacije i da mu se ničim ne suprotstavlja. Za uzvrat on bi ponekad bio voljan da mu pruži izvesne pravne garancije i materijalne koristi, da ga podmiti prividnom umernošću. Ali neutralnost stanovništva bila je moguća u doba kada su se ratovi mnogo manje ticali njega nego danas. U naše doba, sve češće, porobljeno stanovništvo ne miri se sa takvim stanjem, nego se nepodmitljivo diže na otpor, koji pretstavlja jedino časno i sigurno sredstvo za oslobođenje.

Nasuprot vezanom položaju okupatorskih snaga partizanske jedinice imaju skoro apsolutnu slobodu premeštanja i grupisanja, jer ničim nisu vezane za jedan određeni deo zemljišta, sem u izuzetnim i retkim slučajevima o kojima će kasnije biti reči. One su, dakle, u mogućnosti

da nametnu protivniku borbu na mestu gde žele i u vreme koje same izaberu. Jednom preuzetu inicijativu partizani su u mogućnosti da stalno zadrže ne samo zbog prednosti koje im pruža njihova nevezanost za određenu teritoriju, već i zbog preimućstva u pogledu svog položaja prema neprijatelju, zbog svojih većih mogućnosti za obaveštajnu službu i zbog boljeg poznavanja zemljišta na kome se vodi borba.

Partizanski pokret ne sme da ispušta iz ruku inicijativu sve do oslobođenja zemlje, jer bi to za njega bila neminovna propast. Drug Tito je ovu osnovnu postavku partizanske strategije i taktike u svojim direktivama mnogo puta ponovio: »Mi uvek treba da imamo inicijativu u akcijama. Od akcije koju nam neprijatelj naturi nikad nećemo imati koristi«. ⁵²⁾ Dešava se, razumljivo, da za izvesno ograničeno vreme i na pojedinim sektorima okupatorske snage preotmu inicijativu za vreme svojih lokalnih ofanziva, ali za neku opštu i dugu protivpartizansku ofanzivu na celom okupiranom području okupatoru redovno nedostaju snage.

Ako pogledamo kartu neke okupirane teritorije na kojoj postoji narodni pokret otpora, sa unesenim rasporedom okupatorskih snaga, videćemo da te snage predstavljaju relativno male mrlje koje pokrivaju gradove na čvorovima komunikacija i neke tačke duž komunikacija. Iz tih mrlja ne pružaju se dugi i razgranati pipci okupatorske uprave, koji bi postojali kada otpora ne bi bilo. U okviru svojih garnizona okupator skoro nigde nije sam, nego je pomešan sa stanovništvom. Samo u logorima i kasarnama može biti sam, ali ni to nije pravilo, jer i u svojim redovima (što nije retkost) može imati simpatizere, pa i aktivne saradnike pokreta otpora. On je u tesnom okruženju i dok je na mestu i kada je u pokretu, jer su svuda oko njega njegovi neprijatelji naoružani ako ničim drugim a ono bar mržnjom.

Kasarne i logori okupatora okruženi su ne samo debelim kasarnskim zidovima, streljačkim rovovima, bodljikavom žicom i minskim poljima, već i punom i neprekid-

⁵²⁾ *Stvaranje i razvoj JA*, str. 95 i 103.

nom neizvesnošću. Izviđati na sve strane teško je i zahteva mnogo snaga, jer se udaljavati od garnizona mogu samo jaka odeljenja. Sve što okupator zna obično je samo to da svuda okolo postoje partizanske snage. Sve što može da preduzme je da se osigurava od napada i da eventualno sa delom garnizona izvrši ispad u pravcu gde pretpostavlja da ima neka partizanska jedinica ili gde su bili napadnuti njegovi izviđači, da tamo spali najbliže selo te da se sa svojim mrtvim i ranjenim do noći vrati u utvrđeni logor. Međutim, za česte ispade brzo postaje nesposoban zbog gubitaka. Stoga se utvrđuje još bolje i čeka traženo pojačanje. Straže kod saobraćajnih i drugih objekata koje daje ovaj garnizon, ili su u prvom naletu ustanka uništene ili su izolovane, te očajnički mole za pojačanje. Pred komandantom takvog garnizona stoji niz teških pitanja: kuda najpre poslati pojačanje i koliko jako; gde su glavne partizanske snage, koliko ih ima, kako su naoružane. Sva ta pitanja najvećim delom ostaju bez odgovora, jer oči okupatorskih jedinica vide samo kilometar ili nešto više u krug, i to dok je dan, a po noći daleko manje. Svakog dana a naročito svake noći očekuje se partizanski napad, zamara se i skače na uzbunu na svaki pucanj ili prepad izvršen radi uznemiravanja. Ni avijacija mu nije u stanju da dá podatke od veće vrednosti. Stanovnici, bar ogromna većina, kod kojih (makar i na domaćem jeziku) pokušavaju da se o bilo čemu obaveste, ne govore ni reči. Oni nisu fascinirani okupatorskom silom i dobro znaju da ne treba da govore i da nisu obavezni da progovore ni reči. Međutim, oni su svesni da o pokretu svakog neprijateljskog vojnika i o svakom postupku neprijatelja treba odmah da obaveste partizanski štab. Oči i uši svih stanovnika širom zemlje, oči su i uši u službi partizana. Obaveštenja teku neprekidno, organizovano i što rat duže traje sve su stručnija i iscrpnija.

U sličnoj i još težoj neizvesnosti nalazi se okupatorska jedinica koja se iz garnizona uputi u okolna sela, brda i šume da bi pronašla partizane, napala ih i uništila. Spotičući se o zasede, nailazeći na mine, ona se probija u predeo njoj potpuno nepoznat, orijentišući se po karti.

Nailazi na porušene mostove, na zaprečene puteve i često je prinuđena ili da se odvoji od svog motorizovanog dela ili da se vrati u garnizon praćena prepadima sa svih strana. Zanoćiti na terenu pretstavlja težak rizik i traži teogobno kružno utvrđivanje bivaka u kome će preko noći biti uznemiravana i trpeti gubitke, bez mogućnosti da na njih efikasno odgovori, jer je protivnik vrlo pokretljiv i odlično koristi dobro mu poznato zemljište.

U takvim okolnostima partizani postaju u očima okupatorskih vojnika i izveštajima njihovih starešina desetstruko brojniji nego što su stvarno. Pa se zato brzo nakupi dovoljno razloga za napuštanje nesigurnog terena ili za traženje hitnog pojačanja.

Velika *manevarska sposobnost* partizanskih jedinica proizvod je spomenute nevezanosti za određen uži prostor i objekte, zatim odličnog poznavanja zemljišta i, najzad, neopterećenosti jedinica teškim oruđima i snabdevačkim delovima. Takve jedinice sposobne su da se po svakom zemljištu, u svako doba dana, pod svim vremenskim uslovima brzo udalje sa mesta koje dođe pod udar nadmoćne neprijateljske ratne tehnike.

Partizanska dejstva su brza i *odlučna*. To su munjeviti udari, brza energična eksploatacija uspeha i po potrebi brzo sklanjanje sa mesta akcije, da se neprijatelju ne pruži prilika da nametne borbu u kojoj bi on nastupio sređeno i vodio boj po svome planu. Ovakvo dejstvo omogućava visoki moral partizanskih jedinica. Odlučnost i borbena disciplina dolaze do izražaja ne samo u snažnim napadima nego čak i više u smelom sačekivanju brojnijeg neprijatelja u zasedama, na položajima sa kojih je povlačenje u slučaju neuspeha skopčano sa velikim rizikom i u drugim borbenim radnjama. Može se uzeti da za partizanske jedinice i ne postoji bezizlazna situacija u kojoj bi se po odluci starešina odustalo od dalje borbe i isticala bela zastava. Pojedinaac, razume se, kada je teško ranjen ili na drugi način lišen mogućnosti da se dalje bori, može postati i ratni zarobljenik. Besumnje će to biti vrlo retki slučajevi, kao što je to bivalo i u Narodnooslobodilačkom ratu.

Inicijativa, pokretljivost i obaveštenost omogućuju partizanima postizanje *iznenađenja* a ono je element snage. Iznenađena jedinica delimično je paralisana, dok traje iznenađenje, a to može biti dovoljno da se izgubi ili dobije boj.

Manevar ima poseban način primene u partizanskom ratu. Partizansko ratovanje odlikuje se neiscrpnim bogatstvom oblika manevra. Pokretljivost omogućuje primenu dinamičnih oblika manevrovanja snagama. Smelo zalaganje u unutrašnjost neprijateljskog rasporeda da bi se otuda ostvario što efikasniji udar na njegova osetljiva mesta, bilo je i ostalo jedno od osnovnih obeležja partizanskog načina dejstva. Pri izboru borbenog poretka i planiranja manevra u toku boja kod partizana su se poštovala uvek samo pravila, da se sa neprijateljem ne treba sudariti čelom u čelo i da se manevrom postiže iznenađenje. Iz najteže situacije za partizansku jedinicu, kad se nađe u okruženju, najuspešnije se izlazi primenom brzog manevra po unutrašnjim pravcima radi proboja na jednom ili više mesta. U napadu se primenjuje prema prilikama ili složen manevar sa primenom ubacivanja ili, pak, sasvim jednostavan zbijen i čvrst prodor na izabranom sektoru. I zaseda se završava određenim manevrom. Sposobnost starešine da uvek na nov i stvaralački način primeni manevar, kao i sposobnost jedinice da ga brzo i energično izvede, to su svojstva bez kojih partizanska taktika ne bi bila delotvorna i nadmoćna nad okupatorskom.

Načelo neprekidne bojne aktivnosti pretstavlja konkretizaciju načela inicijative. Jedinica koja je stalno aktivna, nateruje okupatora na neprekidno osiguravanje u svim pravcima, prikiva se za određene rejone i tačke i tako mu onemogućuje da odvađa znatne, i u svako doba snage za aktivna dejstva.

Inicijativa, aktivnost, pokretljivost i obaveštenost o neprijatelju pružaju partizanima mogućnost *postizanja iznenađenja*. Da bi se postiglo iznenađenje potrebno je napasti tamo gde neprijatelj ne očekuje napad, približiti se do mesta borbe neopaženo (često noću i po lošem vre-

menu) dejstvovati brzo, primeniti smeli i nešablonski manevar. U odbrani se iznenađenje postiže prikrivenim posjedanjem takvog položaja na kome neprijatelj neće očekivati partizanske snage, snažnim dejstvom s bliskog otstojanja i neočekivanim manevrom.

Partizani imaju stalan ali *slobodan dodir s neprijateljem*. Okupatorske snage moraju biti stalno držane na oku i ne smeju neopaženo i bez žrtava kročiti ni korak po slobodnoj teritoriji, niti se za časak osećati bezbedno u garnizonu. Ali borbeni dodir ne sme biti takav da predstavlja čvrstu ukopčanost na dužim linijama i za duže vreme. Do čvrstog ukopčavanja dolazi onda i onoliko kačđa i koliko je to nužno za nanošenje snažnog iznenadnog vatrenog udara. Partizanska jedinica mora biti u stanju da se »odlepi« od neprijatelja čim komanda oceni da je to neophodno. Kad je potrebno brzo se odvojiti od neprijatelja radi stvaranja ili čuvanja slobode manevra, to se čini po cenu napuštanja zemljišta.

Stalnim dodirom i dobro organizovanom obaveštajnom službom otklanja se ili znatno smanjuje opasnost od iznenađenja, tj. ostvaruje se *načelo bezbednosti*. Načelu bezbednosti ne treba da se previše podvrgava svaka odluka, nego, pri postojanju povoljnih izgleda za uspeh, treba preduzimati i one akcije koje su vezane za izvestan rizik, ali on ne sme preći u avanturizam.

Primenom inicijative i pokretljivosti potrebno je stvoriti na željenim tačkama takvu *taktičku nadmoćnost*, koja osigurava uspeh napada na izabranu tačku neprijateljskog rasporeda. Taktička nadmoćnost sadrži u sebi obično brojnu i vatrenu nadmoćnost i ostvarenje iznenađenja. Potpun uspeh, makar i u akciji koja je mala po obimu, ima veći moralni efekat nego delimični uspeh u krupnijoj akciji. Mnogobrojnim taktičkim uspesima ostvaruje se važno ratno načelo *počesnog tučenja neprijatelja*.

Ekonomiji snaga mora se pokloniti najveća pažnja. Skoro sva snaga partizanske vojske je u ljudima, u živoj sili. Partizani obično nemaju takve krupne tehnike, kojoj bi oni kao posada bili u neku ruku dodatak. Oni se bore pretežno oružjem koje vredi samo onoliko koliko i onaj

koji sa njime rukuje. Zato se ta dragocenost, čovek — partizan, mora brižljivo čuvati. Mora se vrlo ekonomično trošiti njegova snaga i njegova krv. Gubici partizanske jedinice ne mogu i ne smeju se posle svakog boja otpisivati u procentima, jer su oni »poimenični« i uvek vrlo bolni za celu jedinicu. Partizan vredi mnogo više nego jedan okupatorski vojnik, pa zato jednaki gubici na obe strane predstavljaju nepovoljan ishod borbe za partizane. Praksa naše Narodnooslobodilačke borbe dokazala je da je moguće voditi uspešne napade na okupatorske jedinice sa razmerom gubitaka 1 : 10 u korist partizana. Ekonomija snaga ne mora i ne sme ići na uštrb aktivnosti. Ona se postiže samo dobro promišljenim i odvažnim rukovođenjem, dobrim korišćenjem svih prednosti partizanskog ratovanja nad zavojevačkim ratom.

Od velikog je uticaja na partizansku taktiku činjenica da partizani vode pravedan narodni oslobodilački rat i da zato poseduju *visok opšti i borbeni moral* i odvažnost. Partizansku taktiku mogu primeniti samo partizani, a oni se njome koriste utoliko uspešnije ukoliko je bolje poznaju i ukoliko im je borbeni moral zasnovan na naprednoj političko-ideološkoj osnovi.

I partizanskoj taktici, kao i celokupnoj partizanskoj delatnosti, osnovni pečat daje činjenica da su uvek i u svemu, u borbi i van borbe, tesno *povezani sa narodom*, oslonjeni na svestranu podršku stanovništva, obavezni da pre svake akcije imaju u vidu njen odraz na raspoloženje stanovništva.

4. ULOGA RODOVA KOV I AVIJACIJE U PARTIZANSKOM RATU

Taktika partizanskih jedinica i uloga pojedinih rodova vojske u partizanskom ratu uslovljena je opštim odnosom (prostornim, brojnim, materijalnim, političkim) okupatorskog ratnog stroja s jedne i partizanskog pokreta s druge strane. Partizanska taktika realizuje se odgovarajućim ratnim materijalnim sredstvima, odnosno partizanska vojska koristi za borbu takva raspoloživa oružja i

sredstva (pa kroz to i rodove vojske) koja joj omogućuju najefikasniju primenu njene taktike.

U eri primene modernih partizanskih metoda ratovanja, tj. u toku dva poslednja veka, partizanski ratovi su evoluirali u pogledu opštih mogućnosti, a uporedo s tim i u pogledu taktike. Tokom XIX veka partizani su najčešće konjanici i samo kad nemaju konja oni pešaće. Tako im je bila osigurana pokretljivost a time i iznenadnost dejstva. Kada su se pojavila automatska oruđa partizani napuštaju konje i postaju skoro isključivo pešaci.

Laka automatska oruđa mnogostruko povećavaju njihovu vatrenu moć. Razvoj hemiskih eksploziva omogućuje im široku primenu miniranja, te oni tako postaju pešadijsko-inžinjeriski rod, ojačan nužnim i odgovarajućim elementima drugih kopnenih rodova.

Partizanska pešadija ima neke specifičnosti u pogledu organizacione strukture, taktike i naoružanja. Partizani pešaci nemaju u borbi podršku tehničkih rodova (artiljerija, tenkovi, avijacija), sem izuzetno i u ograničenom obimu, pa su prinuđeni da savlađuju neprijatelja vlastitim snagama. Ograničena su im i sredstva aktivne odbrane od tih tehničkih rodova, pa su zato primorani da u većoj meri primenjuju pasivna sredstva odbrane, da izbegavaju susret sa njima i traže način da se od njihovog dejstva zaklone dejstvujući noću, maskiranjem, izborom pogodnog zemljišta i drugim načinima. Ovaj nedostatak partizanska pešadija kompenzira svojom većom slobodom manevra, velikom pokretljivošću, rastresitošću, nevezanošću za komunikacije i drugim opštim prednostima partizanskog načina borbe. Ona ne može uvek računati na potpunu popunjenost odgovarajućim naoružanjem i opremom, a pogotovo ne sa dovoljnim količinama municije, pa zato način dejstava saobražava svom naoružanju i municiju troši vrlo ekonomično.

Inžinjerija je najvažnija partizanska stručnost. Neke važne akcije partizanskih jedinica imaju velikim delom inžinjeriski karakter. Rušenje vrlo raznolikih objekata čelične i betonske konstrukcije, diverzije na sredstvima veze, mašinama i drugim tehničkim uređajima, koji služe

okupatoru, ne mogu se izvršavati bez dobrog poznavanja inženjerskih veština. Isto tako pri zaprečavanju i savladivanju raznih prepreka partizanske jedinice moraju često kompletne da deluju kao inženjerska. Na taj se način ublažava partizanska inferiornost u pogledu artiljerije i tenkova, koji noću, kad partizani obično dejstvuju, ionako nisu naročito efikasni. Grupa jurišnih pionira može napraviti prolaz u preprekama oko utvrđenog objekta a zatim podržana pešadiskom vatrom pristupiti uništavanju objekta eksplozivom i ručnim bacačima. Sve inženjerske specijalnosti dolaze do izražaja u partizanskom ratu. Zato se kod većih jedinica i formiraju ne samo diverzantske i minerske, već nekad i pontonirske, a po potrebi i druge inženjerske jedinice.

U toku prošlog rata kroz praksu i putem kratkih kurseva bile su obučene desetine hiljada partizana za službu minera i diverzanata. Oni su izveli mnogo uspehlikih akcija. Ipak je zbog nedostatka stručnog inženjerskog znanja u početku rata propušteno mnogo dragocenih prilika da se okupatoru nanese još veće štete i veći gubici. Zato je još u vreme mira potrebno imati u vidu koristi od masovne obuke iz svih znanja koja se traže za izvršavanje partizanskih zadataka inženjerske prirode (diverzije, zaprečavanje, utvrđivanje, izrada skloništa, itd.).

Naročito je važno da se stekne spretnost u izradi i upotrebi improvizovanih mina, upaljača, raznih klopki itd., od materijala kakav se nađe pri ruci (naprimer, od neeksplozivanih granata i sl.). Za naročito važne zadatke biće formirane posebne partizanske inženjerske jedinice kao: diverzantske, minerske, pionirske i druge, ali će one biti ujedno tako obučene i naoružane da se uvek mogu upotrebiti za borbu i kao pešadiske jedinice.

*

Može se reći da su *vezisti* pored inženjeraca najvažnija specijalnost u partizanskoj vojsci. Već u našem NOR-u videlo se kako velike teškoće pri komandovanju i ostvarivanju sadejstva stvara oskudica u tehničkim sred-

stvima veze. Važnost brzih i sigurnih veza za partizansku vojsku bila je uvek velika, ali se ona danas znatno povećala sve masovnijim korišćenjem motorizacije i avijacije za prebacivanje okupatorskih jedinica, jer takvi brzi neprijateljski pokreti zahtevaju brzu reakciju partizanskih štabova i jedinica.

U partizanskim uslovima mogu biti upotrebljena gotovo sva sredstva veze, ali će, besumnje, od posebno velike važnosti ubuduće biti lako prenosne radiostanice, bez kojih ne bi trebalo da bude nijedna partizanska jedinica veća od čete, a koja se bori samostalno. Veliki broj radiostanica biće potreban za obaveštajnu službu, za rukovođenje i za radioizviđanje. One će raditi samo upotrebom šifre i primenom radiosignala, vodeći računa o tome da njihovo mesto, u slučaju otvorenog i dugog rada, može biti otkriveno radiogoniometrijom. Jače radiostanice dobro će se koristiti za vezu sa frontom ili sa saveznicima kao i za sadejstvo sa avijacijom.

Telefonske veze biće korišćene na oslobođenoj teritoriji, zatim prilikom postavljanja kombinovanih zaseda, na osmatračnicama i sl. Podzemne telefonske linije koje bi još pre rata bile izgrađene na odgovarajućim pravcima, mogle bi dobro poslužiti za vezu između posednute i slobodne teritorije, a ponekad i za vezu između dve slobodne teritorije preko posednutog pojasa koji ih deli.

Partizanske jedinice za vezu ujedno su borbene jedinice, jer se često koriste ne samo za osiguranja, nego i za izvršenje pojedinih borbenih zadataka.

Sve partizanske starešine treba da znaju koristiti sva sredstva veze.

Kurirske veze koje su u našem NOR-u vrlo uspešno korišćene, ostaće i dalje nezamenljive u mnogim situacijama. One će se koristiti na ustaljenim pravcima za obaveštajne potrebe, komandovanje i izveštavanje, negde i kao sistem relejnih veza. U sastavu partizanskog odreda, brigade i većih jedinica mogu se nekad formirati manje konjičke jedinice, odeljenja i vodovi, koji služe u prvom

redu za vezu. Za vreme pokreta štaba ove jedinice obavljaju kurirsku službu i obezbeđenje štaba. I signalna sredstva će, naročito u stalnom sistemu teritorijalnih veza, imati vrlo značajnu ulogu. Preko njih se može najbrže javiti o nailazećoj opasnosti i predati druge važne poruke. Kada na nekom zadatku sadejstvuju dve jedinice, bez uspostavljanja zajedničke komande, biće dobro da među sobom izmenjaju oficire za vezu.

*

Artiljerija ne igra u naoružanju partizanske vojske tako važnu ulogu kakvu ima u armijama namenjenim za borbu na frontu, jer je zbog prirode partizanske organizacije i taktike partizanske vojske otežan manevar i upotreba teške, a delom i srednje artiljerije. Laka naročito tovarna artiljerija i minobacači imaju vrlo važnu ulogu u partizanskim dejstvima. Oni često rešavaju o uspehu ili neuspehu napada. U odbrani se artiljerija, sem minobacača, koristi u manjoj meri, jer je u vrlo pokretnoj partizanskoj odbrani s njome teže manevrisati a oskudne količine municije ne mogu biti tako racionalno iskorišćene kao u napadu. Od naročitog su značaja pored minobacača sva ona oruđa koja se mogu upotrebiti kao protivoklopna. Partizanska artiljerija dejstvuje u skoro svim prilikama iz borbenog rasporeda pešadije partizanske jedinice koju podržava ili je neposredno iza nje. Ona gađa sa bliskih otstojanja i neposredno po ukazanim ciljevima koji koče nastupanje jedinice. Municijska se troši vrlo ekonomično.

Partizanski artiljerci, pa i pešaci, moraju poznavati svu artiljeriju pa i onu koju koristi okupatorska vojska, jer često dolaze u priliku da dejstvuju zaplenjenim oruđima.

Artiljerci treba da budu spremni i sposobni da zabunerišu ili temeljito unište oruđa, ako bi mogla pasti neprijatelju u ruke. Skrovišta za oruđa mogu biti unapred pripremljena u raznim rejonima. Ako u kritičnoj situaciji

nije moguće skloniti oruđa, onda ih treba uništiti bilo miniranjem ili ih bar onesposobiti za dejstvo skidanjem i odnošenjem zatvarača i sprave za nišanjenje.

Za aktivnu protivvazдушnu odbranu biće potrebna laka protivavionska artiljerija i protivavionski mitraljezi. Ova oruđa neće uvek moći da prate jedinice, već će biti raspoređena u rejonu partizanske baze, gde će biti unapred sve pripremljeno za njihovo skrivanje u slučaju neprijateljske ofanzive na taj deo slobodne teritorije.

Organizovanje artiljeriskih jedinica vrši se saglasno uslovima pod kojima živi i dejstvuje jedinica. Partizanski bataljon često je u mogućnosti da dobro koristi jedno ili dva brdska tovarna oruđa. Brigada će najčešće imati svoju brdsku bateriju od dva do četiri oruđa i vod srednjih minobacača, sa čime će biti u stanju ostvariti izvesnu koncentraciju vatre na težištu borbe. Artiljerija partizanskih jedinica većih od brigade organizuje se po načelima koja su slična onima u redovnim uslovima borbe, ali se uvek mora voditi računa o pokretljivosti.⁵³⁾

*

Ponekad će partizani biti u mogućnosti da u borbi koriste svoja ili zaplenjena oklopna vozila. Zbog toga treba imati u pripravnosti vozače i posluhu za razne tipove oklopnih vozila.

U slučaju napuštanja neke teritorije kad je nemoguće povući i oklopna vozila ona treba da budu uništena ili sklonjena na mesto gde ih neprijatelj neće pronaći, da bi tamo sačekala priliku za ponovnu upotrebu.

Partizani mogu vrlo korisno upotrebiti tenkove i ostala oklopna vozila, kao oružje iznenađenja, naročito za napade iz zasede na kolone i utvrđene tačke i rejone koji nemaju protivoklopnih topova. Da bi se uštedelo gorivo i izbeglo otkrivanje (šumom motora), mogu se lakši

⁵³⁾ Stanković M.: *Istoriski osvrt na ulogu artiljerije u združenom boju*, *Vojno delo*, Beograd 1958, str. 845.

tipovi oklopnih vozila, pod maskom ili noću, privući stočnom vučom do na nekoliko stotina metara od neprijateljskog položaja.

Svi borci moraju poznavati osnovne osobine tenkova i način borbe protiv njih. Jedinica će u većoj ili manjoj meri biti naoružana protivoklopnim oruđima i sredstvima već prema tome sa koliko se ovakvih sredstava raspolaze i u kojoj je meri teren na kome se deštuje prolazan za tenk.

*

Iako je *avijacija* u najvećoj meri protivpartizanski vid oružane sile, ona ipak, u povoljnim uslovima, može i partizanskim jedinicama pružiti veliku podršku u borbi i pomoć u snabdevanju i zbrinjavanju.

Neki tipovi aviona i helikoptera mogli bi, u slučaju kada postoje vrlo prostrane i podesne slobodne teritorije, da budu stalno korišćeni od strane partizana. Oni bi, razume se, u tom slučaju morali imati skrivene baze i improvizirane aerodrome.

Od posebnog je značaja saradnja partizanskih jedinica sa avijacijom koja bazira iza fronta. Osnovni zadaci ove saradnje bili bi s jedne strane pomoć avijacije partizanima a s druge pomoć partizana avijaciji. Osnovna pomoć koju avijacija može pružiti partizanima sastoji se u dopremljenju neopodnih i kritičnih borbenih sredstava kao što su municija, eksploziv, sredstva veze, zatim lekova a nekiput i hrane. Materijal može biti bačen ili ako je moguće spušten avionom. Sovjetski avioni koristili su za ovakva sletanja zimski led na jezerima.⁵⁴⁾ Sletanje mora biti od strane partizana dobro osigurano signalima, jer se obično vrši noću. Kad je obezbeđeno spuštanje aviona, onda oni, pored snabdevanja, mogu partizanima da pruže još jednu ne manje dragocenu pomoć, mogu im evakuisati teže ranjenike.

⁵⁴⁾ Veršigora: *Ljudi čiste savesti*, Moskva 1951.

Borbena podrška partizanima od strane avijacije najdragocenija je u slučaju kada u toku ofanzive okupator uspe da uspostavi čvrst обруč oko neke veće partizanske grupacije, pa se ova odluči na proboj. Za podršku proboja dovoljan je bar jedan snažan udar iz vazduha, koji bi neposredno prethodio početku proboja.

Partizani mogu podržati dejstvo avijacije u slučaju kada ova dejstvuje protiv ciljeva u partizanskoj zoni ili u blizini, na taj način što će joj javiti tačan položaj ciljeva i rezultate bombardovanja. Ponekad je moguće uoči napada avijacije partizanskim prepadom neutralisati protivavionsku artiljeriju ili oštetiti aerodrom sa koga poleću neprijateljski lovci. Iz oštećenih aviona avijatičari se spavaju iskakanjem nad slobodnom teritorijom gde ih prihvataju partizani.

VI. PARTIZANSKI NAPADI

1. OFANZIVNOST PARTIZANSKE TAKTIKE I SVOJSTVA PARTIZANSKIH NAPADA

Ofanzivnost je osnovno svojstvo partizanskih dejstava. Ceo partizanski rat vodi se u obliku svenarodne protivofanzive protiv okupatorskih snaga. Ova strategiska protivofanziva izvodi se, naravno, drukčije nego ona u uslovima frontalnog rata. Ona ne traje nekoliko dana ili nedelja, već mesecima i godinama, do kraja rata. Njen objekat je okupatorski stroj, a cilj konačno oslobođenje zemlje. Razbijena je na hiljade taktičkih napada najraznovrsnijeg oblika i obima.

Napad se može vršiti po naređenju višeg štaba ili na inicijativu jedinice koja ga izvodi. Široka inicijativa i u prvom slučaju ne samo da nije isključena, nego je i obavezna, ali ne sme izaći iz okvira opštih planova višeg štaba, toliko da ugrozi ispunjenje tih planova.

U napad se često prelazi neposredno s marša koji, ponekad, traje više časova, bez zadržavanja na polaznom položaju za napad i bez sačekivanja da svaki delić borbenog poretka bude gotov za napad. Napad se izvodi u jednom ešelonu iza koga može da se na najosetljivijem pravcu postavi manja rezerva, spremna da bude upotrebljena već u prvom času borbe. I pored brzine i energičnosti napada uvek se preduzimaju i mere obezbeđenja

jedinice od neprijateljske intervencije drugim snagama (spolja), avijacijom, tenkovima itd. Sve starešine i svi borci redovno se upoznaju ne samo sa situacijom i svojim zadacima, nego i sa eventualnim opasnostima.

Partizani napadaju s bliskih otstojanja iznenadnim kratkotrajnim vatrenim udarom iz sveg raspoloživog naoružanja, pokretom i jurišem. Nadmoć ostvarenu na mestu koncentričnog udara brzo i smelo iskorišćavaju za proširenje uspeha, kao i za postizanje potpune pobeđe. Ako se u toku napada pokaže da je neprijatelj jači nego što se pretpostavljalo ili da je neki drugi elemenat situacije bio pogrešno procenjen, odnosno izmenio se u toku napada, te da se brz i odlučan uspeh ne može postići, starešina koji rukovodi napadom doneće bez oklevanja odluku o prekidu napada i izvlačenju jedinica ispod udara neprijatelja. Samo u slučaju kada je likvidacija napadnutog uporišta izuzetno važna, a postoje realni izgledi da će se posle duže borbe postići uspeh i kad nije u izgledu brza i snažna neprijateljska intervencija drugim snagama, napad će biti produžen do pobeđe. U složenom okupatorskom ratnom stroju uvek će se naći drugo mesto na kome se može postići uspeh bez teških žrtava.

Napadi se izvode najčešće noću. Izuzetak čine napadi iz zasede, koji se izvode pretežno po danu. Partizanske napade i protivnapade odlikuje snalažljivost na zemljištu, jednostavnost manevra i odlučnost. Na brojno slabijeg, demoralisanog, nepripremljenog za borbu, ili na neutvrđenog neprijatelja na otvorenom polju, napad se može uspešno izvesti u svako doba dana, pogotovu što se tako okupator nateruje na stalnu budnost i neprekidno očekivanje napada, pa se time fizički i psihički zamara.

2. IZBOR OBJEKTA ZA NAPAD

Opšti objekt partizanskih napada — neprijateljske ustanove, snage i sredstva na okupiranoj teritoriji — može le raščlaniti na veliki broj sastavnih delova, koje je potrebno planski uništavati. Opšta protivofanziva ne razvija se stihiski i ne udara na sve što joj se nađe na putu, već

sistematski i stručno razara složenu mašinu okupatorske vlasti. Grubo uzeto to razaranje može da teče ovim redom: uklanjanje nezaštićenih ili slabije zaštićenih institucija neprijateljske uprave; uništavanje neprijateljskih sredstava veze; onesposobljavanje i uništavanje komunikacija i saobraćajnih objekata koji služe neprijatelju; uništavanje ili zaplenjivanje neprijateljskih skladišta i onesposobljavanje preduzeća i fabrika koji rade za neprijatelja; uništavanje neprijateljskih štabova; i uništavanje žive sile neprijatelja na otvorenom polju i u utvrđenim garnizonima ili logorima.

Između raznih objekata koji stoje na raspolaganju da budu napadnuti vrši se izbor imajući u vidu da treba napadati najosetljivija i najslabija mesta okupatora. Izbor se vrši na osnovu procene značaja svakog pojedinog objekta i uslova koji utiču na uspeh napada. U partizanskim uslovima svaka akcija može imati pored čisto vojnog značaja još i neposredni politički a često i ekonomski značaj.⁵⁵⁾

Prilikom ocene pogodnosti za napad na neki objekat uzimaju se u obzir u većoj ili manjoj meri, prema situaciji, s jedne strane taktičke pogodnosti za uspeh napada, a sa druge strane značaj tog objekta. Tamo gde se može brzo i bez velikih žrtava postići neki iole značajan uspeh, potrebno je pruženu priliku iskoristiti. Propuštanje takve prilike moglo bi biti pravdano jedino potrebom da se zbog postizanja relativno malog uspeha ne kompromituje izvođenje neke planirane značajne akcije. Ali u osnovi treba se držati pravila da je bolje izvršiti veći broj manjih akcija u kojima je uspeh siguran, nego manji broj većih akcija u kojima se mogu očekivati veći gubici a uspeh je manje siguran.

Objekti za napad mogu biti od lokalnog, šireg taktičkog i od operativnog značaja. U objekte lokalnog značaja spadaju: manje okupatorske posade isturene prema slobodnoj teritoriji; telefonske linije za lokalne veze; manje značajni saobraćajni objekti na putevima kojima se oku-

⁵⁵⁾ Tito, knj. I, str. 143.

pator služi za snabdevanje svojih garnizona; ciljevi koji mogu biti napadnuti iz manjih zaseda i slično. Širi taktički značaj imaju napadi na veće jedinice (četa itd.); napadi iz većih kombinovanih zaseda; prepadi na garnizone u većim naseljima; uništavanje važnih centara veze i manjih štabova. Od operativnog značaja može često biti jedna krupna diverzija na magistralama koje spajaju važne centre ili vode prema frontu; uništenje nekog višeg štaba; vezivanje za svoj teren neke krupne jedinice koja bi inače uzela učešća u borbi na frontu ili u protivpartizanskoj operaciji — ofanzivi. Nekada napad nema za cilj da neposredno ostvari konačan uspeh, već samo da stvori pogodnu taktičku situaciju za kasnije dejstvo. Takav napad može imati za cilj, naprimer, da se neprijatelj izazove na postupak koji odgovara našim planovima ili da se kod njega stvori pogrešna pretstava o našim namerama.

Akcije ekonomskog značaja mogu proizvesti dejstvo u dva smera. To mogu biti snabdevačke akcije ili akcije nanošenja ekonomske štete neprijatelju. Prve su one kojima je osnovni cilj da se dođe do plena, a druge kojima se nanosi šteta neprijatelju, ne samo zaplenom već i uništavanjem. U ekonomske akcije spadaju i one kojima je cilj da se zaštiti imovina naroda od pljačke, da se zaštiti letina, da se spreči eksploatacija rudnih i drugih bogatstava zemlje. Rušenje saobraćajnih objekata može delom biti usmereno i na postizanje ovih ekonomskih ciljeva.

Akcije od pretežno političkog značaja vrlo su raznolike, jer se cilj može postići neposredno i posredno. Tako akcije usmerene na zaštitu naroda, imaju neposredni politički značaj. U isti red spadaju akcije za oslobođenje interniraca i zarobljenika, akcije za obezbeđenje ranjenika i slično. Druge akcije usmerene protiv određenih objekata mogu imati za cilj da posredno, ispoljavanjem naše snage i gotovosti za borbu, podignu moral stanovništva, potstaknu ga na otpor i tako prošire osnovicu partizanskog pokreta. Nekad je akcija usmerena na to da se kroz njen uspeh ojača moral same jedinice koja akciju izvodi. U tom slučaju apsolutno je nužno taj uspeh dobro obezbe-

čiti. Političkog su karaktera i one borbene akcije koje su delom usmerene na rušenje morala okupatorskih jedinica i na uništavanje i dekuražiranje njegovih eventualnih saradnika.

3. UNIŠTAVANJE OKUPATORSKOG UPRAVNOG APARATA I ELEMENATA PETE KOLONE

Za sprovođenje efektivne okupacije (na teritoriji koja pruža otpor okupatoru) potrebne su velike snage, pa će od važnosti koju okupator pridaje svakom pojedinom delu teritorije zavisiti da li će on nastojati da je drži pod efektivnom ili će se zadovoljiti nepotpunom (delimičnom) okupacijom. U svakom slučaju okupator će nastojati da iskoristi ne samo pojedince za upravnu službu već i zatečeni aparat vlasti, ako mu ovaj pristane da služi. Isto će tako nastojati da u privrednim preduzećima, koja su od interesa za njegov ratni potencijal, zadrži potrebnu radnu snagu, a naročito stručnu.

Otpor obično počinje akcijama koje imaju za cilj da spreče okupatora da ostvari potpunu vlast na osvojenoj teritoriji i da ovu ekonomski eksploatiše. Najpre se pristupa likvidaciji najnižih ustanova okupatorske vlasti u manjim naseljima gde su one izvan zaštite jačeg garnizona (policiske stanice, opštine itd.). Ovakvo čišćenje je prvi uslov za širi razvoj narodnog ustanka.

U svakom pojedinom slučaju unapred se ceni celishodnost uništavanja onih zgrada u oslobođenim naseljima (miliciske stanice, opštinske zgrade, pošte, pa i škole i druge zgrade) koje bi okupatoru mogle poslužiti za ponovno posedanje i utvrđivanje. Arhive i spiskovi stanovništva u svakom slučaju sklanjaju se, ukoliko to ranije nije učinjeno.

Od bitnog je interesa u ovom početnom periodu ustanka održati kod partizana i stanovništva čvrstu disciplinu, sprečiti pljačkanje, samovolju, ispade, nepotrebna uništavanja i slične postupke. Sam napad na policiske stanice i male garnizone u selima i opštinskim centrima izvodi se u obliku prepada i redovno uz saradnju sta-

novništva, koje treba da bude pripremljeno na eventualno reagovanje okupatora putem represalija.

Okupator svim sredstvima nastoji da elemente pete kolone, koje je do okupacije koristio u špijunske i diverzantske svrhe, na okupiranoj teritoriji iskoristi za zadatke koji će mu olakšati ostvarivanje ciljeva okupacije. Oni su u prvom redu političko oružje, jer se preko njih treba da umrtvi volja stanovništva za otporom, dekuražira prvi pokušaj pružanja otpora i, najzad, ako pored svih mera pokret uzme maha, petokolonaši su neophodni za svaku uspešnu protivpartizansku oružanu akciju. U prvi mah okupator politički koristi petu kolonu na taj način što od nje stvara upravno-policiski aparat svoje vlasti.

Borba protiv pete kolone je neprekidan i složen proces. On traje i pre rata, a u toku rata se proširuje i pooštrava. Kada nastupi okupacija peta kolona se najčešće potpuno razotkriva, pa ju je tada potrebno brzo i energično likvidirati. Ako je svoj izdajnički rad (sa bilo koliko malim uspehom) pokušavala da pokrije nekim »političkim« plaštom, onda je potrebno da se istovremeno s fizičkom likvidacijom i politički do kraja razobličići. One koji budu od pete kolone prevareni i navedeni na lakša dela saradnje i na pasivizaciju, potrebno je političkim radom osloboditi od neprijateljskog uticaja i što pre angažovali u aktivnom otporu.

4. UNIŠTAVANJE SREDSTAVA VEZE, SAOBRAĆAJNIH OBJEKATA I SREDSTAVA

Upravljanje okupiranom teritorijom i korišćenje te teritorije kao organizovane pozadine fronta ili kao izvora materijalnih dobara potrebnih za rat, nemoguće je bez korišćenja gustog sistema veza, koji kao mreža pokriva teritoriju. Veze se ostvaruju pokretnim sredstvima, žičnim vezama i radijem. Pokretna sredstva, a naročito kuriri (izuzev one na avionima), prvi ispadaju iz okupatorskog stroja, jer im je, dok se kreću usamljeni, lako onemogućiti vršenje zadatka, čak i na gusto okupiranoj

teritoriji. Žične veze takođe je lako uništavati svim, pa i najprimitivnijim sredstvima kao što su: sekira, pila, klešta i makaze za žicu. Neke žične linije neće biti uništene ako mogu biti korišćene za prislušivanje razgovora. Veći žični centri veze uništavaju se obično putem diverzija. Radioveze kao najmanje povredljive okupator će ubuduće sve više koristiti. Ali i njih je moguće uništavati. Kad se tačno ustanovi mesto radiostanice ili radiocentra, ono može biti napadnuto i uništeno ili iznenadnom koncentričnom vatrom ili se zadatak uništavanja poverava diverzantskoj grupi. Radiosaobraćaj može biti i ometan na razne načine, a mogu se prislušivanjem hvatati depeše a zatim dešifrovati.

Sistem komunikacija na okupiranoj teritoriji može biti od dvostrukog značaja za okupatora. On može služiti samo potrebama okupacije, a može biti upotrebljavan i za potrebe fronta, kada se preko okupirane teritorije vrši transport snaga i sredstava za front. Komunikacije su od ogromnog značaja za eksploataciju okupirane teritorije. Kopneni saobraćaj igra glavnu ulogu i za okupatora je od prvenstvenog značaja, pa ga zato i teži obezbediti po svaku cenu. Osnovni nosioci kopnenog saobraćaja su železnice i putevi za automobilski saobraćaj. Kad se ima u vidu da dužina železničkih puteva i autoputeva čak i u zemljama sa slabo razvijenim komunikacijama, iznosi na desetine hiljada kilometara,⁵⁶⁾ onda je lako zaključiti da bi za obezbeđenje ovih komunikacija od povreda, ako bi se vršilo uvek i svuda, bili potrebni milioni vojnika. Pa i kad bi sve komunikacije bile na celoj svojoj dužini osigurane, dovoljna bi bila snaga jednog bataljona da se na izabranim mestima takva obezbeđenja savladaju i izvrše razaranja. Železnički sistem veoma je osetljiv, ali i drumski takođe, naročito u planinskim predelima, gde je on i inače redak.

Glavni objekti partizanskih napada na komunikacijama su: železnički i drumski mostovi, železničke sta-

⁵⁶⁾ Dužina javnih puteva u Jugoslaviji iznosi oko 82.000 km (*Politika* od 28 VIII 1959), a dužina železničkih pruga preko 10.000 km.

nice i stanični uređaji, železnička pruga na mestima gde postoje tuneli, useci i podzidi, delovi puteva na mestima gde je težak obilazak.

Cilj napada na saobraćajni objekt jeste da se on ili uništi ili onespособi za upotrebu na duže vreme. Sam napad na objekt često se sastoji iz dva dela. Prvi, taktički deo čini napad na osiguranje objekta, a drugi, tehnički deo sadrži samu radnju rušenja. Uvek se vrši konkretna procena važnosti svake komunikacije i, prema tome, izbor mesta i vremena dejstva. Da bi se postiglo iznenađenje često će biti potrebno da se diverzije na saobraćajnim putevima vrše na mestima i u vreme kada i gde to neprijatelj najmanje očekuje, tj. po danu, u blizini garnizona itd.

Razaranje saobraćajnih objekata vrši se do određene, korisne mere, potpuno imajući u vidu da će se posle oslobođenja zemlje sve morati da obnavlja, a efekat delimičnog oštećivanja često je za sprečavanje saobraćaja ravan punom razaranju. Zbog toga viši partizanski štabovi određuju stepen razaranja saobraćajnih objekata za svaki pojedini rejon.

Plan rušenja saobraćajnog sistema na okupiranoj teritoriji obuhvata ne samo rušenje saobraćajnih objekata, već i uništavanje saobraćajnih sredstava: železničkog, automobilskog, avionskog i plovnog parka. Železničke pruge bez vagona i lokomotiva, putevi bez automobila, aerodromi bez aviona, kanali, reke i pomorske luke bez brodova, mrtvi su i bezvredni. Napad na železnički park vrši se često uporedo sa napadom na prugu i objekte na pruži, na taj način što se miniranje ovih objekata vrši u času nailaska kompozicije. Izbačena iz šina, kompozicija može biti uništena na razne načine. Najobičnije je spaljivanje, ali se lokomotiva može temeljito oštetiti kada se u kotao ubaci mina ili jaka bomba. Partizani-diverzanti moraju biti stručno sposobni za uništavanje svih vrsta mašina i motora.

Kolike razmere može da uzme rušenje saobraćajnih objekata i sredstava može se videti iz nedavnih istoriskih primera. U našoj zemlji u toku rata rušenja na železni-

čkim prugama izvršena su na više hiljada mesta. Već od 1942 godine neke pruge (kao, Ogulin — Split, Karlovac — Sisak) bile su potpuno onesposobljene i napuštene od okupatora. Na glavnoj železničkoj magistrali Rijeka — Zagreb — Beograd izvršeno je više hiljada rušenja, uništeno 659 lokomotiva i 4.664 vagona.⁵⁷⁾ Na cestama je uništeno više desetina hiljada motornih vozila. Gotovo svi mostovi na železničkim prugama i putevima bili su pod stalnim udarom diverzanata.

Na važnim komunikacijama okupator obezbeđuje veće objekte znatnim snagama i odbranu fortifikaciski ojačava u vrlo velikom stepenu. Zato je, ponekad, potrebno upotrebiti krupne partizanske jedinice (brigadu i više) da bi se ovladalo objektom i omogućilo rušenje. Napad ove vrste treba kad god je moguće da otpočne prepadom i da se završi pre nego je neprijatelj u stanju da interveniše jakim snagama iz okolnih garnizona.

U NOR-u ima mnogo primera uspešnih rušenja velikih saobraćajnih objekata, kao što su veliki mostovi, vijadukti, tuneli i slično. Evo kratkog prikaza jednog od njih.

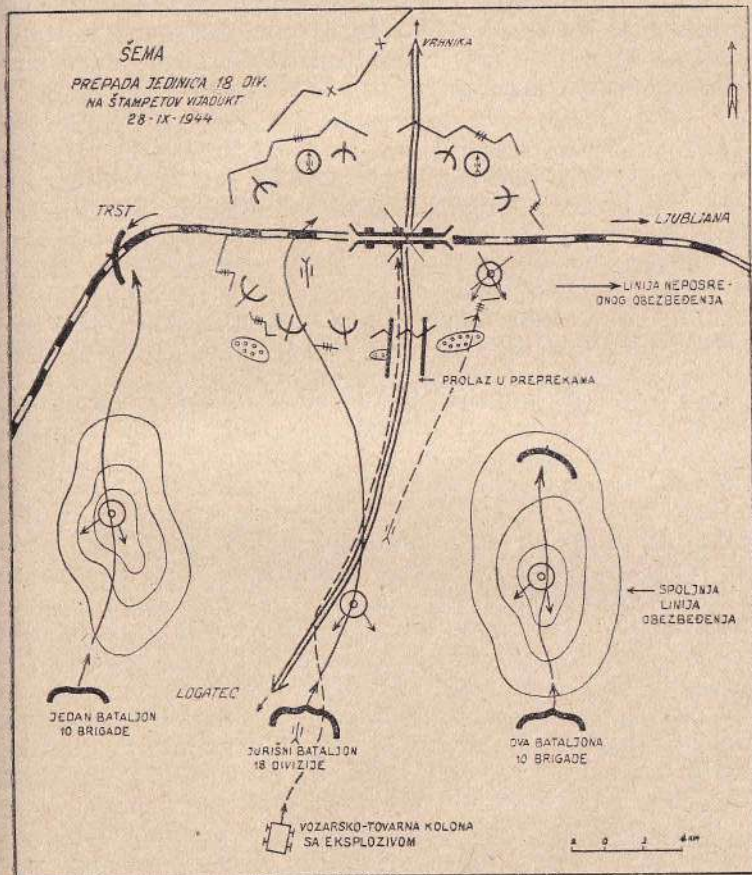
U jesen 1944 godine za nemački front u Italiji bila je od prvorazredne važnosti železnička pruga Trst — Ljubljana — Maribor. Slovenački partizani okomili su se tada upravo na nju. Krajem septembra bili su srušeni veliki most preko Save kod Litije i Štampetov vijadukt kod Vrhnike.⁵⁸⁾ Napad na vijadukt izvršile su jedinice 18 divizije 28 septembra na sledeći način:

Približivši se spoljnim utvrđenjima oko vijadukta sa juga, 10 brigada i jurišni bataljon divizije izvršili su prepad po danu kad se neprijatelj najmanje nadao. Zahvaljujući postignutom iznenađenju spoljno obezbeđenje je brzo savladano, ali je neposredno obezbeđenje pružilo jak otpor. Međutim, pomoću umešne upotrebe protivoklopnog topa uništen je deo utvrđenja uz most, pa je prišla pripremljena tovarna kolona s eksplozivom

⁵⁷⁾ *Enciklopedija Jugoslavije*, sveska 3, str. 11.

⁵⁸⁾ *Oslobodilački rat* — II str. 495.

i otpočeo je rad na miniranju srednjeg stupa. Miniranje je uspešno izvedeno uprkos neprijateljskoj vatri iz utvrđenja severno od vijadukta. Obezbeđenje koje je

Skica 3

divizija postavila prema Ljubljani uništio je oklopni voz i sprečilo neprijateljsku intervenciju sa te strane. Iz Vrhnike u pomoć odbrani vijadukta krenula je jedna

tenkovska kolona, ali je ona uspela da se probije ka vijadukta tek kada je središnji stub već bio porušen. Železnička pruga Trst — Ljubljana bila je ovom uspešnom diverzijom prekinuta za vreme od 20 dana. Od kolikog je to značaja bilo za savezničke snage u Italiji vidi se i po tome što je komandant tih snaga odao izričito priznanje jedinicama koje su izvršile ovu akciju.⁵⁹⁾

U Sovjetskom Savezu samo u Belorusiji u toku leta 1943 godine na železničkim prugama vršeno je mesečno u proseku 800—900 rušenja.⁶⁰⁾ Ovo je imalo znatnog uticaja na uspehe Sovjetske armije te godine na Centralnom frontu.

5. PREPADI NA NEPRIJATELJSKE JEDINICE, ŠTABOVE, CENTRE VEZE I LOGORE ZA ZAROBLJENIKE I INTERNIRCE

Prepad na neprijateljsku jedinicu koja se nalazi u logoru, bivaku ili na odmoru u pozadini kao i neprijateljske komande i ustanove, ima za cilj da se neprijatelju nanese gubici, da mu se onemogući odmor, da se dođe do nekog zarobljenika radi dobijanja obaveštajnih podataka, da se uništi ratna tehnika i saobraćajni ili industrijski uređaji. Zbog toga svog ograničenog cilja prepad se razlikuje od drugih napada koji najčešće počinju prepadom, ali u kojima se traži temeljito rešenje, tj. pobjeda u onom taktičkom okviru u kome se vrši napad. Pojam prepada uključuje postizanje iznenađenja, ali u pogledu odnosa snaga ne traži da se osigura nadmoć, kao kod običnog napada. Osnovno je naneti neprijatelju gubitke brzim i snažnim vatrenim udarom, ne izložiti se znatnim gubicima i biti u stanju prekinuti dodir sa neprijateljem u izabranom času. Kada se dogodi da prepad proizvede tako snažan učinak na neprijatelja, da ga je moguće poraziti, onda će starešina jedinice produžiti borbu do pobjede odnosno uništenja. U tom slučaju način otstupanja je mnogo jednostavniji nego kad se prepad završava

⁵⁹⁾ *Narodna odbrana* (list graničnih jedinica) od 19 jula 1952 g.

⁶⁰⁾ Tuđman Franjo: *Rat protiv rata*, str. 475.

posle prvog vatrenog udara, odnosno pred čas kad je napadnuta jedinica uspela da se snađe i spremi za protivdejstvo.

Prepad može biti izvršen i na jedinicu koja je u pokretu iznenadnim i brzim udarom u bok kolone. U tom slučaju prepad se razlikuje od zasede pored ostalog i po tome što se izvodi iz pokreta a ne sa unapred izabranog položaja.

*

Štabovi okupatorskih jedinica i razne teritorijalne komande razmešteni su, obično, u središnjem delu naselja sa jakim garnizonom. Ovi štabovi obično se nalaze u nekoj većoj zgradi u kojoj ili pored koje se razmešta i centar veze. Osećajući se sigurnim usred jakog garnizona, a takođe i zbog prestiža, zgrade, u kojima su štabovi, često nisu utvrđene i pripremljene za neposrednu odbranu ili su pripreme izvršene samo delimično i neupadljivo. Obezbeđenje štaba vrši zaštitna jedinica, jačine voda ili čete. U odbrani uzima učesća osoblje štaba i najbliže prištapske jedinice (vezisti, vozači i ostali).

Ciljevi napada na štab i centar veze mogu biti: uništenje rukovodećeg dela štaba, zaplena štabne arhive ili zarobljavanje nekog člana štaba, uništavanje centra veze (tt centara i radiocentara) i zaplena dokumenata veze. Ovako delikatan zadatak poverava se posebno odabranoj i brižljivo pripremljenoj udarnoj grupi. Bar jedan deo ove grupe treba da dobro poznaje naselje u kome se izvodi akcija — ukoliko je to moguće. Sve učesnike prepada potrebno je do detalja upoznati (pomoću skice) sa položajem štabne zgrade, sa prilazima, sa unutrašnjim rasporedom, sistemom obezbeđenja i drugim podacima.

Grupa se u naselje ubacuje krišom, odjednom ili po delovima. Delovi koji prvi budu ubačeni prikrivaju se na ugovorenim mestima do dolaska ostalih. Odabrani stanovnici iz naselja koji su preko organa pokreta za to pripremljeni, mogu biti upotrebljeni kao izviđači a i kao aktivni učesnici napada. Napad može biti izveden

danju ili noću, već prema tome šta mu je glavni cilj i kakvi su opšti uslovi za povlačenje po završenom prepadu. Od polazne tačke ili tačaka do zgrade na koju se vrši prepad može se ići, kad je to moguće, i raspoloživim prevoznim sredstvima. Pre samog napada preporučljivo je pokidati telefonske veze sa okolinom. Upad u zgradu štaba, odnosno centra veze, vrši se sa što je moguće manje buke i zadatak se izvršava najvećom brzinom. Koriste se revolveri, bombe i ručni automati. Istovremeno se može izvesti po koja bučna demonstracija na drugim mestima u naselju, da bi se odvratila pažnja i stvorila što veća pometnja. Pred napuštanje zgrade izaziva se njen požar pripremljenim sredstvima.

Demonstrativnim napadom spolja može se olakšati izvlačenje grupe koja je izvršila napad. Ponekad, u većem naselju i kad je u akciji bila mala grupa povlačenje u prvoj etapi može biti do skrovišta u samom naselju. Kad je grupa jača, ona će u svakom slučaju odmah po završenoj akciji probijati se prema slobodnoj teritoriji, pre nego otpočne njeno organizovano gonjenje.

*

Akcije oslobađanja zarobljenika i interniraca su od velikog značaja, jer se njima sugrađani — patrioti oslobađaju ropstva i popunjavaju partizanski redovi. I političke posledice ovih akcija su vrlo pozitivne.

Zarobljenike je moguće osloboditi iz transporta za vreme njihovog sprovođenja ili iz logora. Često će biti moguće osigurati saradnju samih zarobljenika-interniraca u ovoj akciji. Treba težiti oslobađanju i savezničkih zarobljenika-interniraca i lica na prinudnom radu, te njihovom uključivanju u partizanske redove. Od velike je važnosti oslobađanje zatvorenika, naročito istaknutijih rukovodilaca pokreta, pre nego što budu otpremljeni sa nacionalne teritorije.

U našem NOR-u bilo je mnogo primera uspešnih akcija za oslobađanje interniraca, zarobljenika i zatvorenih pripadnika pokreta. Na taj su način oslobođeni

mnogi partizanski rukovodioci i spaseni mnogi životi od mučenja i smrti po fašističkim logorima.

Cetvrta (kordunaška) udarna brigada izvršila je 26 avgusta 1942 godine naporan marš sa Korduna, preko reke Kupe i kroz močvarne Draganićske Šume, da bi u Jastrebarskom razbila neprijateljski garnizon i oslobodila iz tamošnjeg logora za decu 727 interniranih. Deca su u taj logor bila dovedena većinom sa Kozare gde su pohvatana po zbegovima za vreme okupatorske ofanzive u 1942 godini. Ovaj podvig brigade bio je pohvaljen naredbom Glavnog štaba Hrvatske.⁶¹⁾

Slovenački partizani uspeali su u 1942 godini da iz nemačkog logora za sovjetske ratne zarobljenike u Koruškoj oslobode izvestan broj zarobljenika, koji su se odmah priključili partizanima i produžili borbu protiv neprijatelja.

Drugi bataljon Pohorskog partizanskog odreda noću 28/29 juna 1942 godine zaustavio je na pruzi Ljubljana — Postojna teretni voz u kome su prevoženi internirani Slovenci na prisilan rad u Italiju. Posle borbe sa sprovodnim odeljenjem oslobođeno je 300 interniraca, od kojih je jedan deo odmah zatražio da bude uključen u partizanske redove, dok su se drugi javili za razne neboračke službe.⁶²⁾

6. NAPAD IZ ZASEDE

Zaseda je specifičan oblik napada. To je vatreni prepad s mesta na neprijatelja koji je u pokretu i koji zbog toga što je napadnut snažnom bliskom vatrom u neočekivanom času i sa neočekivanog mesta, ne dočekuje taj napad spreman za najcelishodniju odbranu, protivnapad ili otstupanje. Na strani snaga u zasedi stoje više velikih preimućstava: one biraju mesto a delimično i vreme sukoba, prve posedaju položaj i koriste se elementom iznenađenja.

Zaseda je stari oblik partizanskog dejstva. Hajduci i uskoci u svojoj borbi protiv osvajača obilato su se kori-

⁶¹⁾ Zbornik, tom VI, knj. 3, str. 124.

⁶²⁾ Zbornik, tom V, knj. 7, str. 19.

stili napadom iz zasede — busije. U našem NOR-u to je bio jedan od najčešće i najuspešnije korišćenih oblika dejstva.⁶³) Napadi iz zaseda mogući su pri svakom obliku okupacije, jer okupator ne može ostvarivati nijedan cilj okupacije ako ne vrši najraznovrsnije i mnogostrane pokrete kroz okupirano područje.

Zaseda je primenljiva ne samo kao izdvojena partizanska akcija, gde je inicijativa isključivo u partizanskim rukama, nego i u sklopu odbranbenih mera, kao što su: odbrana slobodne teritorije od neprijateljskih upada, pokretna odbrana u toku neprijateljske ofanzive, odbrana (obezbeđenje) od okupatorskih intervencija za vreme napada na garnizon i slično.

Mere koje okupatorske snage preduzimaju za obezbeđenje pokreta, zavisno od vrste i načina njihovog ostvarenja, mogu u izvesnoj meri smanjiti efikasnost dejstva iz zasede. Ali i pored svih tih mera one će uvek biti uspešno korišćene, na besputnom zemljištu, na planinskim stazama i širokim autoputevima, ne samo protiv malih pešačkih patrola i protiv transportnih kolona nego i protiv pešadiskih, motorizovanih i oklopnih marševskih kolona.

Teško bi bilo opisati sve oblike zaseda, sa raznolikim snagama, na raznolikom zemljištu i protiv neprijatelja raznih vrsta i raznolike jačine, koji primenjuju vrlo raznovrsne mere obezbeđenja. Zato ćemo se u daljem izlaganju zadržati samo na nekoliko tipičnih oblika, imajući u vidu partizanske snage jačine od voda do brigade i okupatorsku kolonu, motorizovanu ili pešačku, jačine od voda do ojačanog puka, u marševskom poretku sa uobičajenim obezbeđenjem.⁶⁴)

Cilj je napada iz zasede da se neprijatelju nanesu gubici. Ali ovaj osnovni cilj ne mora uvek biti i jedini, jer se ovim napadom može doći do potrebnog plena, sprečiti

⁶³) Osnovno uputstvo za način postavljanja i korišćenja zaseda dao je Vrhovni komandant drug Tito u svom naređenju od oktobra 1941 godine (*Zbornik*, tom II, knjiga 2, dok. br. 24 pod 2).

⁶⁴) O načinu obezbeđivanja okupatorske kolone na maršu videti na str. 99—102

ili usporiti dalji pokret neprijatelja u nameravanom pravcu; može se doći do zarobljenika radi dobijanja važnih podataka, sprečavati pljačke narodne imovine i sl. Za ostvarivanje nekih od ovih ciljeva nije uopšte nužno da snaga u zasedi bude srazmerna napadnutim snagama. Često vod u zasedi može naneti poražavajuće gubitke bataljonu na maršu. Ako je poznata približna snaga kolone koja će biti napadnuta iz zasede i ako se želi njeno sigurno i potpuno uništenje, onda se, ipak, u zasedu postavljaju snage dovoljno jake da takav zadatak izvrše. U zasedi se može čekati i neprijateljska kolona nepoznate jačine. Ako je frekvencija prolaza na izabranoj komunikaciji velika, onda se može vršiti izbor, propustiti što je manje važno ili vrlo otporno, pa napasti ono što je najpodesnije i najkorisnije.

Zasede se primenjuju vrlo često i na vrlo raznolik način, ali po jednom planu i sa jasnim opštim i posebnim ciljem. Zato svakoj zasedi prethodi izvesna priprema. U pripreme spadaju radnje kao: izbor komunikacije i bliži izbor mesta zasede; izbor objekta napada; određivanje borbenog poretka zasede; priprema jedinice; određivanje zadatka jedinici.

Procena svih komunikacija s gledišta podesnosti za postavljanje zaseda vrši se neprekidno. Kod te procene ima se u vidu: dužina komunikacije i njena važnost za okupatora; pogodnost za primenu pokretnih i stalnih obezbeđenja kako za pešadijske tako i za motorizovane kolone; gustina, raspored i snaga stalnih obezbeđenja, ako ih ima; mogućnosti za neopažen prilaz danju i noću; mesta topografski podesna za postavljanje zasede; mogućnosti zaobilaska ovih mesta itd. Ova procena treba da dovede do bližeg određivanja rejona u kome se vrši izbor mesta zasede. Mora se uvek računati s time da i neprijatelj ceni komunikaciju u suprotnom smislu i da se na mestima, koja oceni kao opasna, kreće opreznije, odnosno obezbeđuje.

Neprijatelj može biti i naveden na razne načine da dođe do mesta gde ga je pogodno napasti iz zasede. To se može postići, naprimer, postavljanjem lažnih putokaza;

zaprečavanjem glavnog puta na mestu gde će ga zaobilazak dovesti u zasedu; odstupanje ili »bežanje« manjeg dela snaga da bi se neprijatelj koji vrši gonjenje namamio pred zasedu, itd.

Pri izboru položaja za zasedu mora se voditi računa o tome da on ne bude takav da ga neprijateljski osiguravajući delovi mogu lako otkriti pre nego počne napad. Položaj je utoliko bolji ukoliko pruža veće mogućnosti za dobru organizaciju vatre; ukoliko mu je moguće skrivenije prići i bezbednije se sa njega povući, te ukoliko pruža mogućnost da se na njemu ostane neuočljiv sa zemlje i iz vazduha. Ovakve uslove nudi zemljište koje nadvišava komunikaciju a pošumljeno je ili pod visokim kulturama i koje je podesnim pravcima povezano sa slobodnom teritorijom. Za svaku zasedu ipak je najvažnije da bude postavljena tamo i tada gde i kada je neprijatelj ne očekuje.

Ako pokret partizanske jedinice ka mestu zasede bude otkriven od neprijatelja, izgledi za uspeh smanjuju se u tolikoj meri da je najbolje odustati od te akcije i jedinicu uputiti na drugi zadatak. Isto je tako nekorisno ostajati u zasedi koju je neprijatelj otkrio pre nego je ušao u zonu njenog dejstva. No ako zaseda bude otkrivena u času kada deo neprijateljske kolone uđe u zonu njene vatre, ali pre nego je nastupila najpovoljnija situacija za napad, komandir (komandant) jedinice mora da se brzo odluči, s obzirom na sve okolnosti, da li će stupiti u borbu ili će pod zaštitom manjih delova izvući jedinicu iz dodira s neprijateljem.

Najzad, još jedan od mnogobrojnih mogućih načina dovođenja jedinice na položaj zasede. Ako se očekuje prolaz takve kolone na čijem se čelu, odnosno ispred koje se kreću čelne i krilne patrole, koje bi mogle otkriti položaj zasede, može posredanje da se izvrši i na sledeći način: jedinica se dovodi u blizinu izabranog položaja za zasedu i kad je god to moguće zadržava se na podesnom mestu prikrivena dok ne prođu obezbeđujući delovi neprijateljske kolone a zatim se u jednom skoku neopaženo prebacuje na izabrani položaj i u najpogodnijem času stupa

u dejstvo. Ovaj metod blizak je prepadu iz pokreta na bok neprijateljske kolone, ali ima i elemente dejstva iz zasede, naročito ako je moguće izvesti do kraja uništavajući udar na odvojeni deo neprijateljske kolone — često, njen začelni ešelon ili zaštitnički deo.

Po načinu na koji se postavlja prema komunikaciji zaseda može biti jednostrana, dvostrana i potkovičasta. Jednostrana zaseda ima glavninu snaga s jedne strane komunikacije. Položaj zasede proteže se paralelno s komunikacijom ili pod manjim uglom. Zaseda ima po potrebi krilne osmatračnice i rezervu koja se postavlja tako da može biti upotrebljena zajedno sa glavinom ili da bude odmah po stupanju u dejstvo glavnine izbačena na neko od njenih krila. Udaljenost položaja od komunikacije obično ne prelazi 200—300 metara, a kada je zemljište pokriveno onda može biti i na dobačaj ručne bombe. Jedno ili više automatskih oruđa može biti i u jednostranoj zasedi postavljeno na suprotnoj strani puta s tim da dejstvuje samo vatrom.

Dvostrana zaseda postavlja se kad zemljište omogućuje uspešnu obostranu vatru po komunikaciji bez opasnosti da će vatra jedne strane smetati drugoj strani. Položaji zasede u ovom slučaju obično nisu paralelni, već iskošeni. Bočne osmatračnice mogu biti s jedne ili sa obe strane puta.

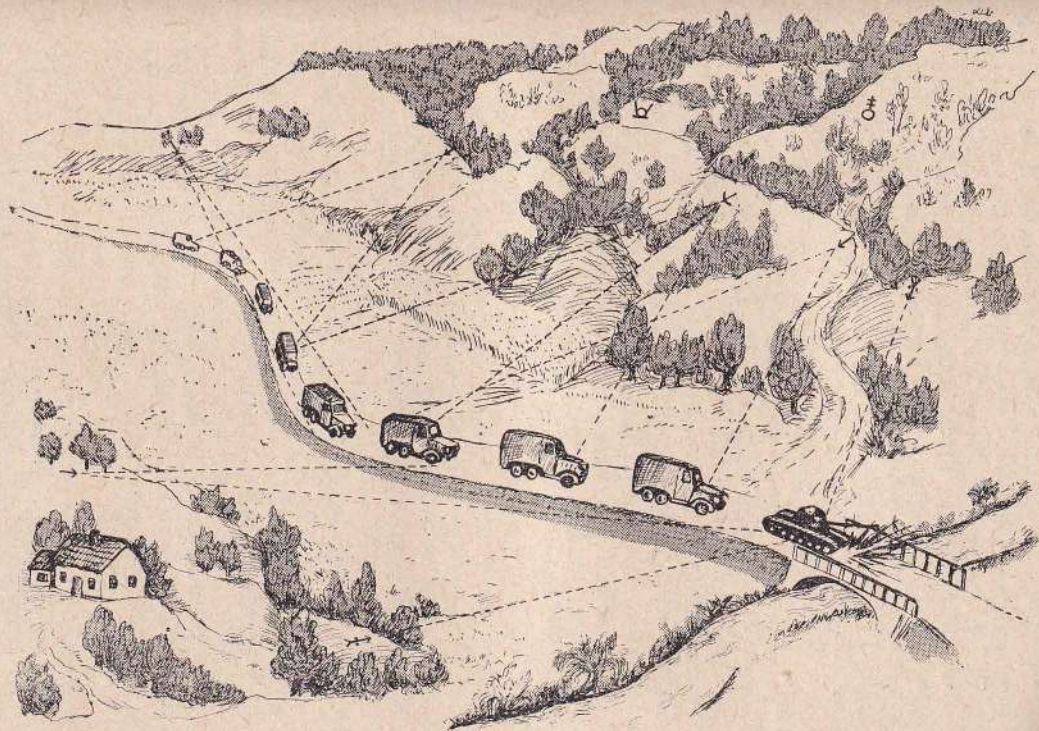
Ako se krila ovakve zasede na jednoj strani približuju a udaljuju na drugoj strani, sa koje se očekuje dolazak neprijateljske kolone, onda je to potkovičasta zaseda. Ona pruža mnoge prednosti, jer se neprijatelj na taj način pušta u vatreni džak. Ako se po otpočinjanju napada uspeju ubaciti snage koje će neprijatelja napasti i sa začelja, onda se ostvaruje potpuno okruženje i izgledi za uništenje ili zarobljavanje cele kolone znatno se povećavaju.

Zaseda je vrlo podesna za vatreno krštenje novih boraca, jer pruža relativno lak uspeh, pogotovu ako je obezbeđena dobrim rasporedom automatskih oruđa sa proverenim nišandžijama — starim borcima. Jedinica određena u zasedu mora se za zadatak pripremiti i opre-

miti. Naročito je važno dobro objasniti značaj discipline vatre, hladnokrvnosti, odlučnosti i brzine udara najpre vatrom a odmah zatim i pokretom.

Zadatak jedinici može biti određen samo orijentirno ili može biti bliže određen. Orijentirni zadatak se daje onda kada se određuje samo rejon zasede, približno vreme dolaska u zasedu, maksimalno vreme ostanka u zasedi i mesto na koje će se jedinica povući po izvršenom zadatku. Bliže određen zadatak ima u vidu određenu neprijateljsku kolonu za koju se zna približna jačina, sastav i vreme prolaska kroz rejon zasede. U tom slučaju može biti korisno da se zasedi odredi i borbeni poredak, način uređenja položaja, obezbeđenja, evakuacija plena i zarobljenika i druge važne pojedinosti.

Ako starešina jedinice ne poznaje dobro zemljište u rejonu koji mu je određen za postavljanje zasede, onda je potrebno da ga prethodno izvidi. Ovo je nužno učiniti naročito onda kada će jedinica posesti položaj u toku noći ili kada je zbog neprijateljske avijacije opasno vršiti veća pomeranja jedinice po danu. Jedinica se dovodi u zasedu tako da bude obezbeđena puna tajnost pokreta. Po pokrivenom zemljištu i po nevremenu može se pokret do mesta zasede izvršiti danju, ali će se radi tajnosti često na nj dolaziti noću. Položaj se poseda po grupnom sistemu, prilagođavajući se potpuno zemljištu i imajući u vidu u prvom redu da se sa vatrenog položaja može što uspešnije preciznom vatrom tući duž komunikacije. Koloni koja se zatekne na komunikaciji treba da ostanu što je moguće manje mogućnosti za korišćenje zaklona i za sklanjanje u mrtve uglove. Plan vatre treba tako postaviti da ceo teren oko komunikacije bude brisan vatrom. Mesta koja pretstavljaju mrtve uglove za oruđa sa razantnom putanjom, treba da budu tučena vatrom iz tromblona i minobacača. Komunikacija se minira, a mine postavljaju tako da njihovo aktiviranje ne zaustavi prerano čelo kolone. Odličnu primenu imaju mine na električno paljenje, jer ih je moguće upotrebiti u času kada je kolona u položaju najpogodnijem za napad na nju.

Slika 1
Plan vatre čete u zasedi

Položaj mora biti sasvršeno maskiran, jer je iznenađenje osnovni uslov za pun uspeh zasede. Kad se posedne položaj i očekuje dolazak neprijatelja treba da prestane svaki pokret i svaka radnja koji bi mogli da odaju zasedu. Potrebna je savršena disciplina, jer često mala neopreznost može da na vreme upozori neprijatelja i prouzrokuje neuspeh zasede. U otkrivenu zasedu neprijatelj ne samo da neće da uđe, nego može brzim upozorenjem najbližih posada i svojim manevrom dovesti jedinicu koja čeka u zasedi u vrlo težak položaj. Prerano otvaranje vatre ili slučajno ispaljeni metak zbog nervoze i neopreznosti, često je kompromitovao zasedu ili znatno umanjio njen uspeh. Napad otpočinje na komandu streljane (glasom ili znakom) snažnim plotunom iz svih oružja. Ako je napadnuta motorizovana kolona potrebno je u prvom redu tući celna vozila i vozila u kojima se nalazi obezbeđenje. Ukoliko se na čelu kolone kreće neko oklopno vozilo kao obezbeđenje, onda se kolona ne napada dok to vozilo ne naiđe na minu, odnosno dok na njega ne bude otvorena vatra iz protivoklopnih oružja. Prvim vatrenim udarom neprijatelju se nanose veliki gubici koji ga materijalno i moralno u velikoj meri parališu. Odmah čim se to postigne, a to može biti već posle prve minute dejstva, jedinica prelazi na juriš da spreči svaki pokušaj organizovanog reagovanja. Gipkost i mogućnost manevra obezbeđuje se rasporedom snaga na položaju i po potrebi izdvajanjem bar i male rezerve, koja se upotrebljava čim otpočne napad, jer sa tim časom situacija postaje dovoljno jasna. Ako je neprijatelj uporan i ako ga podržavaju automatska oružja iz oklopljenih vozila, koja ostanu neuništena prvim plotunom, preduzimaju se brzo sve mere da se vatrom protivoklopnih sredstava ta vozila unište ili neutrališu. Svako oklevanje i neodlučnost može uspeh učiniti polovičnim.

Zarobljenici se brzo svrstavaju u kolonu za evakuaciju. Oni mogu biti upotrebljeni za prenos svojih ranjenika i eventualno za evakuaciju drugog materijala, sem upotrebljivog lakog oružja. Ako u plenu ima ispravnih motornih vozila, njihovi vozači uz partizansku pratnju i

pripremljeni partizani-vozači vrše njihovu evakuaciju sa zapljenjenim materijalom u pravcu slobodne teritorije, odnosno na predviđeno mesto. Materijal koji ne može biti evakuisan organizovano uništava se paljenjem, miniranjem ili demontiranjem važnih delova.

Nužno je imati u vidu da će skoro svaka veća kolona imati za vreme pokreta radiovezu sa najbližim okupatorskim uporištem i da uskoro može nastupiti intervencija, da bi se napadnutim pružila pomoć. Prva intervencija može doći iz vazduha, zatim artiljeriska vatra iz uporišta i, najzad, napad kolonama koje će pokušavati da onemoguće evakuaciju plena ili da zasedi nametnu borbu na otvorenom polju. Kada je pravac evakuacije i povlačenja zasede ugrožen od intervencije, moraju biti predviđene mere obezbeđenja na opasnim pravcima.

Jedna od mera bezbednosti koju će okupator primenjivati, može biti sistem kretanja kolone u raščlanjenom marševskom poretku. Delovi kolone mogu biti odvojeni po nekoliko kilometara. Delovi ispred i iza napadnutog dela kolone imaju dužnost da ovome brzo priskoče u pomoć obilaskom i dejstvom u leđa zasede. Ovakav manevar može biti onemogućen postavljanjem dovoljno jakih bočnih osiguranja ili, pak, višečlanom zasedom. Kod višečlane zasede jedan deo je glavni i on prvi stupa u dejstvo, a drugi delovi sprečavaju dejstvo onih neprijateljskih kolona koje bi se kretale u ešelonima ispred i iza napadnutog dela. Ovi obezbeđujući delovi izvršavaju zadatak, takođe, napadom iz zasede ali po potrebi i primenom pokretne odbrane.

Planom dejstva iz zasede često treba da se predvidi i postupak u slučaju da neprijatelj otkrije mesto zasede i pokuša da je napadne s leđa ili u bok, kao i u slučaju da jedinica bude prinuđena da se pod borbom povlači posle napada na nadmoćne snage koje su se snašle i odbile napad. Kad zaseda ima istaknut i nepovoljan položaj u odnosu na neprijateljska uporišta, potrebno je da se za njen prihvrat odrede posebne snage koje bi joj pomogle da se izvuče u slučaju povlačenja pod borbom. Nekad će

biti korisno da se predvidi za slučaj nužde povlačenje jedinice iz zasede po delovima i u raznim pravcima.

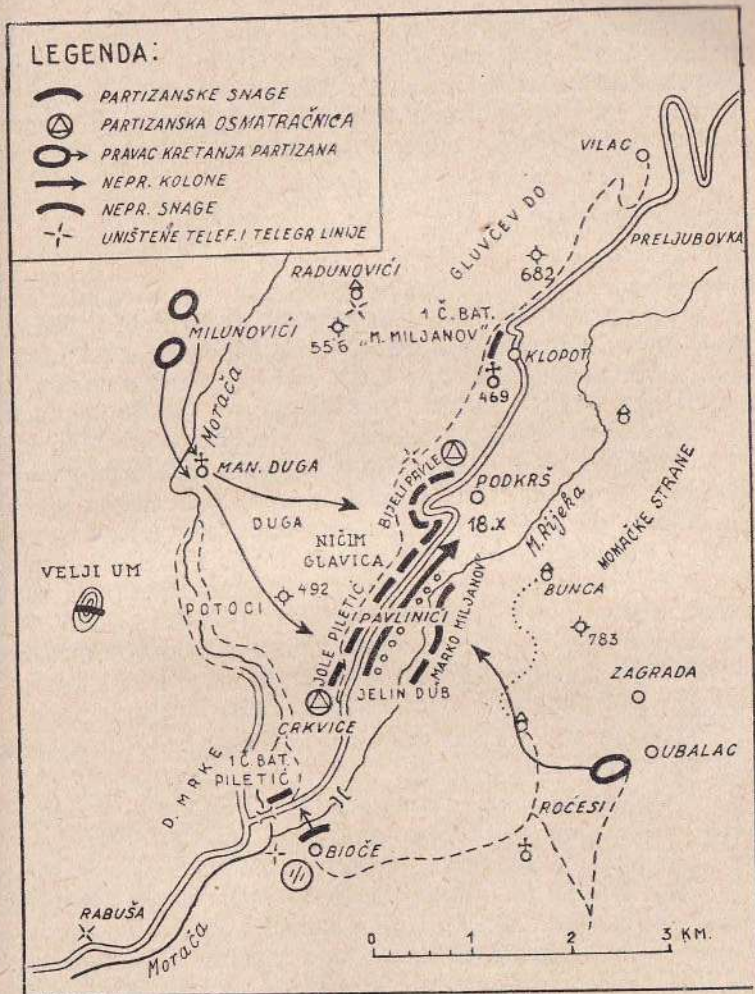
Kao primer upešne zasede, kojih je u NOR-u bilo na hiljade, možemo dati kratak prikaz zasede kod Jelin Duba u Crnoj Gori.⁶⁵)

Grupa od tri partizanska bataljona (»Jole Piletić«, »Marko Miljanov« i »Bjeli Pavle«) sa ukupno 370 boraca postavila je zasedu 18 oktobra 1941 godine, na putu Titograd — Kolašin, kod mesta Jelin Dub. Ovim putem u to vreme kretale su se svakodnevno motorizovane kolone bez bočnih osiguranja i bez tenkovske zaštite, pretpostavljajući da su partizani u tome predelu suzbijeni i da nemaju podršku stanovništva. Zaseda je bila dvostrana s tim što su dva bataljona zapadno od puta posela položaje neposredno uz put (15—50 metara) a bataljon istočno od puta ostao je na levoj obali kanjona Male Rijeke udaljen od puta 500—800 metara. Položaj zasede bio je dug oko 3 kilometara. Na krilima je imao osmatračnice, a za obezbeđenje bokova postavljena je jedna četa južno od zasede 2 kilometra prema neprijateljskoj posadi u s. Bioče, a jedna četa severno od zasede 2 kilometra prema s. Klopot.

Neprijatelj je u rano jutro naišao od Titograda s kolonom od 43 kamiona u kojima je prevožena municija i drugi materijal sa 214 oficira i vojnika. Ne primetivši partizane cela kolona je ušla u zasedu. Na utvrđeni znak izvršen je vatreni prepad na kolonu, pa pošto je neprijatelj bio potpuno iznenađen i ošamućen posle nekoliko minuta borbe, izvršen je i juriš. Ubijeno je 150 vojnika a 64 su zarobljena uz vlastite gubitke od jednog poginulog i jednog ranjenog. Deo materijala je evakuisan (delom i na rukama zarobljenika) a ostalo je sve uništeno unapred pripremljenim sredstvima.

Intervencija neprijatelja iz Titograda nije usledila, jer je telefonska veza Titograd — Bioče bila pred početak napada prekinuta, a intervencija bližih, manjih nepri-

⁶⁵) Todorović M. Vojo: *Podgorički srez u Trinaestojulskom ustanku*, izdanje VIZ JNA Vojno delo, Beograd 1954, str. 125.

Skica 4

jateljskih snaga bila je sprečena osiguranjima. Avijacija je iznad mesta borbe stigla dockan i nije ni otkrila partizanske kolone u povlačenju.

Uspeh postignut u ovoj zasedi imao je veliki vojni i politički značaj za razvoj ustanka u Crnoj Gori. Postignut je zahvaljujući dobrom izboru mesta za zasedu, blagovremenom i prikrivenom dolasku snaga na položaj, disciplini boraca pre početka napada i hrabrom držanju u toku juriša.

*

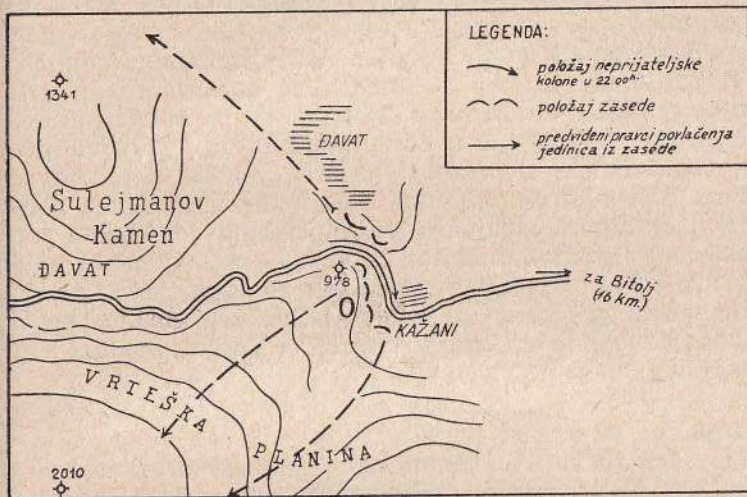
Zaseda se obično postavlja za dejstvo po danu, kad je preglednost zemljišta i efikasnost vatre dobra. Međutim, tamo gde neprijateljske kolone saobraćaju po noći i tamo gde je zbog nepogodnosti zemljišta teško postaviti zasedu za dejstvo danju, postavljaju se zasede za noćni napad. Položaj ovakve zasede treba da bude što bliži komunikaciji, tako da je što više omogućena upotreba ručnih bombi i automata. Ove zasede su češće jednostrane da bi se izbegli nesporazumi i pojednostavnilo komandovanje. Napad treba da je kratak i snažan, a posle juriša jedinica se ne zadržava mnogo oko evakuacije plena, već plen, sem upotrebljive municije, obično uništava. Zatim se jedinica po delovima sakuplja na ugovorenim mestima i oprezno povlači. Noću, na položaju i u pokretu, disciplina i tajnost moraju biti još strože primenjivani nego danju.

Ovde će se dati prikaz jedne od mnogobrojnih noćnih zaseda iz NOR-a.

Na prevoju Đavat između Bitolja i Resna noću 17/18 septembra 1944 godine postavio je 3 bataljon 9 udarne brigade zasedu, očekujući nailazak delova 104 nemačke divizije. Zaseda je bila postavljena tako da je glavčina bataljona (dve streljačke i minobacačka četa) bila s jedne strane puta a jedna četa s druge strane, ali ne prema glavnini već u njenom produžetku. U zapovesti je bilo predviđeno vreme i način dejstva kako u slučaju da neprijatelj naiđe iz Resna tako i u slučaju da se pojavi iz Bitolja. U oba slučaja napad je imao otpočeti onda kada komandant bataljona lično baci na kolonu ručnu bombu. Za slučaj neprijateljskog uspešnog i organizovanog reago-

vanja, svakoj četi određen je samostalan pravac povlačenja.

Oko 20.00 časova osmatrači su najavili nailazak kolone od 80 kamiona iz Resna. Kada je sredina kolone bila na-

Skica 5

spram sredine zasede u 22 č. otpočeo je napad na ugovoreni znak. Posle tri minuta vatre izvršen je juriš. Napadom su koloni naneti znatni gubici. Spaljeno je 10 kamiona, ubijeno 40 vojnika a velik broj ranjen. Neprijatelj se ipak na izvesnim delovima pribrao i pripremao protivnapad. Čete su se tada povukle predviđenim pravcima bez gubitaka.⁶⁶⁾

*

Železnički ešelon može biti napadnut iz zasede na sličan način kao i motorizovana kolona na putu. Ovaj napad izvodi se na taj način što se pruga minira, prekine ili prepreči, te se na zaustavljenu kompoziciju izvrši na-

⁶⁶⁾ Strezoski Vlado: Jedna uspeła zaseda — VG, br. 4/57.

pad. Evakuaciju plena i uništavanja lokomotive, vagona i tovara koji se ne evakuiše, potrebno je dobro pripremiti a napad obezbediti od intervencije oklopnog voza. Za uspešno uništavanje železničkih ešelona od neobično velike je važnosti efikasna obaveštajna služba na železnicama.

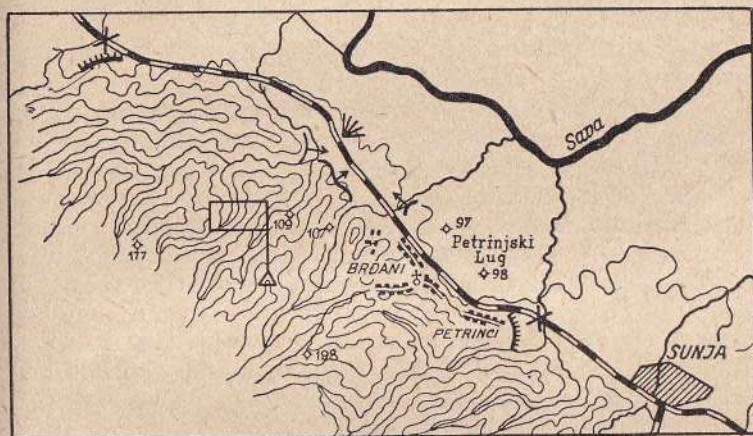
Sam napad na zaustavljenu kompoziciju u kojoj se prevoze trupe ili vojni materijal sa obezbeđenjem, vrši se na taj način što se kratkom ali snažnom vatrom usmerenom na sve vagone u kojima se nalaze delovi jedinice ili obezbeđenje, neprijatelj najpre ošamuti a potom se izvrši juriš. Ako iz srednjeg dela kompozicije bude pružen jači otpor, osvajanju voza pristupa se, obično, po sledećem sistemu. Automatska oruđa postavljena za dejstvo sa čela i sa začelja kompozicije po potrebi štite prilaz bombaških grupa, da se one prilazeći prugom, dočepaju čelnih i začelnih vagona kompozicije. Zatim se paljenjem uništava vagon po vagon.

Napad na putnički voz vrši se na takav način da se putnicima ne nanesu nepotrebni gubici, već da se pohvataju i izdvoje samo neprijateljski elementi (oružana pratnja, razni okupatorski funkcioneri i sl.) a obični putnici samo napuštaju vagone da bi se izvršilo uništavanje kompozicije. Ponekad je za ovakvu akciju moguće obezbediti sadejstvo iznutra, pomoću pripremljene grupe »putnika«.

Između mnogobrojnih uspehlikih zaseda na pruzi spomenute se zaseda koju je 1 baniska brigada postavila na železničkoj pruzi Sisak — Sunja u blizini s. Brđani, 13 jula 1943 godine. U zasedu je naišla kompozicija od oko 30 vagona natovarenih ratnim materijalom (municija, artiljerijska oruđa i avionski delovi). Kompozicija je bila obezbeđena oklopnim vagonima i posadom od oko 100 vojnika. Kad je lokomotiva pomoću nagazne mine, bila izbačena iz koloseka, izvršen je napad, a obezbeđenja su prekinula prugu da bi se sprečila intervencija oklopnih stražarskih vozova iz Siska i Sunje. U prvom naletu zauzeti su čelni i začelni vagoni, dok je sredina kompozicije pružila jači otpor. Tada je jedna bombaška grupa uspela da pređe kroz začelne zauzete vagone ka sredini i zapali

vagon sa municijom, posle čega se brigada povukla. Veći deo neprijateljske posade uništila je eksplozija municije, a dva oficira i 20 vojnika su zarobljeni.

Oklopni voz iz Sunje kad je naišao na porušeni most kod s. Petrinci zaustavio se i otvarao vatru, bez rezultata. Artiljerija iz Siska nasumce je tukla rejon zapadno od s. Brđani, ne nanevši partizanima nikakve gubitke.

Skica 6

7. NAPAD NA UTVRĐENE TAČKE (IZDVOJENA UPORIŠTA)

Posle iskustava stečenih u Drugom svetskom ratu, postalo je jasno, kako bivšim tako i potencijalnim okupatorskim silama, da se borba protiv partizana ne može uspešno sprovoditi primenom samo ofanzivnih akcija, ma koliko ove imale prednosti nad defanzivnim merama. Okupator je prinuden da preduzima i određene defanzivne mere i da osigura odbranu onih mesta koja on mora da drži, a na koje će partizani verovatno usmeriti svoje napade. Redovno se polazi od pretpostavke da će partizani napadati u prvom redu na izdvojene manje delove okupatorskih snaga, koji vrše obezbeđenje manjih objekata,

stanice, mostovi i slični objekti, ili, pak, na obezbeđenja koja se kao pretstraže na prilazima većim naseljenim mestima utvrđuju na topografski podesnim tačkama na spoljnoj liniji odbrane grada. Sve te tačke nose obeležje malog samostalnog utvrđenja, koje najčešće ne pokriva površinu veću od nekoliko hektara, računajući i okolno zemljište na kome se vrši raščišćavanje radi stvaranja uslova za uspešno vatreno dejstvo.

Utvrđena tačka posednuta je obično vodom ili četom, a ređe bataljonom. Često će to biti ojačani vod ili polučeta, ojačana četa a nekad i polubataljon.

Napad na utvrđenu tačku nema za cilj samo nanošenje gubitaka neprijatelju i zadobijanju plena, nego još više od toga, ovladavanje objektom koga neposredno ili posredno štiti utvrđena tačka. Zato plan napada ne mora uvek predviđati puno uništenje ili zarobljavanje posade napadnute utvrđene tačke već se može zadovoljiti i njenom neutralizacijom ili delimičnom likvidacijom, ako je pod tim uslovima moguće izvršiti rušenještićenog objekta (naprimer: most, železnička stanica, skladište, fabrika, rudnik itd.) ili otvoriti put ka objektu kome je prilaz komoću utvrđene tačke bio kontrolisan (naseljeno mesto, stalni logor van naseljenog mesta, logor za internirce itd.).

Napad na utvrđenu tačku nužno je vrlo brižljivo pripremiti. Obično je moguće izviđanjem tačno ustanoviti sistem odbrane, mogućnosti skrivenog prilaska do prepreka i ostalo. U napad se najčešće ide noću. Jedinica koja ga izvodi treba da bude uvežbana u savlađivanju prepreka, razminiranju, korišćenju ručnih bombi i eksploziva. Ona se ojačava artiljeriskim i protivoklopnim oruđima za rušenje bunkera i minobacačima. Ako je u pitanju skladište sa zapaljivim materijalom, onda treba koristiti oruđa koja mogu gađati zapaljivim granatama. Napad se izvodi sistematski ali i energično, jer normalno treba da je završen iste noći. Proboj u unutrašnjost utvrđene tačke treba izvršiti na izabranom pravcu, na kome se upotrebljava jurišna grupa i većina sredstava ojačanja. Da bi se sprečila intervencija neprijateljskih snaga spolja, mogu se postaviti osiguranja na pravce sa kojih preti opasnost.

Napad na utvrđene tačke malog obima, kakva su, naprimer, utvrđenja iz kojih se štiti most, tunel i sl., vrši se direktnim gađanjem iz automatskog oružja i protivoklopnim oruđima i ručnim bacačima i to prvenstveno u puškarnice.

8. NAPAD NA GARNIZON U NASELJENOM MESTU

Mreža okupatorskih garnizona po naseljenim mestima osnovna je snaga na koju se oslanja okupaciona sila u sprovođenju okupacije. Garnizoni i izdvojena uporišta čine skelet posadne službe. Preko njih se vrši kontrola okupirane teritorije i održavanje komunikacija. Oni su baza za protivpartizanske akcije.⁶⁷⁾

Napadima na garnizone ostvaruju se razni ciljevi partizanskog rata. Njima se uništava živa sila neprijatelja i okupatorski upravni aparat, zadobijaju raznovrsna materijalna sredstva za vođenje rata koja su u garnizonima obično prikupljena, prekidaju komunikacije koje vode kroz naselja, proširuje slobodna teritorija i stvaraju uslovi za širu mobilizaciju stanovništva.

Garnizoni u naseljenim mestima nisu uvek najpogodniji objekt za napad, jer je neprijatelj tu utvrđen i ima dobre uslove da se obezbedi od iznenađenja. Uslovi odbrane slabiji su kada je neprijatelj izvan garnizona, a naročito kada je u pokretu. Ali partizansko načelo aktivnosti traži da se okupator napada i u garnizonu. Ovakvi napadi vrše se naročito u predelima gde se pokret razvio, ojačao i jedinice se učvrstile i dobro naoružale. U početku se napadaju manji garnizoni, slabije utvrđeni, udaljeniji od velikih garnizona otkuda može biti poslata pomoć napadnutima.

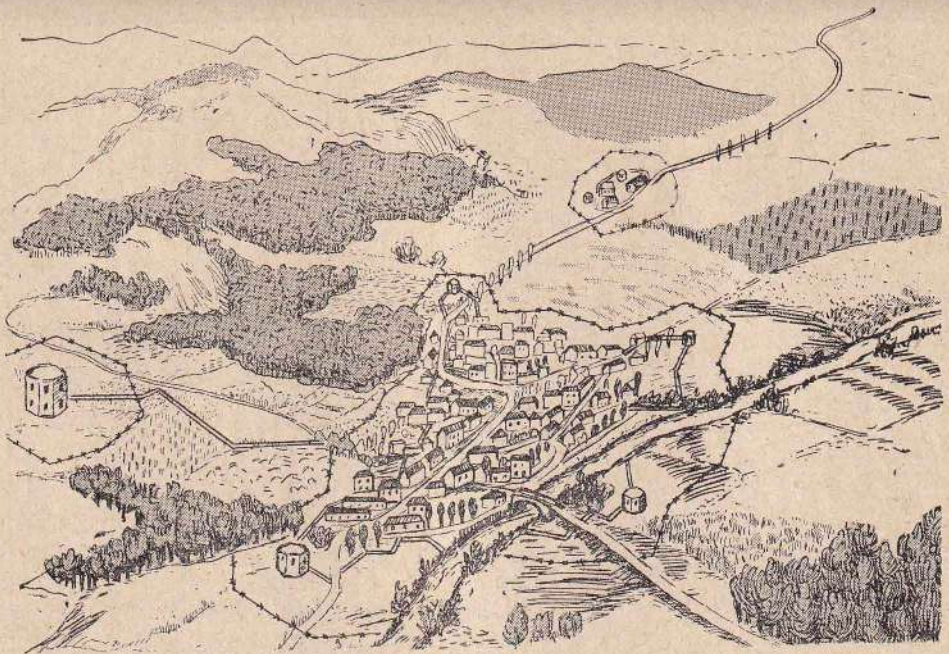
Napad može biti izvršen sa ciljem da garnizon bude potpuno likvidiran ili da mu se nanese ograničen udar ili, pak, da se garnizon demonstrativnim napadom veže, tj. da se spreči njegova ofanzivna upotreba za neko vreme.

⁶⁷⁾ Morača Pero: *Napadi NOVJ na naseljena mjesta, Vojno delo*, Beograd 1956 g.

Najzad, moguć je napad koji ima za cilj da izazove određeno reagovanje okupatora, kao što je pokretanje snaga iz okolnih garnizona u pomoć napadnutom, da bi te snage bile sačekane i tučene na otvorenom polju. Vreme za napad može biti opredeljeno nekim drugim događajima, a može se izabrati i slobodno. U ovom drugom slučaju kao podesno za napad može se smatrati vreme neposredno posle smene snaga u garnizonu; kada garnizon oslabi usled izdvajanja jednog dela snaga za ofanzivne akcije; kada se mogu osigurati potpuni i detaljni podaci o rasporedu snaga u garnizonu, njihovom osiguranju i ostalom; kada se može osigurati nadmoćnost; kada je moguće obezbediti saradnju pojedinaca ili grupa koje se nalaze unutar garnizona; kada postoje povoljni uslovi za sprečavanje intervencije snagama iz okolnih garnizona.

Odbranu garnizona u naseljenom mestu planira komanda garnizona imajući u vidu: snagu okolnih partizanskih jedinica, kao i mogućnost da se pojave i neke nove; zatim udaljenost toga garnizona od drugih garnizona iz kojih bi mu mogla biti upućena pomoć. Odbrana bi, s obzirom na važnost položaja koji brani, po oceni okupatorske komande, morala biti sposobna ili da odbije napad ili da izdrži dok joj, po proračunu, ne stigne pojačanje.

Srednji i veliki garnizoni (tj. oni u kojima je bataljon ili veća jedinica) organizuju, najčešće, odbranu u vidu utvrđenog rejona. Periferija naseljenog mesta obično služi da se po njoj postavi potpuno zatvorena linija kružne odbrane, i ona se utvrđuje za otsudnu pozicisku odbranu. Ispred nje se raščišćava i zaprečava zemljište. Unutar ovog kruga utvrđuju se i pripremaju za kružnu odbranu pojedine tačke, kao što su mesto štaba i centra veze, kasarne, skladišta, veće upravne i druge za odbranu podesne zgrade. Artiljerija se postavlja unutar kružne linije na mesto sa koga može otvarati vatru na sve strane oko naselja. Opšta rezerva nalazi se ili u centru ili iza onog dela odbranbene linije koji se smatra najugroženijim. Ispred glavne linije odbrane u krugu dometa pešadijske vatre na podesnim mestima organizuju se utvrđene tačke, koje čine lanac spoljnog obezbeđenja. Ukoliko je garnizon

Žičana prepreka

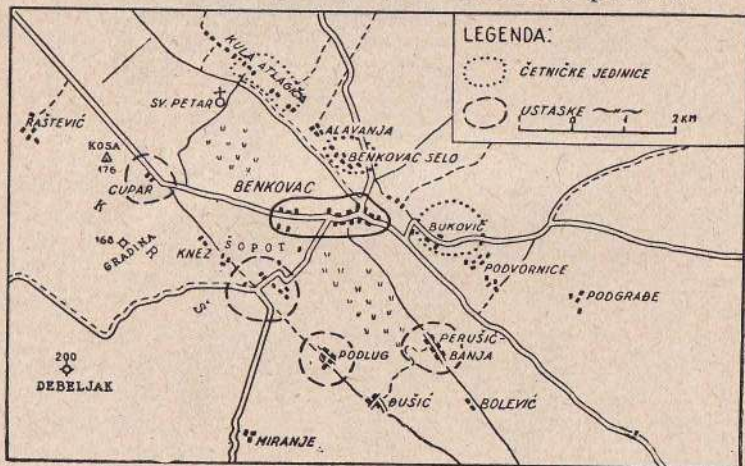
Streljački rovovi i saobraćajnice

Slika 2

Odbrana malog naseljenog mesta sa garnizonom srednje jačine

veći utoliko su i ova obezbeđenja istaknutija i jača. Spoljna linija odbrane oko većih gradova udaljena je od glavne linije (linije neposredne odbrane) obično toliko da ostaje u dometu uspešne artiljerijske vatre.

Na spoljnim osiguranjima često može da bude raspoređena trećina do polovine svih snaga garnizona. U slučaju krajnje nužde snage iz kruga spoljnog obezbeđenja mogu biti povučene na glavnu liniju odbrane. Pre napada i kada ne postoji opasnost neposrednog napada, na glavnoj liniji odbrane nalaze se preko dana samo osmatračići, a noću pretstraže. U slučaju opasnosti od napada ovu liniju posedaju sve raspoložive snage izuzev rezerve u kojoj ostaje do četvrtina snaga i koja se nalazi u blizini štaba. U slučaju prodora partizana kroz glavnu liniju odbrane i neuspeha rezerve da ih protivnapadom uništi ili izbací, sve snage preuzimaju odbranu unutarnjih utvrđenih tačaka u kojima se odbrana produžava do pristizanja pojačanja ili dok se ne naredi probijanje u određenom pravcu.

Skica 7

Obrana spoljne linije oko gradova poverava se najčešće kvislinškim jedinicama (kada postoje) da bi snage okupatora bile zaštićene od prepada i gubitaka. Kada tak-

tičko-topografski uslovi nude povoljnu liniju odbrane van grada, a periferija grada ne nudi povoljne uslove za odbranu, onda se glavna linija odbrane može postaviti izvan grada, a u gradu se ostavlja jača rezerva. Linija neposredne odbrane može biti uređena u rovovskom sistemu ili u vidu niza utvrđenih tačaka. U ovom drugom slučaju svaka od ovih tačaka ima svoj kružni vatreni sistem, a sve zajedno povezan vatreni sistem i zajednički sistem prepreka. Povlačenje iz ovih utvrđenih tačaka ne vrši se ni u slučaju prodora partizana kroz liniju odbrane u grad. Ako u unutrašnjosti grada postoji sklop većih zgrada podesan za odbranu ili kakva uzvišica sa utvrđenjima (citadela) ili drugi podesan objekt, onda se taj deo grada uređuje za najuporniju odbranu i za pribežište svim razbijenim delovima odbrane.

Okupatorski plan odbrane naseljenog mesta sadrži redovno i plan uzajamne pomoći među garnizonima, a u prvom redu plan upućivanja rezerve iz matične jedinice napadnutoj potčinjenoj jedinici. Od okolnih garnizona intervenišu u prvom redu oni koji pripadaju istom operativnom području kome i napadnuti. Od onih snaga koje intervenišu zahteva se da izviđanjem utvrde mesta zaseda da bi ih obišle i tako što pre pomogle napadnuti garnizon.

*

Čim se stvori odluka za napad na garnizon, korisno je na sastanku sa starešinama jedinica koje će učestvovati u akciji održati makar i kratko savetovanje, na kome se oni upoznaju sa idejom napada i iznose svoja mišljenja o najboljoj upotrebi jedinica. Za savetovanje se pripremaju svi podaci o neprijatelju i zemljištu, koji mogu uticati na odluku.

Snage određene za napad dovode se obično u rejone iz kojih mogu za 2—5 časova marša stići do polaznog položaja za napad. Pošto se u tim rejonima izvrše poslednje pripreme, a jedinice odmire i nahrane, kreće svaka svojim pravcem na zadatak.

Na dan uoči napada mogu starešine jedinica izvršiti izviđanje najvažnijih pravaca dejstva, ako je potrebno i ako se to može izvršiti bez opasnosti da će time tajnost biti dovedena u pitanje. U NOR-u ovakva izviđanja su vrlo često i vrlo korisno primenjivana.

Napad se vrši obično noću. Zbog toga pripreme za napad moraju biti što potpunije i brižljivije izvršene. Podaci o uređenju odbrane moraju biti što potpuniji, a na izabranom pravcu za proboj potrebno je znati kako su raspoređena pojedina automatska oruđa, kakvo im je polje dejstva, gde su i kakve su prepreke, kao i sve druge pojedinosti. Redovno je moguće i potrebno imati detaljnu skicu rasporeda neprijatelja, njegovog fortifikacionog uređenja, kao i rasporeda noćnih i dnevnih obezbeđenja. Svakog starešinu i svakog borca potrebno je upoznati sa planom odbrane, bar na pravcu na kome će napadati.

Kad god je to moguće i potrebno treba ostvariti dvostruku, trostruku i višestruku brojnu nadmoćnost nad braniocem. U slučaju kada se sa dosta verovatnoće može računati na to da će se postići znatno iznenađenje, brojna nadmoćnost ne mora postojati ili bar ne mora biti vrlo izrazita. U toku Drugog svetskog rata izvođeni su uspešni partizanski napadi na naseljena mesta sa neznatno brojno nadmoćnim, sa jednakim ili, čak, sa slabijim snagama, kad su drugi uslovi za napad bili povoljni (slab moral branioca, slaba utvrđenost i sl.).

Često se ne može računati sa stvaranjem nadmoćnosti u drugom naoružanju sem pešadiskog.

Za dejstvo na pravcu proboja, vrlo važnu ulogu mogu odrigrati artiljerijska oruđa za neposredno gađanje i oklopna vozila, s tim da se upotrebe u trenutku juriša a ne ranije, da ne bi otkrili pravac glavnog napada. Jedinica koja napada veći utvrđeni garnizon biće normalno ojačana nekom artiljerijskom jedinicom, koja se nalazi pod komandom višeg partizanskog štaba (brigadna ili divizijska artiljerijska jedinica, artiljerijska jedinica s kojom raspolaže komanda partizanskog područja, odnosno štab grupe odreda itd.). Po potrebi mogu se za vreme napada toj jedi-

nici dati i oruđa iz organskog sastava drugih susednih jedinica.

Napad se usmerava neposredno na glavnu liniju odbrane. Ako naseljeno mesto ima i spoljni pojas odbrane, napad ne treba usmeriti na njega, sem toliko koliko je potrebno da se otvori širi prolaz ka glavnoj liniji odbrane. Za vezivanje spoljnog obezbeđenja određuju se manje snage, dok se glavne odmah usmeravaju ka izabranom sektoru za proboj glavne linije odbrane. U svakom slučaju moguće je, ako ne proći kolonom kroz spoljni pojas a ono izvršiti pod borbom ubacivanje dovoljno jakih snaga koje će snažnim napadom na glavnu liniju odbrane preneti što pre težište borbe u samo mesto.

Pravac glavnog udara treba da bude dobro naglašen, tako da će na njemu redovno dejstvovati preko polovine snaga i sva teža oruđa. Jedinice nastoje da neopaženo priđu što bliže neprijateljskom položaju, tj. kad god je moguće da im priđu na jurišno otstojanje odakle se bez mnogo zadržavanja, posle kratke ali jake vatrene pripreme iz svih oruđa, prelazi na juriš. Artiljeriska oruđa privlače se na bliska otstojanja i brzom paljbom podržavaju juriš.

Prema prilikama može planom napada biti predviđen, pored glavnog, još i jedan ili dva pomoćna pravca napada, naročito kad je u pitanju veći i prostorno širi garnizon. Na ostalim sektorima dejstvuje se vatrom radi vezivanja snaga. Često se i u dobro uređenoj liniji odbrane, a na otsecima gde se obično ne očekuje da bi mogao biti izveden jači napad (zbog brisanog prostora, prirodnih prepreka ili čega drugog) mogu naći prolazi za skriveno ubacivanje odabranih manjih grupa koje svojim iznenadnim dejstvom u unutrašnjosti naseljenog mesta stvaraju pometnju i paniku, te mnogo olakšavaju uspeh na pravcu glavnog udara. Ovakve grupe mogu formirati, takođe, i stanovnici mesta, ili partizani i ilegalni članovi partizanskog pokreta koji se prikriveno upućuju u grad više dana pre napada.

Nastoji se da se zauzimanje mesta uvek postigne još prve noći, ali ako se ne uspe, a osiguranja su u moguć-

nosti da spreče intervenciju spolja i postoje realni izgledi za uspeh, napad se može produžiti i po danu, odnosno sledeće noći. Uvek je bolje da se napad obustavi kad produžavanje pruža male izgleda na uspeh, nego da se pretvori u višednevnu tesnu blokadu, u kojoj se samo trpe gubici i gubi vreme.

Odmah po probou glavne linije odbrane nužno je energično i brzo nastupati u središte naselja, uvodeći u boj i rezervu, da se braniocu ne bi ostavilo vremena da upotrebom rezerve zatvori stvorenu brešu. Prenos težišta borbe na središte mesta pretstavlja punu krizu odbrane. U tom trenutku često će pasti odluka kod branioca ili da pokuša probou iz okruženja i bekstvo ili da kapitulira. Ako neki njegovi delovi produže sa otporom u pojedinim utvrđenjima nužno je brzo organizovati napad na njih, koristeći pri tome ručne bacače i artiljeriska oruđa za neposredno gađanje.

Zbog brzine kojom se izvodi napad od časa stupanja u borbeni dodir s odbranom teško je davati naknadna naređenja i organizovati sadejstvo. Zato je nužno unapred precizirati pravce nastupanja, kojih se jedinice, sem nužnih manjih odstupanja, moraju pridržavati da se ne bi stvarale teškoće susednim jedinicama.

*

U oslobođenom naseljenom mestu pred štab i jedinice postavljaju se mnogobrojni i hitni zadaci. Nužno je pronaći prikrivene ostatke neprijateljske posade i eventualne saradnike okupatora. Kad postoji opasnost od brze neprijateljske intervencije upućuju se pojačanja obezbeđenjima. Po danu postaje vrlo verovatan neprijateljski napad iz vazduha, pa je potrebno obezbediti se od njega zato, pored ostalih protivvazdušnih mera, glavnina snaga treba da bude izvedena iz naselja. Za čuvanje zarobljenika, evakuaciju plena i unutrašnju službu (u većem naselju) ostavlja se jedinica koja je najmanje zamorena. Inžinjeriske jedinice uništavaju one objekte koji bi mogli poslužiti neprijatelju za odbranu u slučaju da ponovno

zauzme i posedne mesto. Sa stanovništvom se intenzivno politički radi i pruža mu se svaka druga pomoć. Iz redova stanovnika ukoliko ih ima regrutuju se novi borci. Pomoć u hrani, lekovima, odelu i drugom prima se od stanovništva preko domaćih narodnih odbora i organizacija pokreta otpora, a ukoliko ovih nema stvaraju se što pre.

*

Napadi na aerodrome, na vojne baze (dirigovanih projektila i druge) i na veća vojno-industriska preduzeća vrše se na sličan način kao i na naseljena mesta, jer je u njima neprijatelj raspoređen i utvrđen kao i u garnizonu. U ovim akcijama nužno je unapred predvideti i dobro pripremiti rušenja najvažnijih instalacija, oruđa, aparata, radionica, skladišta i ostalog, uništavajući pri tome najpre ono što je najvažnije. Ubacivanje se i ovde primenjuje.

Da bi se sprečilo upućivanje pomoći iz okolnih garnizona, na pravce verovatne intervencije postavljaju se osiguranja i prekidaju sve veze sa okolnim okupatorskim snagama. Za ovaj zadatak upotrebiće se često snage jake koliko i one koje vrše napad, pa čak i veće. Da bi se sačuvala tajnost one se upućuju na zadatak nešto ranije ili istovremeno kad i snage koje vrše napad. Jedinica na osiguranju može svoj zadatak izvršiti na razne načine. Najčešće se primenjuju zaseda, zadržavajuća odbrana i demonstrativni napad na garnizon iz koga se očekuje slanje pomoći.

Pomoć napadnutoj jedinici, koja se šalje iz udaljenog garnizona, da bi imala efekta, mora brzo da stigne, pa se zato redovno prebacuje kamionima i transporterima, kojima se kao obezbeđenje dodaju oklopna vozila. Zato se zaseda ostavlja na komunikaciji — zaprečenoj i miniranoj — kojom će se ova kolona kretati. Na mestu zasede ili nešto unazad pripremaju se položaji pred kojima se zadržava neprijatelj, ako dejstvom iz zasede ne bi bio potpuno razbijen i odbijen. Ako su snage koje intervenišu mnogo jače od osiguranja, te ako za to postoje povoljni zemljišni

uslovi i dovoljno prostora između osiguranja i onih koji vrše napad, može se primeniti pokretna (zadržavajuća) odbrana.⁶⁸⁾ Pošto će uspeh napada često zavisiti od izdržljivosti obezbeđenja, može odbrana jedinice na obezbeđenju dobiti karakter uporne odbrane, dok ne padne rešenje o ishodu borbe za naseljeno mesto.

Vezivanje snaga garnizona od koga pretil opasnost primenom demonstrativnog napada na njega, vršiče se u slučaju kada je za takav napad moguće iskoristiti i one snage, koje ne bi bilo oportuno daleko premeštati (naprimer, snage odreda koje stoje prema nekom garnizonu). Ovaj način osiguranja može biti primenjen i onda kada su uslovi za blokiranje povoljniji nego zatvaranje više pravaca kojima bi se snage upućene u pomoć mogle kretati. Mogućna je kombinacija dva ili sva tri pomenuta načina.

*

Kad se nema dovoljno snaga za napad na neki garnizon, a postoje uslovi da se on izoluje od saobraćaja sa okolnim garnizonima, može se održavati njegova blokada. Tesna blokada koja angažuje velike snage i izlaže ih mogućnostima većih gubitaka od dejstva iz okruženog garnizona i od avijacije nije preporučljiva. To je »mrtva blokada« koja vodi pasiviziranju. Bolja je aktivna blokada koje se sprovodi na taj način što se malim snagama raspoređenim u širem krugu oko grada ne dopušta nekažnjeno izlaženje snaga iz garnizona, a sa većim snagama aktivno se dejstvuje na pravcima sa kojih bi blokiranom garnizonu mogla biti upućena pomoć. Ovakva blokada sprovodi se redovno prema većini garnizona u području u kome je pokret razvijen. U NOR-u dešavalo se u početku da se neuspeli napad pretvori u dugu tesnu blokadu, ali je njihova nekorisnost brzo uočena i one kasnije nisu primenjivane

⁶⁸⁾ Morača Pero: *Napadi NOVJ na naseljena mjesta*, str. 86—94 i 176—187.

9. PRIMERI NAPADA NA GARNIZONE U NOR-u

Okupatorski garnizoni u naseljenim mestima bili su u NOR-u, vrlo često objekti partizanskih napada. Prvi talas ovakvih napada naišao je u početku ustanka na garnizone koji još nisu bili utvrđeni i mnogi od njih bili su tada likvidirani. Kada se neprijatelj povukao iz manjih mesta u veća i utvrdio, smanjio se za neko vreme broj partizanskih napada na garnizone, a na mnoga mesta su primenjene blokade.

Već u toku druge polovine 1942 godine brigade i grupe brigada uspešno napadaju niz manjih i srednjih garnizona, a idućih godina rata broj napada na garnizone sve je veći. Najveći broj napada završio se potpunim uspehom, ali je bilo i takvih u kojima je uspeh bio samo delimičan, a neki su se završili neuspehom.

Izučavanje svih naših bojeva za naseljena mesta bilo bi svakako korisno, jer u svakom od njih ima poučnih primera kako treba i kako ne treba raditi. Takav zadatak stoji pred vojnom istorijom NOR-a. Ovde će biti dat u najkraćim crtama prikaz nekoliko napada na naseljena mesta u raznim delovima naše zemlje, u raznim periodima rata, u raznolikim opštim uslovima i operativnoj situaciji, zadržavajući se kod svakog od tih primera na onim radnjama koje su tipične za partizanski način napada na naseljena mesta, a koje su se u dotičnoj akciji potpuno ispoljile.

Napad na Donji Lapac (februar 1942)

Početkom 1942 godine veći deo snaga Ličke grupe partizanskih odreda bio je upotrebljen za borbe protiv okupatorskog garnizonima u Korenici. Pokušaj zauzimanja Korenice nije uspeo pa se borba bila pretvorila u tesnu blokadu garnizona koja nije davala nikakvih rezultata a vezivala je velike snage. Štab grupe dobio je tada naređenje od glavnog štaba da blokadu organizuje manjim snagama a da glavninu upotrebi za borbe u južnoj Lici, a u prvom redu za oslobođenje Lapačke doline. Tako je

sredinom februara doneta odluka da se pripremi napad na garnizon u Donjem Lapcu.

Postojalo je više razloga političke, vojne i ekonomske prirode da se upravo Donji Lapac izabere za objekt napada. Okupator je bio razvio vrlo živu aktivnost na stvaranju i jačanju izdajničkih četničkih organizacija. Centar ove aktivnosti bio je Donji Lapac. Razbijanjem toga centra bilo bi omogućeno vršiti širu mobilizaciju u partizanske redove iz naselja Lapačke doline i okoline, gde je posle prvog poleta ustanka, četničkim razornim radom, bila kod jednog dela stanovništva postignuta izvesna pasivizacija i sklonost primirju sa talijanskim okupatorom. Bilo je pored toga potrebno da se posle neuspeha kod Korenice postigne jedan veći uspeh kojim bi se povratilo uverenje kod partizanskih jedinica da su sposobne da zauzimaju i utvrđena uporišta. Donji Lapac nije bio previše težak objekt pa su postojali realni uslovi za uspeh. Garnizon je raspolagao ratnim materijalom i rezervama hrane koje su bile potrebne partizanskim jedinicama u ovo doba godine, kada su se rezerve namirnica po selima počele iscrpljivati.

Neprijatelj je u ovom garnizonu imao nešto preko 200 vojnika, koji su bili dobro naoružani automatskim oruđima i raspolagali dovojnomo municijom. Borbeni moral bio im je na visini, ali nisu imali borbenih iskustava. Sam Donji Lapac podesan je za odbranu, jer je građen od kamenih zgrada, koje su prikupljene na relativno uskom prostoru, a oko samog mesta proteže se otkriveno polje. Središte mesta je bilo utvrđeno, periferne zgrade uređene za odbranu, a oko celog mesta bili su iskopani rovovi ispred kojih je postavljena prepreka od bodljikave žice. Garnizon je međutim bio prilično izolovan. Najbliži garnizoni bili su Udbina udaljena 26 km, Kulen Vakuf 15 km i Srb 32 km, pa je intervencija iz njih zbog teškog terena i visokog snega bila malo verovatna.

Za napad na Donji Lapac štab grupe morao je izvršiti koncentraciju potrebnih snaga iz raznih odreda, koje je trebalo neopaženo koncentrisati u Lapačkoj dolini. Akcijom je rukovodio štab grupe. Jedinice određene za napad

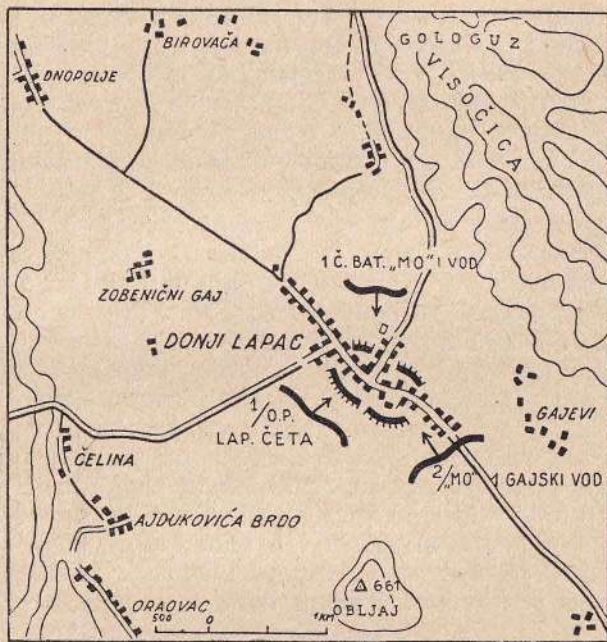
bile su: bataljon »Marko Orešković« bez jedne čete, 2 četa bataljona »Ognjen Prica« i jedna četa Lapačkog bataljona. Ukupno je ova grupa imala oko 280 boraca opremljenih samo streljačkim naoružanjem. Ove su se jedinice do 25 februara prikupile na prostoru s. Dnoplje, s. Oravac sem čete Lapačkog bataljona koja je bila po vodovima u s. Gajine, s. Oravac i s. Dnoplje. Svaki saobraćaj iz okolnih sela u Lapac bio je obustavljen, sem odlaska onih partizanskih simpatizera koji su imali da donesu najnovije podatke o neprijatelju koji je preko četnika bio obavešten o prisustvu jačih partizanskih jedinica u okolini Donjeg Lapca.

U toku 25 i 26 februara izvršene su potrebne pripreme za napad. Sa štabovima jedinica održano je savetovanje na kome su bili saslušani najnoviji podaci o neprijatelju i predložili za način napada. Na kraju savetovanja doneta je i odluka o pravcima napada, o rasporedu jedinica pred napad i o pripremama koje još treba izvršiti do početka napada. Borci su se snabdeli improvizovanim belim ogrtačima. Predviđeno je da se napad izvrši noću i to pred zoru, računajući na to da će neprijateljska budnost tada popustiti i da će otpor biti brzo slomljen ili da će bar deo mesta biti do zore zauzet pa će se time stvoriti uslovi za produžetak napada u toku idućeg dana i noći.

Napad je počeo u 5 časova 27 februara. Iznenadjenje nije bilo postignuto. Kolona koja je napadala sa juga uspeła je da se dokopa jedne utvrđene zgrade na južnoj periferiji mesta. Sa drugih pravaca jedinice nisu uspele do svanuća da se probiju dalje od prepreka. Postojali su ipak uslovi za produženje sistematskog napada po danu, naročito sa zapada. Jurišne grupe sistematski su bombama osvajale zgradu po zgradu. Tako je oko podne neprijatelj bio stešnjen na prostor oko raskrsnice i trpeo je sve veće gubitke.

Intervencija nije usledila. Radioveza garnizona sa matičnom jedinicom u Gračacu bila je prekinuta, jer je zgrada u kojoj je bila radiostanica zauzeta već u prvom jurišu. Položaj opkoljenih bio je zaista beznadežan.

Predveče, kada je posle manjeg prekida otpočeo novi, istovremeni napad sa svih strana, garnizon se predao. U partizanskim rukama našlo se 200 zarobljenika i bogat ratni plen: 4 mitraljeza, 12 puškomitraljeza, 134 puške, 3

Skica 8

minobacača, znatna količina municije i materijala. Partizanski gubici iznosili su 15 mrtvih i 23 ranjena. Neprijatelj je imao 23 mrtva i 27 ranjenih.

Uspeh je imao vrlo povoljan politički odjek. Lapački bataljon brzo je porastao sa 150 na 300 boraca i organizacijski očvrstnuo. Slobodna teritorija u Lici bila je znatno proširena. Lapac je ostao u partizanskim rukama sve do avgusta 1943 g. Četnici se u ovom kraju nisu nikad više uspeli da utvrde.

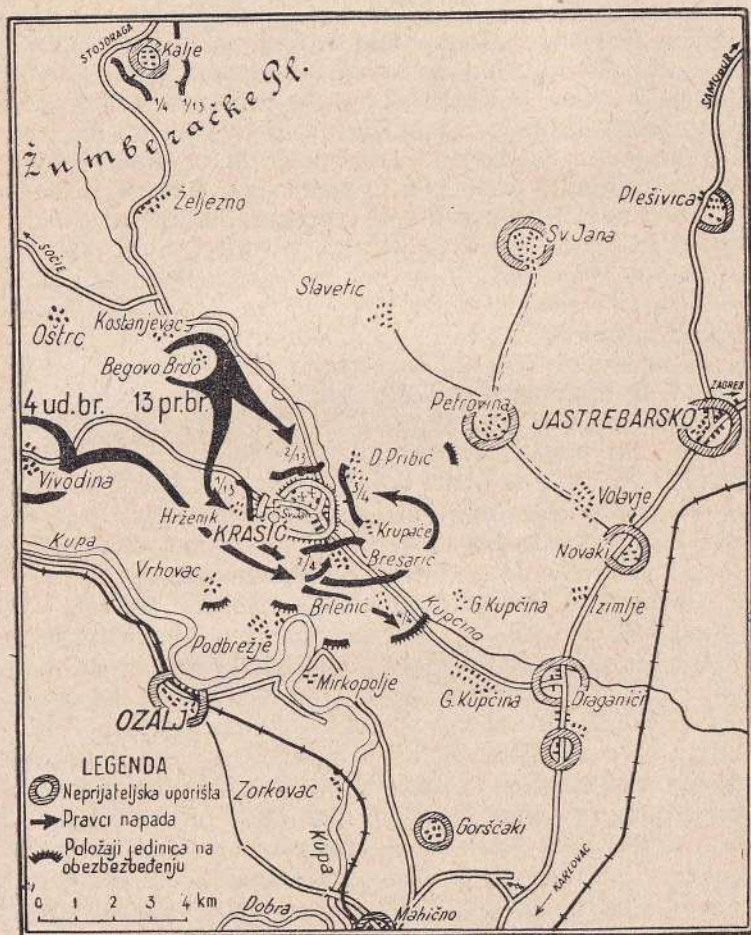
Obezbeđenje napada na Krašić od intervencije okolnih garnizona (januar 1943)

Partizanske snage na Žumberku (4 brigada, 13 proleterska brigada i Žumberački odred) dobile su uoči IV neprijateljske ofanzive zadatak da dejstvom protiv komunikacije Zagreb — Karlovac spreče brzo privlačenje neprijateljskih snaga u rejon Karlovca, koji je bio baza za nastupanje na oslobođenu teoriju Korduna. Radi lakšeg izvršenja zadatka pristupilo se prethodnoj likvidaciji bočnih obezbeđenja komunikacije, prema Žumberku, među kojima je bio i Krašić. Za ovu akciju Operativni štab za Žumberak raspomagao je sa pet bataljona. Dva bataljona vršila su istovremeno blokadu uporišta u s. Kalje, a Žumberački odred obezbeđivao oslobođenu teritoriju Žumberka od neprijateljskih napada. Napad na Krašić otpočeo je u ponoć 1/2 januara a obezbeđenja su u isto vreme bila na svojim položajima.

Za sam napad na neprijateljski bataljon u Krašiću određena su nepuna četiri bataljona, a za obezbeđenje od intervencije spolja jedan ojačan bataljon i četa. Pri postavljanju snaga za obezbeđenje od intervencije sa juga i istoka polazilo se od sledeće procene situacije.

Garnizon u Krašiću organski je pripadao jedinici čiji je štab bio u Karlovcu, gde je neprijatelj imao najjače snage od kojih je za pružanje pomoći Krašiću mogao upotrebiti puk. Intervencija sa te strane bila je vrlo verovatna i mogla je uslediti nekoliko časova posle početka napada ili u zoru idućeg dana. Snage upućene u pomoć garnizonu u Krašiću mogle su biti ojačane tenkovima i artiljerijom, pa je bilo verovatno da će se prilikom nastupanja držati puta Karlovac — Draganići — Krašić, oslanjajući se pri tome na garnizon u Draganiću. Zasedu ovim snagama, jačine jednog bataljona ojačanog vodom inžinjerije i protivoklopnim sredstvima, bilo je prema tome najpogodnije postaviti na južnoj ivici s. Brlenići, a osmatračima ispred zasede pratiti podilazak neprijatelja od linije s. G. Kupčina — izbočina reke Kupe jugoistočno od

s. Mirkopolje. Za slučaj ugroženosti ovog pravca obezbeđenje se moglo pojačati rezervom bataljona, koji je sa

Skica 9

istočne strane vršio pritisak na Krašić, a rezervu držao u s. Krupače.

U Ozlju su se nalazile snage koje pripadaju istoj višoj jedinici kojoj i garnizon u Krašiću, te nije bilo isključeno da će biti upotrebljene za intervenciju, ali s obzirom na veličinu garnizona odatle mogu biti upućene samo snage do jedne čete. Zato je za osiguranje prema Ozlju postavljen u zasedu jedan vod, a za pariranje ozbiljnije intervencije sa toga pravca mogla je biti upotrebljena i brigadna rezerva iz s. Hrženik. Obezbeđenja prema Ozlju i Karlovcu (odnosno Draganiću), morala su biti u dobroj vezi, da bi se izbegla opasnost provlačenja između njih i zaobilaženja ovih obezbeđenja.

Za obezbeđenje prema neprijateljskom bataljonu u s. Kalje bile bi dovoljne snage manje od jednog bataljona, bez obzira što je tome bataljonu moglo biti naređeno da napusti uporište i da s leđa ugrozi partizanske jedinice kod Krašića i njihovu bazu u rejonu s. Oštre. Ipak su prema Kalju upućena dva bataljona da ga blokiraju dok se ne završi akcija u Krašiću i da izvrše sve pripreme za temeljitu likvidaciju ovog zloglasnog uporišta.

Prema manjim posadama u selima Sv. Jana, Petrovina i Novaki, poslate su samo patrole koje su motrile na njihove posade. Intervencija iz Jastrebarskog nije smatrana verovatnom, ali je jedan vod Žumberačkog partizanskog odreda motrio na ovaj garnizon.

Procena se pokazala kao dobra. Neprijateljska intervencija snagama do jednog ojačanog puka s tenkovima usledila je idućeg dana borbe iz Karlovca preko Draganića, ali je bila u žestokoj bliskoj borbi odbijena kod s. Brlenića. Istovremeni pokušaj jedne neprijateljske čete da se iz Ozlja preko s. Podbrežja probije prema Krašiću bio je odbijen. Posada iz Kalja pobegla je pre nego što je čvrsto blokirana, pa su zato dva bataljona mogli biti upotrebljeni kao rezerva operativnog štaba. Oni međutim, nisu došli do izražaja, pošto je garnizon u Krašiću bio uništen posle 20 časova žestoke borbe. Male grupice neprijatelja koje su pokušavale da pobegnu prema Karlovcu jedinice na obezbeđenju su sačekivale i uništavale.

Napad na aerodrom kod Leskovca (maj 1944)

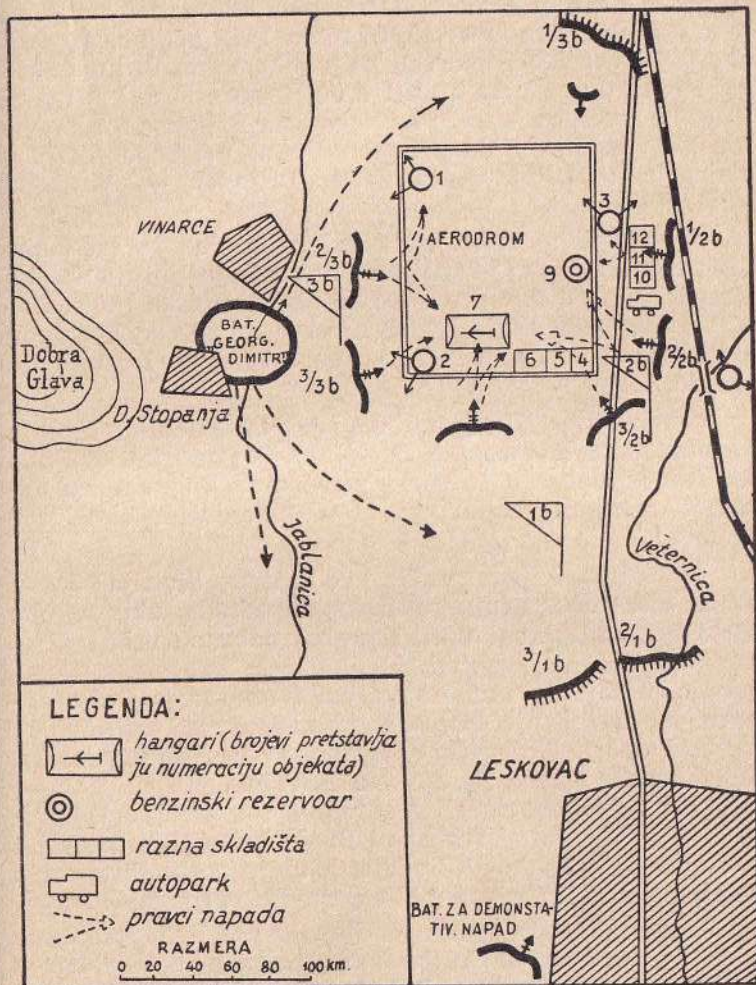
Jedanaesta srpska partizanska brigada i bugarski partizanski bataljon »Georgi Dimitrov« koji je bio pod njenom komandom, nalazili su se 23 maja 1944 godine u rejonu s. Savinac — s. Turjane (25 km zapadno od Leskovca), gde je brigada dobila zapovest da deluje na komunikaciji Skoplje — Niš u širem rejonu Leskovca. Brigada, zajedno sa bataljonom »George Dimitrov« imala je oko 1.300 boraca.

Brigada se prebacila 23/24 maja bliže Leskovcu u rejon s. Petrovac, s. Lapatnice, s. Đinđuše, odakle je izviđanjem došla do podataka o rasporedu neprijateljskih snaga u Leskovcu i oko njega. Na osnovu tih podataka Štab brigade odlučio je da napadne nemački aerodrom 2 km severno od grada.

Aerodrom je obezbeđivalo oko 150 vojnika, tri bunkera na aerodromu i jedan na železničkom mostu preko r. Veternice. Na aerodromu je bilo 7 aviona, 1 avionska radionica, 32 kamiona, benzinski rezervoar sa oko 500.000 litara benzina i razna druga slagališta.

Napad je izvršen noću 24/25 maja, iz rejona s. Vinarce, s ciljem da se upadom na aerodrom s istoka i juga savlada posada, unište avioni i objekti na aerodromu, a potom pre svanuća jedinice povuku. Prema Leskovcu postavljeno je osiguranje jačine dve čete, a prema severu (Niš) jedna četa. Jedan vod vršio je demonstrativni napad na Leskovac s južne strane. Raspored snaga za napad bio je prema spici br. 10. Napad je bio predviđen za ponoć, ali usled lutanja prilikom podilaženja stvarno je otpočeo u 1.30. Jedinice su neopažene prišle objektima, izvršile snažan nalet i do 2 časa ovladale celim aerodromom sem bunkera broj 3 koji je bio blokiran. Hangar sa avionima, benzinski rezervoar, kamioni, radionica i ostali objekti zapaljeni su, a već u 2.30 naređeno je povlačenje. Intervencija iz Leskovca nije usledila.

Neprijatelju su naneseni teški gubici (50 ubijenih i 5 zarobljenih) i zaplenjeno je dosta materijala uz vlastite gubitke od svega jednog ranjenog. Pored toga akcija je imala vrlo snažan politički odjek.

Skica 10

Napad na Prijedor (septembar 1944)

Prvi i Drugi krajiški partizanski odred, oslobodili su prvi put Prijedor noću 15/16 maja 1942 godine, zarobili oko 1.300 vojnika, i zadržali ga u rukama do 10 juna 1942 godine, tj. do početka ofanzive na Kozaru. Drugi put partizanske jedinice izvršile su napad na Prijedor 6 septembra 1944 godine u sklopu operacije za oslobođenje celog područja u dolini donje Sane (Prijedor — Bosanski Novi).⁶⁹⁾

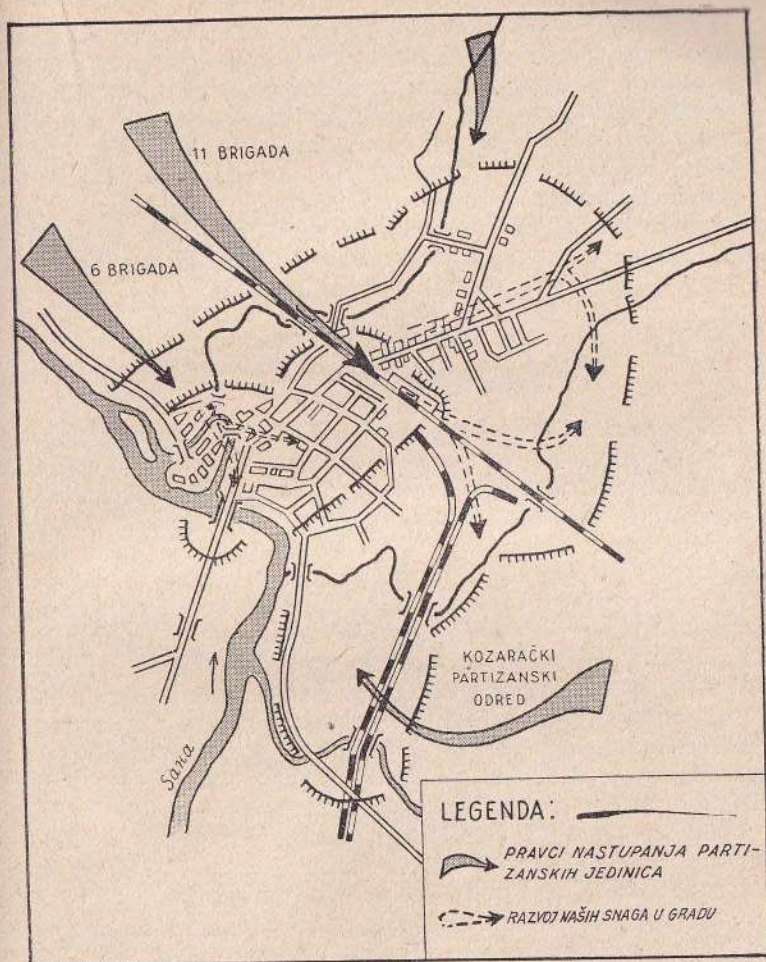
Utvrđeni garnizon u Prijedoru brojao je tada oko 1400 vojnika. Imao je spoljnu i unutrašnju liniju odbrane ispred kojih su bile prepreke od žice i minska polja. Rastojanje između linija iznosilo je 200 do 800 m. U sklopu ovih linija i van njih bilo je mnogo bunkera i utvrđenih zgrada.

Okolna uporišta (Ljubija, Ljubija Rudnik, Ljubija Muslimanska, Hambarine, Brezičani, Dragotinja i dr.) bila su, takođe, dobro utvrđena i organizovana za upornu odbranu, a branile su ih posade ukupne jačine oko 2.300 vojnika.

Napad na Prijedor vršila je 4 krajiška divizija i jedan odred Kozaračke grupe partizanskih odreda, ukupno oko 3.000 boraca. Glavni udar i proboj odbrane vršen je sa severozapada na otsek od reke Sane do železničke pruge, gde je rastojanje između spoljne i unutarnje linije odbrane bilo najmanje. Napad su ovim pravcem vršile 6 i 11 brigada, dok je Kozarački odred vršio napad sa jugoistoka. Obezbeđenje prema Bosanskom Novom vršili su jedinice Kozaračkog i Podgrmečkog odreda i dva bataljona 8 brigade 4 divizije, a od Ivanske i Banja Luke 15 brigada i 1 bataljon 13 brigade 39 divizije. Ljubiju su blokirala dva bataljona (iz 6 i 8 brigade) i Podgrmečki partizanski odred.

Ukupna dužina spoljne linije odbrane Prijedora, koja je zahvatala širu periferiju grada, iznosila je 4—5 km a proboj dvema brigadama izvršen je na otseku širokom 0,5

⁶⁹⁾ Morača Pero: *Napadi NOVJ na naseljena mjesta*, str. 177 i 109.

Skica 11

km. Težište je dakle bilo dobro naglašeno. Unutrašnja linija odbrane, koja se kao i spoljna jednim delom oslanjala na reku Sanu, bila je na pravcu proboja udaljena od spoljne linije samo 200 metara.

Napad je otpočeo 6 septembra u 22 časa. Već u toku prvog časa borbe probijene su na pravcu glavnog udara i spoljna i unutrašnja linija odbrane. Dejstvom iz unutrašnjosti grada prema spoljnoj liniji i utvrđenim tačkama još u toku noći bio je ceo grad oslobođen. U 7 časova držala se još samo utvrđena zgrada silosa, ali je i ona koncentričnom vatrom težih oruđa uništena, pa je tako nakon 10 časova borbe grad bio potpuno oslobođen. Sva je posada bila uništena ili zarobljena, sem manjih delova koji su pobjegli preko reke Sane u pravcu Ljubije.

Napad na Ludbreg (oktobar 1943)

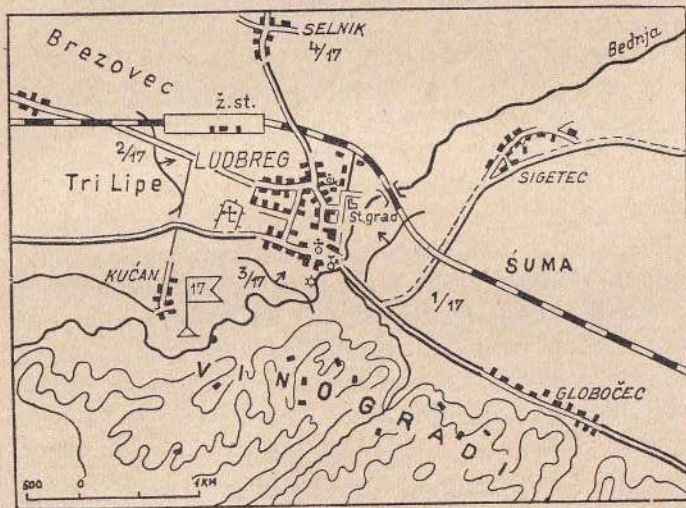
U jesen 1943 godine posle neuspelih neprijateljskih pokušaja da u toku leta ofanzivama opkoljavanja uništi ili bar razbije partizanske jedinice u Slavoniji i Hrvatskom Zagorju, nastupio je period snažnih partizanskih napada s ciljem da se likvidacijom pojedinih neprijateljskih uporišta u gradovima stvore šira oslobođena područja. Glavni štab za Hrvatsku naročitu pažnju poklonio je proširenju ustanka u severnim predelima Hrvatske, pa je u tom cilju 28 slavonsku diviziju orijentisao na dejstva u Hrvatskom Zagorju, koja je na Kalnik stigla krajem septembra 1943 godine. Prva veća zajednička akcija zagorskih partizanskih jedinica i 28 divizije bio je napad na neprijateljski garnizon u Ludbregu, izvršen 2 oktobra 1943 godine s ciljem da se angažovanjem svih partizanskih snaga iz Zagorja i uz podršku 28 divizije oslobodi područje Podravine između Varaždina i Koprivnice i omogući rad na široj mobilizaciji tog područja i Međumurja.⁷⁰⁾

Neprijatelj je u Ludbregu imao garnizon sastavljen od Nemaca i kvislinških jedinica ukupne jačine oko 750 vojnika. Od naoružanja su pored pušaka imali oko 20 automatskih oruđa i 4 minobacača. Bili su unutar garnizona grupisani u nekoliko otpornih tačaka povezanih međusobno u širi utvrđeni rejon. Ove tačke bile su: žele-

⁷⁰⁾ Zbornik, tom V, knj. 20, dok. br. 7, 28, 38, 48, 54, 64, 198 i 199.

znička stanica, stari grad, oko jevrejskog hrama i škola. Istočno od grada pored r. Bednje proteže se brežuljak koji dominira celim gradom i koji je uređen za odbranu. Teritorija jugozapadno od Ludbrega (tj. na Kalniku) bila je oslobođena, a teritorija između železničke pruge Varaždin — Koprivnica i reke Drave slobodna, ali je partizanske snage nisu čvrsto kontrolisale. U Varaždinu je bilo oko 1500, u Koprivnici oko 600, u Križevcima oko 700, a u Varaždinskim Toplicama oko 250 neprijateljskih vojnika.

Napadom je rukovodio Štab Druge operativne zone. Napad na garnizon u Ludbregu vršila je 17 udarna brigada (28 divizije) jačine 1130 boraca dok su brigada »Bra-

Skica 12

će Radića«, 21 brigada (28 divizija) Kalnički i Bjelovarski partizanski odred, obezbeđivali napad od neprijateljske intervencije iz garnizona Varaždin, Koprivnica, Križevci i Varaždinske Toplice. Ukupno je za obezbeđenje od intervencije upotrebljeno oko 3.000 boraca.⁷¹⁾

⁷¹⁾ Zbornik, tom V, knj. 20.

Napad na garnizon otpočeo je 2 oktobra u 24 časova a osiguranja su bila na svojim položajima do 23,30 časova.

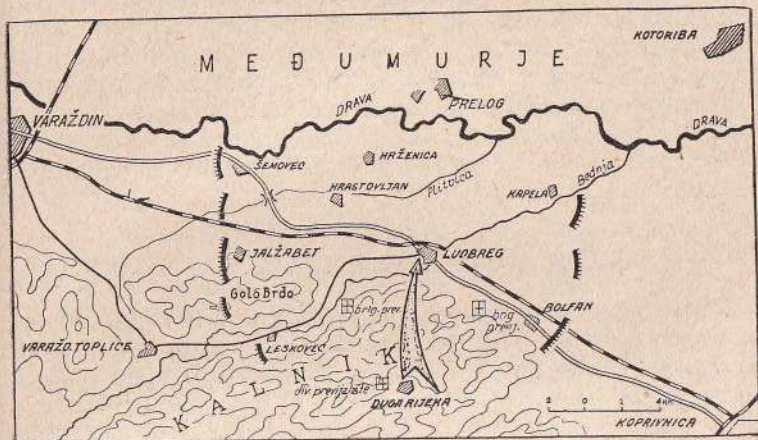
17 brigada izvršila je napad sa tri bataljona dok je jedan bataljon zadržan u rezervi kod s. Selnik, da bi ujedno poslužio i kao obezbeđenje od eventualnog pokušaja neprijatelja da prelaskom preko Drave ugrozi izvođenje akcije.

Napad se odvijao po utvrđenom planu. 3 bataljon koji je prvi otpočeo napad postigao je iznenađenje i u prvom naletu zauzeo mlin (zarobivši u njemu oko 50 neprijateljskih vojnika) i prve utvrđene zgrade na ulazu u grad. Zatim je bataljon bez većeg otpora prodirao do centra, gde je naišao na jači otpor. 1 bataljon je uspeo da pređe r. Bednju i kroz park izbije pred srednji deo grada, gde je u jakim zidanim zgradama neprijatelj pružao najjači otpor. Ovde se 1 bataljon povezao sa 3 bataljonom. 2 bataljon likvidirao je otpor na železničkoj stanici i napredovao prema središtu grada. Kad je svanulo neprijatelj je držao još samo tri veće utvrđene zgrade u centru, a u 8.00 časova grad je bio oslobođen. Zarobljeno je 400 vojnika a ubijeno oko 30, dok su se ostali otstupivši prema Dravi pokušali da probiju prema Varaždinu i Koprivnici. Deo ovih bio je uništen ili zarobljen od jedinica na obezbeđenjima a deo se probio ka Koprivnici i Varaždinu, zaobišavši levo krilo 21 brigade.

Već posle dva časa od početka napada usledila je intervencija iz Varaždina — preko Šemovca — snagom jednog bataljona ojačanog tenkovima.

Napad je u toku noći slomljen čvrstom odbranom 2 bataljona brigade »Braća Radić«. Ujutro neprijatelj je dovukao znatna pojačanja na ovaj pravac i pred podne uz podršku 20 aviona izvršio novi žestok napad na 2 bataljon, koji ovog puta i pored junačkog otpora nije uspeo da zadrži daleko nadmoćnije snage nego se povlačio do linije r. Plitvice. Međutim Ludbreg je već bio u partizanskim

rukama, pa su se ove neprijateljske snage, doprevši do r. Plitvice, pre mraka povukle prema Varaždinu. Sa drugih pravaca nije usledila jača intervencija.

Skica 13

Ciljevi ove akcije bili su većim komandovanjem i hrabrošću boraca brzo postignuti: Ludbreg je bio oslobođen, posada skoro potpuno uništena, zadobijen znatan plen (20 automatskih oruđa, 620 pušaka, 4 minobacača, preko 22.000 metaka itd.) a 17 brigada imala je pritom male gubitke. Stvorena je nova prostrana oslobođena teritorija između Varaždina, Koprivnice i reke Drave, sa koje su mobilisane nove snage.

Prilikom analize akcije bila su istaknuta sva pozitivna iskustva iz rada jedinica koje su vršile napad i onih koje su odbranom sprečavale upućivanje pomoći garnizonu. Istaknute su, međutim i taktičke greške do kojih je uglavnom došlo zbog slabog rada službe veze.

Pošto je garnizon u Ludbregu bio 3 oktobra ujutro likvidiran, prestala je bila i potreba da snage na obezbeđenjima nastoje da pokušaje neprijateljskog proboja spreče po svaku cenu. 2 bataljon brigade »Braće Radića« nije, međutim, bio na vreme obavešten o ishodu borbe za

Ludbreg. On je zato pred podne 3 oktobra produžio da se vrlo uporno brani pred mnogostruko brojno i tehnički nadmoćnijim neprijateljem te pretrpeo znatne gubitke (42 poginula i 38 ranjenih) pružajući primere masovnog junaštva.⁷²⁾ Prema naknadnoj oceni štaba 2 operativne zone ovako uporna odbrana nije bila nužna, jer neprijateljsko napredovanje na ovom pravcu, posle pada Ludbrega, nije više moglo da bitno promeni situaciju, a bataljon je nešto elastičnijom odbranom mogao da izbegne velike gubitke. 17 brigada bila je u stanju da spreči ulazak neprijatelja u Ludbreg.

10. OPERACIJE ZA OSLOBOĐENJE ŠIRIH PODRUČJA

Stvaranje širih slobodnih teritorija teče uporedo sa jačanjem partizanskog pokreta, jer je okupator prinuđen da manje posade povlači u veće garnizone, napušta manja mesta da bi sigurnije čuvao veća. Široke slobodne teritorije na višem razvojnem stepenu pokreta dobijaju tako veliku važnost da se za njihovo stvaranje mogu preduzeti obimne napadne operacije. Razlozi za stvaranje ovakve teritorije su vojni i politički. Vojni razlozi mogu, naprimer, biti sledeći: stvaranje uslova za skupno baziranje većih jedinica; bezbednije zbrinjavanje ranjenika i omogućavanje njihove evakuacije vazдушnim putem; stvaranje baze za vazdušne desante kada partizani sadejstvuju sa frontom i slično. Vojno-politički razlog može biti, naprimer, stvaranje povoljnijih uslova za politički rad i mobilizaciju, naročito u slučaju kada je gustom okupacijom i neprijateljskom propagandom naš politički rad donekle onemogućen.

Operacijom za oslobođenje područja rukovodi pokrajanski ili glavni štab. Operacija ima pripremljenu i izvršnu

⁷²⁾ Mitraljez velikog kalibra, koji je 17 brigada pridodala 2 bataljonu brigade »Braća Radić«, zadržavao je napad neprijateljske tenkovske čete. Tek kad je neprijatelj oko podne koncentrisao vatru sa zemlje i iz vazduha na mitraljez i tek pošto je posluga skoro potpuno bila uništena (5 boraca poginulo, a od preživlele trojice dva ranjena) a mitraljez oštećen tenkovi su uspeli da prođu (Zbornik, tom V, knj. 20, dok. br. 64 — na str. 224).

fazu. U pripremačkoj fazi vrši se podrobna studija garnizona i teritorije koju treba osloboditi i njene neposredne okoline. Važno je pored toga proceniti na koji će način okupator reagovati i kakve su mu vojne mogućnosti u tome pogledu. Kada se stvori opšta ideja operacije pristupa se dovođenju jedinica u rejone sa kojih će moći da se vrše izviđanja i pripreme za određene zadatke. Operacija otpočinje akcijama za izolovanje napadnute teritorije, prekidom svih saobraćajnih veza i likvidacijom najpre onih garnizona koji su bliže periferiji.

Likvidaciji garnizona unutar područja može se prići na dva načina. Prvi bi bio u tome da se još svežim i koncentrisanim snagama najpre napadne na glavni garnizon, posle čijeg se pada može računati na paniku i demoralizaciju, te bežanje okolnih manjih garnizona (kao što je to bio slučaj u našem NOR-u prilikom Bihaćke operacije). U drugom slučaju išlo bi se obratnim putem. Napad bi se najpre izvršio na manje garnizone, kojima bi se sprečilo povlačenje prema velikim garnizonima. Kad se na ovaj način izvrši potpuna izolacija glavnog garnizona, prikupi dovoljno materijala i plena u manjim garnizonima, pristupa se napadu na središnji i najjači garnizon. Izbor jednog ili drugog pomenutog načina zavisi od opšte situacije a posebno u velikoj meri od stanja partizanskih jedinica, njihovog borbenog iskustva i naoružanja.

Oslobođena teritorija brzo se organizuje za odbranu. Na perifernom delu stalnu kontrolu pravaca organizuju partizanski odredi, koji čuvaju sve prilaze prema unutrašnjosti područja. Pokretne jedinice razvijanjem aktivnosti u okolnim područjima vezuju neprijateljske snage i tako im onemogućuju ispade prema oslobođenom području, kao i pokušaje reokupacije izgubljenih uporišta. Okupator se ustremkuje svojim ofanzivama na oslobođena područja obično onda kada je glavni cilj oslobađanja većim delom ostvaren. Partizanske snage još pre ovakvih ofanziva ili čim one otpočnu spremne su da u nekom drugom području stvore svoju novu bazu, još širu, vojnički i politički važniju od prethodne.

VII. PARTIZANSKA TAKTIKA U ODBRANI

1. PRIMENA ODBRANE U PARTIZANSKOM RATU

Partizanski rat posmatran u celini je narodni odbranbeni rat. Međutim, on po načinu vođenja ne predstavlja defanzivu (odbranu), ni u operativnom ni u taktičkom smislu. Njegova strategija i taktika su strategija i taktika stalne aktivnosti, inicijative i ofanzivnih akcija. Samo izuzetno, iz nužde, na kraće vreme i u najnužnijem obimu, primenjuju se neki oblici odbrane u taktičkim i operativnim razmerama. Partizanski rat je oružani ustanak, a »defanziva je smrt svakog oružanog ustanka«⁷³⁾ kad je ona njegovo opšte načelo i opšta orijentacija za akciju. Drug Tito je ovu istinu istakao rečima: »Primenjivanje samo odbranbene taktike znači za partizane sigurnu smrt«.⁷⁴⁾

Partizanske jedinice većinom su u mogućnosti da izbegnu borbu, onda kada je ne žele i kada bi morale da je vode u vidu odbrane, jer su pokretljive, nevezane za određeno mesto na zemljištu, jer su prožete duhom stalne aktivnosti i inicijative i zato što uživaju svestranu pomoć stanovništva. Odbrana u partizanskim uslovima ima mnoge osobine napada iz zasede i kratkih ali oštrih i čestih

⁷³⁾ Engels: *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj*, 1907, str. 118.

⁷⁴⁾ *Stvaranje i razvoj JA*, str. 59.

protivnapada u toku odbranbene operacije. Neki vidovi odbrane, kao, naprimer, pozicijska odbrana sa utvrđenih položaja ili kružna odbrana naseljenih mesta, ne nalaze nikakvu ili vrlo izuzetnu primenu u partizanskoj taktici.

Iako partizani ne žele odbranu, oni je u svim slučajevima ne mogu izbeći. Okupator nije u stanju da razvije takvu ofanzivnu delatnost kojom bi partizanski pokret pasivizirao, naterao na opštu odbranu, ali, ipak, ima mogućnosti da preduzme povremene veće ili manje napade, od kojih se partizani brane defanzivnim i ofanzivnim metodima borbe. Najtipičnija i najobimnija odbranbena dejstva koriste partizani u toku okupatorskih ofanziva, ali ih primenjuju i u manjem taktičkom obimu, prilikom odbrane od lokalnog napada, pri sprečavanju gonjenja, na osiguranjima od intervencije u toku partizanskih napada, pri odbrani naselja i žetve, pri odbrani slobodne teritorije, partizanskih baza i bolnica i u drugim sličnim prilikama.

2. OPŠTA SVOJSTVA PARTIZANSKE ODBRANE

Partizanska odbrana je uspešna kada se vodi u duhu opštih načela partizanske taktike (aktivnost, gipkost, odlučnost, inicijativa), kada se obezbedi dobro poznavanje postupaka i namera neprijatelja i, najzad, kada se neprijateljevoj taktici i njegovim sredstvima napada suprotstavi odgovarajuća partizanska taktika i odgovarajuća sredstva odbrane. Dobra obaveštenost o neprijatelju i poznavanje zemljišta omogućuju partizanima da blagovremeno izvedu najcelishodniji manevar i izbegnu teške situacije u odbrani, kakve pretstavlja, naprimer, odbrana u čvrstom taktičkom okruženju.

S obzirom na taktiku, snage i sredstva koje će okupator, verovatno, upotrebiti prilikom napada, partizanska odbrana treba da bude takva da je u stanju da se suprotstavi ne samo napada pešadije, artiljerije i oklopnih jedinica, već i napadu avijacije i vazdušnodesantnih jedi-

nica, te da pruža zaštitu od eventualne upotrebe ABH oružja. To se postiže prikladnim rasporedom jedinica, odgovarajućim manevrom i energičnim aktivnim borbennim dejstvima.

Glavne snage okupatora za borbu protiv partizana su pešadijske jedinice, pogotovu motorizovane ili vazdušnodesantne. Za borbu protiv njih potrebno je imati dovoljno automatskog oružja i ručnih bombi, a od prepreka nagazne mine. Treba imati i instrumente za noćno gledanje. Potrebno je isto tako poznavati taktiku okupatora i naoružanje.

Artiljerija okupatorskih jedinica redovno je vrlo nadmoćna po broju, kalibru i doletu nad partizanskom artiljerijom. Zato partizani ne mogu računati na to da će ih njihova artiljerija braniti od okupatorske. Oni se moraju od nje štiti rastresitim strojevima, maskiranjem, pokretljivošću a nekad i ukopavanjem. Aktivnu meru odbrane od artiljerije pretstavljaju upućivanje partizanskih jedinica, obično noću, prikrivenim pravcima u rejon položaja neprijateljske artiljerije sa zadatkom da prepadom desetkuju posadu i onesposobe oruđa. Ponekad će, ipak, biti moguće napasti neprijateljske artiljerijske položaje vatrom partizanskih topova i minobacača.

Svoju prednost u posedovanju oklopnog oružja okupator će nastojati da iskoristi gde god je to moguće. Osnovna protivoklopna sredstva partizanskih jedinica treba da budu: laka protivoklopna oruđa i nagazne mine, nužna protivoklopna zapaljiva sredstva, razna improvizovana zapaljiva sredstva, prepreke (rovovi, barikade) itd. Partizani treba dobro da poznaju slabosti oklopnih vozila, jer se tada mogu sa puno uspeha boriti protiv njih.

Pošto će redovno biti apsolutni gospodar vazduha nad okupiranom teritorijom, okupator će protiv partizana koristiti ne samo savremene već i starije modele aviona. Jedina odbrana i zaštita od njih biće laka protivavionska oruđa, dobro maskiranje, rastresit raspored, pokretljivost a i ukopavanje. Aktivna odbrana moći se sprovoditi još i putem prepada i napada na aerodrome, na kojima bazira avijacija određena za borbu protiv partizana. Zbog sve br-

žeg razvoja avijacije i sve šire primene helikoptera, upotreba vazdušnih desanata protiv partizana biće sve češća pojava. Njima će okupator nastojati da rastroji partizansku organizaciju odbrane, da stvori zabunu i paniku i da brzom akcijom u početku ofanzive zatvori obruč oko nekog važnog partizanskog područja. Pored toga, desanti će dobivati i poneki naročito važan zadatak, kao uništavanje partizanskog štaba,⁷⁵⁾ partizanskih pozadinskih ustanova, centara veze i slično. Zato će biti potrebno organizovati službu vazdušnog izviđanja i javljanja, na okupiranoj i na slobodnoj teritoriji, a naročito osmatranje aerodroma. Jedinice se razmeštaju tako da ih iznenadni desant ne može zateći nespremne za borbu i da mogu brzo napasti mesto spuštanja desanta. Na desant, odmah čim se pojavi, napada najbliža partizanska jedinica, pa i seoske straže, da mu se ne bi dopustilo sređivanje do dolaska jačih partizanskih jedinica.

Nije isključeno da u nekoj naročito kritičnoj fazi borbe, kad mu se za to pruže povoljni uslovi, okupator ne priđe upotrebi i ABH sredstava protiv većih i važnijih grupacija partizana. Zato je u prvom redu potrebno ne stvarati ciljeve (grupacije) koji mogu biti meta A bombe, a zatim poznavati sva podesna sredstva zaštite. Maskiranje, pokretljivost, razređenost borbenog poretka i ukopavanje pretstavljaju zaštitu i od ovih vrsta oružja. Pored toga potrebno je da partizanske jedinice budu snabdevene ličnim sredstvima protivhemiske zaštite i aparatima za otkrivanje radioaktivnosti.

3. ODBRANA OD NAPADA USMERENOG NA PARTIZANSKU JEDINICU

U skladu sa savremenom okupatorskom taktičkom doktrinom koja zahteva u prvom redu aktivna protivpartizanska dejstva okupator će nastojati da na partizane izvrši napad kad god bude imao dovoljno snaga za napad

⁷⁵⁾ Kao što je to okupator pokušao u našoj zemlji u poznatom desantu na Drvar 1944 god.

a ustanovi tačno mesto i raspored partizanske jedinice. Njemu napad pruža određene prednosti, jer može da sređeno, planski i uz upotrebu sve svoje tehnike stupi u borbu. Ako pri tome naiđe na jedinicu koja prihvata borbu na otvorenom polju, sa otkrivenih položaja i u nepovoljnom borbenom poretku, okupator može steći znatne taktičke prednosti. Zato partizanske jedinice moraju nastojati da mu ne pruže takvu priliku. To je moguće postići kad obaveštajna služba radi brzo i pouzdano, kad su jedinice budne i uvek gotove za pokret i akciju, a komandovanje umešno.

Namera neprijatelja da krene na slobodnu teritoriju može često biti otkrivena još u toku priprema jedinica za ovaj zadatak. Ali ako se to ne postigne onda pokret mora biti otkriven čim neprijatelj stupi na slobodnu teritoriju i javljen partizanskom štabu istog časa. Isturene patrole prate njegovo kretanje da bi bio otkriven plan manevra i da bi se na pravce nastupanja pojedinih kolona mogle postaviti zasede te neprijatelj ometen u brzom napredovanju. Osnovna brigada partizanskih komandira i komandanata mora biti usmerena s jedne strane na to da zadaju što više i što snažnije udarce neprijatelju, a s druge na to da prema nadmoćnom neprijatelju ne dođu u položaj da im jedinica bude okružena. Jedno i drugo je uvek izvodljivo, samo ako se odluka donese brzo, dejstvuje energično i pribrano. Treba znati da svaki makar i delimični neuspeh neprijatelja, bilo to i samo na jednom pravcu, znači krajnji neuspeh akcije. Njegova snaga i njegova odlučnost u nastupanju traju obično nekoliko sati dnevnog vremena, dok ne doživi prvi snažni udarac i dok su artiljerija i avijacija u mogućnosti da mu pružaju punu podršku. Neuspeh neprijatelja ne sme biti primljen samo kao olakšanje zbog minule opasnosti, već taj neuspeh mora biti povod za odlučne napade, koji će njegov neuspeh pretvoriti u poraz i bekstvo.

Partizanske jedinice aktivnošću, diverzijama i napadima na neprijatelja, otkrivaju svoju prisutnost, a delimično jačinu i raspored. Zato će okupator nastojati da

hitnom intervencijom iz najbližeg garnizona nametne otkrivenoj partizanskoj jedinici otvorenu borbu. Sasvim razumljivo partizani će nastojati da se ne upuštaju u ovakvu, nametnutu odbranbenu borbu, osim ako su sa njom unapred računali i za nju se pripremili. Ako neprijatelj uspe da uspostavi borbeni dodir s partizanima i ovi budu prisiljeni da se brane, oni će se braniti postavljanjem zaseda i manevrišući tako da ne pruže napadaču priliku za sistematičan napad i planski razvoj manevra.

*

Poseban oblik može da ima odbrana partizanske jedinice koja obezbeđuje snage koje vrše napad na uporište od intervencije neprijatelja iz drugih uporišta. U ovom slučaju postoji veća ili manja verovatnoća da će neprijateljske snage krenuti određenim pravcem u pomoć napadnutom uporištu, pa se takav pokret nastoji da spreči bilo odgovarajućim aktivnim dejstvima bilo, odbranom na ugroženim pravcima. O načinu na koji se takva odbrana izvodi bilo je govora u odeljku o napadima na okupatorske garnizone.

4. ODBRANA SLOBODNE TERITORIJE, NASELJA I PARTIZANSKIH BAZA

Jedna od osnovnih prednosti partizanskog načina borbe je upravo u tome, da partizanske jedinice nisu primorane da po svaku cenu brane neke geografski određene položaje, teritorije i pravce. Otuda i njihov odnos prema slobodnoj teritoriji, koja im pruža izvesne pogodnosti i prednosti, ali koja nije neophodan preduslov za mogućnost postojanja i delovanja partizana. Partizanske jedinice moraju biti »slobodne od obaveze da čvrsto brane neku slobodnu teritoriju« jer su uvek u mogućnosti da aktivnim dejstvima stvore nove slobodne teritorije i da povrate izgubljene.

Iako odbrana slobodne teritorije ne treba da bude prvenstveni zadatak partizanskih jedinica, niti se tome

zadatku smeju žrtvovati glavne snage i sredstva, ipak treba stalno imati na umu načelo da neprijatelju ne treba dopustiti, kad je god to moguće, da nekažnjeno stupi na slobodnu teritoriju. To se postiže u prvom redu aktivnim dejstvima, koja neprijatelja vezuju za određena mesta a koja, zbog svoje ugroženosti, ne sme da napusti. Pored ovog posrednog metoda odbrane, preduzimaju se i neposredne mere u koje spadaju: zaprečavanje prilaza i postavljanje sistema osmatranja i zaseda na pravcima verovatnog nastupanja neprijateljskih snaga; držanje izvesnih rezervi za zaštitu od iznenadnih neprijateljskih upada na slobodnu teritoriju i niz drugih mera. Odbrana teritorije vrši se, dakle, na poseban, partizanski način, a ne putem stvaranja utvrđenih položaja i frontova na granicama slobodnih teritorija.

Zaprečavanja se vrše u prvom redu rušenjem saobraćajnih objekata i puteva i postavljanjem minskih prepreka. U običnom zaprečavanju (prekopi, barikade) mogu učestvovati svi odrasli stanovnici, a ne samo partizani. Zaprečavanje na železničkoj pruzi vrši se na taj način što se demontiraju i odnose šine, razbaca zastor od šljunka, naruše stene u usecima itd.

Zasede kojima je cilj da brane pristup neprijatelju na slobodnu teritoriju mogu biti male jačine, od grupice sa puškomitraljezom do voda. Njihov je osnovni zadatak da nanesu neprijatelju što veći gubitak a plen i zarobljenike uzimaju samo kad se to može učiniti bez štete po osnovni zadatak.

Kada se na delu slobodne teritorije na koju je neprijatelj izvršio ispad, bilo u kome cilju (pljačka, gonjenje diverzanata, izviđanje itd.) zatekne četa, bataljon, brigada, oni treba u prvom redu da nastoje da otseku i potpuno unište neprijateljsku jedinicu (ili njene delove), a ne da je direktnim suprotstavljanjem potiskuju sa slobodne teritorije. Za čelno suprotstavljanje dovoljno je u tom slučaju odeljenje ili vod partizana a sve druge snage koriste se

za dejstvo na bokove i u pozadinu neprijateljskog rasporeda.⁷⁶⁾

*

Stanovništvo je izvor snage partizanskog pokreta. To je stalno vrelo popune novim snagama i materijalna baza pokreta. Širi narodni partizanski pokret ne može se zamisliti bez čvrstog oslonca na stanovništvo. Okupatoru je to poznato i on zato preduzima sve raspoložive mere i sredstva, ne ustežući se ni od nezakonitih i najbrutalnijih, da stanovništvo odvoji od partizana.

U početku često primenjuje blokadu naselja i prekidanje svake veze naselja sa područjem u kome su partizani. To je takozvana »gladna blokada«. (Ona može imati nekog izgleda na uspeh ako su partizanske snage slabe i ako nemaju pripremljenih zaliha hrane i drugog neophodnog materijala). Kad se blokade pokažu kao nedovoljno i neuspešno sredstvo prelazi se na kažnjavanje stanovništva za saradnju s partizanima, uzimanjem kontribucije, talaca itd. Fašisti su često vršili i iseljavanje stanovništva odvođći ih na prisilan rad ili u koncentracione logore, a bilo je slučajeva i uništavanja ili preseljavanja na novo, stalno prebivalište. Naselja ovih paljena su ili su naseljavana pouzdanim elementima.

Iako je dobro da se u naselja ne dopusti pristup okupatoru, ipak to, najčešće, neće biti ni moguće ni najkorisnije, ali to ne znači da će se naselje predati bez borbe. Prvo, jer okupator mora žrtvama platiti zauzimanje naselja, a drugo, odbranom prilaza k naselju omogućava se sklanjanje stanovništva i evakuacija najvažnijih pokretnih dobara.

Ako je, pak, poznato da okupator taktizira »blagim nastupom« prema stanovništvu, onda će biti dovoljno da

⁷⁶⁾ Način zaštite i odbrana slobodne teritorije u NOR-u bio je regulisan u više uputstava i naredjenja koje je izdao Vrhovni štab i glavni štabovi. Osnovno uputstvo izdao je Vrhovni komandant u oktobru 1941 godine. (Zbornik, II/2, dok. br. 24). O dužnosti partizanskih odreda da brane naselja videti naredjenje druga Tita od 10 VIII 1941 godine (*Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije*, str. 53). Tito, knj. str. 328.

odbrana omogućí izvlačenje partizana, materijala i onih stanovnika kojima, kao istaknutim pripadnicima pokreta otpora, preti opasnost od hapšenja.

U odbrani naselja redovno učestvuju, pored partizanskih jedinica sa toga sektora, još i seoske straže i mešana milicija. Deo snaga ostaje u blizini naselja, na skrivenim mestima ili u skloništima, radi veze sa stanovništvom i dejstva u pozadini neprijatelja dok naselje ne bude ponovo oslobođeno.

Sam način odbrane može se i treba da se prethodno do pojedinosti isplanira pri čemu se ima i u vidu da je neprijatelja potrebno razbiti što dalje od naselja. Nekada će već samo angažovanje neprijatelja u borbi s partizanskim snagama odvući ovoga na drugi pravac i neće mu dati mogućnosti i vremena da uništi naselje. Treba, ipak, predvideti i neposrednu odbranu svakog pojedinog položaja u okolini naselja. Samo naselje koristi se kao položaj samo ako nudi vrlo povoljne uslove za odbranu i ako posebni razlozi budu tražili takvu odbranu.

*

Već u početku NOR-a vrhovni komandant drug Tito među osnovne zadatke partizanskih odreda uvrstio je zadatak odbrane i zaštite stanovništva i naselja:

»Partizanski odredi moraju s oružjem u ruci braniti naselja, gradove i sela od fašističkih zulumata. Oni moraju štiti imovinu naroda od okupatorske pljačke.«⁷⁷⁾

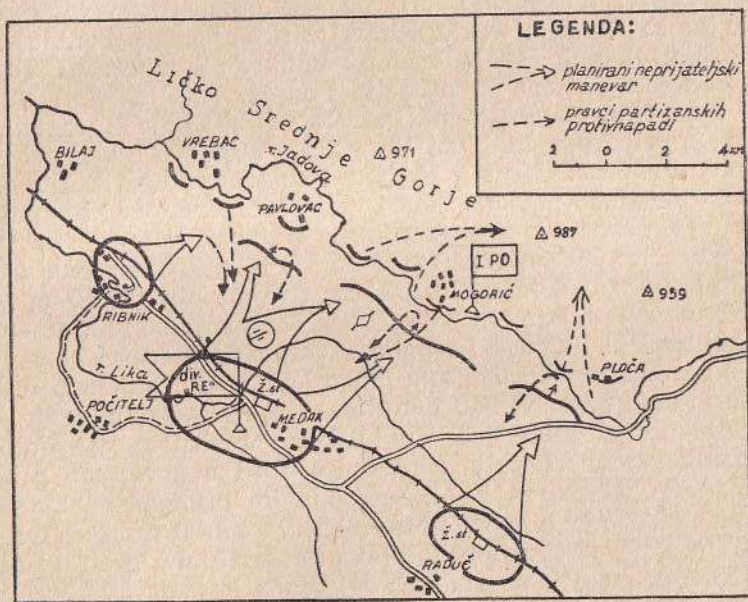
U smislu ove direktive partizani su izveli mnogo uspešnih odbrana naselja. Jedna od njih je odbrana s. Mogorić (Lika) 12 aprila 1942 godine.⁷⁸⁾ Mogorić je bio središte partizanskog pokreta u granicama tadašnjeg Gospićkog sreza. U njemu je bio štab Prvog ličnog partizanskog odreda, Kotarski narodni odbor, Kotarski komitet KP itd. Narod ovoga sela bio je listom za oslobodilačku

⁷⁷⁾ Bilten br. 1. *Zadaci NOPO*. Tito: I, str. 2

⁷⁸⁾ *Zbornik*, tom V, knj. 4, str. 87

borbu. U očima okupatora i njegovih saradnika Mogorić je bio »partizanska tvrđava« koju treba što pre razoriti. Ubeđen u svoju snagu i uspeh okupator je otvoreno pripremao kaznenu ekspediciju.

Okupatorsko uporište u Medaku poslužilo je kao baza za ovu akciju. U Medak i Raduč dopremljena su oko dva puka italijanske divizije »Re« (3.000—4.000 vojnika), diviziska artiljerija i jedna tenkovska četa. Četnici su poslužili kao pomoćne snage. Plan komande ovih snaga bio je da se brzim upadom sa tri pravca Mogorić opkoli, partizanske jedinice i ustanove unište, narod otpremi u logore,

Skica 14

kuće spale, a stoka i ostala dobra podele između italijanske komande i četnika. Plan akcije delimično je obuhvatio i susedna sela — Pavlovac i Ploču.

Na liniji s. Pavlovac, Mogorić, Ploča nalazio se 1 bataljon 1 ličkog odreda i udarna četa toga odreda (ukupno

oko 220 boraca) a u s. Vrebac i Pavlovac nalazio se deo 2 bataljona ovog odreda (oko 120 boraca). Za pripreme napada saznala je komanda odreda blagovremeno, ali zbog javnog naglašavanja da će s. Mogorić biti kažnjeno, komanda je bila vrlo oprezna, jer je smatrala da je možda u pitanju ratno lukavstvo neprijatelja, tj. da on na taj način želi da privuče u Mogorić partizanske snage, a stvarno da udari na druga sela slobodne teritorije. Zbog toga nije vršeno neko jače grupisanje snaga odreda u Mogorić, već je zadržan raniji širi raspored. Jedino je udarna četa zadržana u Mogoriću. Stanovništvu je saopštena namera neprijatelja, te je ono noću, uoči dana napada, evakuisano u Ličko Srednje Gorje. Stoka je sklonjena u planinu, a žito u skupne i pojedinačne zemunice (bunkere). Štabu 2 odreda javljena je situacija i on je zamoljen da motri na neprijatelja u Udbini. Patrole i straže koje su motrile na neprijatelja javile su 12 aprila u 8 časova o njegovom pokretu prema selima Vrebac, Pavlovac, Mogorić, Ploča. Patrole su se povukle preko polja bez borbe da bi neprijatelja pustile da priđe na liniju zaseda koja se protezala duž rečice Jadove od Vrepca do s. Ploče. Kad su prve jedinice oko 10.00 č. u streljačkom stroju izbile pred Mogorić, neprijatelj je zastao, začuđen što ne nailazi na otpor. Artiljeriski divizion sa polja severno od Medaka obasuo je vatrom srednji deo sela Mogorić, gde se prethodno nalazio štab odreda, a 15 minuta zatim sve su jedinice krenule prema selu. Sačekan bliskom preciznom vatrom i bombama neprijatelj se uskomešao ali u prvi mah nije ostupio. Mesta sa kojih su se javila partizanska automatska oruđa bila su ubrzo obasuta minobacačkom vatrom. I pored izvesnih gubitaka na partizanskoj strani ni jedna puška nije prestala da dejstvuje, jer su svi za borbu sposobni Mogorićani bili uz borce i prihvatili oružje onih koji su izbačeni iz stroja.

Neprijateljski tenkovi imali su zadatak da nastupaju-ći zaobilaznim putem preko s. Ploča napadnu sa boka partizanske snage u s. Mogorić. Oni su u blizini porušenog mosta na r. Jadova u s. Ploča prešli rečicu, ali nisu uspeli da se probiju uskim seoskim putem iz s. Ploča k s. Mo-

gorić, jer je put bio preko noći preprečen jakim kamenim barikadama u blizini kojih su bile postavljene zasede. Oni su se zato povratili u s. Medak i tek nešto posle podne preko polja pristizali u raspored jedinica koje su frontalno napadale s. Mogorić.

Posle dva časa borbe neprijatelj nije nigde uspeo da se probije u selo. Tada je jedna četa 2 bataljona izvršila ispad i udarila u levi bok neprijatelja, a jedan vod Mogorićske čete i vod Udarne čete izvršili su, samoinicijativno, ispad preko r. Jadove u pravcu položaja baterije minobacača. Ova dva protivnapada unela su u redove napadača takvu pometnju da je nastalo opšte bežanje prema Medaku. Tenkovi su još nastojali da obezbede kupljenje ranjenika na nekim otsecima, ali je poraz neprijatelja bio već pre podne očigledan.

Uspešna odbrana Mogorića imala je vrlo veliki moralni značaj. Pokazalo se da okupator nije bio u stanju da sprovede objavljenu pretnju, premda je pokrenuo desetostruko brojno i tehnički nadmoćne snage. Neprijatelj celog leta nije više pokušavao da napadne Mogorić, ali je selo uvek bilo spremno za borbu i brzu evakuaciju u planinu.

*

Kao što je ranije spomenuto partizanske baze nalaze se u unutrašnjosti slobodne teritorije obično u naseljenim a obezbeđuju ih partizanske jedinice odgovarajuće jačine. Ako su na skrivenom mestu onda je njihova konspirativnost ujedno i njihova glavna odbrana. Često je deo baze partizanskog odreda smešten u naselju a deo u njegovoj neposrednoj blizini — spreman za brzo bunkerisanje. Za neposrednu zaštitu otkrivenih baza određuju se stalne straže, a za njihovu odbranu, u slučaju iznenadnog napada, koristi se i narodna straža (milicija) do pristizanja najbliže partizanske jedinice. Ako odbrana ne uspe da odbije neprijateljski napad, onda je neprijatelja potrebno zadržati bar tako dugo dok se baza ne skloni u obližnja pripremljena skloništa ili se ne evakuie. U krajnjem slu-

čaju baza se uništava da ne bi pala kao plen u ruke neprijatelja.

Komandir baze stalno usavršava i proverava realnost planova odbrane i evakuacije baze, a u slučaju potrebe treba na vreme upoznati s ovim planom starešinu one jedinice koja se nalazi u blizini i koja bi mogla doći u situaciju da brani bazu, odnosno da joj štiti evakuaciju.

5. ODBRANA U TOKU OKUPATORSKIH OFANZIVA

Primena odbrane u partizanskom ratu dolazi do najjačeg izražaja u vreme neprijateljskih ofanziva. Ciljevi koje okupator postavlja svojoj ofanzivi — uništenje partizanskih jedinica i njihovih baza, kažnjavanje i pljačka stanovništva, zauzimanje slobodne teritorije, delimično ili sasvim — biće i ciljevi odbrane. U svakom slučaju glavni cilj odbrane jeste da se sačuvaju od uništenja partizanske jedinice a da se istovremeno okupatoru nanesu što veći gubici. Ali i odbrana stanovništva od represalija i pljačke ne sme da se postavlja sasvim u drugi plan. Teritorija se, pak, i brani u prvom redu zbog toga da bi se mogla izvršiti prva dva zadatka a tek potom da bi se sprečila ili usporila reokupacija slobodne teritorije.

Ofanziva ni u kom slučaju ne bi smela da za partizanske komande bude iznenađenje, ni operativno a još manje taktičko. Ofanzivi prethodi duži period intenzivnog neprijateljskog rada na prikupljanju podataka o partizanskim jedinicama i jedan kraći period u kome se vrši pregrupacija okupatorskih snaga za nameravanu ofanzivu. Sa prvim znacima i podacima o pripremi ofanzive počinje i intenzivna priprema za odbranu. U prvom redu preduzimaju se sve mere da se neprijatelju spreči dobivanje podataka o partizanskim snagama i ustanovama. Dobro je, kad za to postoje mogućnosti, preduzeti mere operativnog maskiranja. Obaveštajna služba stavlja se u puni pogon. Naročito je važno dobiti podatke iz kojih se vidi šta okupator zna o partizanima i kakav mu je plan ofanzive.

Najviši partizanski štab na teritoriji na koju se priprema ofanziva preuzima potpunu komandu nad svim jedinicama zatečenim na toj teritoriji, a u svoj sastav uzima po potrebi pretstavnike štabova većih jedinica (brigada i većih) koji do tog vremena nisu bili pod njegovom komandom. Ovaj štab upoznaje sa situacijom glavni štab i predlaže mu plan za razbijanje ofanzive, odnosno plan i manevar odbrane.

U operativnom pogledu preduzimaju se odgovarajuće mere. Ako je teritorija koju zahvata linija blokade prezasićena partizanskim jedinicama, odmah se neke prebacuju van linije blokade, sa zadatkom da dejstvom spolja olakšaju razbijanje ofanzive ili, pak, proboj iz okruženja ako do njega dođe.

Borbene jedinice zauzimaju raspored saglasno planu razbijanja ofanzive. Pored toga, preduzimaju se mere za zaštitu stanovništva od represalija i pljačke, te mere samoodbrane stanovništva. Sve pozadinske ustanove pripremaju se za evakuaciju ili za bunkerisanje.

Plan razbijanja, slamanja ili preodolevanja ofanzive zavisao je od mnogo činilaca i, prema tome, može biti vrlo raznolik. Taj plan zavisiće u prvom redu od toga da li je u pitanju namera okupatora da izvrši opkoljavanje i uništavanje partizanskih jedinica ili, pak, samo uništavanje njihovih baza i ovladavanje slobodnom teritorijom. Razmotriće se najpre način odbrane od ofanzive opkoljavanja, najčešćeg i najopasnijeg oblika okupatorske ofanzive.

*

O načinu na koji će okupator pokušavati da izvede ofanzivu opkoljavanja i uništavanja, bilo je reči ranije. Ovde bi se spomenuli neki činoci koji ne idu u prihog pretpostavci da je, ako se raspolaže sa dovoljno snaga, opkoljavanje i uništavanje relativno jednostavan i ostvarljiv manevar. Pošto želi da ofanzivom zahvati što veće partizanske snage, okupator je prinuđen da vrši operativno okružavanje vrlo široke teritorije na kojoj se »negde« na-

laze krupnije partizanske jedinice, a svuda na toj teritoriji može da se očekuje iznenadna partizanska vatra, miniran put i druga iznenađenja. Izvršenim operativnim okružavanjem okupatorove snage još ni izdaleka ne dolaze u položaj da preuzmu taktičku inicijativu, jer okružene partizanske jedinice mogu i dalje da biraju napad ili odbranu, i jedan pravac dejstva ili drugi. Ukoliko se na određenim pravcima odluče za odbranu, one mogu izabrati između niza položaja upravo onaj koji žele, tj. koji im pruža određene prednosti za zasedu, za protivnapad, za zadržavanje neprijateljskog napredovanja itd. Zbog nastojanja da zatvori sve pravce koji vode na prostor van okruženja, napadač mora kordonski rasporediti snage na liniji dugoj desetine ili stotine kilometara. Isto tako težnja napadača da dejstvuje brzo, dok se snage zahvaćene linijom operativnog okruženja još ne snađu, u suprotnosti je sa metodičnim provođenjem složene operacije, sa dobrom upotrebom teške ratne tehnike (avijacija, tenkovi, artiljerija) čije se podrške napadač obično nerado odriče, a u suprotnosti je, i sa potrebom obezbeđenja od partizanskih zaseda i prepada na bokove.

Ofanziva s namerom opkoljavanja može biti slomljena u svakom od njenih stadijuma: u pripremnom, za vreme stezanja početnog obruča blokade i, najzad, pred konačno stabilizovanje prstena taktičkog okruženja.

Što se ranije razbija ofanziva, to bolje po partizanske snage. Za to treba težiti da se ona dovede do neuspeha na taj način što će se partizanske snage udaljiti blagovremeno sa teritorije zahvaćene ofanzivom, pa će tako ceo pothvat okupatora biti skoro uzaludan i bespredmetan. Ali ako to nije moguće onda se ofanziva mora razbijati protivudarima. Uslovi za protivudare najpovoljniji su u početnom stadijumu, kad okupator dovodi snage na polaznu liniju i kada se mogu oceniti njegove namere i zamisao operacije. Razbijanje jednog dela okupatorskih snaga u početnom stadijumu ofanzive moguće je izvesti samo ako su partizanske jedinice u tom času spremne za brzu akciju. Eksploatacija uspeha takve akcije može biti u tome da se stvoreni slobodni prolaz iskoristi za preba-

civanje jednog dela snaga sa ugrožene na neugroženu teritoriju. U svakom slučaju uspeh ovakve akcije pruža koristan dobitak u vremenu. Na napadača može jedan ovakav snažan udar, uz ugrožavanje važnih tačaka u okolnim područjima, toliko uticati da odmah u početku odustane od ofanzive ili je odloži. Ali će se to ređe dešavati, jer će on redovno nastojati da na pravce gde je pretrpeo neuspeh dovede nove snage (iz rezerve, sa drugih otseka) i da produži grupisanje na liniji blokade.

Kada neprijatelj brzim i snažnim dejstvima uspe da uspostavi liniju blokade i utvrdi je kao polaznu osnovicu za napad, za okružene jedinice nastaje nova, delikatna ali i prilično jasna situacija. Tada se vreme ne sme gubiti u iščekivanju i neaktivnosti, jer situacija, posle svakog pokreta neprijateljskih jedinica, postaje sve kritičnija. To je vreme za nove snažne udare po snagama postrojenim za koncentričan napad, jer je obruč još širok, a neprijatelj još ne zna tačan raspored partizanskih jedinica.

Situacija mora biti otvoreno i jasno predočena svima borbama. Uporedo sa objašnjavanjem situacije razvija se najživlji politički rad u kome se ukazuje na važnost političke budnosti prema pokušajima neprijatelja da oslabi borbeni moral jedinica, kao i na potrebu da se podnesu veliki naponi i lišavanja do kojih dolazi u toku ofanzive. Politički rad ne sme da izostane ni u toku odbrane. On se provodi za vreme svakog predaha, na položaju i za vreme marša, pri čemu je od najvećeg značaja primer starešina i zalaganje naročito nižih političkih rukovodilaca.

Stvaranjem obruča oko slobodne teritorije na kojoj se nalaze znatne partizanske snage okupator stiće izvesne taktičke prednosti, koje su utoliko veće ukoliko je površina okružene teritorije manja. Njemu se sve više pruža mogućnost da upotrebi tehniku protiv određenih ciljeva, na koje sve češće nailazi. Motornim transportnim sredstvima on je u stanju da vrši prebacivanje jedinica na pravce prema kojima osmotri ili oseti jače grupisanje partizanskih snaga. Ako izostane jača aktivnost onih partizanskih snaga koje su izvan obruča na baze i komuni-

kacije preko kojih se vrši snabdevanje jedinica upotrebljenih u ofanzivi, onda i u pogledu materijalnog obezbeđenja operacije okupator ima ogromne prednosti.

Sa početne linije napadač može krenuti na sužavanje obruča bilo istovremenim pokretom napred svih jedinica, bilo, pak, pokretom po delovima, što je sporiji ali sigurniji način napredovanja. Uporedo sa stezanjem obruča neprijatelj će u podesnim uslovima upotrebiti vazdušne desante sa ciljem da se dokopa važnih i dominantnih položaja te važnih raskrsnica u unutrašnjosti opkoljenog područja, sa kojih može ometati partizanima manevar po unutrašnjim pravcima, uništiti ili ugroziti njihove štabove i baze, izazvati pometnju i nesigurnost. Desanti moraju biti brzo i energično napadani i uništavani dok su još u vazduhu ili čim se spuste. Ako je prostor na kome se brane partizanske jedinice pošumljen, nije ispljučeno da u sušnom periodu neprijatelj upotrebi zapaljiva sredstva. Ako do ovoga dođe požar je nužno gasiti sredstvima blagovremeno pripremljenim za ovo i uz pomoć stanovništva.

Da se обруч ne bi brzo stezao, nijedan deo teritorije ne treba prepustiti napadaču bez organizovanog otpora. Taj otpor, međutim, ne treba ispoljavati u vidu otsudne frontalne i liniske odbrane, jer bi to povećavalo mogućnosti napadača da efikasno upotrebi tehniku. Jača odbrana se organizuje po pravcima, uz primenu sistema zaseda, čestih protivnapada (naročito noćnih), ubacivanja u pozadinu neprijatelja i svakovrsnih zaprečavanja. Na taj način veći deo snaga stalno se nalazi u ulozi rezerve koja se koristi za aktivna dejstva. Treba se uzdržavati od takvih protivnapada koji iziskuju velike žrtve, a za cilj imaju jedino vraćanje nekog izgubljenog položaja. Izuzetak su, svakako, oni protivnapadi kojima se stvaraju uslovi za odlučni protivudar, otvara breše u lancu okruženja ili omogućava izlaz iz obruča znatnog dela okruženih snaga.

U toku neprijateljske ofanzive može se pojaviti potreba da se neki rejon ili neki pravac za određeno vreme zadrži po svaku cenu. Odbrana će tada biti uporna, a jedinica koja je izvodi mora se za nju pripremiti, položaje

utvrditi i otsudno ih braniti. Takvom odbranom može se obezbediti prostor za manevar više jedinice, vreme za evakuaciju ranjenika, sprečiti pokušaj rasecanja partizanskih snaga itd. U ovom slučaju borbeni poredak jedinice koja se brani ima više elemenata liniske (frontalne) odbrane. Čete dobivaju svoje otseke odbrane koji su široki obično od pola do jednog kilometra. Može se izraziti i težište odbrane i to obično na pravcu podesnom za protivnapad. Uspostavljaju se čvrste veze, reguliše snabdevanje jedinica na položaju i preduzimaju mere protivvazdušne odbrane.

Da bi se parirali iznenadni i opasni prodori napadača ili njegov manevar vazdušnodesantnim snagama, potrebno je imati deo snaga u operativnoj rezervi, na jednom ili više mesta. Pored toga, mora se iskoristiti svaka mogućnost manevra po unutrašnjim pravcima, da bi se snage sa manje ugroženih pravaca iskoristile kao rezerva.

U prvoj fazi stezanja okupatorskog obruča od naročite su važnosti napadi partizanskih jedinica (koje su van okruženja) na pozadinu napadačkih snaga, na pristizuće rezerve, štabove i na oslabljene garnizone. Snažna akcija spolja može presudno uticati na usporavanje ofanzive i na njen slom. Na važnost ovakve partizanske taktike u toku ofanzive drug Tito ukazao je ovim rečima: »Ofanzivni duh u vreme neprijateljske ofanzive ispoljava se u snažnoj smeloj partizanskoj taktici, taktici prodora u neprijateljsku pozadinu, u uništavanju ne samo komunikacija nego i neprijateljskih centara snabdevanja, njegovih baza koje su za vreme ofanzive vojnički oslabljene ili potpuno ispražnjene.«⁷⁹⁾

Pravci neprijateljskog nastupanja vode obično duž komunikacija, pa se i partizanska odbrana odvija na tim pravcima, a izvode je ili cele jedinice ili manevarske grupe. Pravac se brani na taj način što se veći deo snaga ne postavlja sučelice na pravac neprijateljskog nastupanja, već se taj pravac zatvara manjim snagama, koje su ojačane inženjerskim jedinicama i sredstvima sa rušenje i

⁷⁹⁾ *Stvaranje i razvoj JA*, str. 201.

zaprečavanje, a glavne snage se postavljaju bočno, jer im je tako lakše vršiti protivnapade a i manje su na udaru neprijateljskoj tehnici. Sklanjanje sa komunikacije ne znači propuštanje neprijatelja da kolonom prodire u dubinu slobodne teritorije. On bočnim dejstvom mora biti zaustavljen.

Umesto upornog nastojanja da se duže zadrži položaj koji je neprijatelj već otkrio i na koji je pripremio napad uz upotrebu sve svoje tehnike, partizani traže mogućnost da kratkotrajnim snažnim vatrenim udarima sa bliskog otstojanja nanesu napadaču gubitke i prinude ga na lagano i oprezno nastupanje i rasplinjavanje snaga. Za udar sa bliskih otstojanja pruža povoljnu priliku pokriveno zemljište i noć, a u tim se uslovima partizani ionako bolje snalaze nego okupatorske jedinice.

Veće partizanske jedinice koje nisu uspele izaći iz ugroženog područja već u fazi zatvaranja obruča, moraće da postepeno izlaze iz operativnog okruženja, još u prvoj fazi stezanja obruča. Za takve izlaske potrebno je izvršiti operativni proboj neprijateljskih položaja. Proboj većih jedinica iz operativnog okruženja vrši se uvek na takav način da je zagarantovan ne samo njihov izlazak iz obruča, već da se i po izlasku obezbedi njihovo efikasno dejstvo protiv snaga koje vrše ofanzivu. Uspešan izlazak jedne veće jedinice iz operativnog okruženja i njeno umešno angažovanje u daljoj borbi, može predstavljati ozbiljnu prekretnicu u razvoju operacije i početak sloma ofanzive. Zato je ovu radnju nužno brižljivo planirati. Na izbor pravca proboja od bitnog su uticaja dva elementa, od kojih je prvi taktička pogodnost pravca, a drugi perspektivnost dejstva po izlasku iz obruča. Proboj se izvodi na razne načine, zavisno od veličine jedinice i njene opterećenosti slabije pokretnim i neboraćkim elementima. Manja jedinica (bataljon, polubrigada, brigada) bez ili sa malo ranjenika, može se probiti u vidu klina. Udarne grupa na čelu klina vrši proboj na uskom frontu i produžava sa pokretom u planiranom pravcu. Bočne grupe proširuju brešu da ne bi prolazile kroz uzak prolaz, tučen bočnom vatom, i da bi zaštitile osetljive delove jedinice

(ranjenici, štab, radiosredstva). Cela jedinica ide bez zadržavanja da bi u toku jedne noći izašla na slobodan operativni prostor.

Veća jedinica sa glomaznijim neboračkim delom mora otvarati širi prolaz i mora ga čvrsto obezbediti od pokušaja zatvaranja breše udarom u bokove. Sam proboj može se izvršiti na isti način kao što je izneto za manju jedinicu, pa ga zatim proširiti i obezbediti za potrebno vreme, a mogu da se izvrše i dva paralelna probolja na razmaku od jednog ili dva kilometra da bi se odmah stvorio dovoljno širok koridor za izlazak jedinice. Početak ovakvog probolja može pasti u popodnevene časove ili predveče da bi se osiguralo što više noćnog vremena za izlazak onih delova koji su osetljivi na udar iz vazduha.

Kada bi napadačke snage uspele da stezanjem obruča sabiju branioca na prostor koji je moguće prostreljivati vatrom svih artiljeriskih oruđa, za njega bi nastupila kritična situacija, utoliko teža ukoliko je više jedinica u okruženju. Ako bi taj prostor postao toliko uzak da ga je moguće prostreljivati vatrom pešadiskih oruđa, onda situacija postaje bliska katastrofalnoj. Ako se u takvom okruženju nađu snage jačine brigade ili više, nije isključeno da bi protiv njih bila upotrebljena i »A« bomba. Zato takvu situaciju branilac ne sme dopustiti. Pre nego što do nje dođe mora se izvršiti proboj i izvesti iz okruženja bar glavnina žive sile i lako naoružanje, a to je redovno moguće.

Dok veći deo snaga vrši proboj iz šireg taktičkog okruženja, drugi manji deo zadržavaće nastupanje onih neprijateljskih snaga koje bi bočnim pritiskom mogle ugroziti uspeh probolja. Tako se na kraju, ipak, može naći deo snaga, uglavnom slobodnih od neboračkih elemenata, u tesnom taktičkom okruženju. U takvom položaju ove snage ne smeju ostati dugo. Obično treba da se probiju prve nastupajuće noći. Najbolji metod izlaska i u ovom slučaju je proboj u jednom ili dva pravca. Na izbor pravca probolja od uticaja je jedino taktička situacija i uslovi za uspeh izlaska žive sile, jer je to ipak u prvom redu spašavanje žive sile od uništenja, a ne manevar koji treba

da omogućí brzu ponovnu upotrebu te jedinice za ofanzivna dejstva na drugom mestu. Međutim, tendencija »spasavanja«[»] dovodila je ponekad u Drugom svetskom ratu do toga da je izlaz tražen ne u organizovanom proboju, već u pokušaju skrivenog izvlačenja na sve strane. Male grupice pa i pojedinci pokušavali su da se noću skriveno provuku kroz prsten okruženja, ali su redovno doživljavali neuspeh, jer je veći broj boraca stradao našavši se u bespomoćnom položaju ne samo za vreme provlačenja, nego i posle. Već sam razilazak jedinice delovao je negativno na moral boraca. Retko su kad preživeli ostaci ovakve jedinice uspeli da se sakupe i produže da deluju kao jedinica.

*

Za ofanzive koje nemaju za glavni cilj opkoljavanje i uništavanje partizanskih snaga, već teže nanošenju udara partizanskoj pozadini (oslobođenoj teritoriji) ili ovladivanju nekom teritorijom, odnosno važnim komunikacijama, privrednim i saobraćajnim centrima, okupator prvenstveno upotrebljava motorizovane i oklopne jedinice, te nastupa iznenadnije i brže. Takvoj njegovoj taktici potrebno je suprotstaviti odgovarajuću odbranu.

*

Na teritoriji ugroženoj okupatorskom ofanzivom potrebno je preduzeti mere evakuacije ranjenika, stanovništva (svega ili nekih kategorija) i materijalnih dobara koja bi mogla postati plen okupatorske vojske.

Pokretni ranjenici obično će najbolje biti zaštićeni ako se kreću uz neku jedinicu. Oni u izvesnoj meri mogu biti pripremljeni i za samoodbranu, ali je potrebno dati im i makar i malu oružanu zaštitu. U svakom slučaju najbolje je na vreme ih evakuisati sa ugrožene teritorije u privremena skloništa, kod stanovništva ili u teže pristupačne predele.

Teži ranjenici, kada ih nije moguće evakuisati kroz liniju blokade, moraju biti smešteni u podzemne bolnice

udešene za duži boravak, sa potrebnim brojem lekara i bolničara, sa rezervom hrane i lekova. Bolnica mora imati spoljne osmatračnice i mogućnost konspirativnog primanja i otpuštanja ranjenika. Evakuacija nepokretnih ranjenika na duge staze predstavlja vrlo težak i rizičan posao, koji angažuje veliki broj boraca za nošenje ranjenika i jaka osiguranja. Velike ranjениčke kolone mogu u tolikoj meri vezati krupne jedinice da se može dovesti u pitanje kako uspeh odbranbene operacije, tako i odbrana samih ranjenika.

Obično je vrlo teško i rizično vršiti previše centralizovane i masovne evakuacije stanovništva. Mnogo je bolje, kad već postoji opasnost od masakriranja i odvođenja stanovništva, da se ono organizovano sklanja u manje zbegove, iz kojih se, čim mine neposredna opasnost, može lako vratiti na svoja ognjišta. Odrasli muškarci, a nekad i žene (sem staraca) redovno će morati da se sklone. Njih je potrebno vojnički organizovati, dati im bar nešto oružja i uputiti da se kreću negde u blizini jedinica, gde mogu, kao nosioci ranjenika ili na nekom drugom poslu, biti od koristi. Čim bude moguće njih je potrebno, nekad i uz zaštitu jedinice, povratiti na njihov teren da tamo prema situaciji otvoreno ili konspirativno deluju. Organi narodne vlasti, kao i politički radnici, treba da ostanu uz zbegove, delom ili svi.

Evakuacija i sklanjanje dobara koja pripadaju vojsci i narodu, vrlo je važan i složen posao. Kad su mogućnosti za evakuaciju ograničene onda se prednost daje materijalu koji je neophodan za produžetak borbe. Deo rezervi municije, lekova i hrane transportuje se uz jedinice, a ostalo se sprema u pripremljena podzemna skloništa. Stanovništvo svoje zalihe hrane bunkerise a stoku goni sa sobom u zbegove.

*

Za izvođenje ofanzive okupator zalaže sve svoje snage i vrši krajnje naprezanje, osobito kada ide sa planom opkoljavanja i uništavanja. Svoje napore on propraća obimnom propagandom i psihološkim metodima sračunatim na

slamanje morala kod partizana i stanovništva. Ali pred kraj ofanzive sve njegove materijalne i propagandne rezerve obično su na izmaku i već malo sposobne da izdrže ozbiljan protivudar. Zato je slom ofanzive nužno iskoristiti do krajnjih granica na vojnom i političkom planu.

Sve jedinice, a naročito one koje nisu bile neprekidno angažovane u toku ofanzive, sada smelo i drsko napadaju osetljive tačke uskomešanog okupatorskog stroja. Diverzanti prodiru na mesta koja su pre ofanzive smatrana nepristupačnim.

Ukoliko je okupator u toku ofanzive uspeo da pokrene u akciju svoje prikrivene saradnike, njih je po završetku ofanzive nužno kazniti brzo i efikasno.

Sve uspehe iz ove faze potrebno je odmah široko publikovati, da bi borci i stanovništvo uvideli da je ofanziva bila za okupatora poraz i da su podneseni naponi urodili pobedom. Pored toga stanovništvo se mora svim sredstvima pomoći da se po povratku na svoja ognjišta (često na zagarišta) sredi i otpočne sa radom.

6. PRIMERI ODBRANE OD OKUPATORSKIH OFANZIVA U NOR-u

U toku četiri godine našeg Narodnooslobodilačkog rata okupatorske snage izvršile su preko stotinu ofanziva najrazličitijeg obima i karaktera. Najveći deo njih bio je sračunat na opkoljavanje i uništavanje partizanskih jedinica. Desetak ovih ofanziva izdvaja se po svom obimu i po zamašnosti cilja koji je pred njih bio postavljen, pa odbrane od njih čine istaknute etape našeg rata. U njima su naime okupatorske grupacije sastava dve do šest divizija, uz znatnu podršku avijacije, nastojale da unište ili razbiju krupne partizanske jedinice na širokoj oslobođenoj teritoriji. Velike okupatorske ofanzive bile su pretežno ofanzive opkoljavanja, ali su neke od njih imale oblik direktnih napada na važne partizanske centre s ciljem da ove razbiju ili da se ovlada važnim komunikacijama, odnosno važnim strategiskim i ekonomskim rejonima. Srednje i manje ofanzive u kojima je okupator upotreb-

ljavao snage veće od puka a manje od dve divizije počinjale su skoro redovno s pokušajem opkoljavanja određene teritorije, da bi zatim stezanjem obruča po ovom ili onom metodu dovodile do taktičkog okružavanja partizanskih jedinica. U najvećem broju slučajeva partizanskim jedinicama polazilo je za rukom da izbegnu taktičko opkoljavanje glavnine svojih snaga, ali su proboji iz okruženja ponekad vršeni uz osetne gubitke u ljudima i materijalu.

Okupator je prilikom ofanziva redovno vršio strahovit teror nad civilnim stanovništvom, uništavao i pljačkao imovinu, masakrirao zarobljene ranjene partizane i vršio razna druga nedela zabranjena ratnim zakonima i običajima.

Okupator svojim mnogobrojnim ofanzivama, uprkos tome što je u našoj zemlji raspolagao relativno velikim snagama, nije uspevao ni vojnički da slomi partizanske jedinice, ni da terorom pokoleba stanovništvo. Uspeši partizanskih jedinica u ovim odbranama bili bi još uspešniji i sa manje gubitaka da je uvek i svuda dosledno i potpuno primenjivana partizanska taktika, tj. da su na vreme preduzimane mere da se spreči taktičko okružavanje.

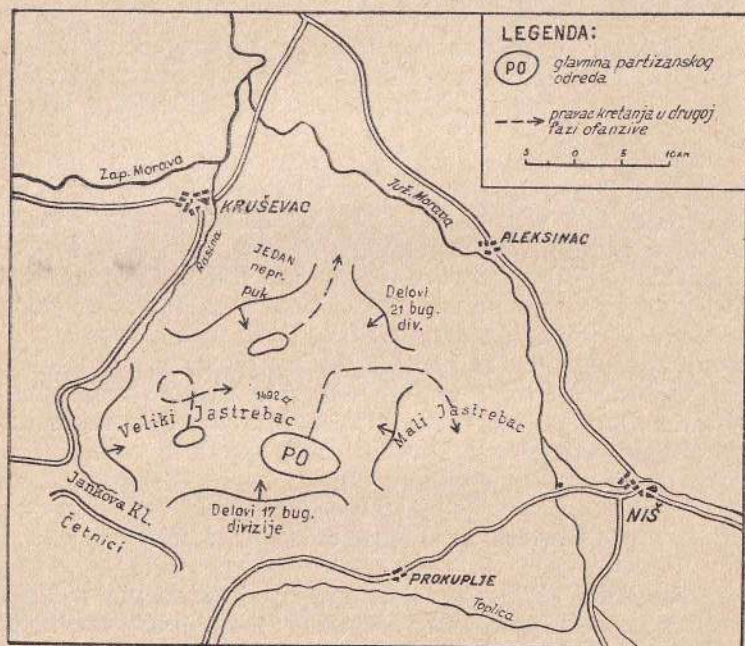
Odrbane u toku velikih ofanziva zaslužuju posebnu obradu. Ovde će biti u kratkim crtama prikazan tok samo tri manje ofanzive iz prve i druge godine rata.

Ofanziva na Jastrebac (jun 1942)⁸⁰⁾

Bugarski okupacijski korpus, čiji je štab bio u Nišu, preduzeo je 19 juna 1942 ofanzivu na slobodnu teritoriju između r. J. Morave, r. Rasine i r. Toplice, na kojoj je vojnički i politički vrlo aktivno delovao Jastrebački i delovi Rasinskog partizanskog odreda. Delovi triju okupatorskih divizija (17 iz Prokuplja, 21 iz Niša i 6 iz Paraćina) sa četničkim jedinicama poseli su 19 juna podnožje Velikog i Malog Jastrepca na liniji dugoj oko 120 km.

⁸⁰⁾ *Narodnooslobodilački rat naroda Jugoslavije I*: str. 218, i prema podacima učesnika u ovoj borbi, pukovnika JNA Denića.

Neprijatelj je pretpostavljao da će partizani nastojati da se povuku na jugozapad prema Kopaoniku (kao što su to učinili u toku aprilske ofanzive), pa su položaje na gornjem toku r. Rasine u Jankovoj Klisuri i istočno od nje čvrsto poseli i utvrdili da bi na njima sačekali i uništili partizane. Iza te linije bile su raspoređene četničke jedinice da bi uništavale delove koji bi se eventualno probili.

Skica 15

Prvog dana ofanzive (20 juna) okupatorske jedinice pretresle su M. Jastrebac, na kome je pre toga bila jedna četa odreda, ali se ona blagovremeno povukla na V. Jastrebac. U toku 21 juna neprijatelj je napustio M. Jastrebac i nastupao pod borbom na V. Jastrebac s juga, istoka i severa, očekujući da će odred nabaciti na zapad prema

Jankovoj Klisuri. Međutim, glavnina Jastrebačkog odreda se noću 21/22 neopaženo zbacila izvornim delom rečice Turijska, koji neprijatelj nije potpuno kontrolisao, njemu za leđa, izbivši na M. Jastrebac. Ovaj manevar bio je dobar i mogućan, jer neprijatelj nije očekivao da bi se partizani mogli uputiti prema M. Jastrepcu, u neposrednu blizinu Niša, i to pravcem koji je izgledao neprohodan. Manji delovi Jastrebačkog i Rasinskog odreda jednim delom su se probili na sever preko J. Morave a drugim delom su veštim manevrisanjem po V. Jastrepcu izbegli uništavanje.

Ne postigavši skoro nikakav vojnički uspeh, okupator se 23 juna povukao sa Jastrepcu i okomio na stanovništvo ustaničkih sela, naročito na one na južnim padinama Jastrepcu, odakle je mnogo ljudi odveo u niške zatvore.

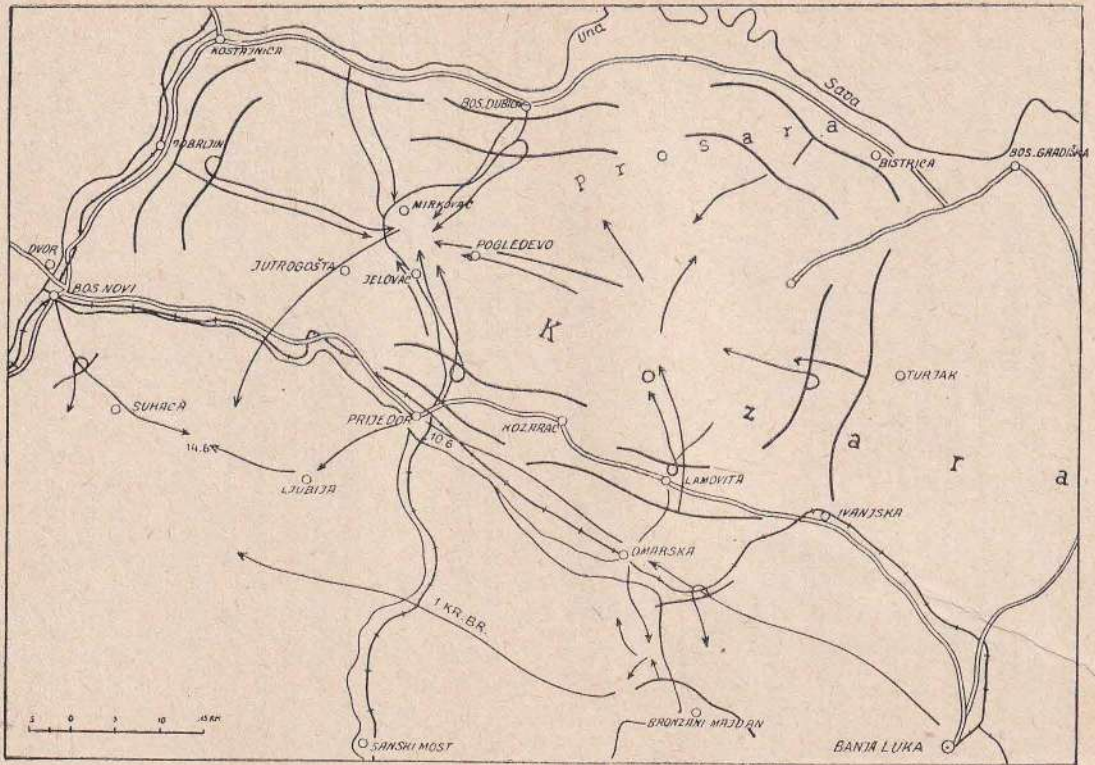
Ofanziva na Kozaru (jun 1942)⁸¹⁾

Kao prvu etapu veće operacije »čišćenja« zapadne Bosne od partizanskih snaga, okupator je od 10 juna do 3 jula 1942 izveo poznatu ofanzivu na Kozaru i Prosaru.

Kozaru je branio 2 krajiški partizanski odred, koji je imao oko 2.500 boraca, a ofanzivu su izvodile: grupa »Zapadna Bosna«, koja je u svom sastavu imala trideset-sedam pešadiskih bataljona, šest baterija artiljerije, jedan tenkovski bataljon, jedan oklopni voz, pet monitora rečne flotile i druge razne pomoćne jedinice. Grupu je podržavalo nekoliko eskadrila avijacije. Ukupno je u ofanzivi učestvovalo oko 25.000 vojnika. Štab odreda saznao je za pripremu ofanzive i imao je mogućnosti da jedinice povuče prema Grmeču, ali je doneo odluku da odred ostane na Kozari, da narod povuče u zbegove i da ga zaštiti od neprijatelja.

Ofanziva je počela zauzimanjem linije Bosanski Novi — Banja Luka, da bi se Kozara odvojila od područja Grmeča. Sa toga pravca neprijatelj je potisnuo na jug

⁸¹⁾ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, VII JNA 1957, knj. I, str. 231.

Skica 16

1 krajišku brigadu. Posle toga 14 juna neprijatelj je krenuo sa linije Kostajnica — Bosanski Novi sa ciljem da izbije na put Prijedor — Bosanska Dubica gde je izbio 18 juna, a istovremeno je poseo jakim snagama liniju Bosanska Dubica — Bistrica — Ivanjska — Prijedor. Da bi obezbedio svoja leđa sa juga, izvršio je 14 juna napad na 1 brigadu u rejonu severno od Bronzanog Majdana. Brigada je odbila napad, ali se 17 juna prebacila na levu obalu r. Sane.

Blokada Kozare bila je tako izvršena već sredinom juna, na liniji dugoj oko 220 km. Neprijatelj nije odmah pristupio stezanju obruča, već ga je samo pojačavao i vršio izvidanja sve do pred kraj meseca, pa je odred imao mogućnosti da bez velikih teškoća i gubitka izade iz obruča. Odred je za to vreme izvršio nekoliko uspešnih napada na snage koje su držale obruč oko Kozare. Tim napadima razbijen je 18 juna jedan bataljon, a idućeg dana još jedan u rejonu s. Pogleđeva, stvorivši na obruču otvor koji nije bio zatvoren 48 časova. Noću 23/24 juna razbili su partizani dva bataljona kod G. Jelovca i ponovo stvorili otvor u obruču. Ni jedna ni druga prilika nije iskorišćena za izvlačenje odreda iz okruženja, jer je štab odreda ostao pri odluci da brani Kozaru i zbegove u njoj.

Krajem juna neprijatelj je prešao u nastupanje i posle oštih borbi do 1 jula ovladao istočnim delom masiva Kozare. Odred se tada našao u kritičnoj situaciji, opkoljen na uskom prostoru, neprekidno tučenom artiljerijom i avijacijom, bez hrane i municije, sa mnogo ranjenika i sa zbegom u kome je bilo desetina hiljada stanovnika iz podkozaračkih sela. Tada je štab odreda odlučio da probojem na pravcu s. Jelovac — s. Jutrogošta — s. Gradina — s. Kriva Rijeka izvede iz okruženja odred i zbeg. U grupu za proboj određeno je preko dve trećine snaga sa zadatkom da, pošto otvore brešu, čvrsto obezbede bokove kako bi se obezbedio izlaz ranjenika, zbeaga i zaštitnice. Na pravcu proboja bile su sveže neprijateljske snage (jedan nemački puk, doveden posle ranijih neiskorišćenih proboja na tome pravcu), dobro utvrđene. U žestokom jurišu, noću 3/4 jula, grupa za proboj razbila je dva ba-

taljona, ali nije uspela da duže izdrži pritisak na bokove breše, jer je neprijatelj brzo intervenisao tenkovskim snagama putem Prijedor — Bosanska Dubica i brzo zatvorio обруč. Tako je u okruženju ostala blizu trećina odreda, oko 500 ranjenika i gotovo čitav zbeg, koje je neprijatelj najvećim delom svirepo uništio.

Štab za Bosansku Krajinu pokušao je za vreme ove ofanzive da pomogne 2 odredu na taj način što je dejstva 1 brigade i delova 1 odreda (Grmečkog) usmerio na komunikacije i manje garnizone u dolini r. Sane i r. Une, da bi na taj način vezao deo snaga određenih za ofanzivu. I pored toga što su ovim akcijama ostvareni znatni uspesi (uništeni su garnizoni u Bosanskoj Krupi, Dobrljinu i nekim manjim uporištima) neprijatelj nije slabio snage s kojima je napadao 2 odred na Kozari.

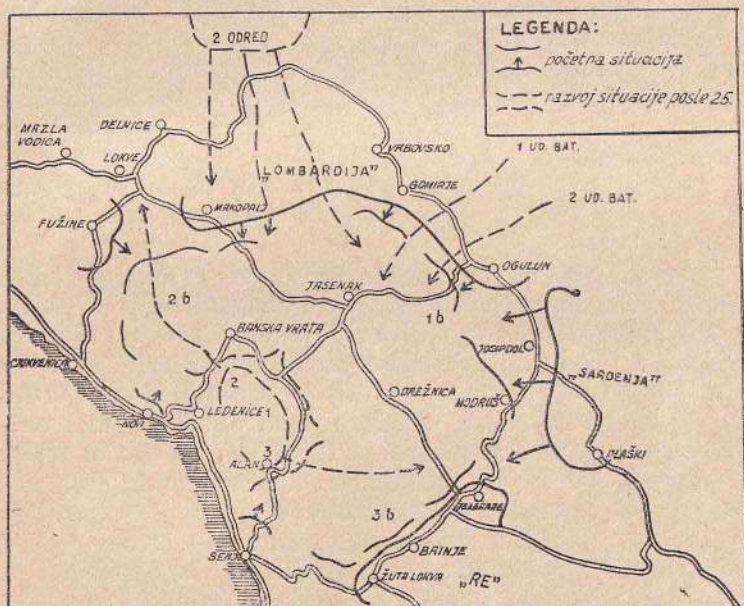
U opštem rezultatu odbrana od ofanzive na Kozaru nije bila uspešna. Jedinice su se herojski borile, najčešće prsa u prsa, ali deseterostrukom neprijatelju, neuporedivo bolje naoružanom, nisu mogle doleteti. Briga o zbegu i ranjenicima ograničavala im je slobodu manevra. Od 2.500 boraca izgubljeno ih je 1.700 i mnogo raznog ratnog materijala. Okupator je odveo u logore smrti oko 50.000 stanovnika, pohvatanih u selima i u zbegovima. Odbranom Kozare vezane su za tu teritoriju, istina, znatne neprijateljske snage duže vremena, što je olakšavalo borbu drugih okolnih partizanskih jedinica, ali je ovo vezivanje plaćeno prevelikim žrtvama. Neprijatelj je na Kozari pretrpeo gubitke od oko 3.000 izbačenih iz stroja.

Odbrana u Gorskom Kotaru (septembar 1942)

U avgustu 1942 okupatorska komanda u Rijeci odlučila je da izvrši ofanzivu na Gorski Kotar s ciljem da na taj način oslobodi od pritiska železničku prugu Rijeka — Ogulin i put Senj — Brinje — Ogulin, kao i da suzbije porast partizanskog pokreta u zoni oko nove italijanske granice. Koncentracija snaga za ofanzivu izvršena je na liniji Senj — Brinje — Plaški — Ogulin sa istoka; Ogu-

lin — Vrbovsko — Delnice sa severa; Delnice — Fužine — Crikvenica sa zapada; i Crikvenica — Novi — Senj uz morsku obalu. Glavne snage imale su da nastupaju sa istoka i sa severozapada, da bi se partizanske jedinice pritesnile uz morsku obalu, zatim stegle u čvrst обруč i u sadejstvu sa ratnom mornaricom uništile.⁸²⁾

Za izvođenje ofanzive bile su određene velike snage: 5 armiski korpus (tri divizije), obalska brigada, dva artiljerijska puka, tri bataljona »crnih košulja«, pet bataljona granične straže, tri bataljona iz raznih jedinica talijanskih, tri do četiri ustaška bataljona, oko 1.500 četnika, bataljon lakih tenkova, nekoliko eskadrila avijacije i neke mornaričke jedinice.

Skica 17

⁸²⁾ Kovačević Veljko: Neka iskustva iz borbi u Hrvatskom Primorju i Gorskom Kotaru od 1941—1943, Beograd 1955, strana 32—43.

Na opkoljenoj slobodnoj teritoriji 1 primorsko-goranskog odreda nalazilo se tada pet partizanskih bataljona, Glavni štab Hrvatske i niz političkih i pozadinskih ustanova. Uoči početka ofanzive upućena su dva bataljona na Kordun pa su za odbranu ove teritorije ostala samo tri bataljona.

Ofanziva je otpočela 15 septembra. Okupatorske snage nastupale su oprezno, pročešljavajući skoro svaku stopu zahvaćene teritorije. Zbog teškog zemljišta i oštrog partizanskog otpora, putem napada i zaseda, okupatorske jedinice sporo su napredovale savladavši za pet dana svega 20—25 km. Sva zauzeta naselja okupator je pljačkao i palio. Da bi se spašilo od zverstava i odvođenja u fašističke logore, stanovništvo se povlačilo sa partizanima i sklanjalo u zbegove.

Partizanske jedinice pružale su uzastopni otpor na najvažnijim pravcima. U svakoj pogodnoj prilici pojedine manje jedinice (odeljenja, vodovi) provlačili su se kroz neprijateljski front da bi dejsstvovale u njegovoj pozadini. I zbegovi su se po delovima provlačili da bi se sklonili u neprijateljskoj pozadini u onim šumama koje su već bile pretrešene.

Pošto je okupator zauzeo Drežnicu, Jasenak i druga okolna sela, partizanske jedinice i zbegovi našli su se na uskoj slabo naseljenoj teritoriji između prevoja Banska Vrata i s. Alan, koju je neprijateljska artiljerija s kopna i sa mora mogla prostreljivati. Neprijatelj je međutim ovde zastao, zabavljen nekoliko dana pljačkanjem i uništavanjem zauzetih sela, pa je taj zastoj omogućio štabu 5 zone da izvede planirani manevar radi razbijanja neprijateljske ofanzive. U pozadinu divizije »Lombardija« sa severa preko železničke pruge Skrad — Mrzle Vodice upućen je 2 primorsko-goranski odred. Iz Korduna su forsiranim maršem upućeni 1 i 2 udarni bataljon da pređu prugu Ogulin — Gomirje i napadnu neprijateljsku pozadinu između Ogulina i Jasenka. 3 bataljon 1 odreda iz okruženja se provukao i krenuo u pozadinu divizije »Re« kod Jezerana i u pozadinu divizije »Sardenja« između Modruša i Drežnice. Drugi bataljon 1 odreda izvukao se

takođe iz okruženja i krenuo u pozadinu neprijatelja u rejonu Fužina.

Ova iznenadna pojava i energični napadi znatnih partizanskih snaga u pozadini potpuno su zbunili okupatorsku komandu. Neprijatelj je svuda trpeo velike gubitke. Odmah je naređeno opšte povlačenje sa cele zauzete teritorije i ono je izvođeno brzo a mestimično i panično. Slom ofanzive bio je potpun, jer nijedna partizanska jedinica nije bila uništena ili razbijena a sačuvano je i stanovništvo. Pretrpljena je jedino velika materijalna šteta, jer je ceo kraj bio popaljen a znatan deo nesklonjenih ili slabo sklonjenih rezervi hrane i stoke opljačkan, što je bilo utoliko teže s obzirom na nastupajuću zimu.⁸³⁾

Jedan od rukovodilaca ove fašističke ofanzive dao je kasnije ovakav prikaz njenih rezultata:

»U celini ima se utisak jedne velike operacije naprazno, koja je plaćena velikim gubitkom snaga i koja je pružila budnom i pokretljivom neprijatelju desnicu, ostavivši mu inicijativu na nezaštićenim komunikacijama«⁸⁴⁾.

⁸³⁾ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije*, I, str. 293—4.

⁸⁴⁾ Kovačević, V., isto, str. 40 (Citat iz knjige *Fuochi di Bivacco in Croazia*).

VIII. BORBENA DEJSTVA PARTIZANSKIH JEDINICA U POZADINI NEPRIJATELJSKOG FRONTA

1. VAŽNOST I CILJ PARTIZANSKIH DEJSTAVA U POZADINI FRONTA.

Partizanski ratovi vode se u novije doba obično u sklopu velikih koalicionih i svetskih ratova, ali se pojavljuju naročito u kolonijama i kao usamljen ratni obračun između agresora i naroda okupirane zemlje. Za svaki partizanski rat koji se vodi u okviru koalicionog rata može se reći da se odvija u pozadini sile koja je izvršila okupaciju, a zatim produžila rat na drugim frontovima.

Neki su od partizanskih ratova, i prostorno i po svom učinku, neprekidno i neposredno vezani za operacije na frontu, dok su drugi za front vezani samo u početku i pri završetku rata, a kroz drugi period rata čine manje-više samostalno vojište. U prethodnim glavama imalo se u vidu upravo ovo poslednje. U ovoj glavi razmotriće se partizanska dejstva koja se vode u operativnoj pozadini fronta, te imaju neposrednog uticaja na tok operacija na frontu, a i sami zavise u većoj meri od razvoja tih operacija.

Operativnom pozadinom fronta naziva se pojas koji leži između taktičke zone, tj. zone u kojoj su razmešteni delovi divizija prvog ešelona i duboke (strategijske) poza-

dine fornta. Ovaj pojas može zahvatati velika prostranstva, jer mu dubina kod velikih operativnih grupacija može iznositi i preko stotinu kilometara. On zahvata veći deo vojišne prostorije. Kad je front pokretan i ovaj se pojas pokreće a kad se front stabilizuje, tada i operativna pozadina dobija određenije granice. Kad se prostire preko okupirane teritorije onda je podeljena na eksploatacione zone, tako da svaka okupatorska jedinica koristi materijalne izvore u području koje joj je dodeljeno. Preko operativne pozadine vode komunikacije kroz koje protiče sve što je neophodno za dejstvo na frontu: živa sila, hrana, municija, tehnika i gorivo. U njenim okvirima razmešteni su štabovi operativnih jedinica, baze za snabdevanje, raketne baze, aerodromi, operativne i strategijske rezerve, skladišta materijalnih rezervi, jedinice koje vrše obezbeđenje komunikacija, garnizoni koji služe kao oslonac za uspostavu okupatorske vlasti i razne pozadinske ustanove. Sve su ovo u određenim uslovima pogodni objekti za dejstvo partizanskih jedinica.

Operativna pozadina fronta je vrlo osetljiv deo ratnog stroja protivnika. Zato su oduvek svi komandanti težili da dođu u mogućnost da neposredno dejstvuju po celoj dubini neprijateljskog rasporeda i po njegovoj pozadini. Oni su to donekle postizali u razna doba raznim sredstvima. Najpre su korišćeni upadi (rejzdovi) konjice a kasnije upadi brzih motorizovanih jedinica, vatra dalekometne artiljerije, napadi avijacije, vazdušni desanti, rakete, ubacivanje i partizanska dejstva. Sva ova sredstva i metodi čine važnu dopunu dejstva na frontu, a često mogu imati presudan uticaj na ishod borbi na frontu. Obično se uporedo i usklađeno koristi više spomenutih sredstava, ali postoje situacije u kojima je moguće ili korisno upotrebiti samo neke od njih.

Povoljni uslovi za partizansko dejstvo postoje onda kada se neprijateljska operativna pozadina proteže preko okupirane teritorije. U takvim uslovima stanovništvo ove teritorije u mogućnosti je da uzme učešća u borbi ili bar da potpomaže boravak i borbu partizanskih jedinica.

Partizanske, ubačene, ostavljene i otsečene jedinice u operativnoj pozadini neprijateljevog fronta imaju slične zadatke i djeluju na sličan način. Ubačene jedinice dolaze u neprijateljsku pozadinu da bi po naređenju štaba koji ih upućuje izvršile jedan ili više određenih zadataka i da bi se zatim povratile u sastav svoje jedinice. Ako uslovi za povratak ovakve jedinice postanu teški, ona može preći na partizanski način dejstva ili ući u sastav partizanskih jedinica. Ubačene jedinice ne deluju samostalno, iako mogu i moraju da pri ukazanoj prilici ispolje maksimum inicijative. One se bez velike potrebe ne udaljavaju previše od fronta, nego se obično zadržavaju u bližoj operativnoj ili taktičkoj dubini odakle im je lakši povratak na front. Partizanske jedinice mogu u operativnu pozadinu neprijatelja, takođe, doći kroz front, bilo s namerom da odmah pređu na partizanski način ratovanja birajući same rejon boravka i objekte dejstva, bilo da tek po izvršenju zadatka, koji im je odredila komanda njihove jedinice, prekinu stalnu vezu s njom i stave se pod komandu najbližeg partizanskog štaba. U operativnu pozadinu fronta mogu partizanske jedinice doći i na mnogo drugih načina: mogu se tamo formirati, mogu doći iz dublje pozadine, biti bačene kao desant, formirati se iz okružene ili razbijene jedinice kojoj je nemoguće da se probije prema frontu itd.

2. SARADNJA PARTIZANA SA FRONTOM U DRUGOM SVETSKOM RATU

U toku Drugog svetskog rata bilo je više primera uspešne upotrebe partizanskih jedinica u neprijateljskoj operativnoj pozadini. Partizanska dejstva u pozadini fronta i za potrebe operativnih planova jedinica na frontu, uspešno su korišćena u Sovjetskom Savezu. Partizanske jedinice bile su aktivne u svim okupiranim delovima SSSR-a — od Lenjingrada do Kavkaza. U Belorusiji 1943 godine partizanske snage kontrolisale su više od polovine »okupirane« teritorije, iako su nacisti za borbu protiv partizana na tome sektoru (pozadina grupe ar-

mija »Centar«) raspolagali sa preko sto hiljada vojnika. U toku Kurske operacije (leto 1943) partizanske su jedinice izvršile opšti napad na železničke pruge i znatno pridonele nemačkim porazima na frontu.⁸⁵⁾ Velike nemačke snage, među kojima tri specijalne divizije bezbednosti, ojačane posebnom protivpartizanskom avijacijom, kao ni kasnije dovedenih pet mađarskih divizija, nisu bile u stanju da zaštite ni komunikacije, a kamoli da unište partizanske jedinice. Protiv partizana Belorusije upotrebljeni su i Vlasovljevcu, zatim dva francuska dobrovoljačka bataljona, španska »Plava« divizija i druge jedinice, ali je partizanski pokret stalno jačao.⁸⁶⁾

Kada je Istočni front u leto 1944 godine, pomerajući se na zapad, izbio na reku Bug, poljske partizanske jedinice našle su se u nemačkoj operativnoj pozadini. One su, sadejstvujući sa ubačenim sovjetskim jedinicama, razvile vrlo živu aktivnost protiv komunikacija koje su iz srednje i južne Poljske vodile na istok. Mada su Nemci bili u teškoj oskudici snaga za front, oni su odvojili za dejstvo protiv partizana u Lublinskom i Kjelskom okrugu preko tri divizije, sa ojačanjima u konjici, tenkovima, avijacije itd., ali bez većih rezultata.⁸⁷⁾

*

U toku savezničkog napredovanja kroz Francusku, Belgiju, Holandiju i Italiju, tokom 1944 godine, partizanske jedinice na više mesta uspešno su sadejstvovale sa frontom vodeći borbu i vršeći diverzije u operativnoj pozadini neprijatelja. Tako je nemačka 17 divizija zadržana između Bordoa i Monotje-a duže vremena u doba

⁸⁵⁾ *Вторая мировая война*, u redakciji Platonova, Moskva 1958, str. 508.

⁸⁶⁾ Krehnut Krajdcl: *Partizanske borbe u Srednjoj Rusiji*, u *Revue Militaire generale* br. 7/57 god.

Tudman: *Rat protiv rata*, str. 479.

⁸⁷⁾ Tušinjski: *Partizanske borbe u Lipskim i Janovskim šumama*, u zbirci *Odabrane operacije i bojevi Poljske Narodne vojske*, Varšava 1957, str. 50 i dalje.

kritične situacije za vreme savezničkog iskrcavanja na Atlantsku obalu. Francuski partizani vezali su svojim dejstvima u to vreme i druge znatne nemačke snage, među kojima 2 oklopnu SS diviziju u Normandiji 10 dana.⁹⁰⁾

*

Naš NOR počeo je i razvio se u dubokoj pozadini fašističkih frontova. Svi frontovi (Istočni, Zapadni, Afrički) bili su od početka rata pa sve do druge polovine 1944 godine od Jugoslavije udaljeni po više hiljada km, te o nekoj direktnoj operativnoj saradnji sa njima nije moglo biti ni reči. (Tito III, str. 339). Do saradnje sa vlastitim i savezničkim frontovima dolazi tek pred kraj rata. Kada je saveznički Sredozemni front stigao u srednju i severnu Italiju, tj. na 300—500 km od naše jadranske obale, ostvarivana je sa njime povremena saradnja. Neposrednija i obimnija saradnja ostvarena je sa sovjetskim snagama (jedinice Drugog ukrajinskog fronta) tek krajem 1944 i u 1945 godini.

Već od vremena kada su stvorene prve, relativno stabilne, oslobođene teritorije (1942 god.) na kojima su bazirale naše krupne vojne formacije (divizije i korpusi), saradnja ovih sa partizanskim jedinicama na teritorijama sa gušćom mrežom okupatorskih garnizona, nosi izvesne odlike sadejstva jedinica sa fronta i partizana u operativnoj pozadini neprijatelja. Partizanski odredi pripremali su detaljne podatke o neprijateljskim garnizonima koje su napadale krupne partizanske jedinice i sadejstvovala njima u tim napadima. Kada je neprijatelj otpočeo ofanzivu protiv oslobođene teritorije i naših regularnih jedinica, partizanski odredi su svojim dejstvom u pozadini neprijateljskih grupacija upotrebljenih u operaciji, znatno doprinosili slomu ofanzive. Kada je okupator u januaru 1943 godine otpočeo Četvrtu ofanzivu sa linije r. Kupe od Karlovca do Siska, protiv oslobođene teritorije Banije i Korduna, partizanske jedinice iz Žumberka i Po-

⁹⁰⁾ Likavgeri: *Partizansko ratovanje — podmuklo oružje* — u grčkom časopisu *Geniki stratiotiki, epiteozisis*, avgust, 1952 g.

kuplja razvile su živu aktivnost protiv komunikacija Zagreb — Karlovac i Zagreb — Sisak.

Do klasičnog oblika saradnje našeg fronta i naših partizanskih jedinica dolazi u jesen 1944 godine kada su oslobođeni južni delovi naše zemlje, te od jadranske obale do reke Drave uspostavljen Jugoslovenski front kao krajnji levokrilni osek Istočnog fronta. Već u oktobru 1944 godine glavina partizanskih snaga u Slavoniji bila je orijentisana na presecanje komunikacije Beograd — Zagreb, koja je za neprijateljski front u Jugoslaviji bila od osnovnog značaja. U završnoj fazi rata partizanske jedinice u Sloveniji i Istri svojim dejstvima znatno su pridonele brzom napredovanju našeg fronta i ubrzale su izbijanje naših armija na jugoslovenske etničke granice.

3. OPŠTE ODLIKE PARTIZANSKIH DEJSTAVA U OPERATIVNOJ DUBINI POZADINE FRONTA

Već na prvi pogled mogu se uočiti znatne razlike između uslova pod kojima dejstvuju partizani u strategijskoj neprijateljskoj pozadini i onih pod kojima se bore u operativnoj pozadini. Zbog ovih različitih uslova za život i borbu partizanske jedinice u operativnoj pozadini razlikuju se od onih u dubokoj pozadini naročito u pogledu organizacije, komandovanja, izbora ciljeva, načina dejstva i snabdevanja.

Neprijatelj na pojavu partizana reaguje sve osetljivije što su oni bliže frontu, a ima više snaga na dohvatu, jer su mu tamo na raspolaganju, pored jedinica namenjenih za obezbeđenje pozadinskog rejona i protiv partizanskih borbi, još i taktičke i operativne rezerve, jedinice koje idu na front ili s fronta i avijacija. Zbog svega ovoga na tome prostoru mogu dejstvovati kao celina samo manje partizanske jedinice: čete, bataljoni, odredi i manje brigade. Ove jedinice moraju biti vrlo pokretljive i sposobne za brzo raščlanjavanje da bi izbegle své pokušaje opkoljavanja.

Ciljevi na koje se partizanske jedinice orijentišu u prvom su redu kolone koje je moguće napasti iz zasede

ili prepadom. Borbe su još kraće i odlučnije nego u drugim uslovima, jer je obično nemoguće obezbediti se od intervencije obližnjih neprijateljskih snaga i avijacije čim borba malo duže potraje.

Zbog potrebe da budu stalno u pokretu i da se zadržavaju samo na zemljištu na kome će ih biti teže otkriti osmatranjem sa zemlje i iz vazduha, jedinice će ređe moći da se zadržavaju u naseljima. One će se u pogledu ishrane oslanjati na stanovništvo, a municijom će se pretežno snabdevati iz plena, jer često neće moći da računaju na skrivene rezerve municije i hrane, a male će mogućnosti biti za redovno snabdevanje vazдушnim putem. Ranjenike koje ne mogu da nose sa sobom jedinice će ili ostavljati kod stanovništva ili ih otpremati u dublju pozadinu fronta na šire slobodne teritorije.

Sa frontom moraju biti u stalnoj radiovezi radi uspostave čvrstog sadejstva, koje daje osnovni pečat svim dejstvima ovih jedinica. Sadejstvo se ostvaruje sa partizanske strane kroz pribavljanje i slanje obaveštenja o neprijatelju, zatim presecanjem komunikacija, kočanjem neprijateljskog manevra snagama i sredstvima u kritičnim operativnim situacijama i vezanjem borbom jednog dela neprijateljskih snaga. Sa strane fronta sadejstvo se ispoljava u postavljanju zadataka, davanju onih obaveštenja o neprijateljskim pokretima do kojih se došlo izviđanjem iz vazduha ili drugim putevima a važna su za planiranje dejstva partizanskih jedinica. Ponekad se fronta može partizanima biti pružena pomoć u municiji i hrani, kad se to pokaže neophodno. U taktički kritičnim situacijama za partizanske jedinice (okruženje) može im biti pružena podrška iz vazduha, a pri povoljnim terenskim uslovima mogu iz dublje operativne pozadine vazдушnim putem biti evakuisani njihovi ranjenici.⁸⁹⁾

Radi obezbeđenja sredstava i orijentisanja partizanskih akcija na najvažnije objekte, partizanske jedinice koje dejstvuju na određenom sektoru mogu biti privremeno potčinjene odgovarajućem operativnom štabu na

⁸⁹⁾ Tušinjski: *Partizanske borbe u Lipskim i Janovskim šumama.*

frontu. To će najčešće biti štab armije, koji ima dovoljno širok pregled mogućnosti i najprečih potreba za upotrebu partizanskih jedinica na jednoj široj teritoriji, ali u određenim uslovima to može biti i neki niži štab (korpus, divizija).

Od situacije na frontu i od operativnih planova fronta zavisi u kome će smeru biti orijentisana izviđačka i borbena aktivnost partizanskih jedinica. Pregledaćemo ukratko njihove zadatke u situaciji kada je vlastiti front u odbrani i kada je u napadu. Zadaci u drugim raznim situacijama mogu se izvesti i iz ovih osnovnih.

*

Partizanska dejstva u operativnoj pozadini neprijateljskog fronta imaju naročito veliki značaj u početnom periodu rata. Agresorske snage u tom periodu teže da snažnim udarima i brzim dubokim prodorima razbiju armiju branioca, ispresecaju napadnutu zemlju i slome otpor krupnih operativnih jedinica, pre nego se one pribere od prvih udaraca sa zemlje i iz vazduha. Zato je neobično važno da partizanske jedinice već prvih dana invazije stupe u dejstvo u neprijateljskoj pozadini i da energičnim akcijama na komunikacijama poremete plan brzog dopremanja motorizovanih rezervi za munjevite prodore u središnji deo teritorije napadnute zemlje.

Od neobično velikog značaja u ovakvoj situaciji biće, takođe, široka, brza i precizna obaveštajna služba. Osmatranjem, izviđanjem, korišćenjem zapažanja do kojih dođe stanovništvo, može se stvoriti jasna pretstava o nameravanom neprijateljskom manevru. Ako jedinica koja se brani na vreme bude upoznata sa planom ofanzive izgledi za uspešnu odbranu znatno će porasti.

Za vreme koncentracije, pripreme i izvođenja neprijateljeve ofanzive gustina njegovih snaga u zoni bliže operativne pozadine povećava se, a snage su mu u stanju bojeve gotovosti, pa su zato uslovi za partizanska dejstva na tome prostoru dosta teški. Ona će se morati orijentisati na dublju operativnu pozadinu, a prema frontu biće upu-

ćivane samo lake jedinice sa određenim diverzantskim zadacima i za vršenje vatrenih prepada iz zaseda.

Sistematskim razaranjem komunikacija ceo tok priprema za ofanzivu može biti znatno usporen. Prebacivanje jedinica i komandi moraće se vršiti uz primenu osiguranja, a to će usporavati pokrete, zamarati, dovoditi do razvlačenja snaga i slabiti udarnu moć jedinica. Sistem snabdevanja može diverzijama i prepadima da bude doveden u pravu krizu. Opšta nesigurnost u pozadini stvara pometnju i nervozu u štabovima, a kod jedinica smanjuje borbenu polet. Ako se agresor već u toj fazi nastupanja odluči da prema stanovništvu primeni represalije, partizanske jedinice moraju biti spremne da stanovništvo uzmu u zaštitu i kod njega održe moral i spremnost za dalju borbu.

U dubljoj operativnoj pozadini neprijatelj će imati raspoređene aerodrome, raketne baze i razna skladišta. Za napade na njih mogu biti upotrebljene krupnije partizanske jedinice a napad, ponekad, može biti usklađen i sa istovremenim napadom iz vazduha, koji je pripremila neka komanda sa fronta.

*

Partizanska dejstva u operativnoj pozadini neprijatelja mogu znatno pridoneti uspehu ofanzivnih operacija vlastite armije. Uslovi za dejstvo i ciljevi na koje su ova dejstva usmerena nešto su drukčiji od onih kad je neprijatelj u ofanzivi. Okupatorske snage u jačoj su meri vezane za front, gustina pozadinskih ustanova ređa je, neangažovanih snaga u operativnoj pozadini (rezervi, snaga u pokretu k frontu i od fronta, avijacije itd.) ima manje, pa je neprijatelju teže naći potrebne snage za pokušaje efikasnog obračuna sa otkrivenim partizanskim jedinicama.

Partizanske jedinice imaju više mogućnosti da se približuju frontu pa da manjim delovima zalaze čak i u taktičku zonu, gde napadaju štabove, skladišta, raketne

baze i razne pozadinske ustanove divizija i korpusa razvijenih na frontu. Težište partizanskih napada i dalje su komunikacije i transporti, a podaci do kojih partizanska obavještajna služba može doći i u ovoj situaciji mogu biti od ogromne koristi za front. Može doći u obzir i sasvim neposredno borbeno sadejstvo partizanske jedinice sa vazdušnodesantnim jedinicama i motorizovanim jedinicama, koje izvrše brz i dubok prodor u tzv. slobodni operativni prostor itd. Rušenje komunikacija i objekata na njima vrši se onda kada to može ozbiljno omesti neprijateljski manevar ili mu onemogućiti brzo otstupanje, ali se, nekiput, objekti, naročito mostovi, mogu zauzimati i čuvati od neprijateljskog uništavanja, da bi poslužili vlastitim nastupajućim snagama. Dejstvom partizanskih jedinica može se dakle ubrzati tempo nastupanja u ofanzivi, olakšati okružavanje i uništavanje otstupajućih neprijateljskih snaga.

XI. PARTIZANSKI MARŠEVI

1. ZNAČAJ MARŠOVANJA U PARTIZANSKOM RATU

Pokretljivost je jedno od bitnih svojstava partizanskih jedinica. To je s jedne strane spremnost i sposobnost za brze pokrete, po svakom zemljištu u svako doba i po svakom vremenu, a sa druge strane kretanje je vrlo važna i neophodna taktička radnja, koju partizanske jedinice vrše češće i duže no ma koju drugu. One maršuju iz svoje baze do mesta borbe, često udaljenog, da bi izvršile iznenadan napad na neprijatelja. Po završetku napada one ne sačekuju reagovanje okolnih neprijateljskih jedinica već se što pre udaljuju od poprišta napada.

Brzim i smelim marševima partizanske jedinice zabacuju se u pozadinu neprijateljskih snaga, koje pripremaju ili izvode ofanzivu. One maršuju sa mesta na slobodnoj teritoriji na kome ih je neprijatelj otkrio i na kome bi ih mogao napasti sa zemlje ili iz vazduha, na drugo mesto na slobodnoj teritoriji, gde će na miru moći da se odmore i pripreme za nove marševe i napade. One se najzad kreću zato da ne bi dejstvovale samo na jednom mestu, nego da bi bile svuda, da bi svuda otkrile i iskoristile mogućnosti za napade. Marševi su važan sastavan deo partizanskih akcija.

Marš može biti raznolik po svojoj dužini, po uslovima pod kojima se izvodi (zemljište, neprijatelj, vremenske

prilike) po svom cilju i s obzirom na veličinu i sastav jedinica koje ga izvode. Nekad, ali ređe, može doći u obzir i prevoženje cele jedinice ili jednog njenog dela.

Marš je potrebno izvoditi po planu, koji mora da obezbedi njegovo blagovremeno izvršenje i spremnost jedinice da kako u toku marša tako i odmah po njegovom završetku primi borbu, ako je to potrebno. Plan obuhvata: određivanje trase marša, vreme polaska, mesto i vreme zastanaka i odmora, način obezbeđenja, ishrane i savlađivanja poznatih ili očekivanih prepreka, mere za očuvanje tajnosti marša, postupak u slučaju nailaska na teže nepredviđene prepreke, koje bi onemogućile izvršenje marša po planu. Kada maršuje jedinica veća od bataljona, plan marša može biti iznet u pismenoj zapovesti za marš.

2. PRIPREMA I IZVRŠENJE MARŠA

Način i obim pripreme za marš zavisi od dužine i cilja marša, od eventualnog opterećenja jedinica materijalom i neboračkim delovima. Dugi marš, koji se ne može završiti u toku jedne noći, s kolonom u čijem sastavu ima ranjenika i komorskih delova, preko teško prohodnog zemljišta i mesta ugroženih od neprijatelja, zahteva vrlo brižljive pripreme i naporan rad komande u toku celog marša. Kad god je moguće treba pre marša ranjenike zbrinuti na sigurno mesto. Od težine i ugroženosti maršrute zavisi odluka o tome šta će se od težeg oružja, municije i rezervi hrane poneti a šta ostaviti u zemunicama. Materijalne potrebe se, zavisno od prolaznosti trase, prevoze na kolima ili prenose na tovarnoj stoci, a u izuzetnim slučajevima raspoređuju se na borce ili se formira nosačka kolona. Kao deo rezervne hrane može se povesti živa stoka. Nekad se i trasa marša podešava tako da prolazi kroz ili pored naselja u kojima će se moći dobiti hrana.

Borci se za marš pripremaju na taj način što se pregleda i doteruje u ispravnost njihova obuća i odeća, od-

vajaju nesposobni za marš (o čemu se konsultuje i lekar) i upoznaju sa dužnostima na maršu. Ako se maršuje po visokom snegu, treba bar za čelna odeljenja obezbediti krplje i smučke, a za sanitet ranjeničke saonice. Po potrebi vrši se i posebna moralno-politička priprema.

Pre polaska na marš potrebno je imati najnovije podatke o neprijatelju i o rasporedu svojih jedinica duž trase marša, kao i o organizacijama NOP-a u naseljima kroz koja ili pored kojih će jedinica prolaziti. Ako put nije dobro poznat, potrebno je naći sigurne vodiće.

Vreme za početak marša može biti slobodno izabrano ili nametnuto situacijom. U prvom slučaju izbor se čini između dnevnog i noćnog vremena. Kad ne preti opasnost od osmatranja iz vazduha pokret će sa slobodne teritorije otpočeti danju, da bi se nastavio noću kroz predele u blizini okupirane teritorije, preko rejona kroz koje češće prolaze neprijateljske jedinice ili na kojima postavljaju svoje zasede. Ako je zemljište pokriveno a trasa vodi kroz slobodnu teritoriju ili kada je zbog magle, kiše ili snega vidljivost smanjena, pokret će se ceo obaviti danju, da bi se pred veče stiglo na konačište, odnosno rejon sa koga će jedinice krenuti u akciju.

Delovi jedinice koja će krenuti na marš obično se ne postrojavaju na jednom mestu da bi se najpre formirala kolona, pa onda krenulo. Skupljaće se samo onda kad su bile raspoređene na jednom užem prostoru a već od početka je nužan oprezan i prikupljen noćni marš. Inače se kolona formira u pokretu ili na naredenoj prolaznoj tački na trasi maršrute, gde prvi stiže štab, da bi uticao na formiranje kolone i dao eventualno naknadna naređenja.

Poredak na maršu je takav da pruža najviše bezbednosti od iznenadnog neprijateljskog napada i da omogućuje brz razvoj za borbu u svakom pravcu. Jedinica koja ima ulogu prethodnice (četa ili bataljon) kreće se danju ispred glavnine na oko 1 km a noću se to otstojanje znatno smanjuje ili se uopšte ne pravi prekid u koloni. Štab se obično kreće na čelu glavnine a jedinice pratećih oruđa u sredini raspoređa glavnine. Sanitet i komora

kreću se na začelju glavnine. Iza glavnine, danju na otstojanju od oko 500 m a noću i manjem, kreće se zaštitnica jačine voda ili čete sa inženjeriskim odeljenjem i sredstvima za zaprečavanje i protivoklopnu zaštitu.

Prethodnica i zaštitnica obezbeđuju se čelnim i bočnim patrolama. Glavnina može povremeno ili stalno da se obezbeđuje i pobočnicama. Na osobito opasnim mestima mogu se postaviti i nepokretna bočna obezbeđenja. Ceo sistem obezbeđivanja može se u toku marševanja menjati s obzirom na položaj kolone u odnosu na neprijateljske garnizone i pravce njihovih mogućih ispada prema trasi maršrute. Ponekad se radi bezbednosti od bočnog napada i kad postoje podesni putevi može marševati u paralelnim kolonama.

Partizanski marševi poznati su po tome što se na njima postizala brzina mnogo veća od uobičajene. Partizanske brigade u NOR-u prelazile su u toku jedne noći, tj. za 9—12 časova čak i put dužine 40—50 km, ili do pola noći 20—30 km, što je omogućavalo da se izvrše iznenadni noćni napadi na mestu gde se neprijatelj tome uopšte nije nadao. Na višednevnim marševima postizana je prosečna brzina od oko 30—40 km na dan kada se marševalo danju a 20—30 noću. Ipak, brzinu samog kretanja u toku jednog časa ne treba nikad bez nužde povećavati preko 5 km, jer jako ubrzan korak i potrčavanje brzo dovode do preteranog zamora, pa i do nesposobnosti za borbu i juriš. Isto tako zbog brzine se, bez nužde, ne treba da izostave zastanci posle svakog časa marševanja.

Tajnost marša postiže se brzinom njegove pripreme i izvršenja, dobrim izborom trase, vremena i doba dana, nesaopštavanjem podataka o pravcu i cilju marša onima kojima to nije potrebno da znaju, merama maskiranja, obmanjivanjem neprijatelja, održavanjem reda i discipline pri marševanju. Prilikom izbora trase maršrute imaju se u vidu pored razloga bezbednosti, ekonomičnosti trošenja vremena i snaga, podesnosti za ishranu i odmor, još i razlozi tajnosti. Najbolje je da trasa prolazi što dalje od okupiranih i ugroženih predela, da danju vodi kroz pošumljeno zemljište ili ono sa visokim biljnim kul-

turama (kukuruz). Noću se sela u blizini okupirane teritorije ili zaobilaze ili se organizuje zatvaranje pasa pre nailaska kolone da lavežom ne odaju prisustvo jedinice.

Kada postoji i intenzivno dnevno izvidanje iz vazduha može se u popodnevno vreme učiniti nekoliko upadljivih pokreta u pravcu suprotnom od onog koji će se preduzeti da bi se neprijatelj obmanuo. Operativno maskiranje u toku samog marša može se izvršiti i na taj način što će se organizovati paljenje logorskih vatri na mestima koja neprijatelj može osmotriti iz garnizona, a koje je kolona već napustila ili kroz koje uopšte ne prolazi. U toku dnevnog marša pri nailasku neprijateljskih aviona kolona se sklanja u masku i zaustavlja. Kola i tovari maskiraju se zelenilom još pre polaska na marš. Zimi se mogu koristiti i beli kombinezoni preko odela, bele pokrivke tovara i kola, da bi uočljivost bila manja. Duži odmori daju se na onim mestima gde je moguće dobro se zakloniti.

Za vreme marša mora da vlada red i disciplina. Svako zaustavljanje jednog dela kolone odražava se na celu kolonu tako da dolazi do njenog prekida, a potom do pritrčavanja koje veoma zamara ljudstvo. Noću prekid kolone može često značiti i prekid veze u koloni, zbog čega se mora zaustaviti cela kolona dok se veza ne uspostavi. Zato pri kretanju po teškom zemljištu noću svaki borac često proverava sledi li ga kolona, pa kada oseti da je nastao prekid oglašava se uzvikom »Veza«. Pri prelasku preko opasnih mesta (stene, planinske bujice, brvna i sl.) partizani se uzajamno pomažu držanjem za ruke, vezivanjem ili držanjem za dužu drvenu motku. Pri prolazu preko otvorenog zemljišta u blizini neprijateljskog položaja noću se ne smeju koristiti svetla niti pušiti. Kad je potrebno kretati se sasvim tiho, kroz kolonu se pušta upozorenje »Tišina«. Svi predmeti opreme treba da se nose tako da se izbegne svako zveckanje.

Za vreme dnevnog marša odmor od 2—3 časa daje se u podnevno ili popodnevno vreme na mestu koje je podesno za odmor i glavni dnevni obrok. Često će to biti neko naseljeno mesto ili visoka šuma. Za vreme odmora

mogu se prikupiti pojedini obaveštajni podaci, lekar može pružiti pomoć, a štab izvršiti izmenu marševskog poretka itd. Mesto za odmor treba da odgovara i taktičkim zahtevima (da se na njemu može primiti borba u slučaju eventualnog napada). Ako se odmor daje noću on treba da bude kraći da borci ne bi zaspali. Za predanak ili prenočište važe isti ovi taktički i logistički uslovi.

3. PARTIZANSKI MARŠ-MANEVRI (POHODI)

Od posebnog su značaja veliki partizanski marševi (ili marš-manevri) koji su od strategiskog značaja za ceo partizanski rat. Njima se po određenom planu, pod pritiskom neprijatelja ili bez njega, prenosi težište partizanskog pokreta iz jedne državne oblasti u drugu. Ovakvog je karaktera bio Veliki marš kineskih partizana od 1934—35 godine. Velika grupacija, jačine pri polasku 90.000 boraca, pošto je u Južnoj Kini (Fukijen) bila ugrožena koncentracijama Kuomintanških snaga, krenula je na severozapad u pokrajinu Šensi. Marš je trajao godinu dana a prevaljen je vrlo težak put dugačak oko 6.000 milja. Savladani su veliki planinski masivi, široke reke i često probijane utvrđene linije kuomintangovaca. Na krajnji cilj stiglo je svega oko 20.000 boraca, ali je, ipak, ovaj marš pretstavljao veliki uspeh, jer je spaseno jezgro revolucionarne vojske, za vreme marša širen revolucionarni pokret i naneti krupni gubici neprijatelju.

U našem NOR-u izvedeno je više marševa — pohoda od velikog strategiskog značaja. Prvi veći marš izvršen je u leto 1942 sa Bosansko-Srpsko-Crnogorske tromeđe u severozapadnu Bosnu. Izvele su ga proleterске brigade (1, 2, 3, 4 i 5). Trajao je od 24 juna do početka septembra 1942 g. i bio dug preko 400 km. Ovaj pohod izvršen je u etapama i uz mnogobrojne akcije rušenja komunikacija i oslobađanja većih naseljenih mesta. Početkom 1943 godine izvršen je veliki marš jedinica koje su činile glavnu operativnu grupu Vrhovnog štaba iz zapadne Bosne u Hercegovinu, gde su snažnom protivofanzivom razbile talijansko-četničke snage u dolini Neretve pripremane za

završnu fazu IV okupatorske ofanzive. Od drugih značajnih marševa treba spomenuti: Pohod grupe divizija (Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba) iz zapadne Bosne u Hercegovinu, 8—22 februara 1943 godine; Pohod 1 makedonsko-kosovske i 2 makedonske brigade iz Jegejske Makedonije u srednju Makedoniju u februaru 1944 godine; Pohod 2 i 5 divizije iz Bosne u srednju i zapadnu Srbiju (15 marta — 20 maja 1944 godine) u kome je za 65 dana uz mnoge borbe pređen put dug oko 400 kilometara; Pohod 2, 5 i 17 divizije iz Crne Gore u srednju Srbiju (Kopaonik) od 18 jula — 6 avgusta.

4. PRIMERI PARTIZANSKIH MARŠEVA U NOR-u

Marš Četvrte kordunaške brigade na Žumberak (24 — 29 decembra 1942)

Četvrta kordunaška brigada (kasnije 1 brigada 8 divizije) posle bojeva koje je u prvoj polovini decembra 1942 godine vodila na desnoj obali r. Kupe istočno od Karlovca, nalazila se od 18 decembra u rejonu s. Slavsko Polje, zapadno od Vrgin Mosta. Tu je štab brigade primio 21 decembra kratko naređenje da se brigada u toku sledećih deset dana prebaci sa Korduna na Žumberačko Gorje.

Operativni razlozi za upućivanje brigade na Žumberak bili su višestruki. Neprijatelj je pripremao veliku ofanzivu (IV) usmerenu u prvoj fazi na prostranu oslobođenu teritoriju Banija — Kordun — Lika — Bosanska Krajina, gde su se nalazile znatne partizanske snage. Bilo je potrebno deo snaga sa Korduna zabaciti u pozadinu neprijateljske polazne linije, koja se na tom sektoru protezala severno uz r. Kupu a zapadno uz komunikaciju Karlovac — Ogulin. Žumberak je bio izvan pripremanog obruča a upravo se na njemu sve življe razijao partizanski pokret, te je mogao poslužiti kao baza većim jedinicama za dejstvo na magistralu Zagreb — Karlovac, kojom su pristizale snage i sredstva za ofanzivu.

Za tri dana izvršene su materijalne, političke, organizacijske i operativne pripreme za pokret. Spomenuće se samo najvažniji poslovi izvršeni u toku tih priprema.

Brigadni transport bio je, zbog dužeg bavljenja brigade na prostranoj oslobođenoj teritoriji, dobrim delom zaprežni, pa je morao biti prebačen na tovarni i rasterećen od dela rezervi, koje su predate Prvom kordunaškom odredu. Zaprežni konji zamenjeni su za tovarne. Jedinice su popunjene municijom. Obuća popravljana u brigadnoj i odredskoj radionici a i po jedinicama. Po svim jedinicama izvršena je higijenska obrada, a zatim smotra. Ranjenici i bolesnici predati su diviziskom sanitetu.

Jedinicama je saopšteno da im pretstoji dug i naporan marš. Borcima je bilo teško shvatiti da upravo u predvečerje očekivane neprijateljske ofanzive na njihov Kordun, treba da odu odatle nekuda daleko. Ipak su potrebu odlaska brzo i dobro shvatili. Većina ih je bila puštena iz jedinice na dan ili dva da obiđu porodice, uzmu čiste preobuke i ostalo. Svi su se, bez izuzetka, tačno na vreme vratili.

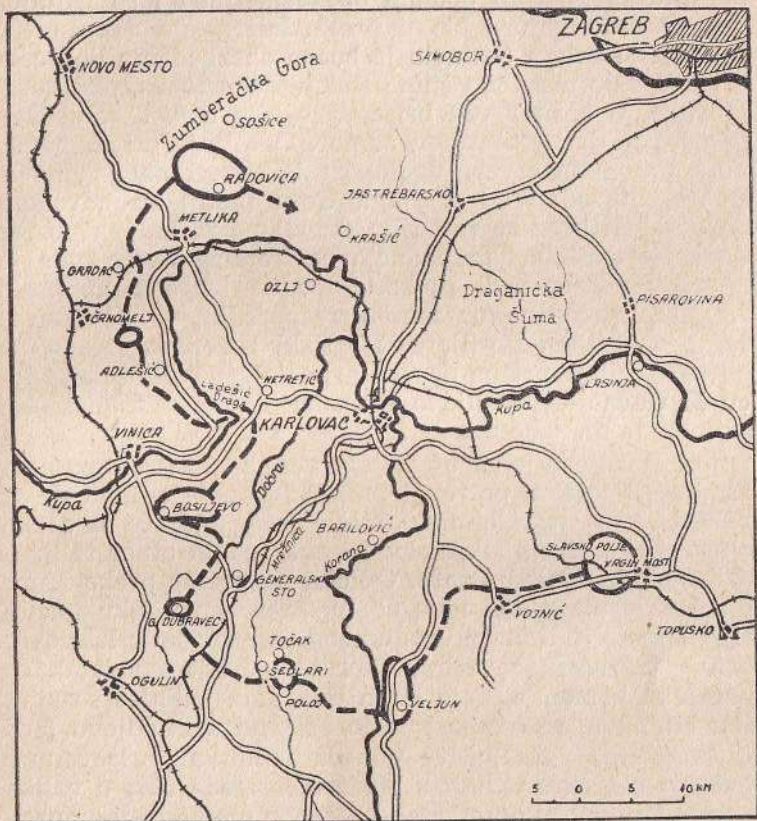
Štabu brigade bio je ostavljen izbor pravca marša. Razmatrana su dva mogućna pravca. Prvi, nešto kraći, vodio bi na sever preko r. Kupe između s. Kovačevca i s. Lasinje, kroz Draganičke Šume, preko pruge i ceste između Jastrebarskog i s. Draganića u rejon s. Slavetić i s. Sv. Jana. Na tom pravcu isticale su se dve krupne teškoće. Jedna je bila u tome što su u to doba godine Draganičke Šume bile dobrim delom pod vodom, a blata nisu bila toliko zamrznuta da kroz tanki led ne bi ljudi, a pogotovo konji, propadali u duboki glib. Zaobići podvodni teren nije bilo moguće, jer je prekrivao celi prostor od Karlovca do Pisarovine. Druga teškoća bila je u tome što je komunikacija Zagreb — Karlovac, zbog pripremane ofanzive bila gusto posednuta, pa se nije moglo računati na brz i lak proboj preko nje, pogotovo ako bi pokret brigade bio otkriven od neprijatelja odmah po prelasku r. Kupe, a to nije bilo isključeno. Drugi pravac bio je duži a vodio je najpre na zapad preko komunikacije Karlovac — Oguštin, zatim na sever, preko r. Kupe i uzduž tadanje »gra-

nice« između »NDH« i »Ljubljanske Pokrajine«. Ovaj pravac nudio je više mogućnosti za slobodan manevar u slučaju neprijateljskog pokušaja da preseče put brigadi. Istina, trebalo je na tom pravcu preći četiri veće reke (Koranu, Mrežnicu, Dobru i Kupu) od kojih tri nisu bile gazne, kao i dve železničke pruge (Karlovac — Ogulin i Karlovac — Novo Mesto). Izabran je ovaj drugi pravac, te je na osnovu raspoloživih podataka o neprijatelju utvrđena i trasa za prvu polovinu marša (do Kupe kod Bosiljeva). Odluka o tome da li će trasa marša od Bosiljeva do šireg rejona Metlike ići uz desnu ili uz levu obalu r. Kupe odložena je do dolaska u vezu sa slovenačkim partizanskim odredom u Beloj Krajini, od koga bi se dobili bliži podaci o neprijatelju na tom sektoru.

Bile su izvršene i neke promene u organizaciji brigade. Na maršu brigada je mogla doći u situaciju da joj pojedini bataljoni budu odvojeni i da samostalno vode borbu. Zato su bataljonima dodeljeni mitraljezi iz čete pratećih oruđa, a u toj četi ostavljeni samo vod artiljerijskih oruđa i laki minobacači. Inženjeriski vod je ojačan i opremljen materijalom za pravljenje skele preko reke (dugo uže, lengeri, alat itd.). Brigada je na marš krenula u sledećem sastavu: četiri bataljona, četa pratećih oruđa, izviđački vod, inženjeriski vod, vod za vezu, vod za snabdevanje i sanitetsko odeljenje; ukupno 1.200 boraca i oko 40—50 konja.

Brigada je u primernom redu krenula iz Slavskog Polja 24 decembra u 10 č. Marševalo se preko oslobođene teritorije, putem i po danu, jer neprijateljska avijacija nije tih dana nadletala oslobođenu teritoriju. Predveče istog dana, prešavši put od 30 km, brigada je bila na prostoru s. Točak, s. Veljun, gde je zakonačila. Na Korani kod Veljuna postojala je skela, ali u cilju vežbe i provere, naređeno je inženjeriskom vodu da pored postojeće skele napravi još jednu na dva čamca i ubrza prebacivanje jedinica preko reke. Pošto je pre podne brigada prešla Koranu krenula je pravcem s. G. Poloj — s. Sedlari i tu je, na granici oslobođene teritorije, predveče dat tročasovni odmor. Inženjeri su od dva čamca koja

su našli potopljene na ugovorenom mestu i od dva čamca prevezena kolima sa Korane do 20 č. napravili u visini s. Sudari skelu na kojoj su mogli prevoziti po čitav vod

Skica 18

pešaka ili po dva konja sa šest ljudi. Mrežnica je ovde široka od 30 m, duboka 2—3 m, tiha i sa pristupačnim obalama. Prebacivanje brigade trajalo je od 20 č. do 0,3 č. (7 sati) pod nadzorom štaba, u tišini i uz obezbeđenje na drugoj obali, jer je neprijateljska posada na železničkoj

stanici D. Dubrave bila udaljena svega 2,5 km. Jedinice koje nisu bile na redu za prevoženje odmarale su, ali vatre nisu ložene. U 0,3 č. kolona je bila u marševskom poretku sa manjim bočnim obezbeđenjima i sa bataljonom koji je najpre bio u prethodnici a po dolasku na železničku prugu postavio je bočna obezbeđenja dok cela brigada nije u rejonu šume Bukovača prešla preko ceste i pruge. U zoru 26-og brigada je bila u s. G. Dubrave gde joj je dat dvočasovni odmor. Odatle je brigada krenula pravo na sever. Vodiči su je doveli na gaz na r. Dobra, nizvodno od s. Duga Gora (konji su odvedeni na poseban brod sa ravnijim dnom) pa je kolona pregazivši reku stigla oko podne u s. Toplice Lesće, gde je naređen odmor radi ručka. Popodne brigada se, posle 32 časa provedena na maršu, rasporedila na 24-časovni odmor u selima Bosiljevo, Mrzljaki i Vodena Draga, sa obezbeđenjima prema pruzi Karlovac — Ogulin, na pravcu Karlovac — Bosiljevo i prema Vinici. Seoska straža primila je na sebe obezbeđenje prema Ogulinu.

Iz Bosiljeva je uspostavljena veza sa partizanima Bele Krajine, dobiveni potrebni podaci i doneta odluka da se r. Kupa pređe u rejonu s. Ladešić Draga, gde će na oštroj okuci reke biti najlakše slomiti eventualan otpor talijanskih »pograničnih« straža. Odluka za prelaz preko Kupe i kretanje niz njenu levu obalu, kroz slovenačku teritoriju, doneta je u prvom redu zbog toga što je iz Karlovca preko terenske obaveštajne mreže primljen podatak da nemačka komanda, koja tamo priprema jedinice za zimsku ofanzivu, zna za prisustvo brigade u Bosiljevu i da je u rejon s. D. Stative uputila jednu motorizovanu i jednu tenkovsku jedinicu. Kada bi brigada ušla u veliku okuku Kupe, ove neprijateljske snage mogle bi je napasti sa leđa i dovesti je u tešku situaciju, jer bi proboj u bilo kom pravcu bio vezan s velikim teškoćama.

Po podne 27 decembra brigada je krenula po bataljonima na prostor s. Vukova Gorica, s. Prilišće, s. Ladešić Draga. Izbačeno je borbeno obezbeđenje prema Netretiću i put miniran. Granične straže s druge obale primetivši kolone partizana iščezle su neopaženo. Prelaz

preko reke otpočeo je bez uznemiravanja, čim je pao mrak. Kupa je ovde široka oko 50 m i srednje je brzine. Uz veliko naprezanje inženjera i znatnu pomoć seljaka, koji su izvadili potopljene čamce i spustili ih niz reku do mesta prelaza, napravljene su dve skele, jedna manja na čamcima za pešake i jedna veća na praznim buradima, za konje i teži materijal. Izviđački vod koji je još za dana čamcima prebačen kod Prilišća, kontrolisao je liniju s. Žanići — s. Marin Dol, dok tamo nije stigao bataljon koji je prvi prevezen preko reke. Tek pred zoru cela brigada bila je na drugoj obali Kupe, izvan »operativne nadležnosti« snaga koje su iz Karlovca toga jutra stigle s tenkovima i motorizovanom artiljerijom u s. Netretić, zatim oprezno do podne izvidele terene do »granice« i povratile se u bazu.

Iz s. Marin Dol kolona je krenula u 8 č. (28 decembra). Postavivši stalnu pobočnicu prema talijanskoj posadi u s. Adlešići, sa bataljonom u prethodnici i četom u zaštitnici, brigada je marševala pravcem Marin Dol, V. Sela, Pribinci, Tribuče. U Tribuče dat je četveročasovni odmor. Tu se uveče toga dana (28-og) jedno odeljenje partizana iz Belokrajinskog partizanskog odreda stavilo na raspolaganje štabu brigade da bi poslužili kao vodiči. U toku noći 28/29 decembra marš je produžen pravcem s. Pavičići, s. Okljuka, gde je postojao neoštećen most preko r. Labinja, a odatle je oprezno i sa bočnim osiguranjima pređena pruga i cesta Črnomelj — Metlika. Zaobilazeći s. Gradac sa zapada, kolona je preko šume Stublerka i šume zapadno od D. Lokvica u zoru 29-og izbila u s. Bušinja Vas, s. Bojanja Vas, s. Dragoševci, na periferiju Žumberačke slobodne teritorije. Ove poslednje noći marša pređen je put dug 30 km, kroz pošumljeno zemljište i blato, zahvaljujući dobrim vodičima, pripremljenosti i prekaljenosti brigade.

Maršruta duga 120 km, sa brojnim preprekama, uspešno je savladana za pet dana, računajući tu i jedan predanak. Brigada je marševski cilj dostigla na vreme, bez gubitaka i spremna za borbu. Već posle dva dana odmora i priprema ona je zajedno sa 13 proleterskom brigadom

napala neprijateljsko uporište Krašić, gde je posada od 550 ljudi potpuno uništena i otvoren širok prilaz ka komunikaciji Zagreb — Karlovac, osnovnoj komunikaciji kojom su kretale snage i sredstva na polaznu liniju velike okupatorske IV ofanzive.

Marš grupe partizanskih bataljona kroz Jegejsku i istočnu Makedoniju (februar 1944)

U toku meseca januara 1944 godine glavnina makedonskih partizanskih snaga (1 i 2 brigada i grupa bataljona) dejstvovala je iz rejona pl. Kožuf i pl. Pajak u Jegejskoj Makedoniji protiv komunikacija u dolini r. Vardara. Da bi se pojačao narodnooslobodilački pokret u srednjim i istočnim predelima Makedonije Glavni štab NOV i PO Makedonije doneo je krajem januara odluku da uputi 1 i 2 brigadu u srednje delove Makedonije (Poreč, Azot, Tikveš), a grupa bataljona (bataljoni »Stevan Naumov« i »Hristo Botev«) sa Glavnim štabom da pređe Vardar severno od Soluna i da preko istočne Makedonije izbije na prostor Kumanovo, Vranje.⁹⁰⁾

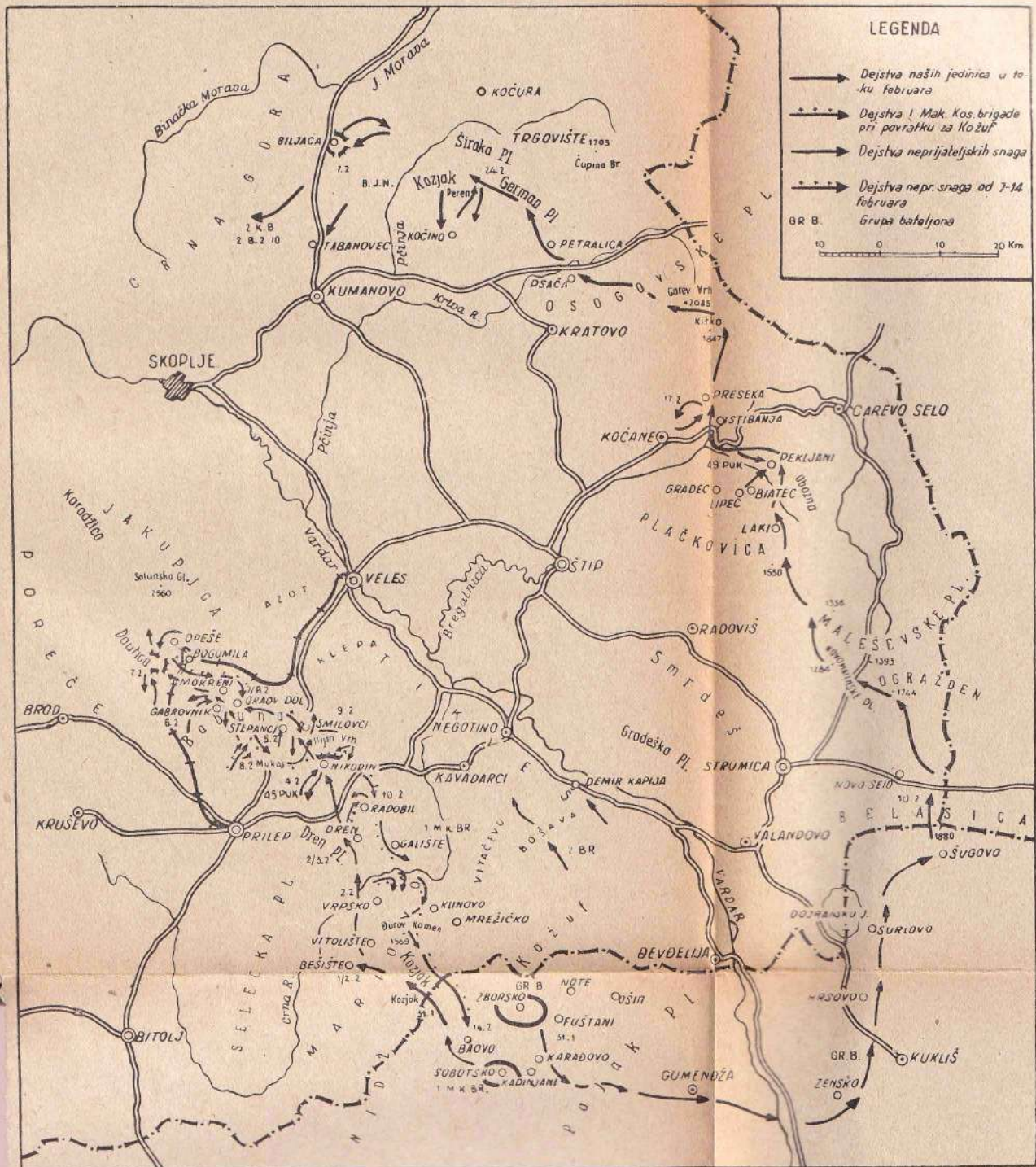
Ideja marša bila je da se grupa što skrivenije i po mogućnosti bez sukoba s neprijateljem prebaci preko otkrivene doline Vardara, da bi sa sačuvanim i svežim snagama prošla kroz istočnu Makedoniju, gde su se borbe mogle očekivati, a zatim da sa što manje sukoba domaršuje do cilja.⁹¹⁾

Grupa bataljona jačine ukupno oko 180 boraca krenula je sa Glavnim štabom na marš 31 januara uveče iz s. Zborsko u pravcu jugoistoka preko pl. Pajak, te je, koristeći meštane za vodiče i zaobilazeći nemačke garnizone, četvrtog dana marša izbila na r. Vardar u Solunskom Polju kod s. Orizari. Vardar koji je tamo širok oko 500 metara, pređen je skelom za 4 časa. Odatle je marš na-

⁹⁰⁾ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije*, II, str. 166—169.

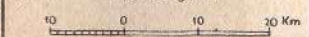
⁹¹⁾ Apostolski M., *Od Kožuf do Bogomila i Kozjak*, Skoplje 1959, str. 117.

FEBRUARSKI MARŠ 1 MAKEDONSKO-KOSOVSKJE BRIGADE I
GRUPE BATALJONA (1944)

LEGENDA

- Dejstva naših jedinica u toku februara
 - Dejstva 1 Mak. Kos. brigade pri povratku za Kožuf
 - Dejstva neprijateljskih snaga
 - Dejstva nepr. snaga od 7-14 februara
- GR B. Grupa bataljona

stavljen u severoistočnom pravcu, pa je grupa 8 februara uveče stigla u s. Šugovo pod pl. Belasicom.

Ovaj deo maršrute, dug oko 180 km, pređen je bez borbe, jer neprijatelj nije primetio pokret kolone zahvaljujući dobroj organizaciji marša i svestranoj saradnji jedinica grčkog narodnooslobodilačkog pokreta i stanovništva ovog kraja koji su komandi grupe davali sva potrebna obaveštenja i vršili obezbeđenje kolone sa pravaca od kojih je pretila opasnost da naiđu okupatorske snage. Grupa je imala samo neposredna obezbeđenja, obično čelna i začelna a izuzetno i bočna. Preko pl. Pajak, kretalo se isključivo noću, (izuzimajući jedan dnevni marš) pri čemu je za pokret korišćena samo prva polovina noći. Savladivano je prosečno oko 20 km, sem za vreme prelaženja Vardara i komunikacija pored njega, kada je marš trajao celu noć i pređen put od 37 km.

U Šugovu su se jedinice 9 i 10 februara odmarale i pripremale za dalji napad. Starešine su bile upoznate sa planom marša da bi u slučaju ako im se jedinica u toku borbe odvoji od kolone, mogli znati gde im je glavnina. Izvršene su moralno-političke pripreme s borcima, dok za neke naročite materijalne pripreme nije bilo mogućnosti. Borci su bili dosta slabo obučeni i odeveni za zimске uslove. Jedinice su imale malu količinu municije: na pušku po 40 a na puškomitraljez po 150 metaka. Za put su pripremljena dva rezervna obroka hrane od kojih je jedan bio kod boraca a jedan u komori.

Kolona je 10 februara uveče krenula uz strmi masiv pl. Belasice prema Jugoslovensko-Grčko-Bugarskoj tromedi, i do zore izbila na greben. Na golom grebenu Belasice kolona je ušla u zonu snežnih nameta i bila izložena jakoj vejavici. Tovarni konji nisu mogli dalje da se kreću a sa mukom su se kretali i borci. Teško je bilo i spuštanje strmim padinama prema dolini r. Strumice. Noću 11/12 februara grupa je, neopažena od neprijatelja, prešla r. Strumicu i komunikaciju Strumica — Petrič, te posle 4-časovnog odmora u s. Bajkovo, produžila marš preko pl.

Ograđena i pl. Plačkovice koje su bile pod visokim snegom. Za četiri dana (12—16) grupa je prešla 100 km kroz vrlo teško planinsko zemljište, penjući se na grebene visoke preko 1500 metara i spuštajući se u dubodoline na visini od 300 do 500 metara.

U to vreme okupatorska komanda bila je otkrila pokret kolone i preduzela mere da na severnim padinama Plačkovice spreči izlazak grupe u dolinu r. Bregalnice, postavivši tamo delove jednog puka. Ovi su delovi 16 februara, nastojeći da posednu sela između Kočarna i Carevog Sela, došli u sukob sa obezbeđenjima grupe kod sela Pokljani. Neprijatelj je preko dana učinio više pokušaja da odbaci partizane iz ovog rejona, ali u tom nije uspevao. Uveče je grupa prekinula dodir s neprijateljem a zatim zaobišla njegove položaje i kod s. Istibanja prešla preko mosta na r. Bregalnici, pa ujutro 17 februara izbila u s. Preseka. Tamo je odbijen još jedan napad okupatorskih vojnika, pa je uveče produžen marš na sever kroz masiv Osogovskih planina.

Marš preko Osogova, Krive Reke i Kozjaka izvršen je bez većih sukoba s neprijateljem, ali je i ovaj deo maršrute tražio izvanredne fizičke napore, jer je vodio kroz planinske gudure i visok sneg. Zbog premorenosti kolona se kretala polako, prelazeći za 6—8 časova, dnevnim marševima, po 8—14 km. U s. Petraljica dat je jednodnevni odmor. Odatle je grupa 22 februara pre podne krenula kroz pl. Kozjak u rejon s. German, dostigavši tako marševski cilj. Posle tri dana izviđanja i manjih pokreta po Kozjaku uspostavljena je veza između partizanskih jedinica severne Makedonije i doline Južne Morave, pa je zatim grupa mogla pristupiti izvršenju zadatka radi koga je bila upućena u ovu oblast.

Grupa bataljona Glavnog štaba uspešno je izvršila marš na kojem je za 22 dana prešla oko 440 km, pod vrlo nepovoljnim zemljišnim i vremenskim uslovima. U toku zamornih noćnih marševa po masivu Plačkovice izgubljeno je 13 boraca, koji su se u vejavici izdvojili iz kolone

ili zaspali za vreme kratkotrajnog odmora, pa neopaženi od drugova ostali i izgubili vezu s kolonom.⁹²⁾

Prosečno dnevno prelaženo je 20 km, pri čemu su od Belasice do Kozjaka savladavane još i znatne visinske razlike (dnevno oko 700 metara penjanja i 700 metara spuštanja). Na ovom delu puta grupa se nije mogla oslanjati na organizovanu podršku od strane stanovnika, jer je okupator terorom i propagandom bio uspeo da spreči oslobodilački pokret u istočnoj Makedoniji. Stanovništvo je ipak rado pružalo pomoć partizanima, dajući im hranu i obaveštenja o neprijatelju.

Idući kroz besputno i teško prohodno zemljište grupa je izbegla veće sukobe s neprijateljem, pa nije bila opterećena ranjenicima. Ofanzivna dejstva 1 i 2 brigade u srednjoj Makedoniji vezala su za sebe veći deo okupatorskih snaga, te neprijatelj nije mogao da izdvoji jake snage za borbu protiv grupe bataljona kada je otkrio njeno prisustvo u istočnoj Makedoniji.

Marš 14 slovenačke divizije iz Suhe Krajine u Štajersku (januar, februar 1944)

Krajem 1943 godine Glavni štab Slovenije doneo je odluku da uputi 14 diviziju iz južnog dela Slovenije u Štajersku, s ciljem da se pojača Narodnooslobodilački pokret u ovoj pokrajini, koju je okupator kontrolisao gustom mrežom garnizona i uzalud nastojao da je pretvori u nemačku provinciju iseljavanjem slovenačkog stanovništva, ubistvima, terorom, pljačkom, zastrašivanjem, propagandom i svim drugim sredstvima.

Pošto je direktan prelaz preko r. Save između Ljubljane i Zagreba bio teško izvodljiv, zbog jakih okupatorskih snaga uz komunikaciju Zagreb — Ljubljana, doneta je odluka da divizija izvrši zaobilazni marš kroz Hrvatsku i da u Štajersku uđe sa istoka, tj. iz Hrvatskog Zagorja.

⁹²⁾ Njih je okupator pohvatao i streljao u Štipu. Svi su se držali hrabro. (M. Apostolski — str. 134).

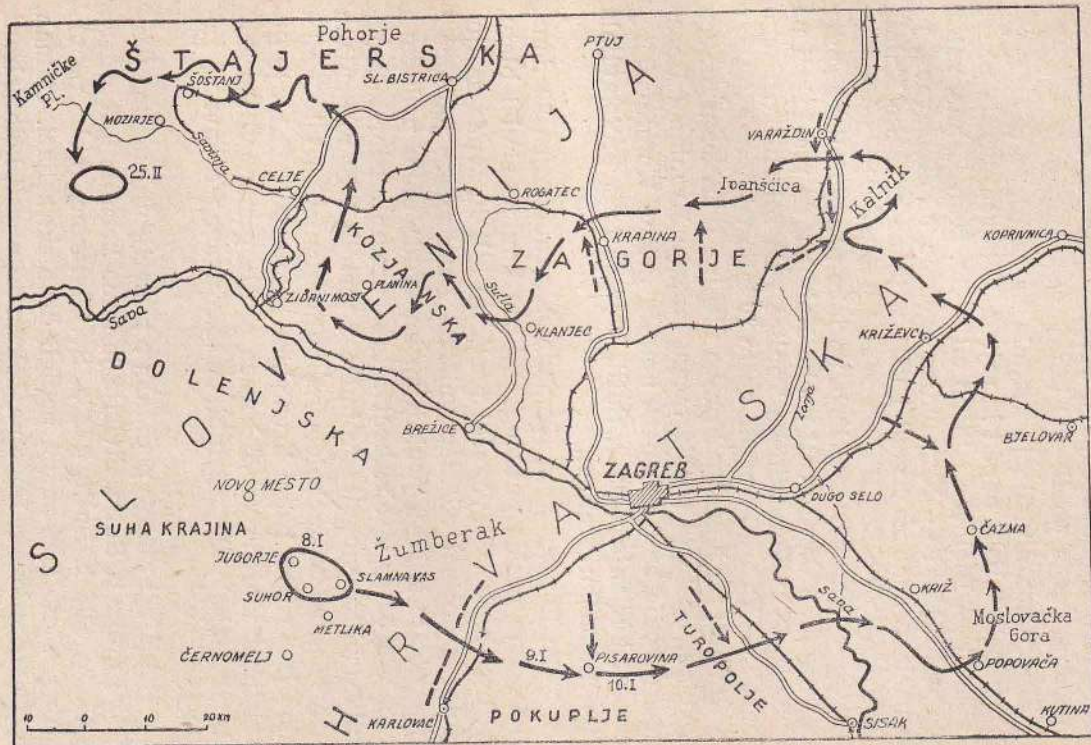
Zbornik, VII, knj. 3, str. 73.

Divizija je 29 decembra dovedena u rejon Suhor, Jugorje, Slamna Vas da bi u toku devet dana izvršila sve pripreme za dugi marš i teške zadatke koji su je očekivali u Štajerskoj. Glavnom štabu bilo je predato sve teško naoružanje divizije da bi ona bila sposobnija za brze manevre na brdovitoj i gusto posednutoj teritoriji Štajerske. Sve naoružanje italijanskog porekla bilo je zamenjeno nemačkim, jer je na novom sektoru dejstva mogla biti zaplenjena municija samo nemačkog porekla. Transport je rasterećen i prilagođen za duge naporne marševe po teškom terenu. Ranjeni, bolesni i stariji borci bili su izdvojeni pa je u diviziji za pokret ostalo svega 1.112 boraca. Naoružana je bila relativno dobro, jer je imala 27 minobacača (82 i 45 mm), 12 protivoklopnih pušaka, 47 automatskih oruđa, 180 automata i 900 pušaka. Za sve oružje raspolagala je sa količinama municije koje je bilo moguće poneti na rukama i u transportu (126 ko-nja). Borac je prosečno bio opterećen sa 35—40 kg, a tovarno grlo sa preko 100 kg.

Pošto su izvršene sve organizacione, političke i materijalne pripreme, a štabovi bili upoznati sa planom marša i zadacima koji ih očekuju, divizija je 8 januara 1944 godine uveče krenula na marš u istočnom pravcu.

Prelazeći prugu i cestu Zagreb — Karlovac divizija je imala prvi sukob s neprijateljem, ali je bez većeg zadržavanja produžila pokret kroz Pokuplje, odbivši jedan veći napad u rejonu Pesarovine. Posle dva dana marša divizija je izbila na komunikaciju Zagreb — Sisak koji je uz borbu prešla i kod s. Veleševac izbila na r. Savu. Reka je pređena čamcima, pri čemu su konji prevedeni plivanjem. Sa leve obale Save divizija je krenula u jugoistočnom pravcu, prešla r. Lonju i r. Čazmu te u blizini Popovače presekla komunikaciju Zagreb — Beograd, skrenula na sever i stigla u oslobođenu Čazmu.

Ovaj deo maršrute vodio je većim delom kroz ravničasto i podvodno zemljište. Zima je bila blaga pa je kretanje po blatu bilo vrlo teško. Konji su propadali pod teškim teretom u glib, a borci su se brzo zamarali, dok

im se mokra obuća cepala. Dnevni marševi bili su zbog toga dugi svega po 15—20 km.

Iz Čazme divizija je krenula na sever, te odbivši jedan neprijateljski napad iz rejona Vrbovca, prešla prugu Križevci — Bjelovar istočno od s. Sv. Ivan Žabno, zatim prugu Križevci — Koprivnica severno od Križevaca, pa je uzela pravac na zapad i ušla u južne ogranke Kalnik Pl. Kada je pošla dalje na zapad u blizini komunikacije Zagreb — Varaždin naišla je na jake neprijateljske snage pa je morala da se vrati preko Kalnika, da maršujući na sever zaobiđe Varaždinske Toplice i da železničku prugu Zagreb — Varaždin pređe nešto južnije od Varaždina, pa da se uputi na jugozapad preko planine Ivančice u pravcu Krapine. Pošto je prešla prugu između Krapine i Rogateca, divizija se 6 februara uputila prema Kumrovcu severno od Klanjeca na r. Sutli, koja je tada predstavljala novu nemačku granicu.

Tako je marš kroz Hrvatsku bio završen za 29 dana. Divizija je prešla put dug oko 380 km, po zimi i blatu, uz česte borbe. Slovenački partizani bili su svuda sa ljubavlju primljeni od stanovništva. Partizanske jedinice i organizacije NOP-a pružali su im svuda punu podršku i pomoć, a često ih obezbeđivali za vreme odmora. U nekoliko sukoba divizija je imala 7 mrtvih i 29 ranjenih a 34 boraca su se razbolela na putu. Ranjenici i bolesnici ostavljeni su na brigu hrvatskim jedinicama. Tako je divizija umanjena za 70 boraca prešla granicu Štajerske, gde je trebalo da pristupi izvršenju svog osnovnog zadatka.

Nemajući mnogo podataka o situaciji u delovima Štajerske preko r. Sutle, divizija je tamo krenula 6 februara uveče, prešla r. Sutlu kod s. Sv. Katarine, preko privremog mosta koji su im podigli hrvatski seljaci. Odmah po prelasku kod s. Buče na kolonu su napali kolonizirani nemački seljaci, ali je ovaj napad brzo odbijen i jedinice

su produžile u pravcu severozapada, pa se divizija razmestila u rejonu severoistočno od s. Planina.

Obavešten o pokretu 14 divizije neprijatelj je odmah preduzeo mere da joj spreči dublji prodor u Štajersku, koncentrišući za napad na nju dvostruko do šestostruko nadmoćne snage ojačane artiljerijom i tenkovima, a povremeno podržavane i avijacijom. Divizija se morala skoro svakog dana probijati iz okruženja, ali je uvek uspevala da izbegne razbijanje ili uništenje. Posle 17 dana pokreta i svakodnevnih teških borbi divizija je izbila u rejon zapadno od Šoštanja, prevalivši za to vreme novih 250 km (15 km dnevno). U ovom rejonu divizija se odmorila, popunila i u martu produžila sa uspešnim dejstvima u Štajerskoj.⁹³⁾

⁹³⁾ Klanjšek Jože: *Proboj 14 proleterske divizije u Štajersku* — *Vojnoistoriski glasnik* br. 1/53 god. *Oslobodilački rat*, II, str. 128—130.

X. OBEZBEĐENJE

1. POTREBA I OSNOVNI NAČINI BORBENOG OBEZBEĐENJA

U ratu uvek i neminovno postoji neka neizvesnost u pogledu položaja, postupaka i namera ratnog protivnika. Ova neizvesnost može biti veća ili manja, zavisno od toga sa kakvim se uspehom pribavljaju obaveštenja o neprijatelju. Idealna bi situacija bila kada bi se o neprijatelju znalo sve što je od interesa za vođenje borbe i kada bi njegova obaveštenost o nama bila sasvim pogrešna. Praktično se to ne dešava, nego se mora računati sa izvesnim stepenom dejstva nepoznatih činilaca i s tim u vezi sa izvesnim rizikom. Stepem rizika smanjuje se sprovođenjem dobrog obezbeđenja i organizacijom dobre obaveštajne službe. Na taj se način »slučajnosti« ili elemi- nišu ili im se štetan uticaj svodi na najmanju meru.

Mere obezbeđenja mogu imati opšti karakter ili predstavljati posebne specijalne mere obezbeđenja. Opšte mere obezbeđenja predstavljaju opštu zaštitu od neočekivanog dejstva neprijatelja. One obuhvataju mere kao što su: zauzimanje rasporeda (poretka) koji pruža najviše bezbednosti na odmoru, u pokretu ili u borbi; neposredno osiguranje jedinice ili ustanove stražom; obezbeđenje jedne šire teritorije (slobodne teritorije, rejona baza); blagovremeno pribavljanje obaveštenja o neprijatelju; mere maskiranja i sprečavanje rada neprijateljske obaveštajne

službe. Posebne mere obezbeđivanja pretstavljaju zaštitu od posebnih vrsta opasnih aktivnosti neprijatelja, kao što su: napad iz vazduha; napad motorizovanim ili tenkovskim jedinicama; napad ABH sredstvima itd.

Partizanske jedinice žive i dejstvuju u takvim uslovima da moraju biti na stalnoj oprezi. Nikad i nijedno mesto na slobodnoj teritoriji nije toliko nepristupačno za neprijatelja da bi mere bezbednosti mogle biti zanezarene. Bezbednost jedinice postiže se njenim dobrim rasporedom, koji treba da bude takav da omogućuje brzo i uspešno stupanje jedinice u dejstvo protiv iznenadno pojavljene opasnosti. »Partizanski odredi moraju uvek biti spremni za borbu. Oni ne smeju biti iznenađeni.«⁹⁴⁾ Delovi jedinice koji su osetljivi na udar i kojima treba više vremena da preduzmu mere samozaštite (artiljerija, sanitet, štab, centar veze) treba da budu u unutrašnjosti rasporeda jedinice. Oni, pak, koji su uvek spremni da brzo stupaju u dejstvo (streljačke jedinice), mogu biti na periferiji tog rasporeda kada je jedinica na mestu, a na ugroženom pravcu kada je ona u pokretu. Svaka jedinica i ustanova na mestu i u pokretu treba da ima svoje neposredno osiguranje u vidu straža ili patrola. Osiguranje otklanja manje opasnosti, a u slučaju pojave veće opasnosti ono daje znak za uzbunu jedinice.

Slobodna teritorija u celini, a posebno onaj njen deo na kome se nalaze partizanske jedinice i ustanove, obezbeđuje se po jedinstvenom planu koji stvara i o čijem se provođenju brine najviša partizanska komanda na toj teritoriji. Svaka od jedinica, koje na toj teritoriji stalno baziraju dobija svoj sektor na kome kontroliše određene pravce i prilaze kojima bi neprijatelj mogao doći u unutrašnjost slobodne teritorije. Stalnu dužnost da se brinu o bezbednosti delova slobodne teritorije imaće partizanski odredi, partizanske mesne i seoske straže. Služba sistematskog osmatranja teritorije i javljanja može biti u

⁹⁴⁾ Tito: Direktiva Glavnom štabu NOPO Srbije od 9 I 1942 god.

izvesnoj meri poverena i nekim organizacijama narodnooslobodilačkog pokreta kao što su omladinska organizacija, organizacija žena itd. Pokretne jedinice koje privremeno baziraju na jednom terenu, te razne diverzantske, izviđačke i druge jedinice, mogu takođe za određeno vreme biti uključene u opšti sistem obezbeđenja jedne teritorije, pored službe svog vlastitog obezbeđenja. Sva naselja organizuju svoje obezbeđenje od iznenadnog upada, a ona naselja koja su u blizini okupiranog dela teritorije organizuju još i noćno i dnevno osmatranje prostora između sela na periferiji slobodne teritorije.

Kad se jedinica nalazi duže vremena na jednom mestu (u kantonmanu ili u logoru) povećava se i verovatnoća da će neprijatelj pokušati da je uništi iznenadnim napadom, pa zato i mere obezbeđenja moraju u tome slučaju biti svestranije. U prvom redu jedinica ne treba da bude grupisana na uskom prostoru, mada joj neki put naselje zbijenog tipa ili podesno mesto za logorovanje, nudi izvesne pogodnosti u pogledu smeštaja, ishrane itd.

Bezbednost jedinice zavisi i od toga nalazi li se ona na prostranoj slobodnoj teritoriji ili u blizini neprijateljskih garnizona. U prvom slučaju jedinica će dok je na odmoru biti skoro redovno u naseljenom mestu, pa će u njenom obezbeđenju učestvovati i narodna straža (seoska, gradska) a nekad i delovi partizanske straže. U drugom slučaju, jedinica će vrlo često morati da konači ili da logoruje van naseljenog mesta, u uređenom logoru. Logor mora među ostalim ispunjavati uslove bezbednosti, spremnosti za odbranu, konspirativnost i biti odvojen od eventualnih zbegova i skrivenih bolnica. Sav spoljni saobraćaj s logorom mora se strogo kontrolisati.

Posebna pažnja treba da se pokloni bezbednosti partizanskih komandi, štabova i ustanova, komiteta i odbora, jer su oni često ciljevi okupatorskih iznenadnih upada. Oni treba da budu obezbeđeni stražama i sigurnom vezom sa najbližom jedinicom. Odbori i komiteti koji se nalaze na stalno ugroženoj teritoriji i nisu dovoljno osigurani stražama, treba da se rastresito razmeštaju (naprimer u

više zgrada a ne u jednoj. Pored toga uvek se mora sve predvideti za odbranu: utvrđivanje, zaprečavanje, eventualno povlačenje ako do napada dođe i pored svih posrednih i neposrednih mera bezbednosti.

2. MASKIRANJE

Maskiranje u užem smislu pretstavlja izradu i korišćenje maski za zaklanjanje jedinica, tehnike i objekata od neprijateljskog osmatranja sa zemlje i iz vazduha. U širem značenju maskiranje obuhvata još i primenu lažnih objekata, kao i preduzimanje lažnih mera i pokreta da bi neprijatelj bio obmanut (operativno maskiranje), te da bi se obezbedila tajnost manevra. Maskiranje je stalan i obavezan vid borbenog obezbeđenja. Ono mora postati čvrsta navika. Usko je povezano sa dobrim korišćenjem prirodne maske na zemljištu i pretstavlja dopunu ovoga. Pojedinač, oruđe, objekat itd. treba da budu tako postavljeni i tako zamaskirani da im izgled i boja budu prilagođeni okolini, te da ih je teško uočiti i raspoznati. Za partizane je postalo naročito važno maskiranje od ugleda iz vazduha, jer im je to najčešće jedini način da izbegnu neravnu borbu sa avijacijom. Maskirna disciplina zbog toga mora biti strogo primenjivana i kontrolisana. Samo maskiranje treba da bude raznovrsno, od upotrebe granja do primene maskirnih mreža i veštačkog zadimljavanja. Stručno inženjerisko maskiranje vrše maskirna odeljenja, kada je potrebno zaštititi od ugleda bolnicu, štab ili drugi važan objekat. Ova odeljenja izrađuju takođe veće lažne objekte, naprimer, lažni aerodrom, centar veze i sl. Ona vrše i zadimljavanje većih razmera. Jedinice za vezu mogu primenom lažnih radioveza, koje neprijatelj gonometriše, ili davanjem lažnih radioemisija, koje neprijatelj prisluškuje, navesti neprijateljsku obaveštajnu službu da donese pogrešne zaključke. Operativna maskiranja vršenjem demonstrativnih napada i pokreta spadaju u red ratnih lukavstava i mogu znatno doprineti dezinformisanju neprijatelja i ostvarenju manevra koji će za njega biti iznenađenje.

3. PRIBAVLJANJE I KORIŠĆENJE OBAVEŠTENJA O NEPRIJATELJU

Dobra obaveštenost o protivniku bitan je uslov za uspešno dejstvo protiv njega u svim situacijama. Načelo da se neprijatelj napada tamo gde je on najosetljiviji i najslabiji, moguće je ostvariti samo onda kada se dobro poznaje ceo raspored neprijateljskih snaga i kada je moguće predvideti način njegovog reagovanja u određenim situacijama. Napad iz zasede najuspešniji je onda kada se vrši na kolonu za koju je unapred bilo poznato u kakvom sastavu i sa koje strane dolazi. Isto tako u svim vrstama odbrane za uspeh je bitno poznavanje neprijateljskih snaga koje napadaju, otkrivanje njihovog rasporeda i uočavanje njihovih namera. Opšte je pravilo, dakle, da dobro poznavanje neprijatelja, budno praćenje njegovih pokreta i postupaka, uveliko povećava mogućnosti za uspešnu borbu. Velike mogućnosti partizanskih jedinica u pogledu uspešnog rada njihove obaveštajne službe, s obzirom da se ona naslanja na obaveštajni rad narodnih masa jeste jedan od osnovnih elemenata partizanske nadmoći nad okupatorom. »U svakom selu, naselju i gradu potrebno je organizovati tačnu obaveštajnu službu, koja će služiti partizanskim odredima.⁹⁵⁾ Ali ova ogromna partizanska prednost dolazi u obzir samo onda ako se umešno i organizovano iskorišćavaju mogućnosti za obaveštajnu službu i njeni rezultati. Ako sva sitna, ali po broju milionska zapažanja neprekidno i brzo teku u partizanske štabove, onda se tamo stalno može imati verna i sveža slika celog okupatorskog stroja.

Mreža osmatranja na okupiranoj i sa slobodne teritorije treba da bude organizovana i usmerena na najvažnije objekte, dovoljno stručna da bi raspoznavala važne vojničke elemente od manje važnih i, najzad, da bude od neprijatelja neuočljiva. Organizovanost nije nespojiva sa masovnošću. Ako u neposrednoj blizini osmatranog objekta postoji organ koji sumira mnoga pojedinačna zapa-

⁹⁵⁾ Kardelj: *U partizane*, septembar 1941 god. *Stvaranje i razvoj JA*, knj. 2.

žanja domaćeg stanovništva ili izviđača, on je u stanju da brzo dobije celovitu sliku. Najpodesnijim i najbržim putem sređen podatak sa »punkta« odlazi u obaveštajni centar, teritorijalni ili jedinice, da bi bio obrađen, neposredno korišćen ili prosleđen dalje. Starešina jedinice koja se nalazi prema neprijatelju organizuje neprekidno i plansko izviđanje za svoje potrebe i za potrebe više komande.

Svaki partizan treba da bude dobar izviđač i uvek svestan toga da sve značajno za borbu što vidi, čuje ili sazna treba brzo da prenese svome starešini. On mora biti uvežban da radi u sastavu izviđačke patrole i da zna kako da se obavesti o neprijatelju kod stanovništva, kako da o onom što sazna sastavi izveštaj i kako da ga dostavi.

Za potrebe obaveštajne službe većih partizanskih jedinica treba da se formiraju i specijalne izviđačke jedinice u koje bi bili uvršćeni stručnjaci za pojedine vidove i rodove neprijateljske armije i poznavaoči jezika okupatorske sile. Ovakve jedinice treba svakako da raspolažu odgovarajućim sredstvima za osmatranje i vezu, a po potrebi i prevoznim (prenosnim) sredstvima.

U partizanskoj obaveštajnoj službi neobično važnu ulogu igraju obaveštajci, koji kao pojedinci, dvojke ili trojke, boraveći javno ili skriveno u neprijateljskom garnizonu ili u njegovoj blizini, neposredno i stručno pribiraju i šalju podatke o neprijatelju. Oni obično putem radija šalju šifrovane izveštaje od velike važnosti, te ih zato ne treba angažovati na sitnim zadacima, da ne bi bili otkriveni i onemogućeni.

Štab odreda, a po mogućstvu i drugi niži štabovi, treba da imaju tumača za saslušavanje zarobljenika, koji bi dovoljno poznao obaveštajnu službu i neprijateljsku armiju. Važni podaci o neprijateljskim namerama mogu se često dobiti iz zaplenjenih dokumenata. Može se organizovati i prislušivanje razgovora preko sredstava veze. Dolazak do važnog podatka o neprijatelju na bilo kome mestu od bilo kog građanina ili partizanskog obaveštajnog organa, može biti od velike koristi za partizanske akcije samo pod uslovom da taj podatak brzo stigne na mesto

gde može biti proveren, protumačen (obrađen) i dat na neposredno korišćenje. Obaveštajna mreža mora se oslanjati na siguran i brz sistem veza. Taj sistem može biti jednim delom oslonjen na postojeći komandni sistem veza, a delom samostalan. Podatak dobiven iz jednog izvora, ako nije sasvim siguran bilo s obzirom na izvor, bilo s obzirom na njegov sadržaj, proverava se. Provera se vrši upoređivanjem s raspoloživim podacima iz drugih izvora, traženjem hitne potvrde na istom ili bliskom izvoru i drugim načinima. Poneki podatak sam za sebe ne pruža dovoljno jasnu sliku situacije. On zato mora da bude protumačen bilo od višeg obaveštajnog organa, bilo u višoj komandi. Veći broj obrađenih podataka daje celovitu sliku stanja kod neprijatelja, a takva slika služi komandantu kao osnov za donošenje odluke.

Od neobično velike važnosti je brzo i stalno dostavljanje sređenih i obrađenih obaveštajnih podataka na raspolaganje svima jedinicama kojima oni mogu biti od koristi. Ovo dostavljanje ne mora uvek da teče preko višeg štaba. Kad postoji opasnost da će podatak brzo zastareti, on se stavlja na raspolaganje neposredno susedi-ma. Stalno se treba čuvati dezinformacija i provokacija neprijateljske obaveštajne službe.

Velike mogućnosti za dobru obaveštajnu službu nisu u NOR-u uvek bile dobro i potpuno iskorišćavane. Često se rad obaveštajnih organa svodio samo na to da se sazna brojno stanje i naoružanje nekog garnizona, stanje inžinjeriske pripreme za odbranu i moral vojnika.⁹⁶⁾ Tek u kasnijoj fazi rata (od 1943 god.) razvijena je obaveštajna služba na širem planu, pa se uspevalo da otkrije ceo sklop okupatorskog vojnog i upravnog aparata i stvarali stalni i pouzdani kanali od stručnih obaveštajnih centara u gradovima do partizanskih štabova.

⁹⁶⁾ Jerković Mato: *Borbe u Slavoniji za vrijeme četvrte i pete neprijateljske ofanzive*, Beograd, izd. Vojni ist. inst., 1951 g. str. 163.

4. SPREČAVANJE NEPRIJATELJSKOG IZVIĐANJA

Okupator je svestan toga da u tuđoj zemlji liči na slepog džina, koji pipa oko sebe po mraku da bi uhvatio drske i nevidljive napadače, koji neprekidno i sa svih strana naleću na njega. On bi hteo progledati, osvetliti okolinu, a to može samo ako organizuje uspešno obaveštajnu mrežu. U tom smislu uvek je svaki okupator činio sve moguće napore ne štedeći sredstva. On traži u prvom redu obaveštajne usluge od svojih istomišljenika (kolaboranata), zatim onih koji su politički nezainteresovani, ali su bilo zbog čega nezadovoljni i spremni da za novac ili iz osвете izdaju svoju nacionalnu stvar. Ako i takvih nema dovoljno, onda okupator upućuje na partizansku teritoriju svoje obučene obaveštajce, koji dolaze bilo javno glumeći prelaz na stranu partizana, ili se tajno ubacuju među stanovništvo slobodne teritorije, izdajući se za izbeglice iz okupiranih naselja i sl. Podatke koje dobije od svojih obaveštajaca okupator, naravno, dopunjuje drugim vrstama izviđanja, a naročito izviđanjem iz vazduha.

S obzirom da će partizani sve više koristiti radioveze biće sve više pokušaja okupatorske obaveštajne službe da otkrije partizanske šifre i da se sa svojim stanicama ubacuje u partizansku radiomrežu.

Budnost prema neprijateljskoj obaveštajnoj aktivnosti mora biti razvijena u partizanskim jedinicama i kod stanovništva. Razvijanje te budnosti važan je zadatak svih starešina, narodne vlasti i političkih rukovodilaca. Za konkretne zadatke iz protivobaveštajne oblasti (borba protiv pojava nebudnosti, pronalaženje i hvatanje neprijateljskih agenata itd.) treba upotrebiti i posebnu protivobaveštajnu organizaciju sa saradnicima kako na oslobođenoj i slobodnoj, tako i na okupiranoj teritoriji. Ova organizacija tesno saraduje sa odgovorajućom organizacijom kojom rukovodi narodna vlast.

Svi partizani moraju biti dobro upoznati sa opasnostima koje prete od okupatorske špijunaže i sa osnovima organizacije i metoda rada njegove obaveštajne službe. Organi bezbednosti pored toga treba da u tančine poznaju

sistem okupatorske obaveštajne službe i ciljeve koje ona u konkretnoj situaciji želi da postigne.

Može se računati da će svaka okupatorska obaveštajna služba postaviti sebi kao cilj da dođe do podataka o sledećim osnovnim elementima situacije: o zemljištu, o stanovništvu, o partizanskim oružanim snagama i o sistemu partizanske obaveštajne službe. Svaki od ovih elemenata okupatorska obaveštajna služba obrađuje do detalja i po utvrđenom sistemu, a rezultati obrade dostavljaju se neprekidno na raspolaganje svim okupatorskim jedinicama. Okupator zna da ga nepoznavanje zemljišta stavlja u nepovoljan položaj i da je partizansko savršeno poznavanje zemljišta njihova velika prednost, pa zato nastoji da dođe bar do onih najpotrebnijih podataka, kao što su reljef, pokrivenost, prohodnost, putna mreža, ekonomsko stanje i naseljenost pojedinih zona; mesta sa pitkom vodom, mesta prelaza preko većih reka; površine podesne za spuštanje aviona i helikoptera. Do nekih podataka o zemljištu okupator može doći snimanjem iz vazduha.

O stanovništvu okupator nastoji da ima što potpunije podatke. On teži da dobije potpun popis svih stanovnika da bi mogao kontrolisati kretanje i delatnost svih građana u mestima nad kojima vrši vlast, te da bi putem pretnje ili odmazdoñ nad porodicama onih koje izgubi ispod kontrole sprečio stupanje u partizanske jedinice. On dalje želi da ima uvid u politička raspoloženja građana da bi eliminisao one koji mu se učine politički nepoćudni i da bi namamio na saradnju one koji su mu po svojim političkim shvatanjima bliži. Posebna se pažnja posvećuje podacima o onim građanima koji su do okupacije igrali vidniju političku i uopšte društvenu ulogu i koji bi mogli biti partizanski rukovodioci.

O partizanskom pokretu i o partizanskim jedinicama okupatorska obaveštajna služba nastoji da sazna sve moguće pojedinosti, pa je zato naroćito važno da se upravo na takva njegova nastojanja obrati najveća pažnja i da mu se u pravom času preseku veze koje bi uspeo da postavi. Svako interesovanje za brojno stanje, organiza-

ciju i planove delatnosti partizanskih jedinica od strane nekog kome to nije potrebno da zna, treba posmatrati s pažnjom i kritički analizirati motive za takvu radoznalost. Čak i interesovanje za opšte podatke o pojedinim partizanima, a naročito rukovodiocima mora se posmatrati kao opasnost, jer iza toga može da stoji okupatorska špijunaža.

Ako okupator sazna, bar i delimično, kako je organizovana partizanska obaveštajna služba, ko u njoj radi i s kim oni održavaju veze, njemu će biti olakšano da otkrije obaveštajne centre u okupiranim mestima, te će biti u stanju da im podmeće dezinformacije i da ih uništava. On se neće ustručavati ni od atentata na živote rukovodilaca pokreta otpora.

U NOR-u fašisti su, zbog zatečene političke situacije u našoj zemlji, imali znatne mogućnosti za organizaciju svoje obaveštajne mreže. Ipak, nisu postizali velike rezultate, jer su potcenjivali partizansku budnost i iskustvo naše KP da se bori protiv ubačenih agenata. Vrhovni Komandant, drug Tito, naredio je već u početku rata svim partizanskim odredima Jugoslavije: »Štabovi i komandiri moraju budno paziti da neprijatelj ne ubaci u partizanske odrede svoje provokatore i špijune.«⁹⁷⁾

⁹⁷⁾ Bilten Vrhovnog štaba br. 1 od 10 VIII 1941 godine i uputstvo druga Tita od oktobra 1941 godine o načinu odbrane oslobođene teritorije (Zbornik, II/2, dok. 24, pod 4).

Isto u knjizi: *Stvaranje i razvoj JA*, str. 53.

XI. MATERIJALNO OBEZBEĐENJE I ZBRINJAVANJE

Problemi snabdevanja i zbrinjavanja u partizanskom ratu spadaju u red problema koji su, s jedne, neobično važni, jer od načina njihovog rešavanja zavisi mogućnost vođenja dugotrajnog rata, a, sa druge strane, to su problemi neobično komplikovani i teški za rešavanje. Snabdevanje i zbrinjavanje partizanskih jedinica nosi u još jačoj meri specifična partizanska obeležja nego što je to slučaj sa organizacijom i taktikom. Ovo područje partizanske ratne veštine manje je teoriski obrađeno nego ostala, ali praksa našeg NOR-a pruža neobično bogata iskustva, koja nam mogu dobro poslužiti kao osnov od koga treba polaziti i u budućnosti.

Načini snabdevanja i zbrinjavanja u punoj su zavisnosti od opštih uslova pod kojima se izvode partizanska dejstva. Na njih znatno utiče političko stanje i odnos stanovništva prema partizanskom pokretu, gustina i sistem okupacije, postojanje i udaljenost svog ili savezničkog fronta, stepen materijalne i organizacione pripremljenosti zemlje za partizanski rat i niz drugih okolnosti opšteg karaktera. Rad ustanova partizanske pozadine nužno je u svakom slučaju prilagoditi postojećim opštim uslovima, polazeći pritom od onih opštih načela rada pozadine u ratu, koja se daju korisno primeniti u partizanskim uslo-

vima, kao i od posebnih partizanskih načela snabdevanja do kojih se došlo praksom u nedavnim, savremenim partizanskim ratovima.

1. PRIMENA OPSTIH NAČELA SNABDEVANJA

Za uspešan razvoj širokog narodnog partizanskog pokreta neophodno je da se vrši plansko i organizovano snabdevanje i zbrinjavanje partizanskih jedinica. Snabdevanje od danas do sutra, anarhično uzimanje i trošenje onog što je na dohvatu, to je nekad i mogao biti metod u početnom stadijumu slabo organizovanih, spontanih ustaničkih pokreta. Ali savremeni masovni partizanski pokret nemoguće je danas zamisliti bez organizovane partizanske pozadine, bez organa narodne vlasti i građana koji rade na poslovima snabdevanja i zbrinjavanja partizanske vojske, kao i posebnih organa pozadine u samim partizanskim jedinicama. Sredstva koja pripadaju i narodu i vojsci moraju se trošiti tako da podjednako zadovolje bitne potrebe svih, da budu sačuvana od okupatorske pljačke i sa takvim proračunom da potraju do kraja rata.

Materijalna sredstva koja stoje na raspoloaganju partizanskom pokretu često su vrlo ograničena. Ona se zato moraju štedljivo, brižljivo i ekonomično trošiti, osobito onda kada se ima u vidu dugotrajan iscrpljujući rat. Kod dobro organizovanog i ekonomičnog snabdevanja sredstva se troše tako da se s njima najbolje zadovolje tekuće potrebe i obezbede nužne rezerve. Rezerve, ipak, ne treba da budu takve da bi sprečavale slobodu manevra jedinica ili pretstavljale pogodan i primamljiv objekat za dejstvo neprijatelja. S druge strane, rezerve treba da obezbede kontinuitet u snabdevanju i da oslobode jedinice od potrebe da često vrše posebne pokrete i akcije kojima je snabdevanje jedini ili glavni cilj. Partizansko snabdevanje i zbrinjavanje ne sme angažovati preveliki broj ljudi, jer se tako smanjuje broj boraca za izvršenje borbenih zadataka. Ono mora biti sposobno za dekoncentrisan rad, naročito pri nabavci hrane i drugih potreba stanovništva.

Snabdevački organi, njihova sredstva i rezerve, moraju biti tako organizovani da se na vreme mogu razmestiti u mnogobrojna skrivena skloništa kad je to potrebno. Raspodela artikala treba da teče sa što manje administracije — mora se imati puno poverenja u savesnost onih koji rukuju artiklima i onih koji se njima služe.

Dekonzentracija partizanskih ustanova i materijalnih rezervi posledica je, takođe, opšteg načela partizanske dekoncentrisanosti, zatim potrebe tajnosti, ekonomičnosti (izbegava se transportovanje) i smanjenja rizika od napada sa zemlje i iz vazduha.

Kao god što je snalažljivost i nevezanost za kruta pravila svojstvena partizanskoj taktici, tako i snabdevanje nosi obeležja snalažljivosti, inventivnosti i korisne improvizacije. To je opšti »rezervni« način snabdevanja koji dobro služi onda i tamo gde planiranje zataji, gde se usvojeni metodi pokažu spori, nedovoljno efikasni ili bilo zbog čega drugog nepodesni.

Jednostavnost organizacije pruža s jedne strane mogućnost da se za poslove oko snabdevanja i zbrinjavanja upotrebi samo najnužniji broj ljudi, a s druge strane jednostavan sistem manje je podložan jakom poremećaju u slučaju kada nastupe nepredviđene situacije, kakvih u partizanskom ratu ima mnogo. Elastičan sistem snabdevanja i zbrinjavanja treba da omogući brz prelaz s jednog načina snabdevanja i zbrinjavanja na drugi, po odluci i pod odgovornošću svakog starešine koji se nađe u okolnostima da mora samostalno i brzo da odlučuje.

2. IZVORI SNABDEVANJA PARTIZANSKIH JEDINICA⁹⁸⁾

Snabdevanje u partizanskom ratu može da se vrši: iz ranije pripremljenih rezervi razmeštenih u rejonima koji su dostupni partizanskim jedinicama, iz ratnog plena, kupovinom za gotov novac, rekvizicijom, iz dobrovoljnih

⁹⁸⁾ Način snabdevanja partizanskih jedinica hranom i drugim životnim potrebama u našem NOR-u je u osnovi regulisan naređenjem Vrhovnog komandanta, druga Tita, od januara 1942 godine (Zbornik, tom II, knj. 2, dokumenat 115). u prilogu nare-

priloga stanovništva, konfiskacijom, dopremom sa vlastitog ili savezničkog fronta.

Materijal dobiven iz bilo kog od navedenih izvora može biti ili neposredno podeljen jedinicama radi korišćenja, ili se čuva kao rezerva sa kojom raspolaže jedinica. Neki od materijala moraju se pre korišćenja prerađivati u radionicama ili kod stanovništva.

Snabdevanje iz vlastitih partizanskih skladišta predstavlja najpovoljniji način snabdevanja. To je siguran izvor koji relativno lako može biti čuvan u tajnosti od neprijatelja i sa kojim se partizani mogu sigurno koristiti u svima, pa i najtežim situacijama. Iz široko dekoncentrisanih skrivenih malih skladišta — bunkera, jedinice po odobrenju nadležnog štaba (područja) uzimaju onog i onoliko materijala (municije, hrane, lekova) koliko im je nužno za nekoliko dana. Najbolje je ako su svi bunkeri izgrađeni još pre okupacije, tako da tragove izgradnje i prilaze k njima prekrije prirodna maska (trava, grmlje). Oni mogu biti i popunjeni jednim delom već pre rata i okupacije, a nadopunjeni u toku rata ili odmah posle okupacije. Materijali podložni kvarenju moraju se po planu zadržavati svežima. Deo rezervi koje mogu biti tako konzervirane da izdrže dugo vremena, čuvaju se kao neprikosnovena rezerva za izuzetno kritične situacije.

Dolazak do potrebnih materijalnih sredstava putem ratnog plena — redovan je način snabdevanja. On je vrlo uspešno korišćen u našem NOR-u, naročito u pogledu tehničkog materijala, oružja i municije. On bi već i zbog svog pozitivnog moralnog učinka trebalo da bude što šire primenjivan. Ipak se ne sme smatrati kao jedini način snabdevanja, jer kad se javlja kao izraz nužde, kao snabdevačka borbena akcija, on može iziskivati znatne žrtve i znatno remećenje opštih operativnih planova. Od vrlo velike važnosti je pravilan odnos partizana i partizanskih jedinica prema plenu. Plen mora uvek biti smatran op-

denja data je i tablica sledovanja hrane. U februaru 1942 god. izdato je Uputstvo o radu NOO-a a u priloženom objašnjenju pod 3) propisan način snabdevanja NOV. (Zbornik, tom II, knj. 2, dok. br. 198).

štom narodnom svojinom, čija se raspodela vrši prema uputstvima pretpostavljenog štaba. Samo onaj ratni materijal koji odmah po zapleni može biti korisno upotrebljen i trošen u produžetku borbe (naprimer oružje, municija, mine, motorna vozila) treba da se troši bez posebnog odobrenja s tim da se neutrošene količine po završetku borbe stave na raspolaganje višem štabu. Svaki pokušaj zatajivanja, individualnog ili kolektivnog prisvajanja plena bez odobrenja, vodi ka slabljenju discipline i morala. Evakuacija plena uvek se unapred planira i saopštava u zapovesti za akciju. Ovo je naročito važno kada se vrši napad iz zasede na neprijateljsku snabdevačku kolonu ili napad na garnizon u naseljenom mestu u kome su smeštena razna skladišta. Kad jedinica zapleni veće količine materijala, a nije u mogućnosti da ga evakuiše u skladišta, komanda može deo plena, u prvom redu prehranbene artikle, staviti na raspolaganje narodnim odborima ili podeliti narodu.

Pojedinim vrstama materijala, a naročito hranom i tovarnom stokom, partizani se snabdevaju od naroda. Ovo je ustvari korišćenje narodnih rezervi pa se mora primenjivati planski, sa cele teritorije (okupirane i slobodne) uz puno političkih obzira, posredstvom narodne vlasti, uz naplatu u novcu ili priznanicama ako se ova traži. Rezerve kojima raspolažu građani i narodne vlasti koriste se prvenstveno tamo gde su one ugrožene od okupatorske pljačke. Vojska već pri pomaganju narodu u podizanju letine dobiva deo žita za popunu svojih zaliha.⁹⁹⁾

Kada je moguće partizani mogu biti snabdeveni najvažnijim potrebama vazдушnim ili pomorskim putem, a teži ranjenici zbrinjavani evakuacijom u sigurnu frontovsku pozadinu. Naša NOV koristila je ovakvim putevima pomoć od saveznika, počev od 1943 godine, za snabdevanje izvesnim kritičnim borbenim materijalom kao što su protivoklopna oruđa, municija, sanitetski materijal,

⁹⁹⁾ U Slavoniji ujesen 1943 godine, uz pomoć vojske, spremljeno je u zemunice oko 100 vagona pšenice, a oko 50 vagona je prebačeno u skladišta pasivnih područja. (Ivanović Đ. *O snabdevanju u NOR-u*, *Vojno delo* br. 12/56 g., str. 109).

kao i za evakuaciju jednog dela teških ranjenika na teritoriju koju su držali saveznici.¹⁰⁰⁾

Najzad neke vrste materijala, naročito lekovi, razne higijenske potrepštine, duvan i slični lagani artikli, mogu biti nabavljeni u trgovinama okupiranih gradova, pa otud preneseni na slobodnu teritoriju, za potrebe partizana i naroda. Broj skrivenih kanala ovakvog snabdevanja treba da bude što veći, ali mora biti strogo odvojen od obaveštajnih kanala.

U fond narodne imovine ulaze, a koriste se prvenstveno za potrebe borbe, ona dobra koja se po presudi narodnog suda oduzmu u obliku konfiskacije od izdajnika i saradnika okupatora. Za manje greške učinjene protiv odluke o ekonomskom bojkotu okupatora, mogu biti primenjene ekonomske kazne i globe, koje takođe idu u fond narodnooslobodilačke borbe.

3. ORGANI ZA MATERIJALNO OBEZBEĐENJE I ZAŠTITA POZADINSKIH USTANOVA

Na snabdevanju i zbrinjavanju partizanskih jedinica rade na određen način svi organi i sve organizacije narodnooslobodilačkog partizanskog pokreta. Posebno važnu ulogu u tome imaju narodni odbori svih stepena, vojnote ritorijalni organi i organi za snabdevanje i zbrinjavanje u samim jedinicama. Svaki od pomenutih organa ima u pogledu snabdevanja drugačiju ulogu, nekad veću a nekad manju, zavisno od toga iz koga se izvora vrši snabdevanje i pod kakvim se opštim uslovima ono obavlja.

Narodni odbori imaju kao osnovni zadatak, pored svoje značajne političke uloge, brigu o snabdevanju naroda i vojske. Oni vode poslove narodne privrede na svome terenu tako da budu obezbeđene osnovne tekuće potrebe u hrani i odeći i da se stvaraju i održavaju nužne zalihe. Po utvrđenom ključu odbori razrezuju davanja u naturi za potrebe vojske i za popunu skladišta. Na gusto okupiranim područjima i u gradovima gde je teže prikupljati

¹⁰⁰⁾ Tito, knj. 2, str. 11.

priloge u naturi mogu se razrezati i davanja u novcu. Posebna uloga u prikupljanju i spremanju hrane i odeće za vojsku, kao i briga za smeštaj jedinica, može biti poverena i nekoj masovnoj društvenoj organizaciji. U našem NOR-u takav zadatak primale su na sebe često Antifašistički front žena i Omladinska organizacija.

Vojnoteritorijalne komande (komanda pozadine odreda, komanda područja, komanda zone itd.) predstavljaju partizansku pozadinsku organizaciju i osnovni im je zadatak da obezbede snabdevanje i zbrinjavanje jedinica. Pored toga, one se brinu o unutarnjoj bezbednosti slobodne teritorije, vrše mobilizaciju i rukovode teritorijalnom obaveštajnom službom.

Partizanske ustanove za snabdevanje i zbrinjavanje dekoncentrisane su i načelno razmeštene po celoj teritoriji na kojoj dejstvuje dotična jedinica, ali jedan njihov deo može biti nešto prikupljeniji na središnjem delu partizanske teritorije. U tom delu obično se nalaze komanda teritorije odreda, pozadinske jedinice i ustanove. Nekad je u ovom rejonu smeštena i otkrivena bolnica, dok skrivene bolnice mogu biti na bilo kom podesnom mestu slobodne teritorije. Skladišta su široko dekoncentrisana, pa će se jedan njihov deo nalaziti i na teritoriji koju ne kontrolišu partizanske jedinice. Tamo se može smestiti naročito onaj materijal za kojim se nema često potreba i koji se ne kvari. Od radionica najčešće se organizuju krojačko-obučarske i mehaničarske.

Intendantura pozadine odreda brine se ne samo o ishrani jedinica odreda, nego još i o ishrani svih jedinica koje se zateknu na teritoriji odreda a naročito bolnica. Ona mora zajedno sa mesnim narodnim odborima i narodnooslobodilačkim odborom opštine da se brine o čuvanju rezervi hrane, o eventualnom prebacivanju namirnica (žita, stoke itd.) na teritoriju drugih odreda i o evakuaciji iz naselja koja postanu ugrožena.

Brigada ima svoju bazu, koja je pokretna i koja se snabdeva sa terena i iz skladišta onog područja na kome se nalazi. Baza ima u sastavu i pozadinski vod brigade. Komanda područja obično rukuje sa nekoliko većih skla-

dišta i radionica, ima svoju transportnu jedinicu i brine se o bar jednoj većoj bolnici težih ranjenika. Komanda pozadine operativne zone i komanda pozadine glavnog štaba imaju slične uloge na svom području.

Sve partizanske jedinice počev od čete imaju svoje vlastite organe za snabdevanje i zbrinjavanje. Njihovu formaciju i osnovne dužnosti, ako ove nisu utvrđene već u toku mirnodopskih organizacijskih priprema, reguliše glavni partizanski štab.¹⁰¹⁾

Partizanske ustanove štite se aktivnim i pasivnim merama zaštite. Aktivne mere su mnogostruke. One obuhvataju sva partizanska ofanzivna dejstva kojima se neprijatelj veže za svoje garnizone i uporišta, te mu se ne ostavlja mogućnost da smišlja i preuzima napade na partizanske baze. Pored ovih posrednih mera zaštite preduzimaju se redovno i mere neposredne zaštite ustanova. Neposredno obezbeđenje može biti sračunato na to da se neprijateljski napad odbije ili da se njime stvori vreme za evakuaciju. Za obezbeđenje se koristi sve ljudstvo ustanove sposobno za borbu, a pored toga može važnija ustanova da ima posebnu, pridodatu jedinicu za obezbeđenje. U slučaju iznenadnog napada neprijatelja na pozadinsku ustanovu ovoj pritiče u pomoć najbliža partizanska jedinica, seoske straže i jedinice vojnoteritorijalne komande. Neke ustanove (skladišta opreme itd.) štite se samo primenom skrivanja (ukopavanja) i maskiranja.

4. SNABDEVANJE I ČUVANJE ORUŽJA I MUNICIJE

Kad partizanski rat otpočne bez prethodnih priprema osnovnu poteškoću i prepreku za brzo omasovljavanje pokreta pretstavlja nedostatak oružja. Zato se u početku koristi sve oružje koje je koliko-toliko podesno za borbu da bi se od neprijatelja što više zaplenilo bolje oružje. Partizanska delatnost tada je često usmerena prvenstveno na takve akcije u kojima se može doći do oružja, pa

¹⁰¹⁾ U NOR-u je organizacija snabdevačkih organa bila propisana naredbom Vrhovnog štaba od 17 oktobra 1943 godine.

makar one i ne imale neki drugi značajan politički ili vojnički smisao. Ako se izvrše blagovremeno mirnodopske pripreme za partizansko ratovanje, obezbede nužne količine oružja, municije i eksploziva na mestima dostupnim partizanima, onda ustanak može teći mnogo organizovanije, brže i efikasnije, jer akcije već od početka mogu biti usmerene na mesta najosetljivija za okupatora.

U uslovima blagovremene pripreme, u partizanskim skladištima oružja trebalo bi da se nađu u prvom redu: *pešadijsko naoružanje* (laki poluautomatski karabin, automati, puškomitraljezi, mitraljezi, razne ručne bombe, trombloni, automatski pištolji, laki i srednji minobacači, podesan tip protivoklopnog ručnog bacača, bestrajni topovi, brdski topovi, protivavionski mitraljezi); *inženjerski materijal* (eksplozivi i pribor za paljenje, paklene mašine, železničke nagazne mine, laki materijal za savlađivanje vodenih prepreka) i *materijal za vezu* (u prvom redu lake radiostanice, signalna sredstva, telefoni i laki kabl).

Streljačko naoružanje trebalo bi da ima uređaje za infracrvene talase da bi moglo da gađa noću, bar na bliskim otstojanjima (do 200 metara).

Bez obzira na koji se način partizani snabdevali oružjem i municijom, potrebno je raspoloživo oružje dobro čuvati, održavati i popravljati, a u vlastitim radionicama izrađivati neke vrste oružja (naprimer bombe) i neke delove koji se kvare ili gube. Mehaničare i puškare potrebno je ravnomerno rasporediti po ovakvim radionicama.

Ekonomičnost trošenja municije ima ne samo značaj štednje i čuvanja rezervi, već je to korisna navika s gledišta partizanske taktike. Načelo da svaki metak treba da bude pogodak ima u partizanskom ratu veći značaj nego u drugim vidovima ratovanja.

Znatnu primenu u partizanskom ratu imaće i dalje tovarni stočni transport i tovarna oprema. Potrebno je imati dovoljno laganih (aluminiskih) univerzalnih samara, jer se svaka improvizacija može pokazati štetnom za zdravlje konja.

Od prevoznih sredstava do izražaja mogu doći dvokolice, zaprežna kola, bicikli, terenski automobili, a ponekad i unekoliko i ostala motorna vozila.

5. ISHRANA, ODEVANJE I SMEŠTAJ

Partizane najčešće i u najvećoj meri hrani narod teritorije na kojoj vode borbu, preko organa narodne vlasti a u izuzetnim prilikama i neposredno. U početnom periodu borbe ishrana partizana može da se vrši bez teškoća kod stanovništva, ili uzimanjem od stanovništva potrebnih artikala da bi se hrana spremila u jedinicama. Tako se hraniti moguće je naročito u gušće naseljenim predelima i za vreme dok okupator ne izvrši pljačku naselja. Jedan deo boraca prvih partizanskih vodova i četa, dok ne počne da deluje narodna vlast, može da se hrani i kod svojih kuća. Zatim se ishrana kod stanovnika organizuje na taj način što narodni odbor (ili masovna organizacija kojoj se to poveri), raspoređuje partizane na ishranu po kućama. Najzad, za pokretne jedinice, a delom i za jedinice partizanskih odreda, artikli hrane se uzimaju od domaćinstva da bi se obrok za jedinicu pripremio u četnoj ili bataljonskoj kuhinji.

Sistem raspoređivanja na obedovanje po kućama ima tu dobru stranu što se tako ostvaruje tešnji dodir partizana sa stanovništvom i veća mogućnost za politički korisne razgovore, a samo obedovanje za partizane je obično udobnije, jer se vrši u prostoriji, za stolom, iz domaćinog posuđa itd. Obrok je obično dovoljan ali i nejednak po količini i kaloričnosti. Spremanje obeda u kuhinji jedinice ima tu prednost što ne zahteva rasturanje jedinice, ujednačen je i ekonomičan. Kasnije, kada se zalihe hrane kod stanovništva počnu iscrpljivati ili kada ih neprijatelj opljačka, ishrana jedinica i stanovništva može postati teško rešljiv problem. On može prinuditi partizansku komandu da privremeno menja svoje operativne planove i prilagođava ih mogućnostima ishrane na određenom terenu.

Pitanje ishrane znatno bi olakšalo postojanje rezervi. Industrija je danas u mogućnosti da pripremi konzervisanu hranu koja može da se čuva i više godina. Pitanju teritorijalnog razmeštaja i čuvanja te hrane u skrivenim skladištima bilo bi nužno obratiti veliku pažnju. U tim skladištima zanaavljanja bi se mogla vršiti i u toku rata. Time bi se mnogo dobilo u pogledu nevezanosti jedinica za naselja, mogućnosti bavljenja na svakom terenu i oslobođenju od straha od takozvane »gladne blokade«.

Predeli u kojima se duže vode intenzivne borbe krupnim partizanskim jedinicama, mogu u toku rata usled okupatorskog uništavanja i bržeg trošenja zaliha hrane da ekonomski oslabe i dospeju u krizu s mogućnostima ishrane. U tom slučaju narodne vlasti i vojno-teritorijalni organi moraju na vreme preduzeti mere da se takva kriza reši, bez štete po operativni položaj partizanske vojske. Jedna od mera koje se u tom slučaju preduzimaju jeste manevar zalihama hrane, njihovo prebacivanje iz jedne pokrajine u drugu. U našem NOR-u takvo prebacivanje hrane vršeno je iz Slavonije u Liku i Gorski Kotar, iz Srema u istočnu Bosnu i na drugim mestima. Druga mera koja bi se mogla preduzeti, kada se predviđaju teškoće oko ishrane, bila bi upućivanje jednog dela neboraćkog stanovništva sa ugroženog područja u predele koji su bogati hranom. Nekad se deo takvog stanovništva može infiltrirati i na okupiranu teritoriju. U kritičnim situacijama smanjuje se broj obroka na dva (jutarnji i večernji) i količina pojedinog obroka. Često kritični mogu biti oni artikli koji se ne proizvode na selu, kao što su so i šećer. Naročito je važno obezbediti kritične artikle za ranjenike.

Stoku kao pokretnu rezervu svežeg mesa u ređe naseljenim predelima moguće je čuvati, po potrebi, duže vremena i van naseljenih mesta, ako su za njenu ishranu obezbeđene na pogodnim mestima rezerve stočne hrane. Komanda teritorije odreda treba da se, kad je god moguće, pobrine za spremanje zimnice.

Od posebne je važnosti da se obezbedi redovna ishrana partizanskih jedinica dok se nalaze na akcijama koje traju duže od jednog dana, na dugim marševima, za

vreme dugih borbi za naseljeno mesto, u toku neprijateljske ofanzive i sličnim situacijama. Jedinice moraju za ovakve slučajeve raspolagati svojom lako prenosnom rezervom namirnica a borci sa po 1—3 obroka suve hrane.

*

Pitanja odevanja i smeštaja najmanje uslovljavaju opstanak partizanskih jedinica, jer se uvek mogu rešavati na terenu i putem improvizacije. Ipak povoljno rešavanje ovih pitanja može biti od znatnog uticaja na zdravlje i moral partizana. Dobro je kad je moguće da odela budu koliko-toliko jednobrazna, praktična i lagana. Potrebno je imati i određene oznake.

Izrada i opravka odela i obuće može se vršiti u odredskim radionicama. Akcija pripremanja odela i obuće za zimu može biti proširena i na masovne organizacije narodnooslobodilačkog pokreta. Obuća je od vanredno velikog značaja za partizane, jer oni pešače mnogo i to po noći, po lošem vremenu, po besputnom zemljištu. Ona, po mogućstvu, treba da bude prilagođena zemljištu na kome jedinica dejstvuje. Za najnužnije opravke obuće dobro je da se u svakoj komori bataljona ima najpotrebniji materijal. U partizanskoj torbi trebalo bi da svaki partizan, pored kese sa rezervom municije, ima bar jedan par veša i čarapa, šatorsko krilo podešeno za upotrebu kao kišni mantil i prvi zavoj. U spoljnim džepovima torbe mogao bi se nositi pribor za ručavanje i pribor za umivanje.

Smeštaj manjih jedinica u planinskim predelima može biti olakšan tamo gde postoji mreža šumarskih, lugarskih i planinskih kuća i skloništa ili gde je, po određenom planu, pripremljen materijal za njihovu brzu izgradnju.

Prirodni i veštački rezervoari pitke vode mogu biti u bezvodnim predelima dragoceni za partizanske jedinice, te njihovo uređenje, odnosno izgradnja, neosporno spada u red važnih materijalnih priprema za partizansko ratovanje.

6. SANITETSKO ZBRINJAVANJE

Među osnovne teškoće partizanskog ratovanja spada svakako teško rešavanje problema zbrinjavanja ranjenika (bolesnika). Ranjenika je u partizanskim uslovima brzih akcija i naglih pokreta, teško evakuisati, zatim ga je teško skloniti na sigurno mesto i lečiti pod povoljnim uslovima. Partizanska taktika traži da jedinica ničim ne bude vezana za neku teritoriju, a za ranjenika je potrebno mirovanje i osećaj bezbednosti na jednom mestu. Ove teškoće kada nisu dobrom organizacijom otklonjene mogu imati svog odraza i na psihološko stanje boraca, na njihov moral i spremnost da se upućuju na vrlo riskantne partizanske poduhvate u kojima se lako biva ranjen. Zbog svega ovoga, nužno je delikatnom problemu zbrinjavanja ranjenika posvetiti veliku pažnju i naći najbolje rešenje.

Problem izgleda teže rešiti nego što je to u stvarnosti, iako on, istina, zahteva veće organizacijske i materijalne pripreme nego ma koji drugi problem iz područja partizanskog ratovanja. U našem NOR-u spaseno je mnogo više ranjenika nego što se to moglo očekivati, s obzirom na vrlo teške uslove, a izgubilo se ipak više ranjenika nego što bi se u uslovima pripremljenosti zemlje za partizanski rat, moralo izgubiti.

Osnovni uslovi za dobar rad sanitetske službe u partizanskom ratu su: dovoljan broj stručnog kadra, raspolaganje nužnim instrumentima i lekovima, dobro organizovana evakuacija i hospitalizacija.

U razvijenoj i društveno-naprednoj socijalističkoj zemlji gde se zdravstvenoj službi posvećuje puna pažnja i gde su zdravstveni radnici mnogobrojni, a čine deo radnog naroda, ne bi trebalo da se pojavi problem oskudice u sanitetskom kadru za vreme partizanskog rata, bar ne u tako oštroj formi kao što je bilo, naprimer, u NOR-u. Međutim, isto onoliko koliko je potreban broj i opšta stručnost, bila bi potrebna i pripremljenost sanitetskog kadra za rad u specifičnim partizanskim uslovima, bar u istoj meri u kojoj su lekari pripremljeni za rad u vojnom sanitetu kada se vodi frontalan rat. Sanitet u partizanskom ratu radi pod sasvim specifičnim uslovima i zato

mora da primenjuje i specifične metode. Te uslove i te metode potrebno je unapred, bar u osnovi, poznavati i pripremiti se za rad i u njima. Partizanima su potrebni lekari i ostalo sanitetsko osoblje koji su fizički izdržljivi, požrtvovani, energični i sposobni da se posluže improvizacijama gde god je to moguće.

Svaki partizan, a naročito svaki starešina mora biti osposobljen da pruži prvu pomoć ranjenom i da ume izneti teškog ranjenika do zaklona. On treba da raspolaže sanitetskim paketićem, koji po težini, sadržaju i pakovanju, odgovara potrebama partizana.

Snabdevanje sanitetskim materijalom u partizanskom ratu vršiče se u prvom redu iz pripremljenih zaliha, koje treba da su skriveno i dekoncentrisano spremljene i čuvane pod određenim tehničkim uslovima. Zamena tog materijala vrši se dopremom sa okupirane teritorije, izradom u vlastitim radionicama i apotekama i doturanjem sa fronta. Lekovi i transportabilni instrumenti treba da budu tako pakovani da mogu izdržati raznovrstan transport i vremenske nepogode.

Četa treba da ima svoje bolničare sa potrebnom sanitetskom opremom. Oni u borbi formiraju četno previjalište, a van borbe mogu biti korišćeni i za službe obezbeđenja, kurirsku dužnost i slične zadatke. Bataljon treba da ima bar jednog stručnog sanitetskog rukovodioca i odeljenje bolničara sa kojima može organizovati svoje previjalište. Odred ima sanitetsku stanicu ili manju bolnicu sa jednim ili više lekara, sanitetski vod, sanitetska transportna sredstva i rezervu sanitetskog materijala. Partizanska bolnica treba, kad je moguće, da ima dva prostorno odvojena dela: otvorenu (nadzemnu) bolnicu u zgradi ili baraci i skrivenu (ukopanu) bolnicu u kojoj se ranjenici nalaze kraće vreme — u vreme prodora okupatorskih snaga na oslobođenu teritoriju. Pored toga, na teritoriji svakog odreda trebalo bi da postoji neko rezervno podzemno sklonište za ranjenike.

Pokretne partizanske jedinice (samostalni bataljoni i brigade) imaju pokretne ambulante, a za smeštaj težih i nepokretnih ranjenika koriste stalne bolnice. Veće po-

kretne partizanske jedinice (divizije, operativne grupe) treba da raspolažu pokretnim bolnicama i modernim hirurškim ekipama, ali se po pravilu ove jedinice koriste otvorenim i ukopanim bolnicama partizanskih područja.

Bolnica partizanskog područja postavlja se na mesto na kome će, s obzirom na operativne, taktičke i bezbednosne uslove, biti najbolje zaštićena od iznenadnog neprijateljskog napada. To će obično biti na pošumljenom zemljištu i u predelu gde snabdevanje hranom i vodom neće biti otežano.¹⁰² Ona se organizuje obično tako da joj sva odeljenja nisu na jednom mestu, već na prostori od nekoliko kilometara kvadratnih. Hirurško odeljenje postavlja se negde u srednjem delu toga prostora, bliže putu, da bi ranjenik, kome je nužna hirurška intervencija, što pre i što udobnije bio dovezen do hirurškog stola. Kada se oporavi od postoperativnog šoka, bolesnik se prenosi na neko od *okolnih odeljenja*, smešteno dalje od puta na mesto teže pristupačno sa pripremljenim bunkerom u blizini za sklanjanje u slučaju opasnosti.

Za transport ranjenika od previjališta do bolnice, pored vojnika nosilaca ranjenika i sanitetskog odeljenja bataljona, te transportnih sredstava odreda odnosno brigade, mogu biti korišćeni stanovnici iz okoline sa svojim konjima i kolima. Kod stanovništva se mogu ostaviti na negu ranjenici kad se za to ukaže potreba. Ovaj oblik zbrinjavanja ranjenika biće daleko uspešniji u uslovima nepostojanja pete kolone. To rešenje treba ipak smatrati za privremeno i čim se pruži prilika treba ranjenike evakuirati u partizanske bolnice. Kad je moguće teži ranjenici se evakuišu vazдушnim ili drugim putem iz partizanskih bolnica u bolnice iza fronta, ili na savezničkoj teritoriji.

Problem epidemija javlja se u svakom ratu, jer rat pogoduje širenju prelaznih bolesti. U partizanskom ratu mogućnost zaštite od epidemija zavisna je u najvećoj mери od epidemiološke situacije na terenu, jer su partizani stalno u dodiru sa stanovništvom. Uništiti legla epidemije

¹⁰²) Dragić Đorđe: *Sanitetsko obezbeđenje partizanskih jedinica*, Beograd 1959, str. 89.

u zaostalijim krajevima još za vreme mira — to znači osigurati se od ovog zla za slučaj partizanskog rata. No i pored sanirane situacije u doba mira, treba da se preduzmu sve mere da se na pojavu epidemije u ratu može brzo i uspešno reagirati. Iskustva iz našega NOR-a mogu i ovde biti od velike koristi, ali materijalne pripreme trebalo bi da pruže daleko povoljnije uslove za borbu protiv epidemije nego što su bili oni u toku NOR-a.

U vreme kad pretstoji neprijateljska ofanziva obično su nužne i neke evakuacije bolnica, ali je opasno vršiti koncentraciju ranjenika i izvoditi duge pokrete s ranjeničkim kolonama. To su krupni ciljevi za neprijateljsku avijaciju i stalna meta za dejstvo njegovih specijalnih jedinica. Potrebno je uvek imati u vidu da glomazne pokretne bolnice u velikoj meri sputavaju manevarsku sposobnost jedinice. Pored toga, one su mnogo nepovoljnije za teške ranjenike nego stalne bolnice, jer teški ranjenici traže mirovanje a teško podnose kretanje i potrese do kojih dolazi pri makar i najbrižljivijem transportu. Zato izlaz treba prvenstveno tražiti u dekoncentraciji, skrivanju a ponekad i u užem (lokalnom) manevru s bolnicama, ali nikad u ostavljanju ranjenika neprijatelju. Partizanske jedinice moraju biti spremne da ranjenike, kad se to pokaže neophodno, vode sa sobom i transportuju sve dok se ne ukaže mogućnost da se oni upute u odgovarajuće sanitetske ustanove ili predaju na brigu teritorijalnim komandama.

Partizani poginule drugove ne ostavljaju na bojnopolju, već ih sa počastima sahranjuju a štab o njihovoj smrti obaveštava rodbinu preko narodne vlasti.

7. POSTUPAK SA ZAROBLJENICIMA

Partizani su se prema svom ratnom protivniku, kao što smo već pomenuli, odnosili uvek saglasno važećim međunarodno-pravnim i moralnim normama.

Pošto su od 1949 godine partizani izričito priznati za punopravnu ratujuću stranu, može se očekivati da će i u

odnosu na njih ubuduće biti doslednije primenjivane norme međunarodnog ratnog prava. Pravilan postupak prema partizanima obavezuje partizane još jače pravno i moralno da i oni postupaju prema zarobljenim neprijateljskim vojnicima, saglasno važećem pravu i moralu. Drug Tito je već u početku NOR-a naglasio da se ratnička pravila moraju strogo poštovati.¹⁰³⁾

Ratni zarobljenik koji nije ratni zločinac i za koga ne postoji nikakav razlog da bude izveden pred sud, mora uživati zaštitu koja je propisana Konvencijom o ratnim zarobljenicima. Međutim, treba odmah primetiti da uslovi partizanske borbe često neće dopuštati doslovno, po formi, onakav postupak prema zarobljenicima kakav je predviđen Konvencijom, jer su njeni autori imali u vidu samo uslove klasičnog, frontalnog rata (logori u dubokoj pozadini, stalnost logora itd.). Partizani su, međutim, obavezni da u granicama svojih mogućnosti i saglasno svojim uslovima zarobljenike tretiraju u duhu propisa iz Konvencije.

Najdelikatnije pitanje je, svakako, kako će partizani postupati sa zarobljenicima kada akcijom okupatora budu dovedeni u situaciju da se brzo povlače sa terena na kome drže zarobljenike ili da se probijaju iz okruženja. Naša ratna praksa, zdrav razum i osnovna humanitarna načela međunarodnog ratnog prava daju odgovor na ovo pitanje. Zarobljenik se može držati dotle dokle je to potrebno i moguće. Kada ih više nije korisno ili nije moguće čuvati, onda ih treba pustiti na slobodu i to bez ikakvih uslova ili obaveza koje se odnose na pojedinca zarobljenika (da ne govori o onom što je video kod partizana, da se više ne bori, da izvrši neki zadatak u korist partizana i slično).

Human, pravilan i plemenit postupak prema zarobljenicima, ne može ostati bez jakog uticaja na protivnički moral. To se pokazalo u našem NOR-u, kada su puštene iz partizanskog zarobljeništva desetine hiljade zaroblje-

¹⁰³⁾ Faksimil ovog naređenja objavljen je u listu *Narodna armija* od 22 XII 1954.

nika koji su razorno delovali na moral jedinice u koju su bili ponovo raspoređeni.¹⁰⁴⁾ Zarobljeniku treba reći istinu o ciljevima partizanske borbe, o ulozi koju on igra dok izvršava zadatke okupatorskog vojnika i o drugim osnovnim problemima rata. Istinita reč i pravilan postupak daće odmah ili nešto kasnije pozitivan učinak. Ako zarobljenik, koji je jednom pušten na slobodu, ponovo dođe u situaciju da se bori protiv partizana, njega obično neće teško biti zarobiti i razoružati.

U partizanskom ratu okupator će često pristati da sa partizanima vrši razmenu, dajući za svoje zarobljenike internirane, uhapšene ili zarobljene pripadnike ili saradnike partizanskog pokreta otpora. Načelno takve mogućnosti razmene treba uvek iskoristiti.

¹⁰⁴⁾ Zbornik, tom V, knj. 2.

XII. POLITIČKI RAD, VASPITANJE I OBUKA

1. ZNAČAJ POLITIČKOG RADA U USLOVIMA PARTIZANSKOG RATA

Partizanski je rat, kao i svaki drugi rat, nastavak međunarodne političke borbe i posledica prethodne zaostrenosti u političkim odnosima. Politička borba se pojačava u periodu pripreme agresije. Ona u ratu dostiže najveću oštrinu, te uporedo sa oružanom borbom i zajedno s njom, vodi pobedi ili porazu, zavisno od toga s kakvih idejnih osnova polazi, kakve je društvene snage nose i njome rukovode. Od unutarnje političke situacije jedne zemlje u prvom redu zavisi da li je i pored okupacije moguće uspešno voditi partizanski rat. Kao što je ranije istaknuto, uspešan otpor okupatoru mogućan je kad postoji jedinstvo širih slojeva stanovništva u osnovnim političkim pogledima i težnjama, jer će tada i moral armije biti na visini.

Ratne prilike i ratni uslovi života potstiču živa politička reagovanja i pojačavaju političku osetljivost ljudi. Jedan isti vojni ili politički događaj može mati različit odjek i uticaj na raspoloženje naroda, već prema tome da li je brzo i pravilno politički objašnjen ili nije. Zato je u toku rata nužan intenzivan politički rad da bi se povećala vlastita subjektivna (politička, moralna) komponenta odnosa snaga, a onemogućio uticaj neprijateljskih političkih manevara.

U našoj zemlji Komunistička partija bila je ta politička snaga koja je upornim i samopregornim radom već pre početka rata stvorila u masama jedinstvo na širokom programu, koji je obuhvatao rešenje osnovnih pitanja, kao što su: nacionalna sloboda — neophodni preduslov napretka, bratstvo i borbena jedinstvo naroda Jugoslavije — garantija uspešne borbe protiv stranih porobljivača, pravedniji društveni poredak — socijalizam, za koji se preduslovi mogu ostvariti uporedo sa nacionalno oslobodilačkom borbom. KPJ bila je jedina politička snaga koja je mogla da povede u opšte jugoslovenskim okvirima borbu za ostvarenje takvog programa. Ona je tu borbu povelala i dovela je do pobede.

Značaj svesnog masovnog zalaganja i samopožrtvovanja iz uverenja da je to jedini put ka slobodi, u partizanskom ratu naročito je velik i veći je nego u drugim oblicima rata iz više razloga. Rat koji vodi armija na frontu može da se otpočne i vodi i onda kada je poveden za nepravedne ciljeve. To nije slučaj sa partizanskim ratom. U sklopu velikih redovnih armija već sama organizacija jedinica, način rukovođenja i opšte okolnosti pod kojima se stupa u borbu takvi su, da jedan deo boraca može biti upotrebljen za borbu čak i onda kada u nju ide preko svoje volje. Mogućnosti za kontrolu postupaka boraca mnogo su veće nego u partizanskom ratu. U partizanskoj jedinici mogu da se bore samo borci koji, posmatrani pojedinačno, idu u borbu čvrsto rešeni da pobede, da se ni u kakvoj situaciji ne predaju neprijatelju, da svesno i samopregorno podnesu sve opasnosti i teškoće rata. U NOR-u, naprimer, bilo je mnogo slučajeva da je partizanska jedinica bila u tesnom okruženju, ali nije uopšte bilo primera da se jedinica veličine čete ili bataljona predala neprijatelju.

Opšti uslovi pod kojima se vodi partizanski rat, s jedne strane, su teški, traže ogromna naprezanja, žrtve i istrajnost, ali, s druge strane, neka svojstva toga rata pružaju osnovu za postojanje visokog morala i odlučnosti za borbu. Već sama činjenica da je to rat pravedan, odbranbeni i oslobodilački, ima veliki pozitivni uticaj na

borbeni moral i rešenost da se podnesu sve žrtve. Često je i nastup okupatora brutalan, pljačkaški i ponižavajući, pa i to potstiče na odlučan oružani otpor. Ako pored svega toga okupator pokaže nameru da spreči progresivan društveni razvoj, da štiti reakcionarne društvene snage koje mu se za uzvrat stavljaju u službu ili da restaurira već prevaziđeni društveni poredak, narod će ustati u zaštitu svog prava.

Povoljna politička situacija i dobri politički uslovi za borbu u početku ustanka mogu, pod uticajem vešte neprijateljske propagande, zbog straha od represalija i zbog teškoća koje nameće partizanski rat, da u toku rata postanu manje povoljni, ako izostane stalan, svestran i uporan politički rad. Zato je neophodno da se po dobro smišljenom planu, svim podesnim sredstvima i metodima, za sve vreme rata, provodi intenzivan politički rad, kako u partizanskim jedinicama tako i kod stanovništva. Naročito je važno da se razvije intenzivan politički rad u partizanskim jedinicama, tako da svaki partizan bude ne samo politički svestan onog što se zbiva, nego i sposoban da ta zbivanja objašnjava drugima. Za svega četiri godine našeg Narodnooslobodilačkog rata zahvaljujući političkom delovanju partizana, izvršen je tako dubok politički preobražaj u shvatanjima naših naroda, za kakav su pre toga bile potrebne decenije.

2. CILJ I SADRŽAJ MORALNO-POLITIČKOG VASPITANJA

Političko i moralno vaspitanje u ratu ima cilj da se pojača sopstveni a oslabi protivnički moral. Moralni faktor počiva na svesti, mentalitetu i osećanju pojedinaca. U saživljenom kolektivu kakva je partizanska jedinica pojedinačna osećanja, raspoloženja i shvatanja sjedinjuju se i u izvesnoj meri izjednačavaju, pa se tako stvara novi kvalitet — moralno stanje kolektiva. Moral narodne vojske, kakva je partizanska, mora da ima ne samo široku i stabilnu podlogu u svesti pojedinaca, već i u svesti i osobinama naroda, jer samo tako on može da bude istovetan

s opštim ljudskim moralom. On se zasniva na patriotizmu, hrabrosti, političkoj svesti, disciplini, izdržljivosti i društvenim karakternim osobinama (drugarstvo, poštenje, skromnost, urednost itd.).

Vaspitni i politički rad u partizanskom ratu specifičan je ne toliko po ciljevima koji su u svim pravednim odbranbenim ratovima podjednaki, koliko sadržajem političkog rada i metodom provođenja. Sadržaj političkog rada vrlo je raznolik, ali bi se on, uglavnom, mogao odrediti kao tumačenje onih vojnih i političkih događaja koji su od bitnog interesa za sopstvenu zemlju, pa na osnovu tako protumačene situacije izvode se zaključci šta je nužno preduzeti. Pre svega, iz političke analize događaja koji su prethodili ratu treba da se vidi s kakvim ciljem je preduzeta neprijateljska agresija i pod kakvim izgovorom, te zašto i kako je došlo do okupacije. Svaka agresija i okupacija, bez obzira na motive, pretstavlja gaženje nezavisnosti i slobode naroda, odnosno svakog pojedinca napadnute zemlje. To je osnovno obeležje agresije i od njega se može poći u svakom političkom radu. Okupacijom se u svakom posebnom slučaju žele ostvariti određeni vojni, politički i ekonomski ciljevi. Te ciljeve nužno je što potpunije razotkriti da bi se bolje uočila opasnost koja pretila narodu od njihovog ostvarenja. Okupator načelno ne nastupa samo golom silom, jer pretpostavlja da ona nije dovoljna i da kad je upotrebljena bez ikakvog političkog obrazloženja redovno izaziva najžešći otpor. Zato on nastupa i sa određenim političkim programom, nastojeći svim sredstvima pritiska i ubeđivanja da za svoj program nađe neku podršku. U pokret se stavlja ogroman propagandni aparat, koji koristi štampu, radio, došaptavanje, film i sva druga sredstva saopštavanja, da bi žrtvu zbunio, uplašio ili pasivizirao, a od politički nesvesnih malodušnika i izroda stvorio saradnike. Okupator zna da je okupacija na staklenim nogama kada protiv nje stoji idejno i politički ujedinjen narod, pa zato ne propušta nijednu priliku da fizičku okupaciju naseljenih rejona pretvori u okupaciju ljudi, njihove volje i misli. Zato treba nastojati da se okupator uhvati što pre u laži, jer tada njegova

propaganda postaje uzaludno traćenje sredstava i predmet potsmeha. Tako su, naprimer, u našem NOR-u mnoge nezgrapne i očigledno izmišljene vesti o uništavanju partizana, o tobožnjoj partizanskoj svireposti i slično, izazvale potsmeh ne samo kod stanovništva i partizana, nego i kod samih pripadnika okupatorskih vojnih formacija.

Pored ovog zadatka, politički rad ima i drugi sektor delatnosti, usmeren na pokretanje narodnih snaga na otpor. Potrebno je jasno ukazati na nužnost i mogućnost partizanske oslobodilačke borbe. Nužnost borbe logično proističe iz činjenice da je narod koji se pomiri sa ropskim položajem osuđen na propadanje. Sistem gušenja narodne slobode, bio on bezobzirno varvarski, nasilnički i pretenzionan, kao što je to bio nacističko-fašistički, ili uvijen u manje oštre forme i sproveden s nešto više političkog takta, nužno vodi u svom krajnjem rezultatu ekonomskom izrabljivanju, političkom obespravljivanju, kulturnom i društvenom unazađenju porobljenog naroda. Zato se narod ne može miriti sa privremenim ropstvom, ili se pak zavaravati da će mu oslobođenje doneti saveznik.

Politički rad u eventualnom partizanskom ratu trebalo bi da bude usmeren na dalje razvijanje našeg jugoslovenskog socijalističkog patriotizma, koji je postao izvor velike moralne snage u toku NOR-a i pokazao se nerazoriv u toku posleratnih iskušenja. Primeri pojedinačnog i masovnog junaštva, nepokolebljivosti, samopregora i izdržljivosti iz vremena NOR-a biće uvek uzor kako treba braniti slobodu, pa će zato i literatura o partizanskim podvizima toga doba, biti uvek bliska i korisna onima koji bi se morali boriti u sličnim uslovima.

Pored nužnosti otpora (kao moralnog imperativa) potrebno je političkim metodima ukazati i na mogućnost uspešne partizanske borbe, na njenu perspektivnost. Ta borba nije očajnički gest da bi se spasla nacionalna čast, već je to racionalan postupak koji treba da donese najkorisnije rezultate. To je najpravilniji, pa u krajnjoj liniji i najoportuniji put kojim se može izaći iz stvorene krize. Opravdanost primene partizanskog rata vrlo ubedljivo je potvrdila praksa Drugog svetskog rata. Pored svih »sr-

dačnih« saveza u krugu pojedinih koalicija, niko nije dobio pravu slobodu na poklon. Ako je neki narod opštim sticajem okolnosti bez velikih napora i žrtava bio oslobođen od fašističke dominacije, on je za to oslobođenje ostao teški dugoročni dužnik oslobodiocu.

U političkom radu na osvetljavanju perspektiva borbe ne može da se ostane na uskom nacionalnom okviru, jer danas svaki rat nosi obeležje međunarodnog sukoba. Zato je potrebno pokazati da će napredno javno mnjenje celog sveta ustati protiv agresora, jer on nije opasnost samo za onog koji je trenutno napadnut, već za sve miroljubive narode. Isticanje vlastitih i savezničkih uspeha a neprijateljevih neuspeha, veoma će mnogo značiti u mobilizaciji masa. Marksističko-lenjinistička analiza događaja redovno će imati za rezultat tvrdnju da pravedan, socijalno-progresivan, odbranbeni rat vodi ako ne uvek ka brzom a ono u svakom slučaju ka sigurnoj konačnoj pobedi.

Politički rad ima mobilizatorski karakter ne samo u opštem smislu, nego i pri posebnim pojedinačnim akcijama. Svaku širu kampanju, značajnu odbranbenu operaciju za vreme neprijateljske ofanzive ili neku ofanzivnu težu taktičku akciju, potrebno je politički pripremiti, objašnjavanjem njenog šireg vojnog i političkog značaja da bi borci shvatili potrebu izvanrednih napora koji se od njih tada traže. S druge strane pojedina taktička akcija ili operacija kad je umešno vođena i sa uspehom završena, može u partizanskim uslovima da ima istaknut politički značaj, da bude politički mobilizatorska, da stvara vrlo povoljne uslove za razvijanje narodnooslobodilačke borbe i da doprinosi međunarodnoj i unutrašnjoj političkoj afirmaciji partizanskog pokreta.

Za uspeh političkog rada partizana među stanovništvom od presudnog su značaja ne samo politički razlozi i dokazivanja, već i sam način prilazjenja i ophođenja. Nenametljiv, drugarski odnos prema svima (sem izdajnika) i razumevanje za teškoće sa kojima se narod okupirane zemlje svuda susreće, treba uvek i svuda da bude osnovno obeležje odnosa partizana prema stanovnicima.

Politički rad treba da bude usko povezan sa opštim prosvetnim radom, jer je on osnov za izgradnju političke svesti. Sa prosvetnim i političkim radom usko je povezan rad na podizanju i održavanju opšteg i borbenog morala jedinica, discipline i pravilnih unutrašnjih odnosa. Nasuprot prilično proširenom (u nekim zemljama) i zlonamerno propagiranom shvatanju da su partizanske jedinice u poređenju sa regularnim jedinicama velikih armija, nedisciplinovane i neobuzdane grupe, podložne panici i rasulu, stoji proverena činjenica da su one, tamo gde su umešno vođene, jedinice visokog borbenog i opšteg morala, disciplinovane i toliko čvrste da ih je nemoguće razbiti. Ta čvrstina je rezultat političke svesti partizanskih boraca, pravednosti i čistote ciljeva partizanskog rata i rezultat činjenice da njihovom borbom obično rukovode najnaprednije društvene snage, revolucionarne i progresivne političke partije i organizacije. Ipak treba imati u vidu potrebu da se spreči makar i sporadična pojava slabljenja morala. Zato je neophodno organizovanim političkim radom u svakoj jedinici neprekidno negovati moral, borbenost i svesnu disciplinu, a strogo goniti svaku i najmanju pojavu razvrata, opijanja, kockanja, nedrugarskih postupaka, panikerstva, kukavičluka, grupašenja, podrivanja discipline, samovolje i pljačke. Iako su, naprimer, te pojave u NOR-u bile vrlo retke, prema njima je zauziman vrlo strog stav, koji je kolektivu uvek bio obrazložen i od njega podržan, pa je kazna delovala vrlo vaspitno. Nikakav razlog, pa ni hrabrost ili dug ratnički staž, ne sme poslužiti kao opravdanje za popustljivost prema pomenutim slabostima, jer ako jednom negde uzmu maha vrlo ih je teško kasnije suzbiti.

U nedovoljno saživljenim i učvršćenim novim partizanskim jedinicama, kad se nađu pred vrlo teškom situacijom, udaljene od svog terena, premorene, gladne i ugrožene od brojnijeg neprijatelja, mogu se pojaviti pojedinačna dezertstva kao pokušaj »spasavanja«. Ovakvi »dezerteri« ne odlaze da se predaju neprijatelju, nego pokušavaju da se neopaženo provuku i povrate u svoj kraj da se vide s porodicom, da se odmore, preobuku, psihički

srede. Većina ih se uskoro vraća u svoju jedinicu, spremni na osudu i kaznu. Prema njima nužno je dobro odmeriti stav, uzimajući u obzir sve okolnosti i posledice njihovog postupka, eventualnu političku pozadinu i drugo, a ne rukovoditi se uvek samo načelom potrebe za gvozdenom disciplinom.

Rezultat političkog rada u jedinici treba da bude odanost, hrabrost, disciplina i kompaktnost jedinice.

Politički rad u partizanskom ratu namenjen je, u prvom redu, partizanskim oružanim jedinicama, te stanovništvu kako slobodne tako i okupirane teritorije. On, ipak, ne ispušta iz vida ni zavedene i nesvesne saradnike okupatora, kao ni masu neprijateljskih vojnika, među kojima gotovo uvek ima takvih koji su svesni nepravednosti posla za koji su upotrebljeni i pravednosti oslobodilačke partizanske borbe. Takva shvatanja i raspoloženja mogu se umešnim političkim radom (propagandni leci, razgovori stanovnika s vojnicima, razgovori sa zarobljenicima i human postupak prema njima) znatno pojačati, a sa time se postiže moralno slabljenje okupatorske vojske.

Nekad okupaciju sprovode jedinice koje se razlikuju po nacionalnosti ili po svojim političkim stavovima. U tom slučaju korisno je da se politički rad i odnos prema svakoj narodnosti i svakoj političkoj kategoriji jedinica saobrazi načelnom političkom stavu prema njima, s tim da se nastoje pojačati i zaoštriti njihove međusobne suprotnosti.

3. ORGANIZACIJA, OBLICI I METODI POLITIČKOG RADA

Političko delovanje uzeto u širem smislu ulazi u sadržaj rada svih učesnika i pomagača narodnooslobodilačkog pokreta. Svaki građanin i partizan može u izvesnim prilikama svojim postupcima i delima pozitivno politički uticati na okolinu. S obzirom da je političku delatnost potrebno stalno usmeravati, voditi je planski i organizovano, pojedine organizacije i ustanove narodnooslobodilačke borbe postaju glavni nosioci i organizatori političko-prosvetnog rada.

U našem Narodnooslobodilačkom ratu ulogu organizatora i nosioca političkog rada u narodu i u vojsci imala je Komunistička partija Jugoslavije. Ona je taj zadatak obavljala delom neposredno, a delom preko društvenih organizacija s kojima je rukovođila (NOF, SKOJ, USAOJ, AFŽ). U vojsci je zbog naročite važnosti političkog rada postojao stručni politički rukovodilac — politički komesar. Vod je imao političkog delegata a četa i sve više jedinice politkomesara. U brigadama i divizijama komesaru su pomagala politička odeljenja. Politički organi u vojsci i partizanske jedinice kao celina saradivali su sa partiskim i uopšte političkim organizacijama na terenu u podizanju političke svesti stanovništva sa kojima su bili u stalnom dodiru. Slični metodi rada, nema sumnje, primenili bi se i u eventualnom budućem partizanskom ratu, s tim što bi uslovi za politički rad bili neuporedivo povoljniji nego raniji, kada je uporedo sa borbom na frontu bilo nužno boriti se za usvajanje revolucionarnih socijalističkih pogleda u masama rodoljubivog i borbenog ali politički nedovoljno prosvećenog stanovništva.

*

Politički rad u partizanskom ratu odvija se u vrlo raznolikim oblicima. Svi načini saopštavanja i prenošenja misli i ideja od pisane i izgovorene reči do umetničkih tvorevina i primernih postupaka mogu poslužiti kao sredstvo političkog delovanja. S obzirom na neposredni cilj koji se želi postići nekim političkim radom taj rad uzima oblik prosvećivanja, propagande, agitacije.

Kulturno-prosvetni rad usmeren je na širenje osnovnih opštih i stručnih znanja potrebnih za snalaženje u životu, za pravilno političko opredeljenje i za uspešno vršenje svojih društvenih dužnosti. U ratu su najpotrebnija ona znanja koja su nužna za uspešnu borbu ili su preduslov za shvatanje složenih društvenih zbivanja. Prosveta se širi preko pisane reči i usmeno u obliku predavanja, poučavanja, razgovora, seminara itd.

Propaganda pretstavlja širenje ideja, iznošenje i dokazivanje istine o društvenim i drugim zbivanjima, a ujedno i pobijanje neistina koje protivnik širi o tim istim zbivanjima. Ona se iznosi sa većom zainteresovanošću nego obične nesporne istine, kojima se bavi prosveta i nauka. Ipak, između marksističke nauke i prave napredne propagande ne samo da nema suštinske razlike, već ih je često uopšte teško razdvajati. Širenje marksističke nauke isto je što i vršenje komunističke propagande. Razlika je možda u načinu izlaganja, jer propaganda apeluje ne samo na razum nego i na osećanje, pravdu, interes, potrebu očuvanja izvesnih opštih vrednota i slično. Propagandom se stvaraju simpatije za jedan politički ili društveni pokret. Smisao i vrednost propagande temelji se na činjenici da teorija postaje materijalna sila kad ovlada masama. Prava politička propaganda to je idejna borba i propovedanje političkih istina. Ona se vrši govorima na zborovima, kroz štampu, radio itd.

Agitacija pretstavlja poziv na određenu akciju, na delovanje i borbu. To je konkretizacija zaključaka do kojih se dolazi naukom i propagandom. Agitacija se služi u još većoj meri nego propaganda sredstvima koja izazivaju živa osećanja časti, dužnosti i interesa. Agitacija je, dakle, takav vid propagande kojim se ne samo daje pravilno objašnjenje problema, već se masi upućuje direktan ili indirektan poziv na akciju. Njena su sredstva, pored štampe, još parole, borbene pesme, kratki agitacioni govori na mitinzima i priredbama. Njom se pokreće masa, zahteva se od nje da neposredno i odlučno deluje, a ukazuje joj se i način kako to da učini.

U našem NOR-u prosvetnim radom, političkom propagandom i agitacijom, bavili su se svi rukovodioci i veliki broj običnih boraca, zatim mnogi građani na okupiranoj i slobodnoj teritoriji. Posebnu ulogu u ovom poslu imali su politički komesari i svi komunisti. Uz štabove odreda i većih jedinica bile su formirane posebne grupe za agitaciju i propagandu (agitprop-grupe). One su odigrale važnu ulogu u prosvetnom, propagandnom i agitacionom pogledu. Imale su sekcije za štampu, pozorišne sekcije,

horove itd., a obavljale su po potrebi i razne borbene zadatke iz veza, saniteta, osiguranja i slično. One su narodu i jedinicama u časovima odmora pružale osvežavajuću razonodu i kroz nju na lak i svakom pristupačan način ukazivale na smisao i veličinu oslobodilačke borbe. Ni u teškim časovima nisu se odvajale od jedinica ili od narodnih zbegova. U partizanskim bolnicama svojim priredbama ublažavale su osećaj potištenosti zbog odvajanja od drugova iz jedinice i zbog vezanosti za bolesnički krevet. Njihova iskustva biće uvek od značaja za svaku partizansku borbu.

Za uspešan rad partizanske propagande i agitacije nužno je raspolagati prikladnom štamparskom i radio-tehnikom, te osigurati skloništa za njihov smeštaj na okupiranoj i slobodnoj teritoriji. Partizanska propaganda i agitacija mora biti istinita, dosledna, razumljiva običnom radnom čoveku, bez fraza i preterivanja.

4. OBUKA U PARTIZANSKOM RATU

U partizanskom ratu učestvuju na ovaj ili onaj način svi odrasli stanovnici okupirane teritorije ili, bar, ogromna većina. Mnogi od njih pri tome često moraju da menjaju uloge te su naizmenično: borci u partizanskim jedinicama, obaveštajci, pripadnici seoske straže, nosioci ranjenika, zaposleni na nekoj pozadinskoj dužnosti itd. Svima njima potrebna su bar osnovna vojna znanja. Među ženama i omladinom naći će se veliki broj onih koji nisu prošli ni kroz predvojničku obuku, a među odraslim muškarcima biće i takvih koji nisu prošli redovnu vojnu obuku u kadru. U toku rata koji može trajati godinama, stasaju za oružje novi mladi naraštaji koji ne bi trebalo da budu upotrebljeni za borbu pre nego dobiju osnovna vojna znanja. Zbog svega ovog nužno je organizovati obuku u osnovnim vojnim znanjima. To bi, izgleda, najbolje bilo raditi u centrima za obuku. Svaki odred mogao bi imati po jedan. Centri ne moraju i neće biti uniformni, ali će to najčešće biti jedna nastavna četa u kojoj će obuka trajati nekoliko nedelja.

U našem NOR-u uočen je od samog početka značaj obuke boraca u osnovnim vojnim znanjima. Zato je Vrhovni komandant drug Tito izdao već u jesen 1941 godine »Uputstvo za izvođenje obuke s partizanima koji nisu ranije služili vojsku«. ¹⁰⁵⁾ Razrađeni plan obuke obuhvatao je tri glavna predmeta: opis i rukovanje naoružanjem, borbena obuka i diverzantsko-minerska obuka. Lično naoružanje i mitraljez imali su da se po planu detaljno upoznaju, a o teškom naoružanju dati pretstave potrebne za uspešnu borbu protiv njega. Iz borbene obuke predviđene su bile sve radnje koje se u partizanskom ratu najčešće primenjuju i sve vrste borbenog osiguranja. U programu minerske i diverzantske obuke naročita pažnja poklonjena je opisu i rukovanju eksplozivima i postupku pri rušenju saobraćajnih objekata. U direktivi upućenoj Glavnom štabu NOPO Hrvatske 7 aprila 1942 godine naređeno je da se formiraju omladinske čete i da one pre upućivanja u borbu prođu kroz vojno-politički kurs.

Osim osnovne obuke biće i ubuduće potrebno organizovati još i obuku specijalista i obuku starešina. Obuka specijalista, naročito iz područja inženjeriskih veština, vrši se na kursovima pri štabu odreda a često i pri štabovima područja, zona ili pri štabu jedinica. Obuka starešina organizuje se na sličan način — na kursovima pri štabu zone i pri višim štabovima. Nastavnici na ovakvim kursovima obično su oficiri stariji po godinama ili oni koji su zbog slabog zdravlja nesposobni za borbu.

Naredbom Vrhovnog štaba (novembra 1942) o osnivanju oficirskih kurseva i njihovom programu predviđeno je bilo da se izučavaju ovi predmeti: partizanska taktika, formacija neprijatelja i njegova taktika, čitanje karata, upotreba naoružanja, inženjeriska obuka (naročito miniranje i rušenje) i služba veze.

Obuka u centrima za osnovnu vojnu obuku i na kursovima traje neprekidno. Ona se naročito pojačava u periodima borbenog zatišja i u slučaju kada jedinica dođe do novog oružja ili materijala.

¹⁰⁵⁾ Zbornik, tom II, knj. 2, dok. br. 22.

Analize pojedinih borbi, marševa i drugih borbenih radnji koje će se vršiti neposredno po njihovom izvođenju sa celim sastavom jedinice, od velikog su značaja za vojno obrazovanje i usavršavanje.

Često će biti moguće da se izvodi obuka sa jedinicom kao celinom u danima odmora. Posebno će to da se čini kada se priprema krupnija borbena akcija, kada se jedinica uvežbava za upravo onu borbenu radnju koja joj pretstoji.

5. ODNOS PARTIZANSKE VOJSKE PREMA ORGANIMA NARODNE VLASTI

Okupacijom se stvara situacija u kojoj politički deo državne upravne vlasti, pa i privredni, prosvetni i saobraćajni aparat na najvećem delu državne teritorije, mora prestati da funkcioniše. Neki »nepolitički« organi vlasti mogu izuzetno produžiti rad i pod okupacijom (prosvetni, zdravstveni, komunalno — privredni, saobraćajni organi). Od ove klasične postavke biće u novim ratovima sve više otpustanja. S jedne strane biće pokušaja okupatora da neke političke organe stavi u svoju službu, dok će s druge strane politički nepoćudne uklanjati iz svih javnih službi. Narodni pokret otpora imaće prema pitanju produžetka ili prestanka rada državnih ili društvenih institucija pod uslovima okupacije suprotan kriterijum od okupatorskog. Svaka služba, koja u znatnoj meri može poslužiti okupatorskoj sili u političkom, ekonomskom ili vojnom pogledu, moraće prestati sa radom tamo gde je okupator kontroliše i iskorišćava, a stanovništvo može da bude i bez nje.

S druge strane za uspešan rad razvijenog partizanskog otpora potrebno je da postoji i radi narodnooslobodilački sistem građanske vlasti. Tamo gde je to moguće i oportuno narodna vlast produžiće da radi, legalno ili ilegalno, obično obnovljena i reorganizovana, tako da može najbolje da pomogne razvoj oslobodilačkog pokreta. Ukoliko i gde takav sistem vlasti bude sasvim narušen nužno će biti stvarati i razvijati ga od samog početka otpora, polazeći od najnižih organa ka sve višima, sve do uspo-

stavljanja centralne političke vlasti, koja onda rukovodi svim sektorima pokreta uključujući tu i strategisko rukovođenje vojnim operacijama.

U našem NOR-u nužno je bilo razoriti stari aparat državne vlasti koji se većinom stavio u službu okupatora i uspostaviti novi narodni revolucionarni sistem vlasti — narodne odbore. Dok je oružani pokret otpora imao odmah svoje centralno vojno rukovodstvo, koje je oformila i sa njim rukovodila Komunistička partija Jugoslavije, dotle se sistem narodne građanske vlasti razvijao postepeno — od mesnih odbora do centralne političke predstavničke vlasti, koja se konačno oformila tek u kasnijoj fazi rata.

Sistem organa narodne vlasti pokriva celu teritoriju na kojoj se vodi partizanski rat. Ti organi rade, međutim, pod vrlo raznolikim uslovima. Oni na posednutoj teritoriji rade skriveno i ostvaruju zadatke koje pod tim uslovima mogu ostvariti. Na slobodnoj teritoriji odbori rade otvoreno ili skriveno prema uslovima, a na široj oslobođenoj teritoriji redovno otvoreno.

Glavni zadatak narodnih odbora, pored brige o stanovništvu svoje teritorije, jeste pružanje pomoći oružanim snagama. Ta je pomoć mnogostrana: ishrana, smeštaj, odeća, obaveštajna služba, obezbeđenje, transport, mobilizacija novih boraca, izgradnja i obezbeđenje skloništa za ranjenike i rezerve materijala itd. Skoro sve ove zadatke (sem smeštaja, transporta i izgradnje skloništa) mogu obavljati svi narodni odbori, pa i oni na okupiranoj teritoriji. Partizanske jedinice imaju sa svoje strane određene obaveze i dužnosti prema narodnim odborima. One u prvom redu treba da se za sve potrebe obraćaju narodnim odborima, a samo u izuzetnim prilikama da same primaju neposredno od stanovništva hranu i druge materijalne potrebe. Jedinice treba isto tako da, u granicama svojih mogućnosti i kada im to ne remeti u velikoj meri važne operative planove, uzmu u obzir zahteve narodnih odbora, da se borbom zaštititi stanovništvo od osвете ili pljačke okupatorskih vlasti i okupatorske vojske, da se zaštititi sabiranje letine itd. Ponekad je moguće stanov-

ništvu podeliti deo raspoloživih artikala za ishranu i odeću. Partizanski sanitet redovno vodi brigu i o zdravlju stanovništva.

Okupator nastoji da pljačka životne namirnice obično u vidu poreza u naturi, prinudnog i obaveznog otkupa. Ali, kada te mere ne uspevaju on će nastojati da, bilo sam bilo primenom prinudnog rada, opljačka žetvu okupirane teritorije direktno sa polja, u naseljenim i u prethodno opustošenim predelima. Zato je u vreme zrenja žetve potrebno osigurati polja od pljačke. Stanovništvu treba pomoći da neometano obavi žetvu, kako sa svojih njiva tako i sa onih čije je vlasnike okupator odveo ili uništio. Često će biti potrebno žetvu udarnički podići, u toku noći pod osiguranjem, a nekad i pod borbom.

Osnovni vojni organi preko kojih narodni odbori pružaju pomoć vojsci i primaju od nje pomoć jesu teritorijalne partizanske komande (komande područja i komande teritorije odreda). Zato će vertikalna organizacija narodnih odbora biti redovno usklađena sa teritorijalnim rasporedom i sektorom partizanskih odreda, bez obzira na raniju mirnodopsku administrativnu podelu.

L I T E R A T U R A

NAŠA IZDANJA

- 1.— *Tito*: »Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije«, I, Glavna politička uprava JA, Beograd 1949.
»Govori i članci«, I—XII, »Naprijed«, Zagreb 1959.
- 2.— *Kardelj Edvard*: »U partizane«, u knjizi »Put nove Jugoslavije«, Beograd 1949, str. 226—230.
— Stvaranje i razvoj jugoslovenske armije, II, Beograd 1951.
— »Faktori pobjede« u časopisu »Nova Jugoslavija« br. 7—10, Beograd 1944.
- 3.— *Vukmanović Svetozar-Tempo*: »Šest godina jugoslovenske armije«, Beograd 1951.
— »O narodnoj revoluciji u Grčkoj«, Zagreb 1950. («Komunist» br. 3/1949).
- 4.— *Tuđman Franjo*: »Rat protiv rata«, »Zora«, Zagreb 1957.
- 5.— *Morača Pero*: »Napadi NOV na naseljena mjesta«, VIZ »Vojno delo«, Beograd 1956.
— »1942 — Prelomna godina NOR-a«, VIZ »Vojno delo«, Beograd 1958.
— »Odbrana u NOR-u«, VIZ »Vojno delo«, Beograd 1959.
- 6.— *Dragić dr. Đorđe*: »Sanitetska služba u partizanskim uslovima ratovanja«, VIZ »Vojno delo«, Beograd 1959.
- 7.— *Kladarin Đuro*: »Slom IV i V okupatorske ofanzive«, »Kultura«, Zagreb 1950.
- 8.— *Todorović Vojo*: »Podgorički srez u trinaestojulskom ustanaku«, VIZ »Vojno delo«, Beograd 1954.
- 9.— *Jerković Mate*: »Borbe u Slavoniji za vreme IV i V neprijateljske ofanzive«, Vojni istoriski institut, Beograd 1951.
- 10.— *Kovačević Veljko*: »Neka iskustva iz borbi u Hrvatskom Primorju i Gorskom Kotaru«, VIZ »Vojno delo«, Beograd 1955.

- 11.— *Apostolski Mihajlo*: (Od Bogomila do Kozjak pl.) (v. rukopis uz primer marša maked. jedin.).
- 12.— Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom I—VII, Vojni istoriski institut, Beograd 1949—1960.
- 13.— Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, I i II, Vojni istoriski institut, Beograd 1957—1959.
- 14.— *Stanković Milivoje*: »Istoriski osvrt na ulogu artiljerije u združenom boju« (odeljak: *Artiljerija u NOR-u*), VIZ »Vojno delo«, Beograd 1958.
- 15.— *Nikoliš Gojko*: »Razvoj sanitetske službe u našoj armiji«, Beograd 1947.
— »Sanitetska iskustva u oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije 1941—1945«, »Vojnosanitetski pregled«, broj 1—2, 1953.
- 16.— *Dapčević Peko*: »Značaj i snaga manevra«, VIZ »Vojno delo«, Beograd 1954.
- 17.— »Klasici marksizma-lenjinizma o partizanskoj borbi«, Glavna politička uprava JA, Beograd 1947.
- 18.— *Ban Matija*: »Pravila o četničkoj vojni«, Beograd 1848.
- 19.— *Ivanović Ljubomir*: »Četovanje i četničko ratovanje«, Ministarstvo narodne odbrane, Beograd 1868.
- 20.— *Trajnin*: »Pitanje partizanskog rata u međunarodnom pravu«, Pravni fakultet, Beograd 1946.
- 21.— *Frunze M. V.*: »Izabrana dela«, Glavna politička uprava JA, Beograd 1946.
- 22.— *Ružeron K.*: »Budući rat«, VIZ »Vojno delo«, Beograd 1952.
- 23.— Ministarstvo Vojske i Mornarice »Uput za četničko ratovanje«, Beograd 1929.
— Članci u časopisu »Vojno delo«.
- 24.— *Popović K.*: »Za pravilnu ocenu Narodnooslobodilačkog rata naroda Jugoslavije«, br. 2/49.
- 25.— *Podboj St.*: »Regularna armija i partizanski način ratovanja«, br. 1/51.
— »Frontalni i teritorijalni način ratovanja«, br. 3/51.
- 26.— *Dragić Đ.*: »Ranjenici u partizanskom ratu«, br. 6/51.
- 27.— *Kveder D.*: »Teritorijalni rat«, br. 6/53.
— Inžinjerija — partizanska udarna pesnica, br. 6/52.
- 28.— *Nežmah M.*: »Suprotna mišljenja o partizanskom ratu«, br. 11/53.
- 29.— *Vučić Ž.*: »Snabdevanje partizanskih jedinica u NOR-u«, br. 3/53.
- 30.— *Dragić Đ.*: »Partizanske bolnice«, br. 3/54.

- 31.— *Kleut P:* »Partizanski rat u međunarodnom pravu«, br. 9/54.
— »Perspektiva primene partizanskog rata«, br. 1/57.
- 32.— *Morača P:* »Napadi NOV na naseljena mjesta«, br. 11/54.
— »Stvaranje NOV u svjetlu teorije ratne veštine«, br. 11/54.
— »Karakteristike odbrane NOV«, br. 10/54.
— »Karakteristike operativnih postupaka NOV u Petoj ofanzivi«, br. 6/58.
- 33.— *Jakšić P:* »Razmišljanja o našem NOR-u«, br. 10/56.
— »Iz teorije partizanskog rata«, br. 12/56.
- 34.— *Tudman F:* »Pojam rata uopće i partiz. posebice«, br. 10/56.
— »O specifičnostima i iskustvima ratne veštine NOR-a«, br. 9/58.
- 35.— *Popović R:* »Primena nekih taktičkih principa u NOR-u«, br. 11/55.
- 36.— *Janković Bl:* »Inžinjerija u NOR-u«, br. 12/56.
- 37.— *Brajković P:* »Popuna jedinica u NOR-u«, br. 12/56.
- 38.— *Ivanović Đ:* »O snabdevanju u NOR-u«, br. 12/56.
- 39.— *Nikoliš G:* »Naše ratno sanitetsko iskustvo u svjetlu budućnosti«, br. 12/56.
- 40.— *Lazarević B:* »Naše vazduhoplovstvo u NOR-u«, br. 12/56.
- 41.— *Pekić D:* »Partizanska dejstva u eventualnom ratu«, br. 6/57.
- 42.— *Oreščanin B:* »Teoretska razmatranja o osnovnim faktorima oružane borbe i ratne veštine«, br. 10/58.
- 43.— *Kadijević V:* »Uloga ratnih iskustava u izgradnji teorije ratne veštine«, br. 10/58.
- 44.— *Jernejc F:* »O nekim dejstvima partizanske brigade u pozadini neprijatelja«, br. 7—8/59.
- 45.— *Bilandžić D:* »O rukovođenju u našem Narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji«, br. 12/59.

STRANA IZDANJA

- 46.— *Галай Н.:* „Партизанское движение в СССР в годы второй мировой войны“, Москва, 1953.
- 47.— *Цанова:* „Всенародная партизанская война в Белоруссии против фашистских захватчиков“, Минск, 1949.
- 48.— *Академия наук СССР:* „Очерпки истории Великой Отечественной войны“, Москва, 1955.
- 49.— *Риттер А.:* „Теория большой войны при помощи малой или партизанской“, Петербург, 1872.
- 50.— *Tuszinsky Waldemar:* »Walki partizanskie w lasach lipskich, janowskich i puszezy solskiej«, (jun 1944), Ministerstwo narodne odbrane, Varšava 1954.

- 51.— *Bierzanek*: »Partizanci ze stanowiska prawa miedzynarodnowego« (u časopisu »Rocznik prawa miedzynarodnowego«), Varšava, 1949.
- 52.— *Shareton*: »Les corps francs dans la guerre moderne«, Paris, »Lavoiselle« (pre 1900).
- 53.— *Preval*: »Sabotages et guerilla«, Paris, 1946.
- 54.— *Callwal*: »Petites guerres, Leurs principes et leur executions« (prevod s engleskog), Paris (oko 1900).
- 55.— *Ely*: »The Red Army To-day«, (odelj. »Partisans«), Harrisburg, 1949.
- 56.— *Nurick-Barrett*: »Legality of Guerrilla Forces under the Laws of War«, u časopisu: »American Journal of International Law«, Vašington, 1946.
- 57.— *Rendulić Lothar*: »Partizanenkrieg«, u knjizi »Bilanz des Zweiten Weltkrieges«, Hamburg, 1953.
- 58.— *Erhard Arthur*: »Der Klein Krieg«, Berlin, 1943.

S A D R Ź A J

	Strana
PREDGOVOR — — — — —	5
I. OPŠTI POJMOVI O PARTIZANSKOM RATU — — —	9
1. Bliže određivanje pojma partizanski rat. 2. Pokret otpora i partizanski rat. 3. Priroda i opšta svojstva partizanskog rata i partizanskih oružanih snaga. 4. Ciljevi i mogućnosti partizanskog rata. 5. Uzroci sve šire primene partizanskog ratovanja.	
II. ČINIOCI KOJI UTIČU NA NAČIN PRIMENE PARTIZANSKOG RATA — — — — —	29
1. Uticaj političke situacije. 2. Vrste i ciljevi okupacije. 3. Uticaj geografskih i demografskih elemenata. 4. Značaj pripremljenosti zemlje za partizanski rat.	
III. ORGANIZACIJA PARTIZANSKOG POKRETA I RUKOVOĐENJE — — — — —	48
1. Organizacija nekih partizanskih pokreta u Drugom svetskom ratu. 2. Načela i metodi vojne organizacije partizanskog pokreta otpora. 3. Partizanske jedinice odreda i teritorijalne komande. 4. Teritorija partizanskog odreda i opšta teritorijalna organizacija. 5. Više partizanske jedinice. 6. Rukovođenje partizanskim pokretom i komandovanje.	
IV. METODE PROTIVPARTIZANSKE BORBE — — —	86
1. Istoriski osvrt. 2. Mirnodopske pripreme za protivpartizanski rat. 3. Ratne protivpartizanske mere i dejstva. 4. Upotreba saradnika iz redova stanovništva. 5. Jedinice sa specijalnom namenom. 6. Odbranbene mere protiv	

partizana. 7. Ofanzivne protivpartizanske akcije. 8. Uloga rodova i osobenosti rukovođenja u protivpartizanskom ratu. 9. Kritička ocena sistema protivpartizanskog rata.

- V. OPŠTA RAZMATRANJA O PARTIZANSKOJ TAKTICI 116
1. Razvitak partizanske taktike. 2. O sadržaju partizanske taktike i njenoj ovisnosti od strategije. 3. Osnovna svojstva partizanskih borbenih dejstava. 4. Uloga rodova KoV i avijacije u partizanskom ratu.
- VI. PARTIZANSKI NAPADI — — — — — 136
1. Ofanzivnost partizanske taktike i svojstva partizanskih napada. 2. Izbor objekta za napad. 3. Uništavanje okupatorskog upravnog aparata i elemenata pete kolone. 4. Uništavanje sredstava veze, saobraćajnih objekata i sredstava. 5. Prepadi na neprijateljske jedinice, štabove, centre veze i logore za zarobljenike i internirce. 6. Napad iz zasede. 7. Napad na utvrđene tačke (izdvojena uporišta). 8. Napad na garnizon u naseljenom mestu. 9. Primeri napada na garnizone u NOR-u. 10. Operacije za oslobodenje širih područja.
- VII. PARTIZANSKA TAKTIKA U ODBRANI — — — — — 192
1. Primena odbrane u partizanskom ratu. 2. Opšta svojstva partizanske odbrane. 3. Odbrana od napada usmerenog na partizansku jedinicu. 4. Odbrana slobodne teritorije, naselja i partizanskih baza. 5. Odbrana u toku okupatorskih ofanziva. 6. Primeri odbrane od okupatorskih ofanziva u NOR-u.
- VIII. BORBENA DEJSTVA PARTIZANSKIH JEDINICA U POZADINI NEPRIJATELJSKOG FRONTA — — — — — 224
1. Važnost i cilj partizanskih dejstava u pozadini fronta. 2. Saradnja partizana sa frontom u Drugom svetskom ratu. 3. Opšte odlike partizanskih dejstava u operativnoj dubini pozadine fronta.
- IX. PARTIZANSKI MARŠEVI — — — — — 234
1. Značaj maršovanja u partizanskom ratu. 2. Priprema i izvršenje marša. 3. Partizanski marš-manevri (pohodi). 4. Primeri partizanskih marševa u NOR-u.
- X. OBEZBEĐENJE — — — — — 254
1. Potreba i osnovni načini borbenog obezbeđenja. 2. Maskiranje. 3. Pribavljanje i korišćenje obaveštenja o neprijatelju. 4. Sprečavanje neprijateljskog izviđanja.

XI. MATERIJALNO OBEZBEĐENJE I ZBRINJAVANJE — 264

1. Primena opštih načela snabdevanja. 2. Izvori snabdevanja partizanskih jedinica. 3. Organi za materijalno obezbeđenje i zaštita pozadinskih ustanova. 4. Snabdevanje i čuvanje oružja i municije. 5. Ishrana, odevanje i smeštaj. 6. Sanitetsko zbrinjavanje. 7. Postupak sa zarobljenicima.

XII. POLITIČKI RAD, VASPITANJE I OBUKA — — — 282

1. Značaj političkog rada u uslovima partizanskog rata. 2. Cilj i sadržaj moralno-političkog vaspitanja. 3. Organizacija, oblici i metodi političkog rada. 4. Obuka u partizanskom ratu. 5. Odnos partizanske vojske prema organima narodne vlasti.

LITERATURA — — — — — — — — — — 297

Dr PETAR KLEUT
PARTIZANSKA TAKTIKA
I ORGANIZACIJA

•
Jezički redaktor
STANA STANIĆ

•
Tehnički urednik
major
SLOBODAN M. MITIĆ

•
Korektor
SERGIJE ŠARUNAC

•
Štampanje završeno avgusta 1960 godine
Tiraž: 3000

